

Dejiny

—

internetový časopis

Inštitútu histórie FF PU v Prešove

1 / 2010

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2010 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2010.pdf

Dejiny 1/2010 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2010.pdf

*Fotografia na obálke / Photography on cover: Hrad Hochosterwitz v Korutánsku,
Rakúsko/ Hochosterwitz Castle, Austria. Foto: Branislav Švorc*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněk, CSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
Mgr. Alexander Mušinka, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Pavol Zubal, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)

Redakcia / Editors:

PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Martin Ďurišin, Mgr. Martin Klempay, Mgr. Lucia Marcinková,
Mgr. Maroš Melichárek, Mgr. Ivana Škulecová

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov cooperation with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk) and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2010

ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠVORC, Peter <i>Slovo na úvod</i>	15
ŠTÚDIE	
FÁBROVÁ, Karin <i>Výsady kežmarských mešťanov z roku 1269</i>	18
MARCINKOVÁ, Lucia <i>Katolícka cirkev vo Francúzsku v období Veľkej francúzskej revolúcie (v rokoch 1789 – 1792)</i>	24
FRANKOVÁ, Libuša <i>Národnoobránná spolupráca Čechov a Slovákov v 20. – 30. rokoch 19. storočia (K slovanskej a československej vzájomnosti)</i>	38
NEHILOVÁ, Jana <i>K histórii Ústavu Sancta Maria v Prešove</i>	57
DERFIŇÁK, Patrik <i>Prešovské potravné družstvo 1904 – 1934</i>	70
KUCÍK, Štefan <i>Podiel kanadských Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku v rokoch 1918 – 1938</i>	81
KRASNOVSKÝ, Branislav <i>Vznik a vývoj anorganického chemického závodu v Kostol'anoch nad Hornádom</i>	92
JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>Prvé roky existencie Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove</i>	101
MANÁK, Marián <i>Vstup USA do 2. svetovej vojny (Od izolacionizmu k angažovanosti a spolupráci)</i>	121
KABAČIJ, Roman <i>Do pyttannia pro optaciju pıvdennyh lemків z Čechoslovaččyny na Volyň u 1947 r.: pryčyny pereselenia/K otázke optácie južných Lemkov z Československa na Volyň v roku 1947./K otázke optácie južných Lemkov z Československa na Volyň v roku 1947. Príčiny presídlenia</i>	138
ĽUDIA A DOBA	
VASIĽOVÁ, Darina <i>Jozef Hörk – pedagóg a cirkevný historik (Príspevok k životu a dielu)</i>	152

VANKO, Juraj Dušan <i>Ludovít Augustín Boor (30. augusta 1855 – 5. marca 1924)</i>	167
---	-----

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

PODRIMAVSKÝ, Milan <i>Myšlienka národnej identity Slovákov 1848 – 1914</i>	176
---	-----

ROZHOVORY

ĎURIŠIN, Martin <i>50 rokov Inštitútu histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Rozhovor s historikom – univ. prof. PhDr. Ladislavom Tajtákom, CSc.</i>	192
--	-----

PREDSTAVUJEME...

NOVOSÁDOVÁ, Mária <i>Vývoj Štátneho archívu v Prešove, pobočka Humenné</i>	208
---	-----

RECENZIE/ANOTÁCIE

-pšm-

HALAGA, Ondrej R.: <i>Memorabilia z Európy a vlasti</i> . Košice; Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV; Universum, 2008. 501 s. ISBN 978-80-89046-49-2	212
---	-----

VALLOVÁ, Viera GIVEN, James B.: <i>Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Lanquedocu</i> . Neratovice : Verbum, 2008. 352 s. ISBN 978-80-903920-0-7	217
---	-----

MARCINKOVÁ, Lucia <i>Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: Kompendium sociálnej náuky cirkvi</i> . Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8	219
--	-----

ĎURIŠIN, Martin VASILOVÁ, Darina et al.: <i>Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch II.</i> Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 96 s. ISBN 978-80-7165-721-7	220
--	-----

DERFIŇÁK, Patrik FOJTÍK, Pavel: <i>Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť</i> . Olomouc : Archeologické centrum Olomouc, 2008. 100 s. ISBN 978-80-86989-11-2	223
--	-----

<p> ĎURIŠIN, Martin <i>Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM II./Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM II.</i> Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 206 s. ISBN 978-80-7165-722-4 </p>	224
<p> VALLOVÁ, Viera LIŠKA, Vladimír: <i>Husitství, lesk a bída české reformace.</i> Olomouc : Fontána, 2009. 182 s. ISBN 978-80-7336-496-0 </p>	229
<p> DRÁBIK, Jakub <i>Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia).</i> Ed. Ľubica Harbuľová. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2009. 310 s. ISBN 978-80-555-0092-8 </p>	230
<p> ŠVORC, Peter HOLEC, Roman: <i>Coburgovci a Slovensko.</i> Bratislava : Kalligram, 2010. 464 s. ISBN 978-80-8101-249-5 </p>	231
<p>KRONIKA</p>	
<p> KLEMPAY, Martin <i>Deň otvorených dverí na Inštitúte histórie Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove.</i> Prešov 3. február 2010 </p>	236
<p> KOVAĽ, Peter <i>ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prednášky Mgr. Kateřiny Lozoviukovej, PhD. z Katedry historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci.</i> Prešov 22. – 25. marec 2010 </p>	238
<p> DERFIŇÁK, Patrik <i>Odborný seminár Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Prešova.</i> Prešov 23. marec 2010 </p>	239
<p> KLEMPAY, Martin – MARCINKOVÁ, Lucia <i>Historia – magistra vitae. Dejepisná olympiáda – krajské kolo.</i> Prešov 23. marec 2010 </p>	241
<p> ĎURIŠIN, Martin <i>České, slovenské a československé dějiny 20. století. V. Konferencia mladých historikov v Hradci Králové.</i> Hradec Králové 23. – 24. marec 2010 </p>	245
<p> JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>S Erasmom v Liberci. Študijný pobyt na Katedre historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci.</i> Liberec 29. marec – 2. apríl 2010 </p>	248

ŠVORC, Peter	
<i>32. zasadnutie Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie historikov.</i>	
Banská Bystrica 13. – 15. apríl 2010	251
VALLOVÁ, Viera	
<i>6. študentská vedecká konferencia 2010.</i> Prešov 26. apríl 2010	253
ŠKULECOVÁ, Ivana	
<i>Prezentácia monografií pracovníkov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty</i>	
<i>Prešovskej univerzity v Prešove.</i> Prešov 28. apríl 2010	256
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>O vývoji Ruska na prelome 20. a 21. storočia. Prednáška pre študentov</i>	
<i>Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.</i>	
Prešov 3. máj 2010	258
DERFIŇÁK, Patrik	
<i>Exkurzia študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej</i>	
<i>univerzity v Prešove.</i> Krosno, Krakow a Wieliczka 14. – 16. máj 2010	260
DRÁBIK, Jakub	
<i>Štúdium prekrývajúcich sa území/zákonov/identít: Komparatívne</i>	
<i>perspektívy pre Strednú a východnú Európu (Studying Overlapping</i>	
<i>Territories/Canons/Identities: Comparative Perspectives on East Central</i>	
<i>Europe).</i> Budapešť 25. – 26. máj 2010	262
DOMENOVÁ, Marcela	
<i>14. archívne dni v Slovenskej republike Archívy po roku 1989 :</i>	
<i>vítazstvá a prehry.</i> Komárno 25. – 27. máj 2010	264
JURČIŠINOVÁ, Nadežda	
<i>Vedecká konferencia Dr. Ivan Dérer politik, právnik a publicista.</i>	
Martin 24 – 25. jún 2010	267
O AUTOROCH	270
INFORMÁCIE PRE AUTOROV	272

CONTENTS

ŠVORC, Peter <i>Foreword</i>	15
SCIENTIFIC ARTICLES	
FÁBROVÁ, Karin <i>Privileges of Kežmarok burghers of 1269</i>	18
MARCINKOVÁ, Lucia <i>Catholic Church in France during the French Revolution (in the years 1789 – 1792)</i>	24
FRANKOVÁ, Libuša <i>Nation-defending co-operation of Czechs and Slovaks in the 20s – 30s of the 19th century (To Slavic and Czech-Slovak solidarity)</i>	38
NEHILOVÁ, Jana <i>To history of Sancta Maria College in Prešov</i>	57
DERFIŇÁK, Patrik <i>Potravné družstvo of Prešov during 1904 – 1934</i>	70
KUCÍK, Štefan <i>Contribution of Canadian Slovaks to autonomist movement in Slovakia during 1918 – 1938</i>	81
KRASNOVSKÝ, Branislav <i>Origin and development of inorganic chemical plant in Kostolany nad Hornádóm</i>	92
JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>The first years of existence of Šafárik Czechoslovak state secondary grammar school in Prešov</i>	101
MANÁK, Marián <i>Accession of the USA into World War II. (from isolationism to involvement and cooperation)</i>	121
KABAČIJ, Roman <i>To the question of option of south Lemkos from Czechoslovakia to Volhynia in 1947. Reasons for resettlement</i>	138
PEOPLE AND TIME	
VASILOVÁ, Darina <i>Jozef Hörk – pedagogue and church historian (Contribution to the life and work)</i>	152

VANKO, Juraj Dušan <i>Ludovít Augustín Boor (30 August 1855 – 5 March 1924)</i>	167
--	-----

STUDY MATERIALS

PODRIMAVSKÝ, Milan <i>Idea of national identity of Slovaks during 1848 – 1914</i>	176
--	-----

INTERVIEWS

ĎURIŠIN, Martin <i>50 years of Institute of History at Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. An interview with historian – prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.</i>	192
--	-----

WE INTRODUCE..

NOVOSÁDOVÁ, Mária <i>Development of State archive in Prešov, branch Humenné</i>	208
--	-----

REVIEWS/ANNOTATIONS

-pšm-

HALAGA, Ondrej R.: <i>Memorabilia z Európy a vlasti</i> . Košice; Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV; Universum, 2008. 501 s. ISBN 978-80-89046-49-2	212
---	-----

VALLOVÁ, Viera GIVEN, James B.: <i>Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Lanquedocu</i> . Neratovice : Verbum, 2008. 352 s. ISBN 978-80-903920-0-7	217
---	-----

MARCINKOVÁ, Lucia <i>Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: Kompendium sociálnej náuky cirkvi</i> . Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8	219
--	-----

ĎURIŠIN, Martin VASILOVÁ, Darina et al.: <i>Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch II.</i> Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 96 s. ISBN 978-80-7165-721-7	220
--	-----

DERFIŇÁK, Patrik FOJTÍK, Pavel: <i>Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť</i> . Olomouc : Archeologické centrum Olomouc, 2008. 100 s. ISBN 978-80-86989-11-2	223
--	-----

<p> ĎURIŠIN, Martin <i>Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM II./Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM II.</i> Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 206 s. ISBN 978-80-7165-722-4 </p>	224
<p> VALLOVÁ, Viera LIŠKA, Vladimír: <i>Husitství, lesk a bída české reformace.</i> Olomouc : Fontána, 2009. 182 s. ISBN 978-80-7336-496-0 </p>	229
<p> DRÁBIK, Jakub <i>Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia).</i> Ed. Ľubica Harbuľová. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2009. 310 s. ISBN 978-80-555-0092-8 </p>	230
<p> ŠVORC, Peter HOLEC, Roman: <i>Coburgovci a Slovensko.</i> Bratislava : Kalligram, 2010. 464 s. ISBN 978-80-8101-249-5 </p>	231

CHRONICLE

<p> KLEMPAY, Martin <i>Open Door Day at Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov.</i> Prešov 3 February 2010 </p>	236
<p> KOVAĽ, Peter <i>ERASMUS mobility at Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Lectures of Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD. from History Institute of Natural sciences and Humanities Faculty of Technical University in Liberec.</i> Prešov 22 – 25 March 2010 </p>	238
<p> DERFIŇÁK, Patrik <i>Seminar Christian culture and its place in history of Prešov.</i> Prešov 23 March 2010 </p>	239
<p> KLEMPAY, Martin – MARCINKOVÁ, Lucia <i>Historia – magistra vitae. History Olympiad – district round.</i> Prešov 23 March 2010 </p>	241
<p> ĎURIŠIN, Martin <i>Czech, Slovak and Czechoslovak history of 20th century. A conference of young historians in Hradec Králové.</i> Hradec Králové 23 – 24 March 2010 </p>	245

JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>With Erasmus in Liberec. Study stay at History Institute of Natural science – Humanities Faculty of Technical University in Liberec. Liberec 29 March – 2 April 2010</i>	248
ŠVORC, Peter <i>32nd meeting of the Slovak-Czech/Czech-Slovak commission of historians. Banská Bystrica 13 – 15 April 2010</i>	251
VALLOVÁ, Viera <i>6th Student scientific conference 2010. Prešov 26 April 2010</i>	253
ŠKULECOVÁ, Ivana <i>Presentation of publication activity of Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Prešov 28 April 2010</i>	256
HOPTOVÁ, Luciána <i>About development of Russia at the turn of the 20th and 21st century. Lecture for students of Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Prešov 3 May 2010</i>	258
DERFIŇÁK, Patrik <i>Excursion of students of Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Krosno, Cracow a Wieliczka 14 – 16 May 2010</i>	260
DRÁBIK, Jakub <i>Studying Overlapping Territories/Canons/Identities: Comparative Perspectives on East Central Europe. Budapest 25 – 26 May 2010</i>	262
DOMENOVÁ, Marcela <i>14th archive days in Slovak Republic Archives after 1989: wins and loses. Komárno 25 – 27 May 2010</i>	264
JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>Scientific conference Dr. Ivan Dérer – politician, lawyer and journalist. Martin 24 – 25 June 2010</i>	267
A WORD ABOUT AUTHORS	270
INFORMATION FOR CONTRIBUTORS	272

INHALT

ŠVORC, Peter <i>Vorwort</i>	15
STUDIEN	
FÁBROVÁ, Karin <i>Das Stadtprivilegium von Kežmarok aus dem Jahre 1269</i>	18
MARCINKOVÁ, Lucia <i>Katholische Kirche in Frankreich in der Zeit der Großen französischen Revolution (in den Jahren 1789 – 1792)</i>	24
FRANKOVÁ, Libuša <i>Nationalzusammenarbeit zwischen den Tschechen und Slowaken in den 20. – 30. Jahren des 19. Jahrhunderts (Zur slawischen und tschechoslowakischen Gegenseitigkeit)</i>	38
NEHILOVÁ, Jana <i>Zur Geschichte des Instituts Sancta Maria in Prešov</i>	57
DERFIŇÁK, Patrik <i>Lebensmittelgenossenschaft in Prešov (von 1904 bis 1934)</i>	70
KUCÍK, Štefan <i>Anteil der Slowaken aus Kanada an der autonomistischen Bewegung in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1938</i>	81
KRASNOVSKÝ, Branislav <i>Entstehung und Entwicklung des anorganischen chemischen Betriebs in Kostol'any nad Hornádóm</i>	92
JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>Anfänge von tschechoslowakischem staatlichen Šafarik-Realgymnasium in Prešov</i>	101
MANÁK, Marián <i>Eintritt USA in den 2. Weltkrieg (von Isolationismus zu Engagement und Zusammenarbeit)</i>	121
KABAČIJ, Roman <i>Zur Frage der Optation der südlichen Ruthenen aus der Tschechoslowakei nach Volyň im Jahre 1947. Ursachen der Übersiedlung</i>	138
MENSCHEN UND ZEIT	
VASILOVÁ, Darina <i>Joseph Hörk – Lehrer und Kirchenhistoriker (Beitrag zum Leben und Werk)</i>	152

VANKO, Juraj Dušan <i>Ludovít Augustín Boor (30. August 1855 – 5. März 1924)</i>	167
---	-----

LERNMATERIALIEN

PODRIMAVSKÝ, Milan <i>Die Idee der Nationalidentität der Slowaken von 1848 bis 1914</i>	176
--	-----

INTERVIEWS

ĎURIŠIN, Martin <i>50 Jahre Institut für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Interview mit dem Historiker – Univ. prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.</i>	192
---	-----

REPRÄSENTIEREN ...

NOVOSÁDOVÁ, Mária <i>Die Entwicklung des Staatsarchivs in Prešov – Humenné</i>	208
---	-----

REZENSION/ANOTATION

-pšm-

HALAGA, Ondrej R.: <i>Memorabilia z Európy a vlasti</i> . Košice; Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV; Universum, 2008. 501 s. ISBN 978-80-89046-49-2	212
---	-----

VALLOVÁ, Viera GIVEN, James B.: <i>Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Lanquedocu</i> . Neratovice : Verbum, 2008. 352 s. ISBN 978-80-903920-0-7	217
---	-----

MARCINKOVÁ, Lucia <i>Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: Kompendium sociálnej náuky cirkvi</i> . Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8	219
--	-----

ĎURIŠIN, Martin VASILOVÁ, Darina et al.: <i>Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch II.</i> Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 96 s. ISBN 978-80-7165-721-7	220
--	-----

DERFIŇÁK, Patrik FOJTÍK, Pavel: <i>Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť</i> . Olomouc : Archeologické centrum Olomouc, 2008. 100 s. ISBN 978-80-86989-11-2	223
--	-----

<p> ĎURIŠIN, Martin <i>Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov na CD-ROM II./Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM II.</i> Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 206 s. ISBN 978-80-7165-722-4 </p>	224
<p> VALLOVÁ, Viera LIŠKA, Vladimír: <i>Husitství, lesk a bída české reformace.</i> Olomouc : Fontána, 2009. 182 s. ISBN 978-80-7336-496-0 </p>	229
<p> DRÁBIK, Jakub <i>Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia).</i> Ed. Ľubica Harbuľová. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2009. 310 s. ISBN 978-80-555-0092-8 </p>	230
<p> ŠVORC, Peter HOLEC, Roman: <i>Coburgovci a Slovensko.</i> Bratislava : Kalligram, 2010. 464 s. ISBN 978-80-8101-249-5 </p>	231
<p>CHRONIK</p>	
<p> KLEMPAY, Martin <i>Tag der Offenen Tür am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov.</i> Prešov 3. Februar 2010 </p>	236
<p> KOVAĽ, Peter <i>ERASMUS Mobilität am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät Prešover Universität in Prešov. Vorträge von Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD. aus dem Lehrstuhl für Geschichte der Naturwissenschaftlichen-humanitären und pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec.</i> Prešov 22. – 25. März 2010 </p>	238
<p> DERFIŇÁK, Patrik <i>Fachseminar Die christliche Kultur und sein Platz in der Geschichte der Prešov.</i> Prešov 23. März 2010 </p>	239
<p> KLEMPAY, Martin – MARCINKOVÁ, Lucia <i>Geschichte – Master Vitae. Wikipedia-Olympiade – Regionalkreis.</i> Prešov 23. März 2010 </p>	241
<p> ĎURIŠIN, Martin <i>Die tschechische, slowakische und tschechoslowakische Geschichte des 20. Jhds. Die V. Konferenz der jungen Historiker in Hradec Kralove.</i> Hradec Kralove 23. – 24. März 2010 </p>	245

JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>Mit Erasmus im Liberec. Ein Studienaufenthalt am Lehrstuhl für Geschichte der Naturwissenschaftlichen-humanitären und pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec.</i> Liberec 29. März – 2. April 2010	248
ŠVORC, Peter <i>32. Tagung der Slowakisch-tschechischen/Tschechisch-slowakischen Kommission der Historiker. Banská Bystrica 13. – 15. April 2010</i>	251
VALLOVÁ, Viera <i>6. wissenschaftliche Konferenz der Studenten 2010.</i> Prešov 26. April 2010	253
ŠKULECOVÁ, Ivana <i>Präsentation der Monographien von Mitarbeitern des Instituts für Geschichte der Philosophischen Fakultät Prešover Universität in Prešov.</i> Prešov 28. April 2010	256
HOPTOVÁ, Luciána <i>Über die Entwicklung des Russlands an der Wende des 20. und 21. Jahrhunderts. Vorlesung für Studenten des Instituts für Geschichte der Philosophischen Fakultät Prešover Universität in Prešov.</i> Prešov 3. Mai 2010	258
DERFIŇÁK, Patrik <i>Exkursion der Studenten des Instituts für Geschichte der Philosophischen Fakultät Prešover Universität in Prešov.</i> Krosno, Krakau und Wieliczka 14. – 16. Mai 2010	260
DRÁBIK, Jakub <i>Das Studium der überlappenden Gebiete/Gesetze/Identitäten: vergleichende Perspektiven für Mittel-und Osteuropa (Overlapping Territories Studieren/Canons/Identities: Perspectives on Comparative East Central Europe). Budapest 25. – 26. Mai 2010</i>	262
DOMENOVÁ, Marcela <i>14. Archivtage in der Slowakei, Archivs nach dem Jahre 1989: Siege und Verluste. Komarno 25. – 27. Mai 2010</i>	264
JURČIŠINOVÁ, Nadežda <i>Wissenschaftliche Konferenz Dr. Ivan Dérer Politiker, Jurist und Publizist.</i> Martin 24 – 25 Juni 2010	267
ÜBER AUTOREN	270
INFORMATIONEN FÜR DIE AUTOREN	272

Slovo na úvod

Peter ŠVORC

Internetový časopis DEJINY v roku 2010 vstúpil do piateho roku svojej existencie. Postupne si získava svojich čitateľov a buduje autorskú základňu, ktorá už prekročila hranice Slovenska. Redakciu i redakčnú radu časopisu táto skutočnosť nielen teší, ale aj zaväzuje k poctivej tvorivej práci, rovnako ako aj k práci organizačného charakteru pri získavaní zaujímavých a podnetných príspevkov pre všetky rubriky časopisu. Čitatelia si určite všimli, že redakcia od počiatku vytvára priestor nielen pre písané slovo, ale aj pre obrazovú prílohu k jednotlivým príspevkom. Nie je to samoúčelné, obrazová príloha nemá len ilustratívny charakter, ale v prvom rade dôležitú informačnú úlohu dopĺňujúcu text samotného článku, čo v konečnom dôsledku aj zatriktívňuje náš časopis.

DEJINY 1/2010 vychádzajú v roku, ktorý je poznačený parlamentnými i komunálnymi voľbami a všetkým, čo tieto udalosti so sebou prinášajú. Tohto roku v rámci predvolebných kampaní a následne aj povolebných diskusií sa nastolila otázka odhalovania sôch významných osobností dejín Slovenska. Konkrétne šlo o sochu Svätopluka, ktorú zhotovil sochár Ján Kulich (1930) a umiestnená bola na nádvorí Bratislavského hradu. Emócie, ktoré vypukli pri kritike i obhajobe Svätoplukovej sochy, ukázali, že Slovensko sa vie ešte rozčertiť pri témach, ktoré sa dotýkajú jeho aktuálnej súčasnosti, lebo socha Svätopluka a jeho heroizácia nemá s minulosťou veľa spoločného. Niežeby Svätopluk neexistoval, nestál na čele Veľkomoravskej ríše, ktorého súčasťou bolo aj územie dnešného Slovenska a ani preto nie, že by Slovensko nepotrebovalo hoci aj mýtické postavy zviazané s jeho minulosťou tak, ako ich majú a potrebujú iné národy, ale skôr preto, že si Svätopluka takpovediac privlastnil jeden politický tábor a aj cez samotnú sochu Svätopluka si tak postavil pomník na mieste, ktoré by malo byť pre Slovákov miestom národnej hrdosti a ktoré je určite prítiažlivým miestom pre turistov prichádzajúcich do nášho hlavného mesta. Pravda, je tu otázka, či potmehúdske ciele skryté za veľké osobnosti (tak trochu aj zveličené) majú byť dôvodom pre odstránenie Svätoplukovej sochy z Bratislavského hradu, resp. pre jej odstránenie vôbec. Či sa tieto ciele skôr či neskôr nerozplynú do zabudnutia, tak ako sa už rozplynuli mnohé politické subjekty aj so svojimi cieľmi a ostane len socha Svätopluka – panovníka i bojovníka, osobnosti, ktorá nebola vo svojej dobe prehliadaná a prehliadateľná, a ktorá dnes aj cez jej heroizáciu pomáha pestovať pocit suverenity a rovnocennosti slovenského obyvateľstva s obyvateľstvom okolitých národov? Slovenská republika onedlho oslávi 20 rokov svojej existencie. Nie je to dlhá doba a rozhodne nie je to dostatočná doba na to, aby slovenská spoločnosť ako celok dozrela a vyspela do štádia, v akom sa nachádzajú a žijú staré európske národy. Aj spor o Svätopluka, potreba postaviť mu sochu spolu s potrebou umiestniť ju na neprehliadnuteľnom mieste svedčí o tom, že Slovensko a Slováci ešte stále dozrievajú, že je to proces vlastného hľadania a nachádzania, proces vlastného sebauvedomovania sa a zaradzovania do širokého európskeho kontextu, ktorý sa asi nedá veľmi urýchliť. Je to asi tak ako s jablňou, ťažko od nej žiadať, aby v jari viseli na jej konároch zrelé plody. Ostáva nám len trpezlivo čakať na leto i na jeseň, kým plody jablone dozrejú. Dívajúc sa do našej minulosti i na našu prítomnosť sa v tejto súvislosti pýtam sám seba, či slovenský národ už prekročil hranicu letného slnovratu?

ŠTÚDIE

*Červený kláštor, v pozadí Tri koruny.
Foto Peter Švorc*

Červený kláštor – kamaldulskí mnísi v roku 1747 opravili i kostol a jeho gotické klenby i steny vyzdobili rozsiahlymi dekoráciami rastlinných motívov

VÝSADY KEŽMARSKÝCH MEŠŤANOV Z ROKU 1269

Karin FÁBROVÁ

Abstract

Privileges of Kežmarok burghers of 1269. After the borough charter was issued by Belo IV. in 1269, all three villages joined into one urban unit called „Kasmark“. The new chapter in the history of a town started. The king granted to the hosts in Kežmarok certain rights and at the same time imposed some duties that were obliged to perform; it also delimited a territory which belonged to the town. Based on the borough charter from 1269, Kežmarok became a privileged town, i.e. it got more significant position in the legal sense. The granted privileges ensured to the burghers free political, economical and social development under the protection of the Ugrian king and in the only seigniorial relation towards his person. It is obvious that the origin of the town cannot be connected only with the granting of its town privileges as a single action. If a market as basic economic phenomena of each town is considered to be an economic base of urbanity, than it is necessary to seek the beginnings of the town in the mentioned villages with the proved existence of market before 1251. Therefore, formation of a town is a long-term process in economic, social as well as legal sense. The beginning of this process is connected with the establishment of market and in final phase with the granting of town privileges. In case of the town Kežmarok it could be dated before 1251 and up to 1269. Part of particular nationalities in process of town formation is not provable. The contribution of Slovak inhabitants to this process was the creation of the market that allowed the development of crafts and trade. The German inhabitants contributed by acquiring the town privileges, i.e. by getting more significant social and legal position for the town.

Key words

Regional history. Kežmarok. Town. Burghers. Privileges.

Zusammenfassung

Das Stadtprivilegium von Kežmarok/Kesmark aus dem Jahre 1269. Nach der Erteilung des Stadtprivilegiums von Bela IV. aus dem Jahre 1269 sind alle drei Siedlungen, die sich auf dem Gebiet der gegenwärtigen Stadt befanden, in einen städtischen Komplex namens „Kasmark“ beizutreten. Das Stadtprivilegium von Belo IV. beginnt das nächste Kapitel in der Geschichte von Kesmark. Der König gab den Gästen in Kesmark die Rechte und auch die Pflichten, die sie erforderlich waren, zu pflegen. Dank des Privilegiums vom Jahre 1269 wurde Kesmark zu der königlichen Freistadt. Die erhaltenen Rechte ermöglichten der Stadt freie politische, wirtschaftliche und soziale Entwicklung unter dem Schutz des Königs von Ungarn. Es ist klar, dass die Entstehung der Stadt nicht nur mit der Erteilung der städtischen Privilegien als eine einmalige Handlung gebracht werden kann. Wenn als die wirtschaftliche Basis der Stadt der Markt, wie das Phänomen der jeweiligen Stadt, betrachtet wird, ist es notwendig, den Ursprung der Stadt im Markt, der auf diesem Gebiet schon vor dem Jahre 1251 existierte, zu suchen.

Die Entstehung der Stadt muss als ein langer Prozess in Bezug auf den wirtschaftlichen, sozialen und rechtlichen Rahmen gesehen werden. Der Anfang dieses Prozesses ist in der Entwicklung des Marktes zu beobachten und das Ende ist mit der Erteilung der städtischen Privilegien verbunden. Für die Stadt Kesmark handelt es sich um den Zeitraum vor Jahre 1251 bis zum Jahre 1269. Der Anteil der einzelnen Nationalitäten in der Entstehung der Stadt ist auch beweisbar. Als die slowakische Bevölkerung zu einem Markt beitrug und ermöglichte die Entwicklung des Handels und Gewerbe in dem Gebiet. Der Anteil der Deutschen besteht in der Übernahme der städtischen Privilegien.

Schlüsselwörter

Regionalgeschichte. Kesmark. Stadt. Buerger. Stadtrechte.

Príspevok vychádza z výsledkov analytického výskumu písomných prameňov k dejinám Kežmarku, ktorý bol zameraný na objasnenie procesu vzniku mesta. Jeho cieľom bolo zachytenie celého mestotvorného procesu, vznik a zánik sídlisk existujúcich na území mesta pred rokom 1269, dejiny kostolov, existencia trhu, určenie podielu slovenského a nemeckého obyvateľstva na vzniku mesta.¹ V predkladanej štúdiu sa zameriavame len na časť danej témy, na obsahový rozbor mestských výsad z roku 1269 a ich interpretáciu, za účelom objasnenia právneho postavenia kežmarských mešťanov v Uhorsku.

Po vydaní privilegiálnej listiny Bela IV. z roku 1269 „hostom z Kežmarku“ sa spojili všetky tri sídliská existujúce na území dnešného mesta už v 13. stor. do jedného urbanistického celku. Výsadnou listinou Bela IV. sa začína ďalšia kapitola v dejinách Kežmarku. Uhorský panovník udelil kežmarským Sasom práva a povinnosti, ktoré im umožňovali samostatný právny a hospodársky rozvoj a v jedinom vrchnostenskom vzťahu k uhorskému kráľovi a zároveň im a vymedzuje chotár, ktorý patrí k mestu.²

1 Príspevok *Vznik a formovanie sa mesta Kežmarok* bol odovzdaný do tlače.

2 „... *hospitum nostrorum de Kasmark in Scepis* ...“ Štátny archív (ŠA) Levoča, pobočka Poprad, Magistrát mesta Kežmarok (MMK), perg. 11. JUCK, Eubomír: *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350) I*. Bratislava : Veda, 1984, č. 37, s. 51-52.

V listine z roku 1251 sú nemeckí prisťahovalci etnicky nazývaní Sasmi „... *in Schypis villam Saxonum* ...“ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Ed. Richard Marsina. Bratislava 1987, č. 370, s. 258. Výsady z roku 1269 udeľuje panovník hostom ako sociálnej skupine.

Začiatkom 13. storočia žili v Uhorsku hostia pochádzajúci zo susediacich aj vzdialenejších krajín rozličného jazykovo-národného pôvodu. Najpočetnejšie skupiny hostí sa koncom 12. a v prvej polovici 13. storočia postupne usadzovali vo vtedajších mestách, ale aj dedinách a z ich iniciatívy im uhorskí králi udeľovali nielen územné majetky, ale aj výsady. V odborných kruhoch historikov je ustálená predstava, že na rozvoji miest a mešťanstva v Uhorsku a na Slovensku sa podieľali najmä cudzinci, prisťahovalci zväčša z nemeckých krajín. Špecialisti pre dejiny miest v 13. stor. postupne zisťovali, že tú skupinu prisťahovalcov, ktorá sa v rozhodujúcej miere podieľala na nadobudnutí výsadných práv mešťanov, dobové listiny uvádzajú pod slovom *hospes*, *hospites*, teda host, hostia. ULÍČNÝ, Ferdinand: Výsadnosť mešťanov od 13. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 49, 2001, č. 3, s. 419-421.

V prípade Kežmarku pojmom *hospites* je potrebné rozumieť nemeckých prisťahovalcov, ktorí sa usadili na území dnešného mesta v prvej polovici 13. storočia a prvýkrát sa spomínajú v listine z roku 1251 ako Sasi.

Medzi najvýznamnejšie výsady patrí právo slobodnej voľby richtára.³ Uvedené právo bolo znakom výsadného spoločenského postavenia mešťanov, znamenalo pre nich možnosť vlastnej samosprávy, nezávislého administratívneho a právneho vývoja, samozrejme v súlade s uhorskými zákonmi. Túto výsadu získavali mešťania všetkých výsadných miest.

V privilegiiu sa ďalej uvádza, že richtár má súdiť všetky spory mešťanov. Jeho kompetencia sa však nevzťahuje na krádež, desiatky, vraždy a falšovanie mincí. Tieto zločiny mal riešiť kráľovský sudca, v prípade Kežmarku spišský župan.⁴ Súdna kompetencia richtára teda bola v niektorých prípadoch obmedzená. S účasťou spišského župana pri riešení závažnejších sporov sa stretávame aj v privilegiiu pre spišských Sasov z roku 1271, ktoré sú skoro identické s mestskými výsadami z 13. storočia. Základný rozdiel, ako sme uviedli, je len v žiadateľovi. V uvedenej listine z roku 1271 sa právomoc spišského župana zdôvodňuje neznalosťou spišských Sasov v šľachtickom práve a v niektorých normách vzťahujúcich sa na zložitejšie prípady.⁵ Takéto vysvetlenie je možné prijať aj pre Sasov usadených na území dnešného Kežmarku.⁶

3 „... ut villicum inter se eligant de communi voluntate...“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11. Začiatkom 13. storočia sa vyskytujú rozdielnosti v terminologickom pomenovaní richtára latinskými slovami prepositus, villicus, iudex, comes, maior ville aj scultetus. Najčastejšie používané pomenovania villicus a iudex sa vyskytujú striedavo. Koncom 13. storočia však prevládalo pomenovanie richtár, ktoré výstižnejšie vyjadrovalo podstatnú náplň úradnej, teda súdnej činnosti richtára v mestách. Takže koncom 13. storočia dochádza k ustáleniu terminológie používanej kráľovskou kanceláriou na základe vyprofilovania sa právneho postavenia mešťanov. Porovnaj ULIČNÝ, Ferdinand: Výsadnosť mešťanov od 13. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 49, 2001, č. 3, s. 423-424.

4 „... qui omnes causas eorundem decidere debeat iusticia mediante, exceptis quibusdam causis furti videlicet, decimarum, sanguinis et monete, quas iudex noster pro tempore constitutus iudicabit et decidet.“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11.

5 „... homines sunt simplices, et in iure nobilium nequeunt conversari... verum omnes causas pro possessionibus, haereditatibus, metis et limitibus, facultatibus et mortibus seu quibuscunque casibus, per comitem (castris) pro tempore constitutum et comitem provinciae ... iudicabuntur...“ BARDOSSY, Joannes: *Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis*. Levoča : Typ. Mich. Podhoránszki, 1802, I, s. 112-113.

6 V odbornej historickej literatúre sa objavil aj názor, že kežmarský richtár disponoval len s obmedzenou súdnou právomocou, je potrebné Kežmarok, ako aj lokality s podobnými výsadami pokladať nie za mestá, ale iba za mestečká na kráľovskej pôde. Porovnaj MARSINA, Richard: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 21, 1973, č. 3, s. 350. Podľa zamestnania obyvateľstva môžeme rozlišovať dve kategórie sídlisk, a to dediny, kde sa obyvateľstvo zaoberalo prevažne poľnohospodárstvom, a mestá, kde prevládajú remeslá, obchod a s tým je aj nevyhnutne spätá existencia trhu. Ďalším kritériom je ich vzťah voči inej, či už fyzickej alebo právnickej osobe. Z tohto hľadiska je možné rozlišovať výsadné mestá a dediny. Na území dnešného Kežmarku je existencia trhu preukázateľná už pred rokom 1251, v roku 1269 získava mestské výsady, ktoré mu umožnili slobodný vývoj bez akejkolvek podriadenosti voči inému feudálovi, okrem uhorského kráľa. Z uvedeného vyplýva, že Kežmarok od roku 1269 patril do kategórie výsadných miest aj napriek neúplnej súdnej kompetencii richtára a mestskej rady. Akú úroveň vyspelosti dosiahol v porovnaní s ostatnými kráľovskými mestami, je možné zistiť len ďalším skúmaním jeho právneho, hospodárskeho a architektonického vývoja v nasledujúcich obdobiach.

Uhorský kráľ Belo IV. povoľuje Sasom konať slobodný trh, tak ako to bývalo zvykom.⁷ Právo konať slobodný trh sa vo výsadných listinách vyskytuje výnimočne. Mešťania iných miest právo konať slobodný trh nežiadali, pretože trh bol už tradovanou zvyklosťou.

Právo konať slobodný trh je na území dnešného Kežmarku prvýkrát písomne doložené v listine z roku 1251. Podľa tejto listiny prináležalo právo konať slobodný a tradičný trh obyvateľom osady Sasov pri Kostole sv. Alžbety.⁸ V listine sa však uvádza, že ide o tradičný trh, takže obchodovanie sa na území dnešného mesta realizovalo ešte pred rokom 1251, a to v rézii domáceho slovenského obyvateľstva z osady pri Kostole sv. Kríža.⁹ Trh bol hlavným elementom, ktorý prilákal nemecké obyvateľstvo. Keď kráľ Belo IV. daroval roku 1251 osadu Sasov pri Kostole sv. Alžbety spolu s chotárom kláštora premonštrátov v Turci, tento trh sa mal naďalej vyvíjať ako slobodný, čo znamenalo, že panovník sa vzdal nároku na získané trhové poplatky a tento príjem prináležal vlastníkom tohto práva. V roku 1269 v mestských výsadách sa znova potvrdzuje hosťom z Kežmarku právo, ktoré už predtým užívali. Je možné predpokladať, že vzhľadom na bývalé majetkovo-vlastnícke vzťahy, mohol niekto túto slobodu Sasov ohrozovať a tak si vyžiadať od panovníka formálne znovu potvrdenie.

Zaujímavosťou je aj udelenie práva pochovávať pri vlastnom kostole.¹⁰ Udelenie tohto práva potvrdzuje na jednej strane, že išlo o pochovávanie pri Kostole sv. Alžbety, a na druhej strane existovali aj nároky iného farára, ktorý túto zvyklosť ohrozoval. Spomínaným farárom mohol byť farár pri Kostole sv. Kríža, pretože Kostol sv. Michala sa počas svojej existencie nachádzal len na periférii mesta (in suburbio).

Panovník ďalej potvrdzuje Kežmarčanom právo používať pozemky, ktoré im doteraz patrili, pričom ich chotárne hranice sú vytýčené v metácii, ktorá je totožná s metáciou z listiny z roku 1251. Táto skutočnosť je dôkazom totožnosti územia osady Sasov pri Kostole sv. Alžbety s územím dnešného mesta. Uhorský panovník teda udelil Sasom územné majetky už v roku 1251, títo sa však zároveň dostali do poddanskej závislosti, z ktorej sa síce už o rok vymanili, ale pravdepodobne si niekto robil nároky na ich územie, a tak si svoje vlastnícke právo nechali opäť potvrdiť.¹¹

K povinnostiam patrilo odovzdávanie pozemkovej dane v hodnote 20 mariek, z toho dve tretiny v striebre a tretinu v denároch. Polovica tejto dane sa mala vyplatiť na svia-

7 „... *eisdem forum liberum solito more* ...“. ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11.

8 „...*hospites in eadem villa sancte Elisabeth commorantes secunda feria forum habeant liberum et consuetum* ...“. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Ed. Richard Marsina. Bratislava : Obzor, 1987, č. 370, s. 258.

9 Zo zápisov a obsahu uhorských zákonníkov a listín z 11. a 12. storočia je nepochybné, že v Uhorsku a aj na slovenskom území sa vtedy rozvíjal diaľkový aj domáci obchod. Uskutočňoval sa na trhoviskách, ktoré jestvovali v mestách, ale aj na trhovných miestach mimo sídlisk. ULÍČNÝ, Ferdinand: Trhy a mestá na Slovensku v 9. – 12. storočí. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava : SHÚ MS, 1998, s. 60.

10 „... *ad hec ecclesiam cum cimeterio, quantum nos contingit, dimittimus eis liberam ratione humani seu sepeliendi mortuos quemadmodum antea dinoscuntur habuisse*...“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11.

11 „... *terras suas, sine preiudicio iuris alieni pacifice teneant, sicut hactenus tenuerunt. Cuius terre mete, prout in privilegio prepositi de Turuch continetur, ...*“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. 11.

tok sv. Juraja a druhá polovica na sviatok sv. Michala.¹² Udelené mestské výsady mali priniesť osob nielen obdareným mešťanom, ale aj uhorskému panovníkovi. Každoročná daň znamenala totiž pravidelný príjem pre kráľovskú pokladnicu. Výsadné mestá boli teda jedným z finančných zdrojov pre uhorský štát a uhorského kráľa a bolo aj v jeho záujme, aby tieto mestá hospodársky prosperovali.

Kežmarčania boli povinní ďalej odovzdávať desiatok z úrody polí, tak ako to robia aj ostatní Sasi.¹³ Pravdepodobne sa tým myslia Sasi usadení na území Spiša, ktorí užívali výsadné práva udelené kráľom Belom IV. a spísané v kolektívnom privilegiiu v roku 1271. V privilegiiu chýba ustanovenie o slobodnej voľbe farára, čo znamenalo pre mešťanov možnosť slobodne si vybrať a zvoliť svojho duchovného. Jeho voľbu musel samozrejme potvrdiť a schváliť predstavený príslušnej diecézy, v prípade Kežmarku, spišský prepošt. Keďže toto ustanovenie chýba, je pravdepodobné, že táto výsada už bola v praxi dávnejšie zaužívaná, farnosť pri Kostole sv. Alžbety existovala predsa už od prvej polovice 13. storočia.

Mestské výsady umožnili nemeckému sídlisku rýchlejší hospodársky vývoj a postupné ovládnutie susedných slovenských sídlisk.

Vplyv nemeckého obyvateľstva sa prejavil aj v názve mesta „Kasmark“. Existuje niekoľko etymologických výkladov tohto pomenovania, najčastejšie prevláda medzi historikmi názor, že názov mesta je odvodený od tradičného trhu so syrmi. (Käse-Markt).¹⁴ Toto tvrdenie sa nedá podložiť žiadnou písomnou správou, ale nemecký pôvod názvu je v tomto prípade zjavný.

Na základe privilegiálnej listiny z roku 1269 sa stáva Kežmarok výsadným mestom, teda nadobúda významnejšie postavenie v zmysle právnom. Udelené výsady zabezpečili mešťanom slobodný politický, hospodársky a spoločenský vývoj pod ochranou uhorského kráľa a zároveň v jedinom vrchnostenskom vzťahu voči jeho osobe.

Je zrejmé, že vznik mesta nie je možné spájať len so samotným udelením mestských výsad ako s jednorázovým aktom. Ak za ekonomický základ mestskosti považujeme trh ako základný hospodársky fenomén každého mesta, potom je potrebné hľadať počiatky mesta v spomínaných sídliskách s doloženou existenciou trhu ešte pred rokom 1251.

Formovanie sa mesta musíme vnímať ako dlhotrvajúci proces v zmysle hospodárskom, spoločenskom a samozrejme aj právnom. Začiatok tohto procesu sa spája so vznikom trhu a v konečnej fáze s udelením mestských výsad. V prípade Kežmarku ide o časové rozpätie pred rokom 1251 až do roku 1269. Podiel jednotlivých národností na formovaní sa mesta je tiež preukázateľný. Pokiaľ domáce slovenské obyvateľstvo prispelo k vytvoreniu trhu, a tým umožnilo rozvoj remesiel a obchodu na danom území, prínos nemeckého obyvateľstva spočíval v nadobudnutí mestských výsad, a tým v získaní významného spoločensko-právneho postavenia pre mesto.

12 „... pro censu seu terragio, singulis annis viginti marcas solvere teneantur, quarum duas partes solvent in argento fino, terciam vero partem in denariis, sicut alii hospites nostri Saxones solvere consueverunt, cuius quidem pecunie mediatatem solvent in festo sancti Georgii et aliam mediatem in festo sancti Michaelis...“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11.

13 „... item decimas in campis solvent more Saxonum aliorum ...“ ŠA Levoča, pobočka Poprad, MMK, perg. č. 11.

14 VARSÍK, Branislav: Pôvodné slovanské osídlenie Spiša a korene spišských miest. In: *Spišské mestá v stredoveku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 17.

Z uvedeného vyplýva, že Kežmarok sa na základe udelených mestských výsad dostáva do kategórie výsadných miest. Výsadné mestá boli v období stredoveku dôležitými hospodárskymi centrami uhorského štátu a zároveň finančnými zdrojmi uhorského panovníka. Je však potrebné vnímať skutočnosť, že tieto mestá sa aj po udelení základného mestského privilégia naďalej rozvíjajú, a to hlavne hospodársky, ale aj po majetkovo-právnej stránke a samozrejme v urbanisticko-architektonickej oblasti. Z miest sa stávajú prirodzení konkurenti, ktorí sa snažia získať pre seba, ako pre právnickú osobu, čo najvýhodnejšiu pozíciu v rámci uhorskej spoločnosti a v samotnom hospodárskom dianí v danom období. Konkurenčné prostredie prispelo k vytvoreniu rozdielnej hospodársko-právnej úrovne jednotlivých výsadných miest v Uhorsku, a teda sa im dostávalo aj rozdielnej pozornosti od uhorského panovníka vo forme udeľovania hospodárskych výsad, rôznych ochranných nariadení a finančných úľav.

Analýzou mešťanmi následne nadobudnutých privilégií a ich vzájomným porovnaním s výsadami iných miest je možné vytvoriť skutočný obraz o hospodárskej vyspelosti mesta a jeho skutočnom význame a postavení v Uhorsku. Do úvahy je potrebné brať aj mieru podpory rozvoja daných miest zo strany uhorského panovníka motivovanú politickými udalosťami, štátnym záujmom, ale aj vhodnejšou finančnou investíciou.

Recenzent: *prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc.*

*(Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Karin Fábrová – nemecký jazyk)*

KATOLÍCKA CIRKEV VO FRANCÚZSKU V OBDOBÍ VEĽKEJ FRANCÚZSKEJ REVOLÚCIE (v rokoch 1789 – 1792)

Lucia MARCINKOVÁ

Abstract

Catholic Church in France during the French Revolution (in the years 1789 – 1792). The French Revolution significantly changed the position of the Catholic Church in France. At the beginning the National Assembly, a new representative of French nation, despite the performed actions, did not want to destroy the Church. Its aim was to reform it in order to support the needs of new social order. The new national Church, fully dependent on state power, was established by passing the Civil Constitution of clergy in 1790. The National Assembly believed that constitution Church became a centre of national unity. During 1791, however, it became obvious that it caused the split of a French nation. In that period, the first traces of negative attitude towards the Catholic Church could be found. This change in attitude was influenced mainly by condemnation of the Civil Constitution by the pope Pius VI., by division of catholic clerics into the jurors and the non-jurors, as well as by the planned intervention of foreign countries' armies. The non-jurors, who refused to take the oath to the Civil Constitution, were considered to be acting against the revolution. In the second half of 1791 began the persecution of the non-jurors and deportation decree passed in august 1792 caused the mass emigration of the clergy. Consequently the membership base of the Catholic Church in France was totally destroyed.

Key words

The French Revolution. Catholic Church. Civil constitution of clergy. Pope Pius VI. Deportation decree.

Zusammenfassung

Katholische Kirche in Frankreich in der Zeit der Großen französischen Revolution (in den Jahren 1789–1792). Die Große französische Revolution veränderte im wesentlichen Masse die Stellung der katholischen Kirche in Frankreich. Die Nationalversammlung, das neue das französische Volk repräsentierende Organ, war in der anfänglichen Etappe trotz den unternommenen Schritten nicht bemüht, die katholische Kirche zu vernichten. Das Ziel seiner Aktivitäten war die Reform der Kirche, damit sie der neuen sozialen Ordnung dienen konnte. Die neue Nationalkirche, die mit der Aufnahme der Bürgerlichen Verfassung der Geistlichkeit entstanden ist, wurde völlig von der staatlichen Macht abhängig. Die Nationalversammlung nahm die Bürgerliche Verfassung der Geistlichkeit in dem Glauben auf, daß die Nationalkirche als Brennpunkt der nationalen Einheit auftreten wird, aber schon im Laufe des Jahres 1791 wurde erwiesen, daß gerade die Religion die Quelle der Uneinigkeit der Franzosen wurde. In dieser Zeit sind die ersten negativen Stimmen in der Beziehung zur katholischen Kirche erschienen. Die Verurteilung der Bürgerlichen Verfassung der Geistlichkeit vom Papst Pius XI., die

Verteilung des Klerus in die vereidigten und nichtvereidigten Priester sowie auch die geplante Intervention der fremden Armeen trugen im wesentlichen Masse dazu bei, dass die Revolution einen gegenchristlichen Charakter gewann. In der zweiten Hälfte des Jahres 1791 begann die Verfolgung der nichtvereidigten Priester und folglich im August 1792 wurde das Gesetz über die Deportation aufgenommen; infolge dessen es zu einer Massenemigration von den Mitgliedern der katholischen Kirche kam. Dadurch kam es zur Vernichtung der Basis von den Mitgliedern der traditionellen katholischen Kirche in Frankreich.

Schlüsselwörter

Die Große französische Revolution. Katholische Kirche. Bürgerliche Verfassung der Geistlichkeit. Papst Pius XVI. Gesetz über die Deportation.

Veľká francúzska revolúcia je odbornou verejnosťou vnímaná ako významný medzník svetských i cirkevných dejín. Svojim charakterom sa odlišovala od iných revolúcií. Záležitosti, ktorých sa dotýkala, boli svojou podstatou univerzálne a nerešpektovali žiadne národné hranice. Aj napriek tomu, že je v dejinách možné nájsť mnoho pokusov o obmedzenie moci katolíckej cirkvi, predsa len sa žiaden z nich nesnažil zničiť jej pozíciu a vôbec kresťanskú vieru v takej miere, ako sa o to pokúsila francúzska revolúcia. Vo všeobecnosti je Veľká francúzska revolúcia začleňovaná do procesu sekularizácie,¹ pričom sa zdôrazňuje skutočnosť, že práve touto udalosťou sa tento proces zintenzívnili.

Ako väčšina európskych spoločností aj francúzska spoločnosť bola vybudovaná na základe úzkeho spojenectva medzi štátom a cirkvou, pričom dominantné postavenie vo Francúzsku získal štát.² Tak svetská, ako aj duchovná moc si nárokovala na svoj podiel kontroly nad človekom. Ich spojenectvo bolo teda nielen výrazom vzájomnej akceptácie, ale aj podpory. Cirkev hľadala v tomto spojení najmä ochranu a slobodu praktizovania viery. Zo strany štátu išlo predovšetkým o pomoc pri zabezpečení spoločenského poriadku v krajine. Manifestáciou tohto spojenia bol predovšetkým samotný akt korunovácie panovníka, avšak aj každodenný život francúzskej spoločnosti bol nasiaknutý prítomnosťou katolíckej cirkvi.³

Aj napriek tomu, že po celé stáročia dominovala v konaní francúzskych panovníkov tendencia brániť sa klerikálnym zásahom a neustála snaha mať prevahu nad katolíckou

1 V odbornej spisbe sa v ostatnej dobe ustálilo používanie tohto pojmu. Popri ňom sa vyskytovali aj pojmy dechristianizácia, laicizácia, dekonfesionalizácia či dezetablovanie. Pozri RÉMOND, René: *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha : NLN, 2003, s. 18-19.

2 Od roku 1516 na základe tzv. Bolonského konkordátu, kedy panovník získal väčšie práva v oblasti cirkevných záležitostí. Konkrétne išlo o tzv. *régale* – právo panovníka obsadzovať voľné miesta na vyšších cirkevných postoch, pričom pápež voľbu panovníka len potvrdzoval.

3 Mnoho oficiálnych ceremónií sa nezaobišlo bez prítomnosti cirkvi a jej zástupcov. Napríklad pri spúšťaní nových lodí do prevádzky, skúškové obdobie požehnával biskup, obnovenie činnosti súdov po období voľna sa začalo slávnostnou svätou omšou. Na každej vojenskej či obchodnej lodi musel byť prítomný jeden kňaz. Pozri McMANNERS, John: *Church and society in eighteenth-century France*. zv. I. Oxford : Oxford university press, 1999, s. 7-17.

cirkvou, predsa len vysoké štátne funkcie mnohokrát obsadzovali cirkevní hodnostári.⁴ Rovnako aj vo vzťahu k pápežskej moci prevládali snahy o získanie nezávislosti. Výrazným prostriedkom týchto snáh bol galikanizmus.⁵

Francúzsko malo v Európe dominantné postavenie medzi katolíckymi krajinami. Ku katolíckej viere sa hlásilo 82 % obyvateľov (najviac v Európe). Katolícka cirkev vlastnila 6 – 10 % pôdy celého Francúzska. Okrem toho materiálnu základňu tvorilo aj množstvo vidieckych a mestských stavieb.⁶ Istý cestovateľ Thomas Bentley bol v roku 1776 ohromený, keď počas svojej cesty z Calais do Paríža nevidel zámky a vidiecke sídla šľachty, ale „*veľkolepé opátstva a kostoly, najmä v Artois, ktoré sa zdalo byť rajom mníchov*“.⁷ Príjmy cirkvi tvorili ročný dôchodok z vlastníctva pôdy a desiatky. Cirkev nebola zaťažena žiadnymi daňami.⁸ Rovnako aj členská základňa katolíckej cirkvi, ktorá sa tešila mnohým právam a privilégiám, bola rozsiahla⁹ Na území Francúzska sa nachádzali centrá všetkých významných rádov a reholí. Bola vytvorená rozsiahla sieť cirkevných vzdelávacích inštitúcií a nemocníc. Katolícka cirkev bola dobre organizovaná; v dôsledku Tridentského koncilu došlo k výraznému zvýšeniu vedomostnej úrovne kléru. Kresťanská francúzska kultúra získala kozmopolitný vplyv a francúzština nahradila na určité obdobie latinčinu.

Pozíciu katolíckej cirkvi vo Francúzsku značne oslabovala nadmerná spätosť s monarchiou, nejednotnosť kléru, ako aj vnútorné otrasy v podobe jansenizmu.¹⁰ V priebe-

4 V 17. storočí najznámejšími boli kardinál Richelieu a Mazanin, v 18. storočí to boli kardinál Fleury, Bernis (arcibiskup z Alby) či Lomenie de Briene (arcibiskup z Toloune). ASTON, Nigel: *Christianity and revolutionary Europe: 1750 – 1830*. Cambridge : Cambridge university press, 2002, s. 138.

5 Ide o tzv. „galikánske slobody“, čiže práva a privilégiá, ktoré údajne patrili francúzskym kráľom, napr. obsadzovanie cirkevných úradov, ako aj privilégiá francúzskych duchovných, napr. právo odvolať sa od cirkevného súdu k občianskemu, od ktorých si francúzski panovníci odvodzovali svoje nároky na nezávislosť od pápežskej moci. Prvé snahy o obmedzenie primaciálnej moci pápeža sa objavujú v 13. storočí. Vrchol bol dosiahnutý v roku 1682, kedy boli prijaté tzv. „štyri galikánske artikuly“. KUMOR, Boleslav: *Cirkevné dejiny – Novovek: Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 58-69.

6 Väčšia časť majetku cirkvi bola sústredená v mestách než na vidieku, napr. vlastnila 1/3 oblasti miest Toulouse a Rennes. Pre detailnejšiu sondu do majetku cirkvi pozri McMANNERS, John: *Church and society in eighteenth-century France*. Oxford : Oxford university press, 1999, s. 97-122.

7 McMANNERS, John: *Church and society in eighteenth-century France*. Zv. II. Oxford : Oxford university press, 1999, s. 98. (vl. preklad).

8 Výnimkou bol tzv. don gratuit, čiže dobrovoľný príspevok cirkvi na štátne výdaje, ktorý schvaľovalo cirkevné zhromaždenie zasadajúce raz za 5 rokov.

9 Pozostávala z arcibiskupov, biskupov, farárov, vikárov, kňazov umiestnených v rozličných náboženských inštitúciách, mníchov, mníšok, kanonikov, seminárnych pedagógov, univerzitných profesorov. V odbornej spisbe sa počty v jednotlivých skupinách rôznia, v priemere však možno hovoriť o 150 000 osobách.

10 Najvýznamnejšie a teologicky najhlbšie zo všetkých vnútrokatolíckych hnutí odporu. Hlásalo nevyhnutnosť návratu k striktnnej disciplíne cirkvi v počiatočnom období. Bližšie pozri BLACK, Jeremy: *Evropa osmnástého storočia*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 222-226; MacCAFFEY, James: *History of the catholic church: From the renaissance to the French revolution*. New York : Forgotten books, 2008, s. 235-241, 275-281.

hu osemnásteho storočia, predovšetkým v jeho druhej polovici, sa k týmto „tradičným“ vnútorným faktorom pripojili aj vonkajšie. Išlo predovšetkým o myšlienky osvietenstva, ktoré sa kriticky vyjadrovali nielen o monarchii, ale aj o katolíckej cirkvi ako jej spojencovi a náboženstvu vôbec. Medzi francúzskym obyvateľstvom sa rozšírili najmä myšlienky Voltaira a Rousseaua.¹¹ Značne negatívne na postavenie katolíckej cirkvi pôsobila aj skutočnosť, že štát držal ochrannú ruku nad dodržiavaním náboženstva.¹²

Reálnym dôkazom kritiky katolíckej cirkvi pred vypuknutím Veľkej francúzskej revolúcie boli predovšetkým tzv. „cahiers de doléances“, zošity sťažností, ktoré boli spisované jednotlivými stavmi. Obsahovou analýzou zachovaných zošitov sťažností sa zistilo, že časť sťažností sa týkala aj cirkvi, avšak nepredstavovala dominantný podiel, 10% vyzývalo k zrušeniu desiatku, 4% k zrušeniu cirkevných rádov, 2% k predaju všetkej cirkevnej pôdy.¹³

Vplyvom týchto činiteľov došlo ešte pred rokom 1789 k zmene v náboženskom cítení francúzskeho ľudu. Medzi všeobecné prejavy charakterizujúce túto zmenu patrilo zníženie záujmu o kňazské povolanie, zníženie počtu novoprijatých mníchov a mnišok, malé množstvo ľudí upustilo od praktizovania viery, pokles záujmu o kresťanskú literatúru, nárast mimomanželských detí, tehotných neviest či iných foriem nemorálneho správania.¹⁴

Ďalšou dôležitou skutočnosťou predrevolučného obdobia bola vzrastajúca náklonnosť kléru (nielen jansenistov) k myšlienkam reformy katolíckej cirkvi, či dokonca revolúcie v náboženstve. Popudy, ktoré nachádzali odozvu najmä u nižšieho kléru, vychádzali predovšetkým z radov mestského duchovenstva, ktoré bolo popri kňazoch tvorené aj seminárnymi pedagógmi, univerzitnými profesormi, doktormi kanonického práva či členmi rôznych náboženských inštitútov a organizácií. Tieto intelektuálne autority sa okrem sociálnej a náboženskej činnosti venovali aj filozofii náboženstva a svojimi myšlienkami sa podieľali na formovaní cirkevných i svetských názorov francúzskeho kňazstva. Práve z ich radov vyšli práce, ktoré boli naklonené tak reforme cirkvi, ako aj spoločnosti. V práci *L'écclésiastique citoyen*, publikovanej ešte pred vypuknutím revolúcie, autor nielen hodnotí situáciu vo francúzskej cirkvi, ale aj priamo píše, že revolúciu náboženstva by bolo treba uskutočniť.¹⁵ Následne v prvých mesiacoch revolúcie vyšlo

11 Bližšie pozri DAWSON, Christopher: *Rozdělení, nebo reforma západního křesťanstva*. Praha : Vyšehrad, 1998, s. 212-215.

12 Boli stanovené tresty za porušovanie všeobecných cirkevných nariadení, ktoré boli prísnejšie ako tresty za porušenie svetských zákonov. Svetské sudy riešili napr. prípady krádeže v kostole, urážky či napadnutia kňazov, popíjanie v nedeľu, atď. Aj napriek tomu, že cirkev sa na týchto aktivitách priamo nezúčastňovala, v dôsledku organického spojenia štátu a cirkvi boli tieto aktivity vnímané ako tyrania práve z jej strany. Pozri McMANNERS, John: *Church and society in eighteenth-century France*. Zv. I. Oxford : Oxford university press, 1999, s. 74-88.

13 BLACK, Jeremy: *Evropa osmnáctého století*. Praha :Vyšehrad, 2003, s. 235.

14 Tieto prejavy sa datujú od polovice 18. storočia. Nemajú celoplošný záber. Najvýraznejšími diferenciačnými činiteľmi boli predovšetkým mesto-vidiek a oblasti s alebo bez náboženskej tradície. Pozri GIBSON, Ralph: *A social history of French catholicism, 1789 – 1914*. New York : Routledge, 1989, s. 3-14. Gibson v tejto súvislosti uvádza popri osvietených myšlienkach ako príčinu tohto vývoja aj tzv. „tridentský model katolicizmu“.

15 BASZKIEWICZ, Ján – MELLER, Stanislav: *Francúzska revolúcia 1789 – 1794: Občianska spoločnosť*. Bratislava : Obzor, 1989, s. 327.

niekoľko ďalších prác; za pozornosť stojí dielo *La religion nationale*, ktorého autorom je biskup Claude Fauchet. Okrem iného vyjadruje myšlienku, aby sa katolicizmus stal štátnym náboženstvom pri zachovaní tolerancie k ostatným vyznaniam, ktorú v tej dobe akceptovala väčšina kléru. Zároveň zdôrazňuje, že náboženstvo je jav národného charakteru, ktorý dokonale predstavuje národné aspirácie, a teda „vdaka stáročnému úsiliu formovať podobu národa je náboženstvo vlastne jeho tvorcom.“¹⁶

V dôsledku hospodárskej krízy, v ktorej sa Francúzsko ocitlo, sa vláda od roku 1786 neúspešne pokúšala predložiť reformy na zbavenie sa štátneho dlhu. S cieľom odhlasovať nové dane zvolal Ľudovít XVI. v roku 1789 generálne stavy.¹⁷ V dôsledku roztržky sa tretí stav, ku ktorému sa pripojila aj časť šľachty a duchovenstva, vyhlásil 17. júna 1789 za Národné zhromaždenie, orgán reprezentujúci francúzsky národ.¹⁸

Na zasadnutí Národného zhromaždenia, ktoré sa konalo 4. augusta 1789, došlo k nastoleniu teoretickej rovnosti všetkých občanov pred zákonom tým, že bolo odsúhlasené zrušenie privilégií a feudálnych povinností, v rámci nich aj platenie desiatok.¹⁹ Následne 26. augusta 1789 prijalo Národné zhromaždenie Deklaráciu práv človeka a občana, jeden z kľúčových dokumentov Veľkej francúzskej revolúcie. Už hneď prvý článok naznačoval slovami „*Ludia sa rodia a zostávajú slobodní a rovní pred zákonom.*“²⁰ zmenu v súvislosti s postavením katolíckej cirkvi. V dôsledku prijatia zásady rovnosti, ktorej vyjadrením tento článok bol, bolo teda považované za nevyhnutné odstránenie všetkých príčin spôsobujúcich nerovnosť, okrem iného aj z dôvodu rozdielného náboženského vyznania. To potvrdil svojím obsahom aj 10. článok Deklarácie práv človeka a občana: „*Nikto nesmie byť obťažovaný pre svoje názory, ani²¹ náboženské, pokiaľ ich verejné*

16 BASZKIEWICZ, Ján – MELLER, Stanislav: *Francúzska revolúcia 1789 – 1794: Občianska spoločnosť*. Bratislava : Obzor, 1989, s. 331-332.

17 Keďže francúzsky parlament naposledy zasadal v roku 1614, bolo potrebné nominovať nových zástupcov jednotlivých stavov. Generálne stavy v roku 1789 tvorilo 580 zástupcov tretieho stavu, 270 zástupcov šľachty a 290 zástupcov duchovenstva, z nich bolo 40 biskupov a 208 reprezentovalo nižší klérus, 50 kanonikov a niekoľko mníchov. Medzi zástupcami tretieho stavu boli aj biskup Talleyrand a abbé Sieyès, ktorí boli pre svoj radikalizmus vyhodení z prvého stavu. KŘIVSKÝ, Petr: *Francouzská buržoazní revoluce*. Praha : Mladá fronta, 1989, s.15.

18 Pre detailnejšiu sondu do formovania a činnosti Ústavodarného zhromaždenia pozri TACKETT, Timothy: *Becoming a Revolutionary: The deputies of the French national assembly and the emerge of a revolutionary culture (1798 – 1790)*. Princeton : Princeton university press, 1996. 399 s.

19 A to aj napriek protestom časti kléru, ktorý požadoval odškodnenie za odobratie hlavného zdroja príjmu vo forme peňazí alebo pozemkov. SLOANE, William Milligan: *The French revolution and religious reform: An account od ecclesiastical legislation and its influence on affairs in France from 1789 to 1804*. New York : Charles Scribner's sons., 1901, s. 86.

20 Článok č.1 Deklarácie práv človeka a občana. In: *The history guide. Lectures on modern European intellectual history* (vl. preklad) [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.historyguide.org/intellect/declaration.html>>.

21 Historici upozorňujú na slovo „ani“, ktoré evokuje nechotu členov Národného zhromaždenia zmieriť sa s tým, že katolícka viera prišla o dominantné postavenie, avšak interpretujúc ho v kontexte doby je odzrkadlením názoru, že katolícka cirkev nevlastní monopol na pravdu. RÉMON, René: *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha : NLN, 2003, s. 47; ATKIN, Nicholas – TALLETT, Frank: *Priests, prelates and people: a history of European catholicism since 1750*. New York : Oxford university press, 2003, s. 49.

prejavy nenarušujú poriadok stanovený zákonom.“²² Deklarácia práv človeka a občana teda pretrhla tradičné, niekoľko storočí trvajúce puto medzi cirkvou a štátom. V súlade s tretím článkom Deklarácie, „*Jediným zdrojom suverenity je Národ. Žiadna inštitúcia, žiadny jednotlivец nemôže vykonávať právomoc, ktorá by od neho výslovne nepochádzala*“²³, katolícka cirkev stratila právo užívať si svoje výsadné postavenie a privilégiá. Katolícka cirkev prišla o svoje dominantné postavenie a stala sa jednou z mnohých. Náboženstvo prestalo byť vyjadrením jednoty národa. „*Človek už teda naďalej nemusel preukazovať svoju príslušnosť ku katolíckej cirkvi, aby sa mohol tešiť všetkým občianskym a politickým právam, ktoré sa viažu k občianstvu*.“²⁴ Dekrétom z dňa 7. júna 1789 došlo k zrovnoprávneniu protestantov a v roku 1791 židov. Katolíci, židia či protestanti mali byť v prvom rade Francúzmi a až potom veriacimi. Túto nepriaznivú situáciu sa snažili zástupcovia kléru ešte zvrátiť. Niekoľkokrát sa pokúsili na zasadnutiach Národného zhromaždenia predostrieť návrh, aby bola katolícka viera uznaná ako štátne náboženstvo.²⁵ Všetky ich pokusy boli neúspešné. V apríli 1790 Národné zhromaždenie túto požiadavku jednoznačne odmietlo.

Už v septembri 1789 sa predmetom diskusií stáva aj otázka postavenia katolíckej cirkvi v krajine. Keďže Národné zhromaždenie sa už od začiatku svojej existencie muselo zaoberať otázkou, ako získať dostatok financií nielen na vyrovnanie národného dlhu, ale aj chodu krajiny, nie je prekvapujúce, že sa pozornosť sústredila predovšetkým na majetok duchovenstva, ako na jeden z možných zdrojov financií.

Koncom augusta 1789 bol riešením problému získania financií poverený Výbor dvanástich. Myšlienka použitia cirkevného majetku našla podporu aj u samotného duchovenstva. Niektorí členovia kléru vyhlásili, že sú ochotní slobodne prispieť vlastným alebo iným cirkevným majetkom. Dňa 26. septembra 1789 prijalo Národné zhromaždenie návrh parížskeho arcibiskupa Leclerc de Juigné, na základe ktorého mali byť skonfiškované cirkevné klenoty. Následne došlo k zozbieraniu a predaju nadbytočných kalichov, tanierov a ďalších cenností z kostolov a kláštorov. Kľúčovým sa však stal návrh člena výboru Talleyrand-Périgorda,²⁶ na základe ktorého mal byť v súvislosti s majetkom cirkvi uplatnený nový princíp vlastníctva opierajúci sa o doktrínu národnej suverenity národa, t. j. národ by si vzal späť len to, čo je jeho. Konfiškáciu majetku cirkvi oficiálne povolil

22 Článok č.1 Deklarácie práv človeka a občana. In: *The history guide. Lectures on modern European intellectual history* (vl. preklad) [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.historyguide.org/intellect/declaration.html>>.

23 Článok č.1 Deklarácie práv človeka a občana. In: *The history guide. Lectures on modern European intellectual history* (vl. preklad) [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.historyguide.org/intellect/declaration.html>>.

24 RÉMON, René: *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha : NLN, 2003, s. 48.

25 Prvýkrát bola táto požiadavka nastolená deň po prijatí Deklarácie práv človeka a občana, poslednýkrát 13. apríla 1790, kedy bolo navrhovateľovi Dom Gerleovi taktne naznačené pred hlasovaním, aby upustil od nastolenia tejto požiadavky z dôvodu možného vzniku sporov medzi katolíckmi a protestantmi.

26 Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754 – 1838) pochádzal z vyššej šľachty. Pred vypuknutím revolúcie zastával funkciu biskupa v Autun. Pre svoje radikálne názory bol vylúčený z prvého stavu a v Národnom zhromaždení figuroval ako zástupca tretieho stavu. V mene cirkvi prijal Civilnú ústavu duchovenstva a vysväcoval konštitučných kňazov. Neskôr slúžil v diplomatických službách a v roku 1797 sa stal ministrom zahraničných vecí.

dekrét z 2. novembra 1789, podľa ktorého majetok cirkvi síce nebol národným majetkom, ale bol „k dispozícii národu“. Národné zhromaždenie predpokladalo, že cirkevný majetok v hodnote zhruba 400 miliónov libier bude postačujúci na vyriešenie finančnej situácie, v ktorej sa Francúzsko nachádzalo. Zástupcovia kléru s týmto krokom súhlasili, pretože boli ubezpečení o tom, že k ďalšej konfiškácii nedôjde a majetok v tejto hodnote bude pozostávať predovšetkým z vlastníctva kláštorov a rádov. V dôsledku prehlbujúcej sa finančnej krízy bolo Národné zhromaždenie nútené pristúpiť k ďalšej konfiškácii. V decembri bol schválený a realizovaný predaj celého cirkevného majetku, čím cirkev ostala nielen bez svojich tradičných zdrojov príjmu, ale aj bez finančnej kompenzácie.

Realizácia nového spoločenského poriadku si vyžadovala modifikáciu mnohých inštitúcií, medzi ktoré členovia Národného zhromaždenia zaradili aj katolícku cirkev. V období od júna 1789 do júla 1790 budovalo Národné zhromaždenie sieť svojich výkonných orgánov, čím vzniklo 40 výborov. Cirkevný výbor, ktorý mal dohliadať na cirkevné záležitosti, vznikol v auguste 1789. Členskú základňu výboru tvorili zástupcovia duchovenstva – biskup z Lugon, Grandin a Vaneau – a laici – Lanjuinais, Maillane, Treilhard. Na čele výboru bol biskup F. de Bonal. V novembri pribudli ďalší členovia.²⁷ Neskôr sa ich počet zdvojnásobil. Najväčší vplyv na prijímaní rozhodnutí Cirkevného výboru mali paradoxne tí, ktorí doň vstúpili medzi poslednými, a teda najznámejšími členmi boli predovšetkým Armand Gaston-Camus, H. Grégoire z Lorraine a Treilhard.²⁸

Vychádzajúc z myšlienok osvietenstva Národné zhromaždenie očakávalo od každej inštitúcie určitú spoločenskú prospešnosť či užitočnosť. Keďže inštitúcie získali svoju právomoc od národa, existovali preto, aby realizovali také činnosti, ktoré boli požadované štátom. V tejto súvislosti sa kládol väčší dôraz na sociálnu a spoločensky prospešnú úlohu kňaza, než na jeho kňazské funkcie a povinnosti.

Z princípu spoločenskej užitočnosti vychádzal Cirkevný výbor pri vypracovaní návrhu týkajúceho sa zrušenia cirkevných rádov a reholí. V súvislosti s cirkevnými rádmi sa hovorilo nielen o ich majetku, ale predovšetkým o ich mravnom úpadku.²⁹ Po prvýkrát sa objavili ostrejšie protesty zo strany členov kléru, ktoré vychádzali z konštatovania, že Národné zhromaždenie nemá kompetenciu realizovať takéto zásahy do cirkevných záležitostí. Keďže väčšina členov zhromaždenia zastávala opačný názor, v októbri 1789 bolo zakázané skladať nové sľuby a 13. februára 1790 boli zrušené staré sľuby a následne rozpustené rády a rehole. Mnísi a mníšky sa mohli rozhodnúť, či opustia svoje rehole a dostanú od štátu penziu, alebo ostanú. Tí, ktorí sa rozhodli zostať, boli umiestňovaní v menších počtoch v tzv. zberných domoch. Vyňaté z tohto rozhodnutia boli tie rády a rehole, ktoré sa venovali vzdelávacím alebo charitatívnym aktivitám.³⁰

27 Potreba posilniť rady Cirkevného výboru vyvstala v súvislosti so zablokovaním prvého návrhu Občianskej ústavy duchovenstva zo strany dvoch biskupov. Ukázalo sa teda, že je nevyhnutné posilniť rady radikálnejšie zmýšľajúcich členov.

28 Pre viac informácií o jednotlivých členoch Cirkevného výboru pozri SLOANE, William Milligan: *The French revolution and religious reform: An account of ecclesiastical legislation and its influence on affairs in France from 1789 to 1804*. New York : Charles Scribner's sons., 1901, s. 73-77.

29 Bližšie pozri McMANNERS, John: *Church and society in eighteenth-century France*. Zv. II. Oxford : Oxford university press, 1999, s. 472-504.

30 Tieto rády a rehole boli zrušené až v auguste 1792.

Bezpochyby najdôležitejšou úlohou Cirkevného výboru sa stalo vypracovanie návrhu na reformu katolíckej cirkvi vo Francúzsku. Táto snaha reformovať cirkev nebola prejavom protináboženských tendencií. Naopak, vychádzala zo snáh prispôbiť cirkev požiadavkám a princípom nového spoločenského poriadku tak, aby v rámci neho mohla plniť určité spoločenské poslanie.

Presvedčenie oprávnenosti uskutočniť reformu vychádzalo predovšetkým z tradície zásahov do záležitostí francúzskej cirkvi. Počnúc 16. storočím tieto zásahy realizovali francúzski panovníci. Bolonský konkordát umožňoval panovníkovi menovať biskupov, monarchia vystúpila proti uplatňovaniu niektorých rozhodnutí Tridentského koncilu, schválila prijatie galikánskych článkov v 1682. V roku 1764 panovník vypovedal jezuitský rád z Francúzska bez predchádzajúcej dohody s pápežom a v 1778 Ľudovít XVI. udelil protestantom určité práva bez toho, aby toto rozhodnutie vopred konzultoval s pápežom. Keďže ľud v roku 1789 ustanovil Národné zhromaždenie ako svojho zástupcu, to prevzalo kompetencie panovníka, t. j. mohlo pokračovať v nastolenej tendencii. Avšak kým panovníci postupovali pomaly, krok za krokom si uzurpovali moci na úkor práv pápeža, Národné zhromaždenie jediným krokom, prijatím Občianskej ústavy duchovenstva, zavrholo základnú kanonickú doktrínu, podľa ktorej svetské autority nemali žiadne práva v záležitostiach cirkevnej hierarchie a disciplíny. Je evidentné, že predovšetkým v počiatočnom období Veľkej francúzskej revolúcie „vládlo“ ešte značné spútanie tradíciou, pretože ako píše R. Rémond, „keby mali aspoň vzdialenú predstavu o laickom štáte,(...) boli by sa určite akýchkoľvek zásahov do vnútorného fungovania cirkvi zdržali“.³¹

Cirkevný výbor vypracoval dva návrhy ústavy duchovenstva. Prvý, miernejší, sa nedostal ani pred Národné zhromaždenie. Druhý, radikálnejší návrh bol predložený zhromaždeniu v máji 1790. Aj napriek výrazným zásahom do vnútorných kompetencií katolíckej cirkvi, v počiatočných fázach rokovaní zástupcovia duchovenstva prejavili vôľu spolupracovať. V priebehu nasledujúceho mesiaca sa situácia značne vyhrotila. Aj keď si zástupcovia kléru uvedomovali potrebu reformy cirkvi, nemohli akceptovať, aby sa výlučne Národné zhromaždenie podieľalo na prijímaní rozhodnutí týkajúcich sa náboženských záležitostí. V júni ako jednu z posledných snáh členovia kléru prezentovali návrh na založenie poradného orgánu francúzskej cirkvi, s ktorým by vláda konzultovala všetky modifikácie týkajúce sa vnútorných záležitostí cirkvi. Arcibiskup Boisgelin v tejto súvislosti povedal: „*S úctou prosíme kráľa a Národné zhromaždenie, aby umožnilo zvolávať národné zhromaždenie. Ak by tento návrh nebol prijatý, vyhlásujeme, že nebudeme schopní ďalej podieľať sa na týchto diskusiách.*“³² Odvolávali sa predovšetkým na skutočnosť, že zmeny sa v minulosti uskutočňovali na základe vzájomného súhlasu svetských a cirkevných autorít. Keď však Národné zhromaždenie odmietlo tento návrh arcibiskupa z Aix, zástupcovia kléru na čele s arcibiskupom opustili zasadnutie a Národné zhromaždenie prijalo druhý návrh v plnom rozsahu.³³

31 RÉMON, René: *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha : NLN, 2003, s. 51.

32 Vyjadrenie arcibiskupa z Aix počas diskusie o reforme cirkvi, máj 1790. (vl. preklad). In: McPHEE, Peter – DWYER, Philip G.: *The French revolution and Napoleon: a sourcebook*. New York : Routledge, 2002, s. 44.

33 Ostali len Talleyrand, biskup z Autunu a Gobel, budúci arcibiskup Paríža.

Občianska ústava duchovenstva bola prijatá 12. júla 1790, o mesiac neskôr ju podpísal aj kráľ. Pre katolícku cirkev vo Francúzsku znamenala teritoriálne zmeny v cirkevnej organizácii krajiny. Došlo k zmene počtu a hraníc jednotlivých diecéz tak, aby korešpondovali s departmentmi, novovytvorenými územnými štátnymi jednotkami, čím bolo vytvorených 83 nových diecéz. Rovnako zaniklo mnoho farností v dôsledku požiadavky, podľa ktorej mala mať každá mestská farnosť 6 000 farníkov.³⁴ Došlo k zvrhnutiu celej hierarchie katolíckej cirkvi vo Francúzsku. Boli zrušené „neužitočné“ cirkevné úrady v rámci organizačnej štruktúry cirkvi. V dôsledku konfiškácie cirkevného majetku sa členovia kléru stali štátnymi zamestnancami. Výška ich platu bola nemenná a stanovená priamo v Občianskej ústave.³⁵ Tak ako zamestnanci ostatných štátnych inštitúcií, aj klérus bol volený na základe všeobecného volebného práva všetkými voličmi, medzi ktorých patrili aj osoby iného vierovyznania.³⁶ Vo vzťahu k pápežovi nesmel žiaden z novozvolených biskupov žiadať pápeža o potvrdenie svojej voľby; povinnosťou cirkvi bolo pápeža výlučne informovať o výsledkoch volieb. Výsledkom reformy bola cirkev, ktorá sa z relatívne autonómnej inštitúcie stala štátnym rezortom; členovia kléru sa stali štátnymi úradníkmi, ktorí podľa Robespiera niesli zodpovednosť za verejné blaho.

Všetky kroky, ktoré podniklo Národné zhromaždenie v súvislosti s katolíckou cirkvou, predovšetkým Občianska ústava duchovenstva, boli výsledkom rozdielneho vnímania tak charakteru cirkvi, ako aj jej vzťahu so svetskou mocou klérom a laikmi. Zástupcovia tretieho stavu a časti šľachty v Národnom zhromaždení neboli proti náboženstvu, práve naopak, uvedomovali si nevyhnutnosť existencie určitého druhu náboženstva či kultu, ktorý by poskytoval morálny kódex a udržiaval spoločenský poriadok. Ich kritika bola nasmerovaná predovšetkým na autonómne postavenie katolíckej cirkvi.

Schválenie Občianskej ústavy duchovenstva spôsobilo rozkol v jednote katolíckej cirkvi. Ostala len časť kléru, ktorá sa rozhodla v plnej miere rešpektovať zákon prijatý zástupcami francúzskeho ľudu. Časť predstaviteľov kléru, prístupná reforme, k nej zaujala negatívny postoj v dôsledku vývoja diskusií na zasadnutiach Zhromaždenia. Arcibiskup Boisgelin vydal prácu nazvanú *Exposition des principes sur la constitution civile du clergé*, v ktorej vysvetľoval schizmatický charakter zákona a zároveň vyzval klérus k dočasnej spolupráci, kým príde oficiálne vyjadrenie pápeža. Nejednotnosť názorov kléru, ostré protesty a útoky zo strany vyššieho duchovenstva viedli Národné zhromaždenie 26. decembra 1790 k prijatiu dekrétu, na základe ktorého musel klérus zložiť prísahu vernosti Občianskej ústave duchovenstva do týždňa, v opačnom prípade by prišiel o svoju funkciu a plat. Následne 4. januára 1791 sa zišlo Národné zhromaždenie. Všetci členovia kléru, ktorí boli prítomní na zasadnutí, boli vyzvaní k tomu, aby predstúpili a zoradení v abecednom poradí prisahali vernosť. Okrem Talleyranda a Gobena všetci odmietli zložiť prísahu. Jean-Louis d'Usson de Bonnac, biskup z Poitiers, svoje rozhodnutie vyjadril slovami: „(...) 35 rokov, ktoré pôsobím v cirkvi, som sa snažil

34 Pozri Článok 1, *Občianska ústava duchovenstva* [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete:

<<http://sourcebook.fcs.edu/history/civilconstitution.html>>.

35 Článok 3, *Občianska ústava duchovenstva* [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete:

<<http://sourcebook.fcs.edu/history/civilconstitution.html>>.

36 Článok 2, *Občianska ústava duchovenstva* [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete:

<<http://sourcebook.fcs.edu/history/civilconstitution.html>>.

robiť všetko čo najlepšie,(..) nezneuctím svoj starý vek zložením prísahy proti svojmu svedomiu a som pripravený pokorne znášať svoj osud“.³⁷

Predpokladá sa, že celkovo zložilo prísahu vernosti 60 % katolíckych kňazov, 51 % vikárov, siedmi biskupi (štyria biskupi a traja biskupi in partibus) z pôvodného počtu 138. V tomto momente došlo k definitívnemu rozštiepeniu francúzskeho duchovenstva na dva tábory; na „prísazných“ (konštitučný klérus), ktorí prisahali vernosť Občianskej ústave pred miestnymi autoritami, a „neprísazných“, ktorí ju odmietli.

Prijatie či odmietnutie zloženia prísahy predovšetkým nižším klérom je možné vysvetliť na základe existencie dvoch modelov kňazstva pred rokom 1789. Prvý, tridentský model³⁸, tvorený klérom, ktorý bol na vysokej vzdelanostnej úrovni, poslušný a zdôrazňoval autonómne postavenie cirkvi, a teda odmietal zložiť prísahu. Druhý, tzv. občan – kňaz model,³⁹ vychádzal z faktu, že kňazi kládli dôraz predovšetkým na svoju sociálnu funkciu.⁴⁰ S týmto rozdelením značne korešpondoval aj pozitívny či negatívny postoj obyvateľstva k reforme katolíckej cirkvi. Určujúcim faktorom bolo postavenie a úloha kňaza v miestnej komunite. Ďalším významným faktorom bola sociálna štruktúra komunity.⁴¹

Aj napriek tomu, že pápež Pius VI.⁴² zaujal oficiálne stanovisko k udalostiam Veľkej francúzskej revolúcie až v roku 1791, pozorne sledoval udalosti vo Francúzsku od jej vypuknutia. Pápež sa obával oficiálnou cestou vyjadriť svoj nesúhlas s revolučnými zmenami vo Francúzsku. Obával sa, že jeho postoj k dovtedajším krokom Národného zhromaždenia by mohol negatívne ovplyvniť ďalší vývoj, preto sa rozhodol počkať, kým „nadšenie“ buržoázie opadne. Pápež Pius VI. už na začiatku revolúcie zhodnotil aktivity Národného zhromaždenia ako snahu uzurpovať si moc nad záležitosťami cirkvi a v tajnom príhovore kardinálom sa vyjadril: „*Francúzsky národ sa zdá byť úplne oklamáný touto formou prázdnej slobody [osvietenstva], a je zotročený zhromaždením filozofov, ktorí sa navzájom urážajú a útočia na seba.*“⁴³ Rovnaké stanovisko vyjadruje aj

37 Spomienky vojvodkyne Tourzelovej súvisiace so skladaním prísahy Občianskej ústave duchovenstva. (vl. preklad). In: FREY, Linda: *The French revolution*. Westport : Greenwood press, 2004, s. 117.

38 Išlo predovšetkým o regióny, v ktorých mala cirkev silné postavenie a klérus oporu u svojich farníkov. Geograficky išlo o oblasti Normandie, Bretónska, Gaskonska, Vendée. ATKIN, Nicholas – TALLETT, Frank: *Priests, prelates and people: a history of European catholicism since 1750*. New York : Oxford university press, 2003, s. 54.

39 Išlo o oblasti, kde došlo v predchádzajúcom období k zmene náboženského cítienia veriacich. Geograficky išlo o departmenty v centrálnej a juhovýchodnej časti Francúzska.

40 ATKIN, Nicholas – TALLETT, Frank: *Priests, prelates and people: a history of European catholicism since 1750*. New York : Oxford university press, 2003, s. 54.

41 McLeod to demonštruje na príklade vidieckych miest Maugus a Saumur v departemente Maine-et-Loire a ich protikladnom postoji k reforme cirkvi. V meste Saumur a jeho okolí, ktoré bolo viac trhovo zamerané, menej zastrčené, sociálne heterogénnejšie s výraznejším vplyvom buržoázie, zložila prísahu vernosti väčšina kňazov. Kým v meste Mauges a jeho okolí, ktoré bolo izolovanejšie, s menším vplyvom buržoázie a dominantným postavením miestnych kňazov, prijalo reformu cirkvi len 8 % kňazov. Pozri McLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy (1789 – 1989)*. Brno : CDK, 1997, s. 18-19.

42 Giovanni Angelo, kardinál Braschi, bol pápežom Piom VI. od 15. februára 1775 až do roku 1799.

43 OIF, Lillian Browne: *Thein name is Pius: portraits of five great modern popes*. New York : Air. Co.Pub., 1941, s. 22. (vl. preklad).

v korešpondencii s kráľom Ľudovítom XVI. V liste z 10. júna a 9. júla 1790 pápež apeľuje na panovníka tým, že jeho súhlas s Občianskou ústavou duchovenstva môže viesť k schizme v katolíckej cirkvi vo Francúzsku.⁴⁴ Zároveň zdôrazňuje, že žiadna svetská autorita nemôže zmeniť doktrínu katolíckej cirkvi, zvrhnúť jej hierarchiu a zasahovať do otázok viery.⁴⁵ Pápež Pius VI. nevyjadril oficiálne stanovisko katolíckej cirkvi ešte ani koncom júla, keď francúzsky vyslanec v Ríme, kardinál de Bernis, pred ním vystúpil s poverením od Národného zhromaždenia, aby získal jeho súhlas s Občianskou ústavou duchovenstva. Keďže sa pápež obával, že by jeho súhlas s ústavou mohol byť vnímaný ako pozvanie pre ostatné krajiny k tomu, aby podnikli na svojom území rovnaké kroky a predovšetkým, aby sa vyhol priamej konfrontácii, postúpil Pius VI. ústavu Výboru dvanástich kardinálov, ktorý mal vypracovať jej rozbor, na základe ktorého mal Pius VI. zaujať stanovisko. V liste kardinálovi de Brienne z dňa 23. februára 1791 pápež po prvýkrát naznačil charakter svojho oficiálneho stanoviska. Vyjadril rozhorčenie nad kardinálovou prisahou vernosti Občianskej ústave duchovenstva a zároveň vyjadruje presvedčenie, že Ústava prijatá Národným zhromaždením zničila nielen práva, ale aj autoritu cirkvi tým, že umožnila „každému vyjadrovať sa k otázkam viery“.

Pius VI. upustil od politiky vyčkávania najmä pod vplyvom tlaku zo strany ostatných európskych krajín, ktoré s obavami sledovali vývoj vo Francúzsku a požadovali, aby pápež vyjadril svoje stanovisko verejne. Priamym podnetom, ktorý podnietil konať pápeža oficiálne, bolo vysvätenie prvých dvoch konštitučných biskupov 24. februára 1791.⁴⁶ V breve *Quod aliquantum* z 10. marca 1791 oficiálne obvinil Národné zhromaždenie zo snáh zničiť katolícku cirkev vo Francúzsku. Taktiež odsúdil princípy slobody a rovnosti, ktoré motivovali konanie Národného zhromaždenia.⁴⁷ V encyklike *Charitas* odsúdil Občiansku ústavu duchovenstva, ktorá bola „vytvorená na princípoch odvodených z kacírstva. Je kacírska v mnohých svojich ustanoveniach a v nesúlade s učením Cirkvi. V ďalších ustanoveniach je svätokrádežná a schizmatická. Zrušila práva a primát Cirkvi, (...) a jej cieľom je úplne zničiť kresťanstvo.“⁴⁸ Pápež ďalej hrozil vyobcovaním z cirkvi tým členom kléru, ktorí zložili prisahu Ústave v prípade, že ju neodvolajú do 40 dní. Pius VI. v encyklike vyhlásil spôsob obsadzovania cirkevných úradov v súlade s Občianskou ústavou duchovenstva za neplatný a nezákonný a zakázal takto zvoleným osobám prijať posty či vykonávať funkcie, do ktorých boli zvolení.⁴⁹

Aj napriek tomu, že značná časť členov katolíckej cirkvi vyjadrila svoj postoj k Občianskej ústave duchovenstva ešte pred oficiálnym vyjadrením pápeža, u mnohých

44 Pius VI. poradil kráľovi konzultovať situáciu aj s arcibiskupom Viedne a Bordeaux, pričom im obom adresoval listy, v ktorých ich prosil, aby Ľudovíta XVI. odhovorili od podpísania Občianskej ústavy duchovenstva.

45 OLF, Lillian Browne: *Their name is Pius: portraits of five great modern popes*. New York : Air. Co. Pub., 1941, s. 23.

46 OWEN, Chadwick: *The popes and European revolution*. Oxford : Clarendon press, 1981, s. 447.

47 *Apoštolský list Quod aliquantum* [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://digilander.iol.it/magistero/p6quodal.htm>>.

48 *Encyklika Charitas* (vl. preklad) [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.papalencyclicals.net/Pius06/p6charit.htm>>.

49 *Encyklika Charitas* [online]. [cit. 2010-03-16]. Dostupné na internete: <<http://www.papalencyclicals.net/Pius06/p6charit.htm>>

z nich encyklika Charitas viedla k potvrdeniu správnosti rozhodnutia. Našli sa však aj konštituční klerici, ktorí v dôsledku odsúdenia Občianskej ústavy duchovenstva odvolali svoju prísahu. „*Vyhlasujem, že podrobujúc sa rozhodnutiam našej matky, svätej Katolíckej cirkvi,(...) zachovám vernosť rozhodnutiu Cirkvi súvisiacemu s občianskou ústavou duchovenstva(...) a preto sa vzdávam svojej nominácie na biskupa departmentu Nievre a sľubujem, že nebudem viac plniť žiadne povinnosti vyplývajúce z tejto funkcie*“ uviedol konštitučný biskup Guillame Tollet.⁵⁰ Mnoho členov katolíckej cirkvi následne po pápežovom prehlásení opustilo krajinu. V máji opustil vyslanec Svätej stolice monsignor Antonio Dugnati Paríž, čím došlo k prerušeniu diplomatických kontaktov medzi týmito krajinami. Následne bolo zakázané publikovať akékoľvek dokumenty Svätej stolice na území Francúzska. V dôsledku reakcie pápeža Pia VI. Francúzsko obsadilo pápežské územia Avignon a Venaissin.⁵¹

Vo Francúzsku v roku 1791 existovali paralelne dve katolícke cirkvi, jedna vytvorená s cieľom podporovať myšlienky revolúcie, označovaná ako konštitučná, druhá vnímaná ako vystupujúca v opozícii k nej. Vo všeobecnosti je však možné toto obdobie charakterizovať ako nábožensky tolerantné.

Po zložení prísahy sa začala vytvárať základňa konštitučnej cirkvi. Na základe výsledkov volieb boli obsadzované jednotlivé pozície. Každému prísažnému kňazovi bola pridelená farnosť. Niektorí konštituční kňazi ostali na pôvodných pôsobiskách, avšak existovalo mnoho oblastí, kde bolo nevyhnutné menovať konštitučného kňaza. Kým v mestách tento proces nesprievádzali žiadne výraznejšie protesty a vzbury, na vidieku bola situácia zložitejšia. V závislosti od vzťahu a prepojenia miestneho kňaza so svojimi farníkmi narážali prísažní kňazi na väčší alebo menší odpor. Vo všeobecnosti však voči nim prevládol negatívny postoj a ich moc bola založená a udržiavaná vojenskou silou. Často čelili fyzickým útokom miestneho obyvateľstva, alebo v opačnom prípade úplnému prehladaniu. Vzhľadom na ich nízky počet sa Národné zhromaždenie uchýlilo ku kroku, ktorý umožňoval neprísažným kňazom pôsobiť polo-oficiálne. Podľa tzv. Tolerančného dekrétu z mája 1790 mohli neprísažní kňazi vykonávať svoju funkciu a slúžiť omše vo farnostiach popri prísažných kňazoch. Nesmeli však vysluhovať sviatosti a vedenie matričných záznamov prešlo výlučne do rúk konštitučného kléru. Táto spoločná koexistencia však viedla k mnohým konfliktom a bola len neúspešnou snahou získať viac neprísažných kňazov do radov konštitučnej cirkvi.⁵²

V roku 1792 sa začala čoraz častejšie a vo väčšej miere prejavovať stupňujúca sa nespokojnosť s priebehom revolúcie, jej výsledkami, zmenami a nesplnenými očakávaniami. Neúspešný pokus Ľudovíta XVI. o útek prispel k eskalácii napätia v krajine,

50 Vyhlásenie Guillame Tolleta. (vl. preklad). In: FREY, Linda: *The French revolution*. Westport : Greenwood press, 2004, s.120.

51 K cirkevnému štátu patrili tieto územia od 14. storočia. V priebehu roka 1790 došlo k rozdeľeniu ich obyvateľov na dva tábory, čo viedlo k ozbrojeným konfliktom. Oba štáty sa vyslovili za anexiu zo strany Francúzska. Anexia mala právny základ v bode 5 článku 1 Občianskej ústavy duchovenstva, ktorý zakazoval moc cudzích autorít na území Francúzska.

52 Napríklad neprísažní kňazi slúžili omšu v čase vyhradenom pre prísažných a opačne, odmietali si predať kľúče od kostola, skrývali si kalichy, neprísažní vyhlasovali takto zvolených kňazov za votrelcov, ničili si kňazský odev, burcovali proti nim miestne obyvateľstvo, rušili si navzájom omše, hádali sa, kto má spravovať register svadieb, narodení.

rovnako ako aj obavy európskych krajín o prenikanie revolučných myšlienok na ich územia, ktoré predpokladali intervenciu proti Francúzsku.⁵³

V súvislosti s postavením a existenciou katolíckej cirkvi došlo v roku 1792 k značným zmenám. Kým v predchádzajúcom období tlak, ktorému bola vystavovaná, jej umožňoval koexistovať spolu s konštitučnou cirkvou, v roku 1792 sa začína formovať hnutie, ktoré ostro vystupuje nielen proti katolicizmu, ale aj proti akémukoľvek náboženstvu. V počiatočnej fáze sa terčom útokov stáva predovšetkým katolícka cirkev, v menšej miere aj konštitučná.

Vplyv na túto skutočnosť mal aj charakter novej vlády a zmena jej postoja voči náboženským otázkam. V októbri 1791 sa konali voľby do Národného zhromaždenia. V dôsledku zákazu opätovného zvolenia členov sa zmenil aj jeho charakter.⁵⁴ Z pôvodných 290 členov kléru zasadlo do radov Zákonodarného zhromaždenia len 20. Väčšinu reprezentantov tvorila skupina miestnych revolučných úradníkov, ktorí, majúc reálne skúsenosti s implementáciou zákonov týkajúcich sa náboženských záležitostí, neboli existencii tejto inštitúcie veľmi naklonení.⁵⁵

Nevraživosť voči katolíckej cirkvi zosilnela predovšetkým v apríli 1792, keď Francúzsko vstúpilo do vojny s Rakúskom a Pruskom. Intervencia cudzích vojsk bola vnímaná ako kolaborácia kontrarevolučných živlov francúzskej spoločnosti v emigrácii s vládami cudzích krajín. Zákonodarné zhromaždenie zameralo svoju pozornosť predovšetkým na katolícku cirkev. Keďže sa proces emigrácie členov kléru z Francúzska začal už krátko po vypuknutí revolúcie (išlo predovšetkým o vyššie duchovenstvo) a na intenzite získal v priebehu roka 1791 vplyvom prijatia Občianskej ústavy duchovenstva, stal sa neprísažný klérus vo Francúzsku v očiach girondistov nepriateľom revolúcie. Ako príklad môže poslúžiť vraždenie v Paríži začiatkom septembra.⁵⁶ V máji 1792 vydalo Zákonodarné zhromaždenie dekrét, na základe ktorého bol deportovaný každý neprísažný kňaz, ktorého usvedčilo 20 občanov z realizácie kontrarevolučných aktivít.

Dňa 26. augusta 1792 bol prijatý Deportáčny zákon, ktorý oficiálne ukončil ochranu neprísažného kléru zo strany konštitučnej monarchie. Dekrét považoval všetok klérus, ktorý nezložil prísahu vernosti Občianskej ústave duchovenstva uloženú zákonom z 26. decembra 1790 a zo 17. apríla 1791, ako aj tých členov, ktorí ju odvolali, za nepriateľa francúzskeho národa. Neprísažní kňazi boli povinní opustiť územie departmentu,

53 Ludovít XVI. sa neúspešne pokúsil utiecť s rodinou v júni 1791. Následne apeloval cisár Leopold II. na európskych panovníkov, aby spoločne oslobodili francúzske kráľovskú rodinu a v auguste uzavrel s pruským kráľom Fridrichom Wilhelmom II. tzv. Pilnickú deklaráciu o spoločnom vojenskom zásahu voči Francúzsku.

54 V novozvolenom Národnom zhromaždení získali prevahu girondisti, v počte 130. V súvislosti s náboženstvom boli deistami, antiklerikálni, niektorí protikresťanskí, podľa ich názoru katolícka cirkev symbolizovala predovšetkým útlak a kontrarevolúciu.

55 *The Cambridge history of Christianity: Enlightenment, reawakening and revolution 1660 – 1815*. Eds. Timothy Tackett, Steward Jay Brown. Cambridge : Cambridge university press, 2006, s. 550.

56 S postupujúcou armádou európskych mocností sa Parížom začala šíriť poplašná správa o tom, že kontrarevolucionári, ktorí boli uväznení v Bastile, pripravujú útek a útok na parížsky ľud. Následne skupina miestnych obyvateľov prenikla do väzenia a v dňoch 3. – 5. septembra zavraždila 1600 osôb, medzi ktorými boli aj traja biskupi a 300 neprísažných kňazov. BOKENKOTTER, Thomas: *A consile history of the Catholic church*. New York : Doubleday, 2005, s. 285.

v ktorom sídlili, do ôsmich dní a hranice Francúzska do štrnástich dní od vydania tohto dekrétu. Každý neprísazný klerik sa mal ohlásiť Rade v oblasti, v ktorej pôsobil, a oznámiť krajinu, do ktorej plánoval odísť, následne mu boli vydané sprievodné dokumenty. Podľa článku 2 tohto nariadenia, v prípade, že po vypršaní tejto lehoty sa nájdu kňazi, ktorí toto nariadenie neposlúchli, budú okamžite deportovaní na Francúzsku Guyanu. Ak sa niektorí z nich vrátia, budú odsúdení na desať rokov. Podľa článku 7, starší kňazi nad 60 rokov, ktorých zdravotný stav neumožňoval emigráciu, sa dostali pod prísnu kontrolu revolucionárov.⁵⁷ V dôsledku aplikácie tohto dekrétu zhruba 35 000 – 40 000 členov kléru opustilo Francúzsko a posilnilo formujúce sa enklávy francúzskeho kléru v zahraničí,⁵⁸ niekoľko kňazov prešlo do ilegality a odhaduje sa, že v dôsledku súdnych procesov s kontrarevolucionármi bolo odsúdených približne 3 000 neprísazných kňazov.⁵⁹ Členská základňa katolíckej cirkvi vo Francúzsku bola zničená; len veľmi malá skupina katolíckych kňazov ostala pôsobiť v ilegalite. Kroky, ktoré boli podniknuté v nasledujúcom období, boli svojím charakterom zamerané na úplné zničenie katolíckej cirkvi vo Francúzsku.

Vo všeobecnosti sa ako jeden z atribútov charakteru Veľkej francúzskej revolúcie uvádza protikresťanský. Avšak toto tvrdenie je len čiastočne pravdivé. V počiatocnom období konštitučnej monarchie, predovšetkým v rokoch 1789 – 1791, revolúcia nebola zameraná proti katolíckej cirkvi. Aj napriek podniknutým krokom, konanie Národného zhromaždenia nebolo motivované protináboženskými snahami, práve naopak, členovia Národného zhromaždenia si uvedomovali nevyhnutnosť existencie náboženstva. Ich cieľom bolo reformovať cirkev tak, aby mohla slúžiť novému spoločenskému poriadku. Vo viere, že nová národná cirkev bude vystupovať ako ohnisko národnej jednoty, prijalo Národné zhromaždenie Občiansku ústavu duchovenstva, ktorá, ako sa ukázalo v roku 1791, sa stala zdrojom nejednoty francúzskeho národa. Odsúdenie Ústavy pápežom Píom VI., rozdelenie duchovenstva na prisázných a neprísazných, ako aj intervencia cudzích vojsk, vo výraznej miere prispeli k tomu, že revolúcia začala nadobúdať protikresťanský charakter. To sa prejavilo v roku 1792, kedy Zákonodarné zhromaždenie podniklo prvé kroky vedúce k postupnému odstráneniu členskej základne katolíckej cirkvi vo Francúzsku.

Recenzent: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.
(Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

57 *The french revolution: a sourcebook*. Eds. Peter McPhee, Philip G. Dwyer. New York : Routledge, 2002, s. 65.

58 Emigranti sa usadzovali prevažne v cirkevnom štáte, neskôr im exil poskytl Španielsko, Anglicko, Švajčiarsko, nemecké a talianske štáty.

59 *The Cambridge history of Christianity: Enlightenment, awakening and revolution 1660 – 1815*. Eds. Timothy Tackett, Steward Jay Brown. Cambridge : Cambridge university press, 2006, s. 549.

NÁRODNOBRANNÁ SPOLUPRÁCA
ČECHOV A SLOVÁKOV
V 20. – 30. ROKOCH 19. STOROČIA
(K slovanskej a československej vzájomnosti)

Libuša FRANKOVÁ

Abstract

Nation-defending co-operation of Czechs and Slovaks in the 20s – 30s of the 19th century (To Slavic and Czech-Slovak solidarity). At the beginning of the formation of Slovak nation-defending ideology against the magyarization since the 20s of the 19th century, the conscience of cultural-ethnic affiliation of Slovaks to Slavs reached new dimensions and ideological impulse in the conception of Slavic reciprocity of Ján Kollár and Pavol Jozef Šafárik. It also roused the interest of the members of the second generation of Czech national revivalists at the formation of nation-defending activities against the germanization. The close ideological orientation of Czech and Slovak national movement, in which the dominant position had national language and deepening reciprocal cultural and literary co-operation, brought significant approximation of both movements in the followed period. In Czech national movement gradually appeared, especially after the Polish uprising of the years 1830 – 1831, the first serious changes in the relation to Slavic question. Young Czech intelligence with more democratic ideals, influenced by critical attitude to reactionary Russian czarism, had departed from the general understanding of Slavic question with Russophile orientation towards polonophilia. Czech nationalism pushed the unclear ideas about future of Slavic unity into the backward and consequently subordinated it to the programme of austroslavism. Among young Slovak intelligence the idea of Slavic solidarity was more present. In spite of the given fact, the Czech-Slovak relations flowered further in form of mutual visits, by means of personal contacts and reach correspondence in the followed period. The key role had particular activities, mainly of Czech scholars, at establishment of the national cultural institutions, institutes and organizations, at organizing the financial collections, book gifts, at giving the advices and at exchange and dissemination of the book and magazine production.

Key words

Magyarization. Germanization. Czechs. Slovaks. Slavic solidarity. Nation-defending activities. Czech-Slovak relationships. Reciprocal help.

Zusammenfassung

Nationalzusammenarbeit zwischen den Tschechen und Slowaken in den 20er – 30er Jahren des 19. Jahrhunderts (Zur slawischen und tschechoslowakischen Gegenseitigkeit). Am Anfang der Bildung der slowakischen Nationalideologie gegen Ungarisierung seit den 20er Jahren des 19. Jhs. bekam das Bewusstsein der Slowaken zu den Slawen eine neue Dimension und Impulse durch das ideologische Konzept der slawischen Gegenseitigkeit von Ján Kollár und Pavel Jozef Šafárik. Es

war interessant auch für die Vertreter der zweiten Generation der Tschechen bei der Gestaltung der Nationalbewegung gegen Germanisierung. Die ideologische Orientierung der tschechischen und slowakischen Nationalbewegung, in der die Idee der gemeinsamen Landessprache, Vertiefung des gegenseitigen kulturellen und literarischen Zusammenarbeit dominierte, brachte eine deutliche Annäherung der beiden Bewegungen mit. In der tschechischen Nationalbewegung kam es, besonders nach dem polnischen Aufstand von 1830 – 1831, zu den ersten großen Veränderungen in Bezug auf die slawischen Frage. Junge tschechische Intelligenz mit demokratischen Idealen unter dem Einfluss einer kritischen Einstellung gegenüber dem russischen Zarenreich, wurde bei dem allgemeinen Verständnis der Probleme der slawischen Frage mit der russischen Orientierung an der polnischen Orientierung abgelenkt. Der tschechische Nationalismus verschob unklare Vorstellungen über die Zukunft der slawischen Einheit in den Hintergrund und ein wenig später befand sich unter dem Einfluss Program von Austroslawismus. Bei der jungen slowakischen Intelligenz dauerte damals die Idee der slawischen Solidarität, aber länger. Trotz der Tatsache, entwickelten sich weiter tschechisch-slowakischen Beziehungen in Form der gegenseitigen Besuche, durch persönliche Kontakte und eine breite Korrespondenz. Allerdings spielten dabei eine entscheidende Rolle die bestimmten Tätigkeiten der tschechischen Intellektuellen in der Schaffung von nationalen Kultureinrichtungen, Institutionen und Unternehmen, Organisation von Sammlungen von Geld- und Buchspenden, Beratung und der Austausch und die Verbreitung des Buches und der Zeitschriftproduktion.

Schlüsselwörter

Magyarisierung. Germanisierung. Tschechen. Slowaken. Slawischen Gegenseitigkeit. Nationalaktivitäten. Tschechisch-slowakischen Beziehungen. Gegenseitige Unterstützung.

Od 20. rokov 19. storočia začinal v habsburskej monarchii nový nástup reakcie a rásťol národnostný útlak zo strany nemeckých a maďarských vládnucich síl. V začiatkoch formovania slovenskej národnoobrannej ideológie, ako reakcii na maďarizačné tendencie v Uhorsku dostalo vedomie kultúrnoetnickej príslušnosti Slovákov k Slovanom nové dimenzie a silný ideovopolitický impulz v tvorbe Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, so širšími východiskami v koncepcii slovanskej vzájomnosti. Pozitívne prijatie našli aj u predstaviteľov ostatných slovanských etník v strednej Európe.

Kollárova idea slovanskej vzájomnosti bola reakciou na prebiehajúce národné hnutie Nemcov v Európe, ale najmä Maďarov v Uhorsku. Národné a všeslovanské myšlienky prezentoval prvýkrát v obrannej práci *Dobré vlastnosti národu slovanského* (Pešť 1822). Zdôraznil v nej príslušnosť Slovákov „*k veľkému a slávnemu slovanskému národu*“, nové kultúrnoetnické kritériá národa, „*slovo národ vyznamenáva spoločenství takových lidí, který svazkem jedné řeči, rovných mravů a obyčejů spojeni jsou*“ a poukázal na dobré vlastnosti slovanského národa: „*nábožnost, pracovitost, nevinná veselost, láska k řeči a znášalivost voči iným národom*“.¹ Ideu slovanského národa a slovanskej

1 KOLLÁR, Ján: Dobré vlastnosti národu slovanského. In: KOLLÁR, Ján: *Rozpravy o slovanskej vzájemnosti*. Zost. Miloš Weingart. Praha : Slovanský ústav, 1929, s. 8.

vzájomnosti, aj ideu jazykovej a kmeňovej česko-slovenskej jednoty rozviedol teoreticky a prakticky spolu so Šafárikom v *Predhovore* zbierky *Pisně světské lidu slovenského v Uhřích* (Pešť 1823): „jedna z největších překážek v pokráčování slovanského národu ku vzdělanosti jest jeho mnohonářečnost... nalézame mezi Slováky v Uhřích... nářečí slovensko-české jakožto knihovní řeč... aby tedy naši milí Slováci... od Čechů se neodtrhovali, nýbrž na společné literatuře i dále pracovali... Nezahlouho a svitající vzdělanost i mezi vše Slovany rovnost přivede jako mezi oudy jedné rodiny a zmaže skrze to více neb méně vlastnosti jednotlivých kmenů. Z nynějšího roznárodu stane se národ“.²

V národnej ideológii vychádzal Kollár z kultúrnoetnických kritérií a úlohu česko-slovenského kmeňa vnímal v kontexte slovanského celku. V slovanskom národe rozoznával štyri kmene: ruský, poľský, srbochorvátsky (ilýrsky), česko-slovenský a v slovanskom jazyku šesť hlavných dialektov: ruský, poľský, český, srbský, chorvátsky a lužický, ktoré delil na podnárečia. Úlohu literárneho jazyka prisúdil ruštine, poľštine, srbochorvátčine a češtine ako kmeňovým jazykom. Slovenčinu spolu s „moravskou a sliezskou rečou“ pokladal za podnárečie českého jazyka. Za výraznú charakteristickú črtu česko-slovenskej jednoty považoval spoločný jazyk – češtinu (slovakizovanú češtinu). V národnotvornom procese zdôrazňoval aktívnu úlohu ľudových vrstiev. Pri koncipovaní idey slovanskej vzájomnosti nadviazal Ján Kollár na myšlienky Juraja Palckoviča, Bohuslava Tablica, Josefa Dobrovského a Josefa Jungmanna. Teoreticky vychádzal z Johana Gottfrieda Herdera, Augusta Ludwiga von Schläzera, Johana Christopha Adelunga a z poľských mesianistov, odmietajúc násilnú asimiláciu Slovanov a národov vôbec. Obhajoval právo Slovanov na národnú existenciu: „Nikto nemá právo národu tomuto ubližovati a jeho meno zlehčovati... národ ten proměňovati, převracovati a odnárodňovati, t. j. žádný sousední národ nemá mravně svobodu vábiti, ani násilne nutiti, aby oni svůj národ zanechali a k jinému přestúpili. Kto takto robí, spreneveruje sa principu humanity, nebo každý národ jest zvláštní potok velikého moře človečenství, každý národ jest zvláštní ratolest na stromě lidského pokolení, kterou kdo odsekne, obruba alebo poraní, celému stromu škodí.“ Poukázal na dejinné poslanie Slovanov v európskom spoločenskom vývoji a zdôraznil, že poloha slovanského národa „medzi viacerymi svetadielmi, podnebie a pásma, náboženstvám, históriám a cirkvím, jazykám a poéziám, podstata národa“ dostatočne zaručuje, „že slovanský národ stačí onomu veľkému, dobou a národmi uloženému určeniu (nacionalizmu 19. storočia – L. F.), pretože má na to potrebné schopnosti, vlastnosti a prostriedky v plnej miere“.³

Ucelenú a široko rozpracovanú koncepciu slovanskej vzájomnosti podal Kollár najmä v práci *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečímí slávskými* (Pešť 1837). Vyzdvihol v nej ideál rovnosti ľudí a na pozadí vplyvu nemeckého romantizmu zvýraznil

2 KOLLÁR, Ján – ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Piesne světské lidu slovenského v Uhorsku*. Zost. Ladislav Galko. Bratislava : Tatran, 1988, s. 11, 14, 26, 34. Idea slovanskej vzájomnosti dostala básnický výraz v Kollárovej zbierke *Slávy dcéra* (Pešť 1824), ktorá našla odozvu aj medzi českými vzdělancami, najmä u Václava Hanku a Františka Palackého. Kollár sa s nimi zoznámil v Bratislave už v roku 1819.

3 KOLLÁR, Ján: *Dobré vlastnosti národu slovanského*. In: KOLLÁR, Ján: *Rozprawy o slovanskej vzájemnosti*. Zost. Miloš Weingart. Praha : Slovanský ústav, 1929, s. 5-26; KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájemnosti*. Ved. red. Ivan Kusý. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1954, s.156.

ideu kultúrnonárodnej jednoty Slovanov. Pojmy štát a národ pokladal za samostatné, nezameniteľné kategórie. Vymedzil kritériá nadštátneho ponímania národa, považujúc za hlavné kritériá národa, „spoločenstva ľudí“, jazyk – „zväzok reči“, rovnaké mravy a obyčaje. V definícii národa neuviedol ako ďalšie jeho znaky územie a hospodársky život, ktoré sa o niečo neskôr stali súčasťou programovej platformy štúrovskej generácie. Z nej vychádzali predstavitelia slovenského národného hnutia aj v neskoršom období.⁴ V národnej koncepcii na slovanskom základe dokazoval Kolár morálnu spôsobilosť Slovanov k slobodnému rozvíjaniu národného života. V slovanskej integrácii, v „slovanskom národe“, predstavil Slovákov ako súčasť česko-slovenského kmeňa so spoločným jazykom, pričom od samého začiatku narážal na prirodzený vývin slovenského a českého jazyka. Veľký dôraz kládol na dôležitú úlohu, „úžitok“, vzájomnosti pre slovanský národ. Slovanskému národu pripisoval veľkosť a mnohorakosť v „duchovnom“ – vzdelanostnom a „hospodárskom“ zmysle, najmä pre spisovateľov, ktorí získajú veľké čitateľské obecenstvo v slovanskom národe, v zmysle „jazykovom“, keďže každé nárečie dostane čisto slovanský výraz, odstráni cudzie slová a výrazy, odloží latinizmy, germanizmy, maďarizmy atď. Ale aj v „politickom“ zmysle, pretože prestanú „povstania a vzbury Slovanov“ proti vládom patriacim k iným národom, či „sváry, žiarlivosť, boje a vojny Slovanov proti Slovanom“. Ideu slovanskej vzájomnosti sa snažil dištancovať od nacionalizmu s politickým obsahom. Zdôrazňoval, že vzájomnosť „nespočíva v politickom spojení všetkých Slovanov ani v demagogických úkladoch alebo v revolučnej vzbure proti krajinským vládam a vládom ľudu, z čoho vzniká len zmätok a nešťastie. Literárna vzájomnosť môže i tam byť a jestvovať, kde národ žije pod viacerými žezlami, kde je rozdelený do viacerých štátov... kde v jednom národe je viacero náboženstiev... svetským vrchnostiam nie je nebezpečná, pretože necháva na pokoji hranice a krajiny... a iné podobné politické okolnosti“.⁵

Už v práci *Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu slavského a jeho kmenů* (Pešť 1830) odmietal, aj v dôsledku reakčnosti metternichovského absolutizmu, kedy bola jedinou možnou formou rozvíjania slovanskej vzájomnosti literárna a kultúrna spolupráca a vzájomné politické kontakty Čechov a Slovákov. Dôraz kládol výlučne na literárne a kultúrne kontakty a programovo vylučoval politizáciu slovanského národa. Oproti starším teritoriálnopolitickým kritériám vyzdvihoval národnokultúr-

4 Kollárovo obchádzanie územného a hospodárskeho faktora vyplývalo z reálneho hospodárskeho a spoločenského vývinu a z hospodárskej nerozvinutosti Slovenska vo vzťahu k hospodársky vyspelejším európskym národom. I keď ekonomicko-sociálne momenty prenikli do Kollárových prác len útržkovito, ovplyvnili jeho formovanie slovanskej otázky v tom zmysle, že vzájomnosť „bude podporovať aj hmotné záujmy, dvihať obchod, oživiť priemysel“. KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Ved. red. Ivan Kusý. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1954, s. 135.

5 Cesty a prostriedky k podpore slovanskej vzájomnosti videl Kollár v slovanských kníhkupectvách vo všetkých „hlavných mestách slovanských kmeňov“, vo výmene kníh, novín a časopisov, v zriaďovaní školských katedier slovanských nárečí, vo verejných a súkromných knižniciach so slovanskými knihami, v porovnávajúcich gramatikách a slovníkoch všetkých nárečí, v zbieraní a vydávaní národných piesní a prísloví, v postupnom obmedzovaní cudzích slov a foriem a prijatí pravých a čisto slovanských rečí, v jednotiacom slovanskom pravopise i v slovanských všenárečových *Literárnych novinách*. KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Ved. red. Ivan Kusý. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1954, s. 111-112, 167, 180-183.

ne kritériá národa.⁶ V uhorskom prostredí, či v širšom stredoeurópskom priestore bola napriek tomu slovami Tibora Pichlera Kollárova slovanská vzájomnosť vnímaná svojím obsahom aj zámermi ako určitý ideologický rámec pre skryté slovanské politické aspirácie. V dôsledku posilňovania identity Slovanov ako celku, aj jednotlivých slovanských etník v oblasti jazyka, literatúry a kultúry vôbec, ktoré ako národnostné atribúty nadobúdali politický význam bez toho, aby táto skutočnosť bola jasne vyjadrená, vnímali maďarské verejné a kultúrne kruhy myšlienku slovanskej vzájomnosti v politickom zmysle, aj s jej vplyvom na národnostné vzťahy v Uhorsku.⁷

Kollárova slovanská idea, najmä prostredníctvom *Slávy dcéry*, intenzívne zaujala významného predstaviteľa druhej generácie českých národných obrodencov Josefa Jungmanna, s ktorým sa Kollár stretol v Prahe v roku 1819, v čase návratu zo štúdií v Jene a v 20. rokoch s ním udržiaval písomné kontakty.⁸ Jungmann považoval za hlavný prostriedok prebúdzania a rozvoja českého národného života český jazyk a jeho modernizáciu, na rozdiel od Dobrovského, ktorému pre tento cieľ postačovala nemčina. Dobrovský bol presvedčený, že čeština už splnila svoju úlohu a nemôže byť naďalej rozvíjaná ako kultúrny jazyk. České vlastenecké úsilie malo byť zamerané len na udržanie českého jazyka a nie na jeho rozvíjanie pomocou novotvarov. Josef Jungmann, ktorý rozvíjal snahy o národnú emancipáciu českej vedy, sústredil okolo seba mladých českých vlastencov, vedcov, básnikov a publicistov – Antonína Mareka, Jana Svatopluka Presla a Karla Bořivoja Presla, Jana Evangelistu Purkyně, Josefa Lindu, Václava Hanku, Františka Palackého, Františka Ladislava Čelakovského a iných, z ktorých najmä Palacký pozitívne prijal Kollárovu ideu slovanskej vzájomnosti. Ideovo vychádzal z českej národnej minulosti a zo slovanskej myšlienky a v českom národnom programe presadzoval orientáciu na ľudové vrstvy.⁹

V otázkach slovanskej vzájomnosti Ján Kollár intenzívne spolupracoval s Pavlom Jozefom Šafárikom, čo sa odrazilo na formovaní národnej, jazykovej, literárnej, kultúrnej, ideovej aj všeslovanskej koncepcie. Šafárik rozvíjal bohatú vedeckú činnosť v kontexte slovanskej vzájomnosti. Prvú syntézu etnogenézy Slovanov a teóriu centrálnotatranskej slovanskej pravlasti a autochtónnosti Slovákov predstavil v práci *Slovanské starožitnosti I. II.* (Praha 1836 – 1837). Zdôraznil v nej jednotu Slovanov v národnooslobodzovacom

6 PICHLER, Tibor: *Národovci a občania: o slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : Veda, 1998, s. 19-27.

7 „Koncept vzájomnosti“, ako uviedol Tibor Pichler, „bol konceptom pokusu o budovanie slovanského kultúrneho národa s vedomým vylúčením jeho politizácie... Ján Kollár uvažoval etnicky, ale etnicitu... nechcel dotiahnuť do politických polôh... Kollárovi postačovala vrchnosťou tolerovaná etnicita“, ktorú „viazal na univerzálnu humanitu“. Bližšie PICHLER, Tibor: *Skryté a nechcené politikum slovanskej vzájomnosti (Konceptia Jána Kollára)*. In: *Fenomén slovanstva, jeho filozofické, teologické, politologické a literárnohistorické reflexie na Slovensku I.* AFPh UP. Humanistický zborník 8. Eds. Viera Bilasová, Rudolf Dupkala, Viera Žemberová. Prešov : Filozofická fakulta PU, 2004, s. 82-83.

8 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. 31 F 13. *Korešpondencia Jána Kollára s Josefom Jungmannom 1824 – 1827*.

9 NOVOTNÝ, Jan: *O bratské družbě Čechů a Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1959, s. 72-77, 83-89.

boji, vyzdvihol svojbytnosť Slovákov ako etnickej skupiny a vyčlenil jej geografický priestor. Slovácki obývané územie približne vymedzil na východe riekou Torysou a na západe mestami Prešporok a Vacov. Predkov Slovákov od 9. storočia pomenoval Slováckmi a územie, ktoré obývali Slovácko.¹⁰ Vnímal zákonitosť postupného diferenciačného procesu v slovanskom svete, aj reálnu politickú situáciu formujúceho sa moderného slovenského národa. Uvedomoval si tiež špecifické postavenie a úlohu Slovákov v slovanskom celku. Na tomto základe dospel prostredníctvom prísneho vedeckého prístupu ku klasifikácii Slovákov ako samostatnej „ratolesti“ slovanského „kmeňa“. Slovákov odlišoval od Moravanov a Čechov, zaraďujúc ich do západoslovanskej jazykovej skupiny. Slovenčinu pokladal za samostatný slovanský dialekt, ale pripúšťal jej rozvoj aj ako spisovného jazyka.¹¹

Blízke ideové zamerania českého a slovenského národného hnutia, v ktorých dominoval živý národný jazyk, spoločná minulosť a idea slovanskej vzájomnosti, aj prehlbujúca sa vzájomná kultúrna a literárna spolupráca priniesli výrazné zblíženie obidvoch hnutí. Súčasne u obidvoch z nich sa rozvíjali na širšej základni aj vzťahy s predstaviteľmi ostatných slovanských etník v monarchii, a tiež za jej hranicami, najmä s Poliakmi a Rusmi. V uvedených súvislostiach, aj so zreteľom na špecifiká českého a slovenského národného hnutia, venovali Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik pozornosť najmä rozvoju jazyka a literatúry. Vníмали zväčšovanie rozdielov medzi spisovným „československým“ a hovorovým „slovenským“ jazykom. Z pozície česko-slovenskej literárnej a jazykovej jednoty však neprijali bernolákovčinu, ktorá podľa nich oslabovala jednotu Slovákov v národnoobranom zápase proti silnejúcim maďarizačným tendenciám, najmä v jazykovej oblasti. Súčasne si obaja uvedomovali úlohu slovenského jazyka v národnej a osvetovej práci.

Z obavy pred trieštením česko-slovenských aj slovanských síl dospeli Ján Kollár a Pavol Jozef Šafárik k návrhu na *reformu českej pravopisnej normy* formou preberania slovakizmov do češtiny.¹² Reformovaná čeština mohla tak vyhovovať Slovákom ako literárny jazyk. Myšlienku jazykovej reformy predstavili Kollár so Šafárikom formou úvahy v *Predhovore Písni světských lidu slovenského v Uhřích I.* (Pešť 1823), konštatujúc, že

10 ULIČNÝ, Ferdinand: Slováci v Slovanských starožitnostiach. In: *Pavol Jozef Šafárik v slovenskej a českej slavistike*. Zost. Pavol Petrus. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 269-272.

11 Do konca 20. rokov sa dostal Šafárik spolu s Kollárom len k požiadavke rýchlejšieho prispôsobenia češtiny kultúrnym potrebám Slovákov. V 30. rokoch od požiadavky čiastočne ustúpil a v čase uzákonenia spisovnej slovenčiny sa taktne usiloval pochopiť jazykové snahy štúrovcov. V podmienkach silnejúcej maďarizácie však naďalej zotrval v presvedčení o potrebe zblíženia a jednoty českej a slovenskej kultúry, predovšetkým v jazykovej oblasti. Šafárikova koncepcia slovanstva, vedecké zdôvodňovanie rovnoprávnosti národov, zdôrazňovanie potreby národnej literatúry a nevyhnutnej orientácie vzdelancov na širšie vrstvy slovenskej etnickej skupiny zohrali dôležitú úlohu v evanjelickom aj katolíckom obrodeneckom prúde pri koncipovaní slovenského národného programu. FRANKOVÁ, Libuša: Pavol Jozef Šafárik a slovenské národné hnutie v prvej polovici 19. storočia. In: *Pavol Jozef Šafárik a slavistika*. Zost. Pavol Petrus. Prešov; Martin : Filozofická fakulta UPIŠ; Matica slovenská, 1996, s. 347-352.

12 Nový česko-slovenský spisovný jazyk sa mal sformovať na základoch vyspelej spisovnej češtiny a jej gramatiky, pričom sa mal brať ohľad aj na slovenské nárečia pri preberaní slov, fráz a na skloňovania natoľko, aby potom spisovný štýl dosiahol rýdzo slovenský kolorit.

slovenčina je podnárečím českého, „česko-slovenského“ jazyka, pretože „*predce jedenkaždý Slovák... se s Čechem a Moravanem mezi všemi Slovany pod sluncem nejsnadněji smlouvatí a srozuměti může*“. Uznávali český jazyk za knižný jazyk Slovákov, keďže „*sám Slovák ještě naskrze nic v literatuře nemá, nebo co má, to jest více československé než vlastně slovácké*“. Zároveň si však uvedomovali potrebu vzájomného jazykového obohatenia, pretože čeština sa stávala pre Slovákov, aj v dôsledku prenikania germanizmov, menej zrozumiteľná: „*Slovák nech něco Čechům a Čech něco Slovákům dá, má-li mezi oběma jedna literatura místo míti, totiž: česko-slovenská. My jsme posavad bratry Čechy větší pozorností počtíli nežli oni nás u ohledu na řeč, a předce i Slovák ve své řeči tak mnoho krásného a znamenitého má, že by sme srdečně litovali, kdyby Čech již jednou nepřestal po germanismech se sháněti ... To se zajisté slovenčině dáti musí, že ona plnějšími a zvučnějšími vokály češtinu ovšem předčí... i dlouhých, v naší prozodii tak potřebných slabik, více ná Slovák nežli Čech.*“¹³

Pavol Jozef Šafárik rozviedol oprávnenosť jazykovej reformy češtiny v práci *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten – Dejiny slovanskej reči a literatúry všetkých nárečí* (Budín 1826). A to aj napriek tomu, že si uvedomoval rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, že charakterizoval slovenský jazyk ako zvláštne nárečie blízke češtine, v ktorom rozoznával tri hlavné dialekty: západný, stredný a východný, pričom stredný dialekt označil za „vlastnú slovenčinu“ a že vnímal Slovákov ako samostatný slovanský kmeň. Reformu češtiny zdôvodňoval historickými argumentmi a potrebou vytvoriť širšiu základňu slovenskému národnému hnutiu. Myšlienku jazykovej reformy češtiny Šafárik a Kollár nielen teoreticky zdôvodnili, ale snažili sa ju uplatňovať v praxi. Kollár vydal *Čítanku alebo knihu k čítaní pro mládež ve školách slovanských v městech a v dědinách* (Pešť 1825), ktorá obsahovala pravopisné pravidlá česko-slovenského jazyka, so silnou slovakizáciou češtiny. Čítanka zaujala Jána Hollého, ktorý v nej videl prvý náznak prechodu evanjelických vzdelancov k slovenčine a zjednoteniu obidvoch slovenských národných ideových prúdov na jazykovom základe.¹⁴

Reformný návrh češtiny vyvolal na slovenskej strane nesúhlas Juraja Palkoviča a jeho spolupracovníkov a na českej strane Jana Nejedlého, Františka Palackého a najmä Josefa Jungmanna. Jungmannova generácia sa v tom čase začínala orientovať na ľudové vrstvy ako zdroj českej národnosti, ktorým prispôbovala národný program, t. j. spojenie jazyka s národom a vytvorenie osobitej českej národnej kultúry. Po počiatkových sympatiách k jazykovým aktivitám Kollára a Šafárika vystúpil proti jazykovej reforme češtiny zástanca česko-slovenského národa František Palacký. V práci *O národech uherských, zvláště Slovanech* (Časopis musejní 1829) zdôrazňoval, charakterizujúc maďarské a slovenské národné snahy, že Česi a Slováci ani po vzniku Uhorska neprestali tvoriť „československý národ“ a že slovenský jazyk, ktorý bol v tom čase posudzovaný podľa bernolákovčiny, nie je vhodný pre literárnu tvorbu. Palacký postupne dospel k poznaniu, že jazyk je nástrojom kultúrnej jednoty národa a jeho emancipácie od cudzích

13 KOLLÁR, Ján – ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: *Piesne svetské ľudu slovenského v Uhorsku*. Zost. Ladislav Galko. Bratislava : Tatran, 1988, s. 26-27, 30.

14 V slovenskom prostredí bola ešte pred Kollárom a Šafárikom moderná čeština s germanizmami ťažšie zrozumiteľná nielen pre prostého čitateľa, ale aj pre vzdelancov. Širšiu slovakizáciu češtiny uplatňoval už začiatkom 20. rokov Ján Čaplovič a od polovice 20. rokov Gašpar Fejérpataky-Beľopotocký.

kultúr, v českom prípade od nemeckej a francúzskej. Zároveň si uvedomoval jazykové aktivity Františka Dobromysla Trnku na Morave, podobné slovenským, ktoré prezentoval v práci *O českém jazyku spisovném* (Brno 1831). Smerovali k vytvoreniu spoločného jazyka Čechov, Moravanov a Slovákov prostredníctvom reformy češtiny na moravskej a slovenskej jazykovej platforme.¹⁵ Negatívny postoj českých národných dejateľov k jazykovým aktivitám Kollára a Šafárika posúval evanjelických vzdelancov k iniciatívam bernolákovcov v rovine rozvíjania vzájomnej spolupráce, ktorá však ešte nebola sponátna a bez komplikácií.

Kollárovska-šafárikovská integračná všeslovanská koncepcia si v slovenskom národnom hnutí získala aj predstaviteľov bernolákovského prúdu. Ján Herkeľ vypracoval gramatiku pre vytvorenie spoločného všeslovanského jazyka *Elementa universalis linguae Slavicae – Základy všeobecného slovanského jazyka* (Budín 1826). Ján Koiš v úsilí podporiť Herkeľove jazykové snahy zostavil tri všeslovanské slovníky *Všeslovanský-nemecko-latinský slovník*, *Nemecko-latinsko-všeslovanský slovník* a *Rusko-nemecko-latinský slovník*, ktoré, keďže sa neujala Herkeľova gramatika, zostali v rukopisnej podobe. O snahách a činnosti nastupujúcej mladej generácie bernolákovcov boli českí vlastenci informovaní už v roku 1824 prostredníctvom Kollárových listov Palackému, v ktorých vyjadril presvedčenie, že zmierlivou cestou a porozumením sa podarí získať katolíckych vzdelancov pre česko-slovenskú jazykovú a literárnu jednotu. Bernolákovci v tom čase nadviazali dobré vzťahy s predstaviteľmi českého národného života.¹⁶

Nevyhnutnosť česko-slovenskej spolupráce z národnoobraných dôvodov pochopil najmä Martin Hamuljak. Uvedomoval si blízkosť češtiny a slovenčiny, a tiež skutočnosť, že česká kultúra prospieva Slovákom, zdôrazňujúc: „*Neopouštějž tedy Čech Slovák a Slovák Čecha, pracujme obapolně k všemožnému vzdělání národu našeho.*“¹⁷ Prostredníctvom Kollára sa zaujímal o odber českých časopisov a získaval predplatiteľov v bernolákovskom prostredí. Listom žiadal už v roku 1825 Josefa Jungmanna o sprostredkovanie pravidelného odberu *Čechoslava* a *Dopisovatele*. Od druhej polovice 20. rokov udržiaval písomné kontakty s českými a moravskými vzdelancami Františkom Dobromilom Trnkou, Václavom Hankom, Karlom Aloisom Vinařickým a Aloisom Vojtěchom Šemberom. Rozsiahla korešpondencia Hamuljaka s Josefom Liboslavom Zieglerom v rokoch 1825 – 1829 sprostredkovala výmenu literárnych hodnôt medzi Čechmi a Slovákmí.

15 NOVOTNÝ, Jan: *Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 64-66.

16 Česká strana, pozorne sledujúc literárne aktivity na Slovensku, uverejňovala v časopisoch práce slovenských autorov. V Jungmannovej *Slovesnosti* v roku 1820 boli publikované príspevky Juraja Palkoviča, Bohuslava Tablica a Pavla Jozefa Šafárika. V jej druhom vydaní z roku 1845 bol uverejnený aj Hollého epos *Svätopluk*. Informácie o literárnej činnosti Antona Bernoláka, Juraja Fándlyho, Jozefa Ignáca Bajzu, Vojtecha Šimka, Antona Vojtecha Gazdu, Jána Hollého uverejnil Jungmann v práci *Historia literatury české aneb soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka* (Praha 1825). V jej druhom vydaní z roku 1849 uverejnil informácie aj o Jánovi Herkeľovi, Michalovi Rešetkovi, Františkovi Xaverovi Hábelovi a Jozefovi Matejkovi. PRAŽÁK, Albert: Ke vzťahu druhej bernolákovskej generácie a české jungmannovskej inteligencie za národného obrození. In: *Biografické štúdie 1*, 1970, s. 37-38.

17 NOVOTNÝ, Jan: Ke vzájemnému vzťahu českých buditeľů a bernolákovců v období národního obrození. In: *K počiatkom slovenského národného obrodenia*. Ved. red. Ján Tibenský. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 393.

Česi si uvedomovali prospešnosť kontaktov s bernolákovcami, najmä kvôli šíreniu českých kníh a časopisov na Slovensku. V záujme bližšieho vzájomného kultúrneho spoznávania, odoberania časopisov, výmeny kníh a informácií o literárnom živote udržiaval Hamuljak v rokoch 1825 – 1829 písomné kontakty nielen s Josefom Jungmannom, ale aj s Matějom Václavom Krameriusom, Josefom Dobrovským a najmä s Františkom Palackým, ktorému poskytoval tiež informácie o obsahu rokovaní uhorského snemu v rokoch 1825 – 1827. Jungmanna oboznamoval s literárnymi aktivitami v Uhorsku, posielal mu publikované práce bernolákovcov a pomáhal pri zbieraní slovenských výrazov pre pripravovaný Česko-nemecký slovník. Hamuljak s bratom Štefanom a farárom Michalom Madánským v Námestove bol jedným z prvých predplatiteľov *Časopisu musejního* v Uhorsku. Na jeseň 1825 Hamuljaka navštívil Josef Liboslav Ziegler, ktorý sa v Pešti zoznámil s Jánom Herkeľom, Jánom Koišom, Samuelom Matejkovským, Ondrejom Šoltýsom a inými. Ziegler bol hlavným Hamuljakovým dodávateľom českých kníh, ktorý ich posielal Jánovi Hollému, Jurajovi Palkovičovi, Michalovi Madánskemu a tiež Pavlovi Jozefovi Šafárikovi do Nového Sadu. Josef Liboslav Ziegler mal zároveň rozhodujúcu úlohu pri popularizácii slovenskej, prevažne vedeckej literatúry od Šafárika, Bernoláka, Lešku, Herkerľa, Kollára, či tvorby Hollého v Čechách. Martin Hamuljak nadviazal blízke kontakty aj s moravskými vlastencami. V roku 1827 ho v Pešti navštívil František Dobromysl Trnka, bývajúci u Jána Koiša. Hamuljak s Trnkou uvažovali vydávať od roku 1828 časopis v bernolákovčine pod názvom *Budínski Prátele*. Trnka informoval bernolákovcov aj kollárovcov v Pešti o národnom živote v Čechách a na Morave. V roku 1837 navštívili Hamuljaka František Ladislav Rieger a Antonín Jaroslav Vrtátka. Hamuljak spolu s Jánom Koišom, Jánom Herkeľom, Jurajom Bartošom a Michalom Rešetkom boli v písomnom kontakte s Františkom Cyrilom Kampelíkom, s ktorým sa stretli v roku 1833 počas jeho cesty s Františkom Bláhom po Uhorsku.¹⁸

Predstavitelia českého národného hnutia, napriek uvedeným kontaktom s bernolákovcami a úvahám o ich spisovnom jazyku, nezmenili svoje stanovisko k bernolákovskej ideovej koncepcii národného hnutia a k jazykovej otázke. Ak Josef Jungmann v *Historii literatury české* (Praha 1825) nepochopil príčiny vzniku bernolákovského jazyka a František Palacký v práci *O národech uhreských, zvláště Slovanech* (Časopis musejní 1829) pokladal slovenčinu – bernolákovčinu za nevhodnú pre vyššiu literárnu tvorbu, Jungmann v príspevku *O různěni českého spisovného jazyka* (Časopis musejní 1832) už pripúšťal, aj pod vplyvom oboznámenia sa s literárnou tvorbou Jána Hollého, že práce písané v bernolákovčine obohacujú literatúru a sú novým zdrojom ku skúmaniu slovenského jazyka. Zdôrazňoval však, že keby sa boli bernolákovci, napriek používaniu hovorových prvkov zo slovenských nárečí, viac pridžžali českej gramatiky „za sto nalezlo by se tisíc čtenářů , a tak by sedemkráté víc užitku ten pracně štípený strom vynášel. Jejich knihy potešovaly by celé čtenářstvo české i moravské“.¹⁹ Českí národní

18 SNK – ALU Martin, sign. 31 A 29. *Listy Martina Hamuljaka Františkovi Cyrilovi Kampelíkovi*; PRAŽÁK, Albert: Ke vzťahu druhej bernolákovskej generácie a české jungmannovskej inteligencie za národného obrozenia. In: *Biografické štúdie 1*, 1970, s. 38, 40-43; VYVÍJALOVÁ, Mária: Hamuljakove snahy o literárny časopis a politické noviny. In: *Historické štúdie 4*, 1958, s. 61.

19 NOVOTNÝ, Jan: Ke vzájomnému vzťahu českých buditeľů a bernolákovců v období národného obrozenia. In: *K počatkom slovenského národného obrozenia*. Hlav. red. Ján Tibenský. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 394-395.

dejatelia sa napriek nezhodám v jazykovej otázke neuzatvárali pred spoluprácou s bernolákovským hnutím, majú na mysli najmä rozširovanie českej literatúry v slovenskom prostredí.

Začiatkom 30. rokov vstupovala do slovenského aj českého národného hnutia mladá generácia. Prijímala podnety nielen z európskych demokratických a národnooslobodzovacích hnutí po júlovej revolúcii vo Francúzsku v roku 1830, ale aj z tajných európskych hnutí, sprevádzaných aktivitami študentských revolučných spolkov. Príslušníci generácie Mladé Slovensko sa začali výraznejšie aktivizovať v otázke úlohy Ruska v Európe a najmä v slovanskom svete. Inšpiráciu nachádzali v Kollárovej idei slovanskej vzájomnosti, prinášajúc nové podnety a návrhy na jej rozvíjanie. Oboznamovali sa s prácami Pavla Jozefa Šafárika a Jána Hollého, ktorý, aj keď jednoznačne stál na pozíciách národnej a jazykovej samostatnosti Slovákov, bol stúpencom všeslovanskej orientácie a prejavil úprimný obdiv k Rusku aj hrdosť z príslušnosti k slovanskému celku.

V českom národnom hnutí dochádzalo po poľskom povstaní v rokoch 1830 – 1831 k prvým vážnym zmenám v oblasti vývinu slovanskej otázky rozpracovanej Jánom Kollárom. Kritický postoj voči reakčnému ruskému cárizmu spôsobil odklon mladej českej inteligencie s demokratickými ideálmi od všeobecného chápania slovanskej otázky s rusofilskou orientáciou ku polonofilstvu. Kollárovo všeslovanstvo, ktoré bolo v 30. rokoch obmedzené na literárne a kultúrne kontakty, odmietalo politické akcie a prezentovalo lojalitu Slovanov k rakúskej monarchii, začalo byť v českom národnom živote vnímané ako ústup od demokratických myšlienok. Český nacionalizmus odsunul nejasné predstavy o budúcnosti slovanskej jednoty do pozadia a o niečo neskôr ju podriadil austroslavistickému programu.²⁰ U mladej slovanskej inteligencie bola však v tom čase myšlienka slovanskej vzájomnosti a česko-slovanskej jazykovej a literárnej jednoty viac vžitá.²¹

Organizačnou bázou rozvíjania česko-slovenských vzťahov sa pre mladú slovenskú generáciu vedenú Alexandrom Boleslavinom Vrchovským stávala od začiatku 30. rokov *Spoločnosť česko-slovenská* na bratislavskom evanjelickom lýceu. Prostredníctvom Františka Cyrila Kampelíka, predstaviteľa mladej moravskej vlasteneckej inteligencie, začínala nadväzovať kontakty nielen s Čechmi a Moravanmi, ale tiež s poľskou emigráciou a Slovanmi vo Viedni. Kampelík v opozícii voči centralizačným tendenciám pražských národných dejateľov a ich nevšímavosti k národnému životu na Morave podporoval spoluprácu Čechov a Slovákov, aj reformné jazykové snahy Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. Udržiaval aktívne kontakty s Kollárom a prejavil tiež tolerantný postoj k bernolákovskej literárnej slovenčine. Obdivoval Hollého *Svätopluka* (Trnava 1833), podieľal sa na založení Hamuljakovho *Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej*

20 K oživeniu vzájomnej spolupráce Čechov a Slovákov na kultúrno-spoločenskej báze z 20. 30. rokov dochádzalo opätovne po rakúsko-uhorskom vyrovaní v roku 1867 a silnejúcich germanizačných a maďarizačných tlakov v monarchii, a to na pôde slovakofilského hnutia od konca 19. storočia. Bližšie JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Problémy česko-slovanskej spolupráce a Československej jednoty (1896 – 1914). In: *Ročenka katedry dejín Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity*. Prešov : ManaCon, 2001, s. 51-63.

21 NOVOTNÝ, Jan: *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1959, s. 100-105.

v roku 1834 a spolupracoval s Alexandrom Boleslavínom Vrchovským, Samom Chalupkom, Jurajom Matuškom, Jonášom Bohumilom Guothom, Jánom Koišom a inými. Po nadviazaní kontaktov s predstaviteľmi radikálneho poľského hnutia zorganizoval v Brne v roku 1834 tajnú všeslovanskú schôdzku za účasti Čechov Karla Slavoja Amerlinga a Václava Svatopluka Štulca, Slovákov Sama Chalupku, Alexandra Boleslavína Vrchovského, Juraja Matušku a Adama Špačka, Poliakov Leslawa Lukaszewicza, Józefa Grzymalskiho, poľského študenta z Viedne Szczesnyho Zatorského a Moravanov Tomáša Zerzavého, Jana Oherála a ďalších. Počas rokovaní bolo prijaté rozhodnutie konať každoročne česko-slovensko-poľské schôdzky, na ktorých sa mali prerokovávať formy aktivizácie národných snáh, predovšetkým vzájomná národnoliterárna spolupráca. Objavili sa tiež úvahy založiť tajný slovanský politický spolok. Kampelík počas rokovaní zdôraznil potrebu realizácie „vzájomnostných návštev“ Čechov, Moravanov a Slovákov. Po rokovaní v Brne podnikli moravskí a českí vlastenci, najmä študenti, cestu s literárnym a vlasteneckým zameraním na Slovensko.²²

František Cyril Kampelík už v októbri 1833 informoval listom Jána Kollára a v marci 1834 Jána Koiša a jeho prostredníctvom aj Martina Hamuljaka a Jána Herkeľa o ceste, ktorú podnikol s Františkom Bláhom po Slovensku koncom leta 1833. Po krátkej zastávke v Bratislave navštívili Pešť, kde sa prostredníctvom Kollára zoznámili s Hamuljakom, Herkeľom a Koišom a navštívili Michala Godru. Na Slovensku sa stretli s Karolom Kuzmánym v Banskej Bystrici a s Jánom Seberinim v Banskej Štiavnici, konštatujúc: „Štáwnica nás potešila, dvoj. c. p. Seberini horliwý Slowák. Tam byla někdy společnost česko-slowenska, umrtím p. Tablica uhlasla, tu musíme opět zkršísiti.“ V Slovenskej Lupči navštívili Jozefa Melczera „bywší horliwý nyní ochladnyl, u něho byl jakýsi p. Reguli, oud společnosti Prešowské, ji maďaromania probudila“. V Brezne navštívili Jána Chalupku, ktorý „pracuje wtípem na národa poli dědičném“. Pobudli u Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého v Liptovskom Sv. Mikuláši, ktorý mal „knihárnou českoslowenskou (má asi 800 sumárků)... kdyby takowých mužů 10 bylo na Slowensku... Slowáci kwětou vynikající národním duchem... slowem Liptov jeví národního ducha slawského“ a zoznámili sa s národne orientovaným katolíckym kňazom Jurajom Bartošom. Zastavili sa u Michala Rešetku v Dubnici nad Váhom, ktorého Kampelík charakterizoval ako usilovného muža, „swého národa milowný, welkou zbírku knih a rukopisů má. Slowem po slowansku bez wášniwosti, bez předsudku, hebkým duchem sme hovořili, tam sem se wšeličeho dozvěděl... P. Rešetka jako já po spojení sme toužili“. Prekvapila ich Rešetkova rozsiahla knižnica, zbierka starých slovenských rukopisov a jeho tvorivá práca nad dejinami slovenskej literatúry. Kampelík zároveň v liste požiadal Koiša o novú Rešetkovu adresu, pretože „mladí Čechowé z Prahy mu těž jako i p. Holému psáti chtějí“ a upozornil na nevyhnutnosť vzájomnej spolupráce: „jestli se ted' nespojíme... nás zde němčina, tam Wás opět maďarčina zhltně a kdo na tom winen?, obě strany, neustupnost; newčasná hrdost; nemocná citliwost! Uviedol, že v Čechách 90 a na Morave 40 „junochů vlasteneckých a statných zoutí po spojowání, rádi wšeliké oběti postoupiti chíce, wšak rázem to nejde nechcemeli wše pohrobiti, ale i Slowenská strana musí w

22 ŽÁČEK, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. Zv. 1.* Brno : Nákladem brnenské tiskárni, 1948, s. 17 a Z revolučných a politických poľsko-slovenských stykov v dobe predmarcovej. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1966, s. 36-38.

ústrety jíti... Slávy Dcera se u nás pilně čítá“.²³ František Cyril Kampelík si uvedomoval, že národné snahy bernolákovcov sa v podstate zhodujú so snahami evanjelických vzdelancov a že obidva prúdy majú spoločný cieľ, byť prospešní slovenským ľudovým vrstvám a národu. Po návrate zo Slovenska sa preto snažil získať Františka Palackého a Josefa Jungmanna pre zblíženie s bernolákovcami, ale bezúspešne. Prostredníctvom Václava Michala Pešinu, redaktora českého *Časopisu pro katolícké duchovenstvo*, ktorý mal odberateľov aj na Slovensku, sa Kampelík pokúsil v roku 1836 uverejniť výzvy k slovenským katolíckym vzdelancom, aby do časopisu posielali príspevky v bernolákovčine. Kampelíkova snaha podchytiť bernolákovcov k spolupráci s českými časopismi, ktorá dovtedy neexistovala, nebola úspešná.²⁴

V duchu vzájomnostných návštev inšpiroval Kampelík v septembri 1834 k ceste na Slovensko Karla Slavoja Amerlinga, pôsobiaceho na Karlovej univerzite a Václava Svatoopluka Štulca, študenta filozofie. S Kampelíkovým doporučením Amerling a Štulec navštívili Jána Kollára v Pešti, národovcov v Bratislave, Nitre, Levoči, Ružomberku a Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého v Liptovskom Sv. Mikuláši. Od tohto času udržiaval Amerling písomné kontakty so slovenskou národnou inteligenciou, predovšetkým s Alexandrom Boleslavínom Vrchovským, Jonášom Bohumilom Guothom, Gašparom Fejérpataky-Belopotockým, Jozefom Miloslavom Hurbanom, pre ktorého bol „*nás všech učitelem, duší drahou, duší milostnou, mistrem bohodaným*“, so Samom Bohdanom Hroboňom, ktorý vnímal Amerlinga ako slnko svojho života, po ktorom „*jeho duše touží jako květ po slunci*“, so Samovým bratom Ludovítom Miloslavom, ktorému bol Amerling skvelou hviezdou národa, „*ktorá duševne v pomínulej, prítomnej i budúcej dobe svietiť neprestane*“, a tiež s Ludovítom Štúrom, ktorý sa o Amerlingovi vyjadroval ako o predrahom Slavojovi, ktorého „*miluje celým ohněm duše své*“. Václav Svatoopluk Štulec navštívil Slovensko aj na jeseň 1836. Stretol sa s bratislavskou mládežou na evanjelickom lýceu, s Ludovítom Štúrom sa dohodol na vzájomnom dopisovaní a za Štúrovho a Hodžovho doprovodu podnikol výlet na Devín.²⁵

Zrejme ešte pred Štulecovou návštevou podnikol v roku 1836, na Kampelíkovo odporúčanie, vzájomnostnú cestu na Slovensko spisovateľ a novinár Karel Boleslav Štorch. V Bratislave navštívil Ludovíta Štúra, v Pešti Jána Kollára a v Banskej Bystrici Karola Kuzmányho. Z podnetu Kampelíka boli na Slovensku v auguste a septembri 1837 študenti František Ladislav Rieger a Antonín Jaroslav Vrtátko. Navštívili Mateja Daniela Ševrlaya a Juraja Palkoviča na evanjelickom lýceu v Bratislave, Ludovíta Štúra v Romhány, kde počas prázdnin pôsobil ako vychovávateľ v rodine Prónayovcov, superintendenta Jána Seberiniho a Samuela Hojča v Banskej Štiavnici, Jozefa Melczera v Hronseku, Karola Kuzmányho v Banskej Bystrici, Jána Chalupku v Brezne, Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého a Michala Miloslava Hodžu v Liptovskom Sv. Mikuláši, študentské spoločnosti v Levoči a Kežmarku, aj Jána Kollára v Pešti a Martina Hamulja-

23 SNK – ALU Martin, sign. 31 F 14. *List Františka Cyrila Kampelíka Jánovi Koišovi zo 14. marca 1834.*

24 NOVOTNÝ, Jan: Ke vzájemnému vztahu českých buditelů a bernolákovců v období národního obrození. In: *K počiatkom slovenského národného obrozenia*. Ved. red. Ján Tibenský. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 397-398.

25 ŽÁČEK, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty*. Zv. I. Brno : Nákladem brněnské tiskárny, 1948, s. 18-22.

ka v Budíne. Cieľom Riegrovej a Vrtátkovej cesty po Slovensku bolo prerokovať otázky národnokultúrnej a politickej spolupráce a nadchnúť slovenskú študujúcu mládež pre česko-slovenskú jazykovú a literárnu jednotu. Vzbudiac pozornosť uhorských úradov museli zo Slovenska rýchlo odcestovať.²⁶

Pred nástupom na štúdiá v Pešti pobudol medzi slovenskými národovcami v Bratislave začiatkom októbra 1838 obdivovateľ Jána Kollára, spisovateľ a divadelný ochotník na Morave Matěj Mikšíček. V peštianskom prostredí sa stretával so slovanskými študentmi a najmä s Alexandrom Boleslavínom Vrchovským. Začiatkom prázdnin v roku 1839 sa cestou domov opäť zastavil na Slovensku a do začiatku septembra pôsobil ako divadelný ochotník a režisér vo Zvolene a Banskej Bystrici. Mikšíček obdivoval Slovensko a Slovákov a v roku 1848 sa zúčastnil slovenského ozbrojeného vystúpenia. Koncom leta 1838 navštívil Slovensko aj Jan Svatopluk Presl v doprovode študenta Josefa Podlipského. Cestou z Lvova sa zastavili v Prešove, Levoči, Liptovskom Sv. Mikuláši, Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici a na ceste do Pešti pobudli jeden deň v Bratislave. Na jar 1841 prišli do Bratislavy Josef Václav Frič so švagrinou Antoniou Reisovou – Bohuslavou Rajskou a študentom Josefom Podlipským. Stretli sa s Ľudovítom Štúrom, Ondrejom Hodžom, Samom Bohdanom Hroboňom, Ľudovítom Miloslavom Hroboňom, Augustom Horislavom Škultétym, Jánom Franciscim, Štefanom Markom Daxnerom, Jankom Kráľom, Jánom Kalinčiakom, Jankom Matúškom, Ľudovítom Bohdanom Grossmannom, Andrejom Sládkovičom, Augustom Horislavom Krčmériem, členmi Slovanského ústavu na evanjelickom lýceu. Cesty na Slovensko podnikli od konca 30. rokov Emanuel Hauf, František Emanuel Velc a ďalší českí a moravskí vlasteneckí študenti vo Viedni.²⁷

Slováci počas ciest na štúdiá do Nemecka a späť navštevovali Moravu a Prahu. V pražskom prostredí sa stretávali najmä s Jaroslavom Pospíšilom, Karlom Slavojom Amerlingom, Josefom Václavom Fričom, Janom Václavom Staněkom, Antoniou Reisovou, Karlom Boleslavom Štorchom, Václavom Svatoplukom Štulcom, a tiež s Pavlom Jozefom Šafárikom. Ľudovít Štúr navštívil Prahu na ceste do Halle v roku 1838 a späť v roku 1840 a Samuel Bohdan Hroboň v roku 1842. Jozef Miloslav Hurban, člen bratislavskej Vzájomnosti, uskutočnil v roku 1839 cestu po Morave a Čechách. Dojmy zachytil v práci *Cesta Slováka ku bratrům slovanským na Moravě a v Čechách* (Pešť 1841), v ktorej predstavil zaujímavé sociologické aj kritické postrehy z českého a moravského prostredia.²⁸

26 Do revolúcie 1848 navštívil Rieger ešte dvakrát Slovensko. Začiatkom mája 1839 sprevádzal František Ladislav Rieger spolu s Josefom Antonínom Schneiderom do Bratislavy na evanjelické lýceum – Ústav slovanský Františka Cyrila Kappelíka k prejednávaniu otázok, ktoré sa týkali silnejúcej maďarizácie v Uhorsku a polonofilských tendencií v českom národnom hnutí. Rokovania sa zúčastnili Ľuboš Daňkovec, Matej Ševrlay, Ján Čaplovič a Benjamín Pravoslav Červenák. Kappelíkova návšteva sa líšila určitými politickými cieľmi od prechádzajúcich ciest Čechov a Moravanov na Slovensko, ktoré sprevádzali isté sentimentálne prejavy. Tretíkrát bol Rieger na Slovensku v novembri 1847. ŽÁČEK, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty*. Zv. 1. Brno : Nákladem brněnské tiskárny, 1948, s. 23-37, 64, 151.

27 ŽÁČEK, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty*. Zv. 1. Brno : Nákladem brněnské tiskárny, 1949, s. 38-47, 75-87, 88-89, 90-92.

28 Pavel Všudyslav Ollík podnikol v roku 1838 cestu do Chorvátska a Slavónska. NOVOTNÝ, Jan: K některým problémům slovanské myšlenky v českém národním hnutí v době předbřeznové. In: *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 275-276.

Českí vzdelanci pomáhali v tom čase Slovákom pri vzniku národných kultúrnych inštitúcií, ústavov a spoločností peňažnými zbierkami, knižnými darmi a radami. Na žiadosť Bohuslava Nosáka, ktorú adresoval Jaroslavovi Pospíšilovi, sa v českom vlasteneckom prostredí uskutočnila v júni 1839 pod patronátom Josefa Václava Staněka finančná zbierka 500 zl. pre Ústav česko-slovanský na bratislavskom evanjelickom lýceu. O niečo neskôr sa v Čechách konali ďalšie tri peňažné zbierky pre slovenské študentské spoločnosti v sume 398 zl. České finančné zbierky pre Slovákov dosiahli takmer 900 zl. Matica česká prispela sumou 198 zl. a prispievateľmi boli také osobnosti českého národného života ako Josef Jungmann, Ján Nejedlý, František Palacký, Augustín Sedláček, Josef Liboslav Ziegler, Václav Hanka, či Václav Radomil Kramerius. Kramerius sprostredkoval bratislavskému Ústavu česko-slovanskému aj značný počet kníh.²⁹

Formami spolupráce Čechov a Slovákov, najmä od 30. rokov, sa stávali nielen spomínané vzájomnostné návštevy a s nimi súvisiaca vzájomná pomoc v národných aktivitách prostredníctvom osobných kontaktov a bohatej korešpondencie, ale aj vzájomná výmena a šírenie knižnej a časopiseckej produkcie, ktorej boli aj dopisovateľmi.

Pri koordinovaní spoločných národných cieľov zohrávala významnú úlohu korešpondencia,³⁰ prostredníctvom ktorej sa navzájom povzbudzovali a informovali o národnom živote. František Cyril Kampelík, ktorý pozorne sledoval problémy slovenského národného života, si uvedomoval potrebu rozvíjať na Slovensku žurnalistiku a publicistiku, predovšetkým z hľadiska jej uvedomovacej, osvetovej aj národnoobrannej úlohy. V liste Jánovi Leškovi v roku 1834 radil Slovákom založiť noviny, dôležitý prostriedok národnoobraných snáh a vzájomnej česko-slovenskej informovanosti: „*Jenom se páni a bratři naši, wy naše drahá polowino! Postarajte wšemožné o Tydenník a Nowiny (i Srbové mají svoje nowiny!), to by Wás tam... spojowalo, ožiwilo, zesílilo protimaďarské přepiatosti, my i wšichni druzí kmenowé by o Wás více známosti měli, nám Slowanům nanejwejš potřebná wzájemnost... Nám by ste také někdy útočiště popřáli majíce wolnejší censuru. Pešť pro Slowanstvo důležité místo, Wy pak přemilí w srdci Slowanstwa západného, newáhejte teda Waši wznesenou ulohu pro budoucí Sláwíu vyplňowati*“. Podobne v roku 1835 odporúčal Jánovi Kollárovi rozvíjať na Slovensku žurnalistiku.³¹

V 30. rokoch nevychádzal na Slovensku, okrem Kuzmányho časopisu *Hronka* (1836 – 1838), Hamuljakovho almanachu *Zora* (1835 – 1840), mladoslovenského almanachu *Plody Zboru učenců řeči českoslovanské přesporského* (1836) a Palkovičovej *Tatranky*

29 NOVOTNÝ, Jan: Príspevok k bratským vzťahom Čechov a Slovákov v období národného obrodenia (do roku 1848). In: *Historické štúdie* 3, 1957, s. 35.

30 V 30. a 40. rokoch udržiaval písomné kontakty František Cyril Kampelík s Jánom Kollárom, Jánom Koišom, Štefanom Leškom, Jozefom Miloslavom Hurbanom, Pavlom Jozeffym, Bohuslavom Nosákom, Martinom Hamuljakom; Ludovít Štúr s Jozefom Františkom Fričom, Jaroslavom Pospíšilom, Jozefom Václavom Stanekom, Aloisom Vojtěchom Šemberom, Karlom Boleslavom Štorchom, Leopoldom Levom Thunom; Josef Miloslav Hurban s Danielom Slobodom, Matějom Mikšíčkom, Bedřichom Rozehnalom; Gašpar Fejérpataky-Belopotocký s Karlom Slavojom Amerlingom a Václavom Hankom; Bohuslav Nosák s Jaroslavom Pospíšilom; Ján Kollár aj s Františkom Pastrekom, atď. SNK – ALU Martin, sign. A 713, 26 A 7, 31 A 29, 29 J 42, 187 T 26, 101 S 5, 101 S 6, 31 F 14, M 233 A 6, atď.

31 SNK – ALU Martin, sign. 31 F 14. *List Františka Cyrila Kampelika Jánovi Koišovi zo 14. marca 1834.*

(1832 – 1847), ktorá v 30. rokoch neodrážala aktuálne otázky národného života, žiaden časopis či noviny. Slovenskí autori, najmä Ján Kollár, Samuel Godra, Samuel Rožnay, Bohuslav Tablic, prezentujúci myšlienky slovenského kmeňa aj v širšom česko-slovenskom kontexte, sporadicky v tom čase publikovali v českých národných časopisoch a novinách, najmä v *Časopise českého Museum*, *Květoch* a *Českej včele*, ktoré v období Metternichovho absolutizmu a prísnej cenzúry v Uhorsku plnili na Slovensku úlohu žurnalistiky. Stávali sa tiež orgánmi slovenského národného hnutia. Slováci do nich nielen prispievali, ale ich aj odoberali.

V počiatocnom období národného hnutia boli na Slovensku značne rozšírené *Krameriove c. k. vlastenecké noviny*. Kramerius sám zdôrazňoval, že ich vydáva nielen pre Čechov a Moravanov, ale aj pre Slovákov. Prinášali správy zo slovenského národného literárneho života. Do 30. rokov česká národná tlač však ešte nevenovala dostatočnú pozornosť slovenskému národnému životu. V rokoch 1834 – 1835 vychádzal v Prahe za redakcie Pavla Jozefa Šafárika osvetový a zábavný časopis *Světozor*. Predplatiteľov našiel aj na Slovensku, ale svojou modernou češtinou nebol pre slovenského čitateľa, vrátane mešťanov aj vidieckeho obyvateľstva, vždy zrozumiteľný. Oblúbeným a najrozšírenejším českým časopisom na Slovensku boli *Květy české* (1834 – 1848), od roku 1835 s podtitulom *Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky*. Vychádzali najprv v Hradci Králove a neskôr v Prahe ako týždenník, za postupnej redakcie Josefa Kajetána Tyla, Jaroslava Pospíšila, Jakuba Malého a Karla Boleslava Štorcha. Od začiatku do nich prispievali Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, Karol Kuzmány, Samo Chalupka, Ľudovít Štúr a v neskoršom období Jozef Miloslav Hurban, Samo Bohdaň Hroboň, Bohuslav Nosák, Benjamín Pravoslav Červenák, August Horislav Škultéty a ďalší. V roku 1837 zaviedla redakcia časopisu samostatnú spravodajskú rubriku „Ze Slovenska“. *Květy* dôsledne uplatňovali koncepciu česko-slovenskej literárnej a jazykovej jednoty, systematicky sledovali kultúrny a literárny život na Slovensku, prinášali správy zo slovenského národného života a recenzie prác slovenských autorov.³²

Po uzákonení spisovnej slovenčiny v roku 1843 prerušili *Květy* kontakty so slovenským prostredím. Podobne ďalšie české časopisy už zriedkavejšie prinášali príspevky zo Slovenska a venovali menšiu pozornosť slovenskému literárnemu daniu a národno-kultúrnym aktivitám. V tom čase si slovenská literárna tvorba s národným zameraním začala hľadať nové formy prenikania na verejnosť prostredníctvom knižných publikácií a levočského študentského almanachu *Jitřenka* (1840), Hurbanovho almanachu *Nitra* (1842) a Palkovičovho almanachu *Tatranka*, na vydávaní ktorého sa od začiatku 40. rokov podieľal Ľudovít Štúr, kladúc dôraz aj na národnoobranne snahy. V Čechách bola priaznivo prijímaná najmä Hurbanova *Nitra*.³³

32 Generácia Mladé Slovensko využívala možnosti publikovať svoje literárne prvotiny v *Květoch*. Uvedomovala si význam časopisu pre rozvoj osvetových a národnouvedomovacích snáh v širšej slovenskej verejnosti. Propagovala *Květy* počas svojich prázdninových ciest po Slovensku v roku 1837 a v lete 1839. Boli oblúbeným časopisom v čitateľských spolkoch, napríklad vo Zvolene a Lučenci a pravidelne ich odoberali študentské spoločnosti. NOVOTNÝ, Jan: *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého štátu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s.78-79.

33 Rozširovanou českou tlačou na Slovensku, aj keď v menšom množstve boli v 40. rokoch *Pražské noviny* s prílohou *Česká včela* a *Časopis českého Museum*. Katolícki kňazi odoberali v tom čase spomínaný pražský *Časopis pre katolícke duchovenstvo*, ktorý okrem teologických príspevkov pri-

Slovenské príspevky v českých novinách a časopisoch postupne prinášali viac informácií o slovenskom národnokultúrnom a literárnom živote a české časopisy častejšie uverejňovali správy o činnosti študentských literárnych spoločností, kultúrnych ustanovizní a podujatí, najmä divadelných, o práci knižníc i rozvíjaní osvetovej a ľudovýchovnej práce na Slovensku. Publikovali úvahy o národnokultúrnych a politických otázkach s akcentom na úlohu Slovákov v česko-slovenskom a slovanskom kontexte a na postavenie slovenského etnika v Uhorska.

Spolu s novinami a časopismi sa dostávala do slovenského prostredia aj česká knižná produkcia. Okrem spomínanej formy knižných darov začal Gašpar Fejérpataky-Belopotocký rozširovať české knihy formou komisionárskeho predaja (prostredníctvom komisionárov) – „knižkupeckou cestou“.³⁴ Dovozením českých kníh prispieval k zblížovaniu Čechov a Slovákov a k prehlbovaniu vzájomných vzťahov. V Liptovskom Sv. Mikuláši zriadil „knižnú expedíciu“, ktorá na Slovensku, najmä od 30. rokov sprostredkovávala aj predaj českých kníh.³⁵ Českým vlastencom navrhol v tom čase zriadiť ďalšie knižné expedície na slovenskom území, napríklad v Banskej Bystrici. Nakoniec začal sám zriaďovať sieť knižkupeckých komisionárov, najmä pre šírenie osvetovej, národnej a zábavnej českej aj slovenskej literatúry. Mimo Slovenska pracovali knižné expedície v Pešti, Budíne, Nyiregyháze, Viedni, Prahe, Hradci Královém a v Brne. Po Kampelíkovej návšteve v roku 1833 zorganizoval Fejérpataky-Belopotocký medzi liptovskými vlastencami zbierku vyše dvadsiatich českých a slovenských kníh „ako slovenský príspevok k národnému prebudeniu Brna.“³⁶ Podobnú činnosť rozvíjal Ján Kollár v Pešti,

nášal z času na čas aj vlastenecké články. KRAUS, Cyril: Vývinové problémy slovenskej literatúry vo svetle českých obrodeneckých časopisov. In: *Česká literatúra*, roč. 16, 1968, č. 5, s. 549-56

- 34 Fejérpataky-Belopotocký už od polovice 20. rokov kupoval a širil knihy od kníhkupecov a kníhtlačiarov nielen z Uhorska, ale aj zo západnej časti monarchie, najmä z Čiech, napríklad od Jána Hostivíta Pospíšila z Hradca Králové a Josefa Ungera z Brna, od ktorých do roku 1829 kupoval knihy prostredníctvom bratislavského kníhkupeca Andreja Schweigera. Išlo najmä o české knihy vydávané Václavom Matejom Krameriusom. SNK – ALU Martin, sign. 18 A 7. *Poznámky z predaja a viazania kníh*; sign. MJ 306. *Účtovné knihy Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého*.
- 35 Od roku 1834 sa Fejérpataky-Belopotocký pokúšal založiť vlastnú tlačiareň v Liptovskom Sv. Mikuláši, čo dokumentuje jeho korešpondencia s Karlom Slavojom Amerlingom. SNK – ALU Martin, sign. 101 S 5. *List Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého Karlovi Slavojovi Amerlingovi zo dňa 7. 12. 1834*. Od tlačiarenských plánov ustúpil po tom, čo Amerling nedokázal zabezpečiť u českých vzdelancov súhlas s vydávaním kníh na Slovensku ak by nedostali „imprimatur“ doma. Ani slovenskí vzdelanci nedávali Fejérpataky-Belopotockému záruku, že svoje knihy budú tlačiť v jeho tlačiarňi. O založenie kníhtlačiarne sa Belopotocký pokúsil aj v roku 1837 a podporu našiel u Františka Ladislava Riegra a pražského kníhtlačiara Mikulaša Horačka, ktorý bol ochotný sa stať jeho spoločníkom. Bližšie FEJÉRPATAKY-BELOPOTOCKÝ, Gašpar: *Vlastný životopis*. Bratislava : Tatran, 1975, s. 65. Začiatkom roka 1840 Belopotocký požiadal listom Amerlinga o skúseného knihárskeho tovariša v presvedčení, že sa mu podarí kladne vybaviť žiadosť o kníhtlačiareň. Jeho zámer sa ani tentokrát nenaplnil. SNK – ALU Martin, sign. 101 S 5. *List Gašpara Fejérpataky-Belopotockého Karlovi Slavojovi Amerlingovi z 2. 1. 1840*.
- 36 Už v roku 1798 navrhol Bohuslav Tablic Josefovi Dobrovskému opatrenia pre rozširovanie českých kníh na Slovensku prostredníctvom knižkupeckých komisionárov v slovenských mestách a založením českej knižnej expedície pre uhorských Slovanov vo Viedni. Podobne Juraj Palkovič sa snažil založiť „knižkupecký podnik“, ktorý by sprostredkoval literárne kontakty medzi Slováckmi a Čechmi v Bratislave. Obidvaja sa ešte začiatkom 19. storočia zamýšľali nad založením

často za pomoci Martina Hamuljaka. Aktivizoval sa najmä v získavaní kníh formou darov, predovšetkým pre slovenské študentské spoločnosti. V roku 1832 získal prostredníctvom Josefa Jungmanna 220 kníh z Prahy pre slovenských študentov na peštianskej univerzite a na slovenských lýceách. Štujúca mládež na bratislavskom evanjelickom lýceu sa v novembri 1828, ešte pred založením Spoločnosti česko-slovenskej, obrátila s odporúčaním Juraja Palkoviča na Václava Hanku a Františka Vetešníka so žiadosťou o pomoc pri budovaní knižnice. Neskôr podporovali študentské knižnice Josef Jungmann, Ján Nejedlý, František Palacký, Josef Vojtěch Sedláček, Josef Liboslav Ziegler, Václav Hanka, František Šír, Václav Radomil Kramerius, Josef Václav Staněk a iní. Slovenské čitateľské spolky podporovali knižnými darmi českí a slovenskí študenti vo Viedni. Záujem o české knihy, najmä vedecké diela Josefa Jungmanna, Františka Palackého, Jana Svatopluka Presla a Pavla Jozefa Šafárika viedol Gašpara Fejérpataky-Belopotockého, Jána Mastiša, Michala Miloslava Hodžu, Daniela Šuleka a Jonáša Bohumila Guotha v roku 1840 k členstvu v *Matici českej*.³⁷

Odberateľov v českých krajinách zase nachádzala skromná slovenská literárna produkcia, najmä príležitostné almanachy, niekoľko nepravidelne a krátko vydávaných časopisov a kalendáre s osvetovým a literárnym zameraním. Výraznú podporu dostali Slováci od českých vlastencov pri založení Palkovičovho literárneho časopisu *Tatranka* v roku 1832, Hamuljakovho almanachu *Zora* v roku 1835, ktorému však vytykali príspevky v bernolákovčine, štúrovského almanachu *Plody Zboru učenců řeči česko-slovenské prešporského*, Kuzmányho *Hronky – Podtatranskej zábavnici*. *Časopisu krásomilného a užitečného čtení* v roku 1836 a pri vydaní Hurbanovej *Nitry I.* v roku 1842. Česká verejnosť priaznivo prijala najmä Hronku, ktorá v tom čase bola jediným časopisom, do ktorého prispievali českí a moravskí autori Karel Slavoj Amerling, Karel Sabina, František Cyril Kampelík, František Škorpík a Alois Vojtěch Šembera. Pomoc z českej strany dostal Gašpar Fejérpataky-Belopotocký pri vydávaní kalendárov. Publikácie slovenských autorov s osvetovým, národným a zábavným charakterom sprostredkovali pražskému prostrediu okrem Fejérpataky-Belopotockého aj Ján Kollár a Martin Hamuljak. Slovenské knihy a časopisy boli formou darov posielané aj do knižnice *Českeho musea*.³⁸

V sledovanom období sa mladá česká inteligencia, reprezentovaná Františkom Ladislavom Riegmom, Františkom Cyrilom Kampelíkom a Antonínom Jaroslavom Vrtátkom začínala intenzívnejšie zaujímať aj o slovenskú otázku a v jej rámci o vzťah Slovákov k maďarskému národnému hnutiu. Kvôli programovej podobnosti českého a maďarského národného hnutia nemali v tom čase českí národní dejatelia vyslovene negatívny

Slovensko-českej spoločnosti v Bratislave v intenciách organizačných snáh Juraja Ribaya z rokov 1793 – 1794. NOVOTNÝ, Jan: *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého štátu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 51-52; ŽÁČEK, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. Zv. I.* Brno : Nákladem brněnské tiskárny, 1948, s. 15.

37 NOVOTNÝ, Jan: *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého štátu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 80-81.

38 NOVOTNÝ, Jan: K některým problémům slovanské myšlenky v českém národním hnutí v době předbřeznové. In: *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 275-276; *Česi a Slováci za národného obrození a do vzniku československého štátu*. Praha : Svobodné slovo, 1968, s. 82-84.

vzťah k maďarským národným aktivitám. Imponoval im štátoprávny zápas maďarskej liberálnej šľachty s jej konštitucionalizmom, vhodný ako príklad pre potrebu vystúpenia pasívnejšej českej krajinskej šľachty. Česká inteligencia, predovšetkým študujúca česká mládež vo Viedni, podrobila kritike Kollárovu koncepciu slovanskej vzájomnosti a najmä vzrastajúce sympatie slovenských študentov na evanjelickom lýceu v Bratislave k Rusku. František Cyril Kampelík, František Ladislav Rieger a Karel Schneider zdôraznili na spoločnej česko-slovenskej schôdzke v Bratislave 1. – 9. mája 1839 k slovanskej politike v monarchii a ku konkrétnym formám vzájomnej spolupráce, v duchu formujúceho sa austroslavizmu, predovšetkým spoluprácu Slovanov v monarchii. Odmietli všeslovanské a rusofilské ideály slovenskej študujúcej mládeže na bratislavskom evanjelickom lýceu. Kampelík už v liste z januára 1839 varoval Vrchovéského pred nápadne prejavovaným slovanstvom mladoslovákov, najmä v súvislosti s návštevou niekoľkých ruských vzdelancov v monarchii, konkrétne s návštevou Osipa Maksimoviča Boďanského v novembri 1838 na Ústave slovanskom v Bratislave. Upozornil Vrchovéského, že podobné aktivity mladoslovákov dávajú maďarským vládnucim kruhom možnosť verejne obviňovať Slovákov z panslavizmu a upozorňovať viedenskú vládu na ich rusofilské aktivity. Zdôraznil, že „*Maďari uvádeji fakta, jenž na Rusismus ukazují, na co se mi namítnouti nedá*“ a aj fakt, že Nemci sa spojili s Maďarmi proti Slovanom, pretože majú „*před Rusy náramný strach*“. Slovenskí študenti na májovej bratislavskej schôdzke, najmä Benjamín Pravoslav Červenák, ale aj Alexander Boleslavín Vrchovéský, pôsobiaci v tom čase vo Viedni, či katolícky kaplán Jozef Ščasný neprijali kritiku z českej strany. Proklamovali svoj pozitívny vzťah k záujmom slovanského celku, aj k úzkej spolupráci s Čechmi. V konkrétnej národnej práci, s dôrazom na špecifické podmienky slovenského národného hnutia, kládli dôraz na slovenskú otázku, zdôrazňujúc, že: „*budú najprv Slováci, potom Čechoslované, ale také i Slované*“.³⁹ Českí účastníci bratislavského rokovania nezískali mladoslovákov pre českú koncepciu slovanskej politiky.

Napriek tomu v 30. rokoch pretrvávalo úsilie Čechov a Slovákov o porozumenie a spoluprácu. Názorové rozdiely v chápaní rôznych národnopolitických otázok ešte negatívne nevplyvali na rozvíjajúce sa česko-slovenské vzťahy. *V českom prostredí sa vykryštalizovali tri postoje k Slovákom*. Prvý postoj, prezentovaný Josefom Jungmannom a Františkom Cyrilom Kampelíkom, bol v súlade s Kollárovou koncepciou slovanskej vzájomnosti a v rámci rozvíjajúcich sa kultúrnych vzťahov presadzoval potrebu jednoty spisovného jazyka pre všetky oblasti českých krajín a Slovenska. Jungmann ale nepopieral právo Slovákov na samostatný kultúrny a literárny vývoj v bernolákovčine. Druhý postoj, prezentovaný Františkom Palackým, spájal jednotu spisovného jazyka pre Čechov a Slovákov s politickými aspiráciami českej politiky o hegemoniu medzi rakúskymi Slovanmi v duchu formujúcich sa austroslavistických predstáv, ktoré sa vyhranenejšie dotvárali v 40. rokoch. V 30. rokoch mu išlo o udržanie českého vplyvu v česko-slovenskom priestore, a to nielen v jazykovej otázke, ako u Jungmanna, ale

39 ALU – SNK Martin, sign. A/629. *List Františka Cyrila Kampelíka Alexandrovi Boleslavínovi Vrchovéskému zo 17. februára 1839*; Sign. M 104 B 2. *List Benjamína Pravoslava Červeňáka neznámemu adresátovi z 13. mája 1839*; NOVOTNÝ, Jan: *František Cyril Kampelík*. Praha: Melantrich, 1975, s. 62-63; K niektorým problémom slovanskej myšlienky v českém národném hnutí v době předbřežnové. In: *Historický časopis*, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 276

v kultúrnom živote vôbec.⁴⁰ Palacký podceňoval bernolákovčinu ako jazyk umeleckej tvorby. Najmenej reálnym bol tretí postoj, ktorý sa prejavil u moravských národovcov Františka Dobromysla Trnku a Vincenca Žáka, podporovaný Františkom Cyrilom Kampelíkom. S predstavami o univerzálnom česko-moravsko-slovenskom jazyku vychádzali z jazykových reformných návrhov Kollára a Šafárika z 20. rokov.⁴¹

České slovanstvo hľadalo od druhej polovice 30. rokov, napriek skutočnosti, že slovanská idea bola všeobecne prijímaná ako platná smernica, nové možnosti jej skutočného uplatnenia. František Palacký považoval jazykové štádium českého národného hnutia za dovŕšené, a preto požadoval konkrétnu obsahovú náplň hnutia v zmysle modifikácie slovanstva vo vzťahu k riešeniu českej otázky v domácich aj európskych súvislostiach. České národné hnutie, ktoré začiatkom 40. rokov vstupovalo do národnopolitických aktivít, už nemohlo vychádzať len z vedomia existujúceho veľkého slovanského celku a vzájomnej morálnej podpory jednotlivých jeho spoločenstiev. V českom prostredí sa v tomto zmysle prejavili aj dve tendencie rusofilstva – cárofilská, prezentovaná menšou skupinou staršej generácie Josefa Jungmanna a Václava Hanku a demokratická tendencia mladšej generácie. Demokratické rusofilstvo prezentovalo negatívny vzťah k cárskemu Rusku. Nepopieralo však kladný vzťah k ruskému národu, veriac, že liberálny prúd z národných hnutí v Európe sa presadí aj v Rusku.

Spoznanie skutočne jestvujúcich síl, ktoré určovali národnopolitické a kultúrne aktivity slovanských etníc v monarchii umožňovalo tak v rakúskom kontexte realizovať reálnu slovanskú vzájomnú spoluprácu, ktorá sa v česko-slovenských vzťahoch začala prejavovať zo strany českých národných dejateľov od začiatku 40. rokov v podobe politického austroslavizmu.⁴²

Recenzent: *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*
(*Preklade resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

40 Jazyková otázka bola prítomná v česko-slovenských vzťahoch ešte aj koncom 19. storočia. Bližšie JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Problém spisovného jazyka v slovensko-českých vzťahoch koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In: *Hľadanie ekvivalentnosti III. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie rusistov, ktorá sa konala dňa 21. až 23. 9. 2006 v Prešove*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove; Filozofická fakulta, 2007, s. 453-463.

41 František Dobromysl Trnka vydal v Brne v roku 1831 prácu o *Českém jazyku spisovném*, v ktorej rozpracoval návrhy na reformu spisovnej češtiny prijatím niektorých prvkov moravských a slovenských hovorových nárečí. NOVOTNÝ, Jan: *František Cyril Kampelík*. Praha : Melantrich, 1975, s.33; PRAŽÁK, Albert: Ke vzťahu druhej bernolákovskej generácie a české jungmannovské inteligencie za národného obrození. In: *Biografické štúdie 1*, 1970, s. 46.

42 HOSTIČKA, Vladimír: Od všeslovanství k austroslavizmu v českém prostředí. In: *Slovanství v národním životě Čechů a Slováků*. Hlav. red. Vladislav Šťastný. Praha : Melantrich, 1968, s. 34.

K HISTÓRII ÚSTAVU SANCTA MARIA V PREŠOVE

Jana NEHILOVÁ

Abstract

To history of Sancta Maria College in Prešov. Since its establishment up to the half of the 20th century, Sancta Maria College was an important secondary school in Prešov with a high quality teaching that was well known within the territory of the Austro-Hungarian Empire as well as abroad. In the educational process, besides the theoretical subjects the emphasis were put on the development of practical skills acquired through the excursions and compulsory practice training. Moreover, the upbringing in accordance with the Roman Catholic belief, which taught the students the principles of catholic morality, responsibility and good behavior, played also an important role. The College continued performing its activities despite the difficult socio-political development, e.g. during the World War I and II and their consequences in national life. Sancta Maria College in Prešov also performed charitable activities, such as helping children from the socially weak classes. It supported creativity and national consciousness of the students through organizing various school festivals, debates and activities performed in the school clubs, and so contributed to the development of cultural life in Prešov. To the establishment of Sancta Maria College in Prešov significantly contributed bishop Konštantín Schuster, who by his initiative and action in the end of the 19th century helped to improve the cultural level of the town Prešov. Since its origin Sancta Maria College referred to the ideas and legacy of Maria Wardová, the founder of the Order of English Virgins, which nuns remained in Prešov until nationalization of the College in 1950. The existing residence hall at Sancta Maria College in Prešov contributed to a high educational and moral level of the students attending the College. The nuns and students of the College, especially during the interwar period, supported the poor families in Prešov, in material as well as in spiritual way, by „catering actions”, various cultural events or festivals. In direct connection to Sancta Maria College in Prešov developed its activities also Religious grammar school for girls, merchants' school, folk school, nursery school and Slovak girls public school of commerce. In 1950 the College was nationalized and consequently renamed to the Public two-year school for girls due to the influence of socio-political changes in Czechoslovakia.

Key words

Prešov. Educational system. Secondary catholic school. Upbringing and education, Konštantín Schuster. Hall of residence at Sancta Maria College in Prešov. School festivals and actions.

Zusammenfassung

Zur Geschichte des Instituts Sancta Maria in Prešov. Das Institut Sancta Maria war vom Anfang bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts eine bedeutsame Schule der hohen Lehrequalität, die nicht nur in Österreich-Ungarn, sondern auch im Ausland bekannt wurde. Eine wichtige Rolle in der Ausbildung, in der der Schwerpunkt ausser dem

theoretischen Unterricht auf praktischen durch die Exkursionen und Praxis präsentierten Fertigkeiten lag, spielte Erziehung im Geiste der römisch-katholischen Religion, die den Schülerinnen die Prinzipien der christlichen Moral und Verantwortung vermittelte. Trotz der komplizierten politisch-gesellschaftlichen Verhältnisse z. B.: während des Ersten und Zweiten Weltkriegs und ihres Einflusses auf das nationale Leben entwickelte der Institut Sancta Maria in Prešov die charitative Tätigkeit für die Kinder aus den sozial schwächeren Schichten, förderte die Kreativität und Nationalbewusstsein der Schülerinnen durch die verschiedenen Schulveranstaltungen, Konferenzen und Aktivitäten im Rahmen des Schulvereins, die zum kulturellen Leben von Prešov beitrugen. Eine wichtige Person, die zur Gründung des Institutes Sancta Maria in Prešov beigetragen hatte, war Kaschauer Bischof Konstantin Schuster, der sich durch seine Initiative und Aktivität während des 19. Jahrhunderts für die Verbesserung des kulturellen Niveaus in Prešov einsetzte. Das Institut Sancta Maria folgte seit seiner Gründung den Ideen von Mary Ward, der Gründerin des Ordens der englischen Jungfrauen. Die Mitgliederinnen des Ordens blieben in Prešov bis zum Jahre 1950, als das Institut verstaatlicht wurde. Der Studentenwohnheim am Institut trug zum hohen Bildungsniveau der Schülerinnen, die das Institut besuchten, bei. Nonnen und Mädchen des Institutes halfen in der Zwischenkriegszeit materiell und geistlich den armen Familien Prešov durch „Nahrungsaktionen“ und verschiedene kulturelle Veranstaltungen oder Feste. Im direkten Anschluss am Institut Sancta Maria wirkten in Prešov das slowakische Mädchengymnasium, die Stadtschule, Volksschule, Kindertagesstätte und die slowakische Handelakademie. Im Jahr 1950 wurde das Institut unter dem Einfluss der politisch-gesellschaftlichen Veränderungen in der Tschechoslowakei verstaatlicht und wurde als die zweijährige Mädchen Volksschule benannt.

Schlüsselwörter

Prešov. Schulwesen. Katholische Schule. Bildung und Erziehung, Konstantin Schuster. Student am Institut der Sancta Maria in Prešov. Schulfeste und Veranstaltungen.

V kultúrnom, spoločensko-politickom a hospodárskom rozvoji mesta Prešov,¹ najmä od novoveku,² zohrávalo významnú úlohu školstvo. V 19. storočí sa Prešov stal dôležitým kultúrnym strediskom a počet výchovných a vzdelávacích ustanovizní stúpol.³

V sledovanom období, keď školstvo, aj cirkevné, prešlo v Uhorsku od roku 1869 definitívne pod štátnu kontrolu a začalo postupné pomadařčovanie stredných a vyšších

1 Najstarší záznam o existencii učiteľa v Prešove pochádza z roku 1429 a prvý učiteľ známy podľa mena – magister Ján, je uvádzaný v roku 1448. Už v 15. storočí bola úroveň vyučovania na prešovskej škole na takom stupni, že jej žiaci pokračovali v štúdiách na akadémiách v Krakove, Viedni či Taliansku. Bližšie *Dejiny Prešova I.* Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské nakladateľstvo, 1965, s. 238-239.

2 Prešov sa stal od začiatku 19. storočia známym v stredoeurópskom priestore v tomto období v oblasti rozvoja školstva najmä rozvojom činnosti evanjelického kolégia. Bližšie FRANKOVÁ, Liibuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia.* Prešov : ManaCon, 1999, 139 s; VASILEOVÁ, Darina: *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (Teologická akadémia a právnická akadémia) (1850 – 1918).* Prešov : Universum, 2008, 427 s.

3 Bližšie KARŠAI, František: Z minulosti školstva Šariša a Zemplína. In: *Nové obzory*, roč. 2, 1960, s. 67-81.

škôl na území Slovenska, došlo v Prešove začiatkom 80. rokov 19. storočia k založeniu významnej školskej katolíckej inštitúcie – *Ústavu Sancta Maria*. Ústav nadviazal na školské tradície rehole Anglických panien, založenej Angličankou Máriou Wardovou začiatkom 17. storočia v Holandsku, a rozhodujúcou úlohou pri jeho založení zohral košický rímskokatolícky biskup Konštantín Schuster. O potrebe dievčenskej školy v Prešove sa presvedčil počas vizitácie a birmovky 27. mája 1880 v meste. Od začiatku si uvedomoval, že k založeniu dievčenského ústavu bolo potrebné zabezpečiť výstavbu budovy a výchovný a pedagogický personál. Rozhodol sa založiť výchovný a dobročinný ústav, ktorý by mal na starosti kresťanskú výchovu a vzdelávanie dievčat z bohatých, ale aj chudobných rodín. Schusterovo úsilie o založenie školy a o výstavbu školskej budovy trvalo vyše dvoch rokov.⁴

V súvislosti so zabezpečením školskej budovy pre katolícku dievčenskú školu v Prešove došlo 30. augusta 1880 k uzavretiu dvoch kúpno-predajných zmlúv medzi košickým rímskokatolíckym biskupstvom a majiteľmi domov v Prešove. Pozemok s obytným domom na Mariánskej ulici predala biskupstvu Mária Ujhelyiová za 2500 zlatých a nehnuteľnosť s obytným domom a záhradou o rozlohe 2412 árov odpredali manželia Karol Schmidt a Petronela, rodená Rochliczová za 7000 zlatých. Po podpisoch predávajúcich a prešovského farára – opáta Andreja Pletényiho, potvrdil zmluvy pečaťou a svojim vlastnoručným podpisom aj biskup Konštantín Schuster 31. augusta 1880. O niekoľko dní boli uvedené nehnuteľnosti zaznačené na katastrálnom úrade v Prešove pod č. 1292 a 1003 ako vlastníctvo *Prešovskej rímskokatolíckej vyššej dievčenskej školy*. Zároveň bola pri prešovskej rímskokatolíckej cirkevnej obci založená v roku 1880 osobitná výkonná komisia, ktorá mala za úlohu starať sa o priebeh postavenia budovy ústavu. Členmi komisie boli opát – farár Andrej Pletényi, mešťania Zigmund Péchy, Jozef Ghillany, Andrej Fuhrmann, Alexander Nuber a Kamil Villecz. Biskup Konštantín Schuster veľmi intenzívne komunikoval s komisiou, najmä prostredníctvom Andreja Pletényiho. Dôležitým krokom v uvedených aktivitách komisie bolo zrealizovanie letákovvej výzvy *Felhívás*, ktorá vyšla tlačou v Prešove 12. decembra 1880 pod názvom *Výzva vo veci vznikajúceho ústavu pre výchovu dievčat v rámci rímskokatolíckej cirkvi*.⁵ Výzva informovala občanov mesta a Šarišskej župy o príprave výstavby budovy dievčenského ústavu rímskokatolíckej cirkvi v Prešove v blízkej budúcnosti, ktorého poslaním malo byť poskytovanie „z hľadiska rodiny, spoločnosti a všeobecného vzdelania“ duchovných a materiálnych hodnôt. Autori výzvy uviedli, že na jej výstavbu prispel už sumou 1000 forintov košický biskup Konštantín Schuster, ktorý prisľúbil všestrannú pomoc a zaviazal sa, že „pri výstavbe položí základy takejto výchovy“, a tiež, že „ústav, v ktorom bude prebiehať výchova dvesto detí z chudobných rodín v jej materskej škole, bude mať internát pre štyridsať žiačok (Ústavu – pozn. J. N.) a na nižšom stupni paralelne osem tried, v ktorých sa bude uskutočňovať teoretická a praktická výuka“. Že škola „bude adekvátne zariadená a svoju činnosť bude uskutočňovať pod vedením Anglických panien v smere maďarskej vlasteneckej výchovy, náboženskej a morálnej výchovy a šťastnej rodinnej výchovy“.

4 ZUBKO, Peter: Košický biskup Konštantín Schuster a Ústav Sancta Maria: In: *Košický biskup PhDr. Konštantín Schuster. 100 – výročie smrti*. Ed. Peter Sedlák. Košice : Vydavateľstvo Viena-la, 1999, s. 54.

5 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907*. Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 11.

Zdôraznili, že „úroky, ktorého plody budú využívať aj „naše vnúčatá“, ich zaväzujú k tomu, „aby snahu ušľachtileho duchovného pastiera, ktorý sa podujal realizovať túto myšlienku všemožne podporovali, najmä vo veciach výstavby budovy“, apelujúc na ich „vlasteneckú povinnosť“. Vyjadrili presvedčenie, že „naši bratia, organizácie, rodiny aj jednotlivci – vzhľadom na budúcnosť a dobro svojich detí a pozdvihnutie úrovne sídla Šarišskej župy vďaka prispejú na vznik tejto veľkolepej inštitúcie“, a to každý podľa svojho svedomia a v rámci svojich možností určitou sumou, stavebným materiálom alebo vlastnou prácou. Zároveň uviedli, že zo sumy 70 000 forintov, ktoré boli potrebné na prípravu stavby, kúpu pozemku a vnútorného zariadenia ústavu, mali k dispozícii len sumu 40 000 forintov. A práve chýbajúcu sumu chceli získať z darov. V závere výzvy vyjadrili presvedčenie, že s dôverou „klopú na všetky dvere“. Zároveň ďakovali „za všetky, aj tie najmenšie príspevky a dary“, a konštatovali, že „všetci, ktorí prispeli na tento ušľachtilý cieľ, budú zverejnení v pamätnej knihe ústavu“ a že o všetkých prácach súvisiacich s výstavbou budovy budú „pravidelne informovať spoluobčanov“.⁶

Členovia osobitnej výkonnej komisie pre výstavbu dievčenskej školskej budovy predstavili Prešovčanom a obyvateľom Šarišskej župy vo Výzve nielen zámery, ale aj iniciatívy, ktoré už boli zrealizované pre založenie vyššieho dievčenského rímskokatolíckeho ústavu. Vyjadrili presvedčenie, že „ústav bude vyplňať medzeru, ktorú mesto a okolie cítilo v rodinnej, spoločenskej a osvetovej oblasti“. Zverejnili dátum začiatku výstavby školskej budovy – január 1881. Ako finančné záruky na výstavbu a prevádzku ústavu uviedli už spomínanú základinu biskupa Schustera a sumu 1900 zlatých, ktorú bola ochotná každoročne poskytnúť prešovská rímskokatolícka farnosť. Vyzvali rodiny, firmy, vedenie Šarišskej župy, aby prácou, stavebným materiálom a financiami podporovali výstavbu budovy ústavu, v ktorom mali v „uhorsko-národnom a nábožensko-mravnom duchu“ vychovávať mládež sestry – Anglické panny. Výzva neostala bez odozvy. Prvá zbierka, zrealizovaná v roku 1881 priniesla 5151 zlatých a 97 grajciarov a prvými darcami boli Sabinovský dekanát so 93 zlatými, Solivarský dekanát so 41 zlatými, hornotorysský podžupan s 9 zlatými a 96 grajciarmi a dolnotoryský podžupan so 4 zlatými a 70 grajciarmi. Mesto Prešov darovalo 8000 zlatých, prešovskí občania Jozef Ghilláhyi s deťmi 300 zlatých a rodina Péchy 300 zlatých, prešovský biskup Tóth Miklos 400 zlatých, rodina Berzeviczy 300 zlatých, Piller Kálmán a jeho súrodenci 200 zlatých, Spolok variteľov piva v Prešove 100 zlatých, statkár Béla Ferenczy 100 zlatých a mesto Bardejov darovalo drevo. Andrej Pletényi, prešovský farár, v tom čase opäť a sídelný kanonik Prešova vyzbieral od zámožnejších rodín Ghillanyiovcov, Pillerovcov, Keczerovcov a Dessewffyovcov 3851 zlatých, z ktorých 1000 zlatých bolo určených pre materskú školu Ústavu. Kráľovský sudca Ferdinand Rakovský daroval 222 zlatých, prešovské Vyššie kráľovské gymnázium 64 zlatých a 7 grajciarov, západná časť Hlavnej ulice Prešova od radnice po „dom divadla“ 581 zlatých a 20 grajciarov a východná časť Hlavnej ulice Prešova po „Valentov dom“ 252 zlatých a 50 grajciarov.⁷

6 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 11.

7 ZUBKO, Peter: Košický biskup Konštantín Schuster a Ústav Sancta Maria. In: *Košický biskup PhDr. Konštantín Schuster. 100 – výročie smrti.* Ed. Peter Sedlák. Košice : Vydavateľstvo Viena-la, 1999, s. 59.

Po dvoch rokoch permanentného zhromažďovania finančných prostriedkov sa začalo s výstavbou budovy Ústavu. Projekt budovy a rozpočet bol pripravený rýchlo. Pri starej bašte pod promenádou, predtým ulica Szüz Mária, bol kúpený stavebný pozemok a urobená zmluva s prešovskými stavebníkmi a podnikateľmi, ktorú potvrdil aj biskup Schuster. V priebehu jedného roka a niekoľkých mesiacov bola postavená a uvedená do prevádzky pomerne majestátna budova *Ústavu Sancta Maria v Prešove*. Slovanami biskupa Schustera v zakladajúcej listine: „školská budova Ústavu bola postavená za cenu nesmiernych obetí“.⁸

V októbri 1881 už bola stavba školskej budovy zastrešená. Svojím vzhľadom pripomína palác, ktorý mal na strane ulice dĺžku 96,7 m a bol postavený na ploche 2412 m². V suteréne boli umiestnené kuchyne, na prízemí priestrané učebne, ktoré slúžili žiakom aj deťom materskej školy. Na poschodí sa nachádzali oproti hlavnému schodisku kaplnka, reprezentačné priestory, spálne, učebne, ktoré slúžili obyvateľkám internátu – Anglickým pannám. K budove patrili dva dvory a okrasná záhrada.⁹

V činnosti Ústavu sa stal významným 4. september 1882, kedy Prešov a *Ústav Sancta Maria* navštívili biskup Konštantín Schuster, predstavená Rehole Anglických panien Castiglione, princezná Štefánia a hostia. Pri tejto príležitosti bola na hlavnom schodišti v ústavnej budove odhalená slávnostná pamätná mramorová tabuľa s nápisom „*Veľkodušnému zakladateľovi Dr. Schusterovi Konštantínovi pánu biskupovi župy so zbožnou úctou, na znak večnej vďaky cirkev mesta Prešova 1882*“.¹⁰ V ten deň začal svoju činnosť výchovný a dobročinný ústav pod vedením sestier z Rehole Anglických panien. Podľa dedičky rakúsko-uhorského trónu, princeznej Štefánie, ktorá sa stala svetskou patrónkou Ústavu, dostal názov „Stephaneum“.¹¹

Vyučovanie na *Ústave Sancta Maria* v Prešove začalo 4. septembra 1882 s 500 žiakmi v novej budove na Konštantínovej ulici. Od roku 1882 sa v budove Ústavu nachádzala aj škôlka pre 200 detí s jednou triedou detských jaslí, ľudová škola a meštianska škola. Na prelome 19. a 20. storočia boli v *Ústave Sancta Maria* umiestnené dve ľudové dievčenské školy, dve detské opatrovne, štvortriedna dievčenská meštianska škola a dievčenský internát.¹²

6. mája 1887 vypukol v Prešove požiar, ktorý zničil takmer celé mesto vrátane časti budovy Ústavu. V poznámkach jednej zo sestier Ústavu sa 11. mája 1887 nachádza nasledovné konštatovanie: „*Ja sama som zažila len to prvé, hrozné zľaknutie, tú prvú neopísateľnú hrôzu, to bleskurýchle rozšírenie smrtiaceho živlu, ktorý asi v desiatich minútach hnaný aj ohromnou víchricou všetky strechy od hlavnej ulice až k nám zni-*

8 ZUBKO, Peter: Košický biskup Konštantín Schuster a Ústav Sancta Maria. In: *Košický biskup PhDr. Konštantín Schuster. 100 – výročie smrti*. Ed. Peter Sedlák. Košice : Vydavateľstvo Viena-
la, 1999, s. 60.

9 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907*. Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 13.

10 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907*. Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 13.

11 ZUBKO, Peter: Košický biskup Konštantín Schuster a Ústav Sancta Maria. In: *Košický biskup PhDr. Konštantín Schuster. 100 – výročie smrti*. Ed. Peter Sedlák. Košice : Vydavateľstvo Viena-
la, 1999, s. 63.

12 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 83-84.

vočil.“ Ďalej uviedla, že „*strecha sa zrútila s divokým sykotom a dve priliehajúce izby padli ohňu tiež za obeť, ostatné izby zostali ušetrené, ale v kaplnke vyhorela takmer celá povala.*“ Pri požiari sa nikto z Ústavu nezranil, keďže deti boli včas evakuované a umiestnené v rozličných domoch, pokiaľ si pre ne prišli rodičia. Budova Ústavu sa po požiari dala využívať len na prízemí. Po požiari poslal biskup Konštantín Schuster do Prešova 28 000 zlatých na opravu budovy Ústavu so slovami: „*Budem teda chodiť v zaplátanom šatstve, ale ústav musí byť znova zbudovaný!*“¹³

V roku 1908 dostali učiteľky na Ústave podporu od štátu vo výške 300 zlatých ročne. V novembri 1908 sa konala v Prešove výstava ručných prác, ktorej sa zúčastnili aj žiačky Ústavu. Za svoju účasť na výstave boli vyznamenané zlatou medailou. 4. októbra 1909 prevzala vedenie Ústavu Mária Irena Hájková. V tom istom roku Minister školstva a kultúry Aladár Zichy daroval Ústavu 30 000 zlatých na jeho priestorové rozšírenie. V roku 1914 bol Ústavom zakúpený pre školské potreby dom nad mestskou promenádou, nazvaný „*Anneum*“.¹⁴

Na začiatku prvej svetovej vojny, 28. septembra 1914 dostal Ústav rozkaz zavrieť školu a všetky miestnosti uvoľniť pre vojenské účely. V „*Anneume*“ bola zriadená vojenská pošta a rehoľnice boli umiestnené do prednej časti domu. Aj napriek tomu, že vyučovanie bolo prerušené, deti navštevovali sestry a zúčastňovali sa na kurzoch pletenia, šitia a háčkovania. 20. novembra 1914 muselo pätnásť sestier opustiť „*Anneum*“ kvôli vojnovému nebezpečenstvu a boli umiestnené v domoch Anglického ústavu. 14. decembra 1914 sa sestry vrátili do Ústavu a 18. januára 1915 začal prvý školský deň v novom roku. Činnosť Ústavu už viackrát nebola prerušená. Počas prvej svetovej vojny v rokoch 1914 – 1918 bola pri *Ústave Sancta Maria* otvorená aj dvojročná *dievčenská obchodná škola*. V roku 1917 prevzala vedenie Ústavu Mária Irena Csernyová. V pohnutých udalostiach po skončení prvej svetovej vojny a vzniku Československej republiky prežívali členky Ústavu zložitú dobu, čo dokumentujú ich postoje a konštatácie z Vianoc 1918: „*Niektoré maďarské rodiny opúšťajú Prešov, lebo nechcú žiť pod českým režimom. Čo len z nás bude?*“ 6. januára 1919 navštívil Prešov prvý minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár, aby aj členky Ústavu zložili štátnu prisahu. V *Ústave Sancta Maria*, v ktorom sa dovtedy vyučovalo v maďarskom jazyku, bola zavedená slovenčina ako povinný predmet.¹⁵

V septembri 1919 začal nový školský rok na *Ústave Sancta Maria v Prešove*. Škola bola rozdelená na slovenskú a maďarskú a keďže nebol záujem rodičov, aby deti chodili do slovenskej časti školy, navštívil školský inšpektor Pavel Gallo 11. decembra 1919 *Ústav Sancta Maria* a zatvoril maďarskú školu. Výučba v maďarskom jazyku bola povolená len v jednej triede do 8. apríla 1920. Za uvedených okolností mnoho sestier opustilo Prešov, pretože nemali možnosť vyučovať maďarský jazyk a presťahovali sa do nového *Ústavu Anglických panien* v Maďarsku. 27. júna 1921 vláda nariadila, aby

13 *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Kníhtlačiareň Pallas, 1932, s. 18-20.

14 *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Kníhtlačiareň Pallas, 1932, s. 32.

15 V čase vojny sa v Ústave konali každú druhú nedeľu omše. Bližšie *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Kníhtlačiareň Pallas, 1932, s. 33-37.

„všetky maďarské učiteľské sily odišli do maďarských ústavov Anglických panien, kde zas budú môcť v svojej bohumilej školskej činnosti úspešne pokračovať“. Ústav Sancta Maria v Prešove tak prišiel o mnohé kvalifikované školské pracovníčky.¹⁶

V roku 1927 boli otvorené dva ročníky *dievčenskej obchodnej školy* v priestoroch Ústavu, na poschodí druhého krídla budovy. V „Anneume“ bola zriadená školská kuchyňa a v uvoľnených bytoch jedna trieda ľudovej školy a telocvičňa. V roku 1931 prevzala vedenie Ústavu Mária Anna Flídrová.¹⁷

Vedenie *Ústavu Sancta Maria* reflektovalo potrebu postarať sa o malé chudobné deti z Prešova, ktorých počet v meste vzrástol v roku 1929 na 300. Pomoc našlo vedenie u prezidenta banky v Prešove, Michala Bosáka, ktorý daroval Ústavu 5000 korún a u prešovskej mestskej rady, ktorá darovala Ústavu 4000 korún. Z uvedenej finančnej pomoci bola pre deti zakúpená bielizeň a oblečenie všetkého druhu. Zároveň zámožnejšie žiačky Ústavu doniesli z domu obnosené šaty. Na topánky pre prešovské chudobné deti poslal prezident Tomáš Garrigue Masaryk 2000 korún. Na základe týchto finančných príspevkov mohli byť na Ústave zriadené na Vianoce dve triedy *detskej opatrovne*.¹⁸ Pre každé dieťa bolo pripravené oblečenie – flanelové šaty, bielizeň, topánky, ďalej zošity, knižky a obrázky, ktoré si na Vianoce v roku 1931 deti našli v balíčkoch v priestoroch Ústavu. Sestry *Ústavu Sancta Maria* navštevovali aj rodiny detí, aby sa oboznámili s pomermi a mohli im hmotne vypomáhať, a tiež aby niektoré deti individuálne vychovávali. V uvedenom školskom roku bola zriadená v Ústave „stravovacia akcia“ pre deti všetkých prešovských škôl, počas ktorej sa po dobu troch mesiacov stravovalo v Ústave 200 detí. Dostávali pečivo a mlieko a na obed polievku a chlieb.¹⁹

V roku 1939 bolo pri kláštore Anglických panien Sancta Maria na Konštantínovej ulici založené *Rehol'né slovenské dievčenské gymnázium Anglických panien v Prešove*. Školskú činnosť realizovala do roku 1945. V školskom roku 1941/42 malo tri triedy.

16 Keďže v povojnovom období aj obyvatelia miest pociťovali krízu z nedostatku potravín, chodili i sestry Ústavu nakupovať do okolitých dedín. Bližšie: *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Knihtlačiareň Pallas, 1932, s. 38-39.

17 29. mája 1927 bol zakúpený pozlátený trón „Sviatostného Spasiteľa“ pre kaplnku Ústavu za 13 341 korún. Bližšie *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Knihtlačiareň Pallas, 1932, s. 40-44.

18 Prvé správy o vzniku detských opatrovní priniesol v roku 1830 viedenský časopis „Wiener Modezeitung“. Pražské noviny tiež informovali o prvých ústavných zariadeniach pre malé deti. Nazývali ich opatrovne, ošetrovateľne, „Chovárne malých dítiek“, alebo „ústavy k hľadaniu malých dítiek“. Uhorské časopisy, „Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn“, „Vereinigte Ofner-Pester Zeitung“ a maďarsky písaný časopis „Hasznos múlatságok“, všetky z roku 1830, podávali správy o vzniku ústavov detskej opatrovne v Londýne, Francúzsku, Švajčiarsku, Prusku a aj na území habsburskej monarchie (Budíne, Pešti, Banskej Bystrici a Vacove). V týchto časopisoch boli uvedené záznamy o týchto prvých materských školách v Uhorsku. Bližšie MIKLEŠ, Ján: Vznik detských opatrovní v Uhorsku v prvej polovici 19. storočia. In: *Jednotná škola*, roč. 16, 1964, č. 7, s. 638-658 a MIKLEŠ, Ján: Dokumenty o vzniku detských opatrovní na Slovensku. In: *Kapitoly z histórie materského školstva na Slovensku*. Zost. Oľga Holécyová. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 117-156.

19 *Slávnostný spis k 50 – ročnému jubileu ústavu „Sancta Maria“ Anglických panien v Prešove 1882 – 1932*. Prešov : Knihtlačiareň Pallas, 1932, s. 45-51.

V školskom roku 1942/43 bola otvorená štvrtá trieda. Profesorský zbor tvoril Arnold Bakajsa, Margita Absolonová, Margita Halušová, Alžbeta Gallová, Florid Klimko, Asumpta Pietschová, Jolana Špačková a Helena Vadovičová. Začiatkom školského roku 1941/42 malo gymnázium 119 žiakov, pričom počas roka pristúpila jedna žiačka a na konci školského roku 115 žiakov. Z nich bolo 28 žiakov z Prešova, 74 žiakov pochádzalo z iných miest na Slovensku, jedna žiačka prišla z Protektorátu Čechy a Morava a dvanásť žiakov z cudziny. V Prešove bývalo na privátoch 78 žiakov a 27 dochádzalo z okolia. Slovenskej štátnej príslušnosti bolo 112 žiakov a inej štátnej príslušnosti tri žiačky. Slovenskej národnosti bolo 110 žiakov, českej a nemeckej po jednej žiačke a ruskej tri žiačky. Rímskokatolícke vierovyznanie malo 96 žiakov, gréckokatolícke šesť žiakov, pravoslávne jedna žiačka a evanjelické dve žiačky. Z hľadiska zamestnania rodičov 23 žiakov pochádzalo z obchodníckych a remeselníckych rodín, 53 žiakov z rodín úradníkov a verejných zamestnancov, štyri žiačky z rodín vojakov a žandárov, päť žiakov z rodín súkromníkov, tri žiačky z robotníckych rodín, pätnásť žiakov z rodín roľníkov a poľnohospodárskych zamestnancov a dvanásť žiakov z rodín železničiarov a zriaden-
cov.²⁰

Školský rok 1941/42 *Rehoľného slovenského dievčenského gymnázia* začal 1. septembra 1941, kedy sa konali aj opravné skúšky. 2. septembra 1941 sa konal zápis do vyšších tried a 3. septembra 1941 bolo slávnostné otvorenie školského roku. Riadne vyučovanie začalo 4. septembra 1941. Významná úloha bola na Ústave pripisovaná telesnej výchove, ktorá sa realizovala v telocvični, pričom sa žiačky venovali aj korčuľovaniu, rytmike a lyžovaniu. Mimoškolskú činnosť, ktorá spočívala napríklad v spolkoch, pedagogických prednáškach pre učiteľky Ústavu, nacvičovaní básní a prednášok k oslavám a vo verejných cvičeniach zabezpečovali učitelia Ústavu. Napríklad 30. mája 1942 boli žiačky Ústavu na vychádzke vo Veľkom Šariši, 1. a 2. júna 1942 mala tretia trieda výlet do Vysokých Tatier, 6. – 8. júna 1942 navštívila druhá trieda Ružomberok, Trenčianske Teplice a Piešťany. Žiačky Ústavu boli organizované v spolku „Hlinkovej mládeže“, ktorého náplňou bolo okrem iného pliesť v zimných mesiacoch pančuchy pre vojakov a z usparených peňazí kupovať cigarety, ktoré spolu s pančuchami posielali na vojenské ústredie v Prešove. Školský rok 1941/42 bol ukončený rozdaním vysvedčení 27. júna, pričom s veľmi dobrým prospechom skončilo 33 žiakov, s dobrým prospechom 47 žiakov, s dostatočným prospechom 27 žiakov, s nedostatočným prospechom sedem žiakov a neklasifikovaná bola jedna žiačka.²¹

Školský rok 1942/43 začal 1. septembra 1942 opravnými skúškami a riadne vyučovanie začalo 4. septembra 1942. Klasifikovanie žiakov sa líšilo od dnešného klasifikovania žiakov v tom zmysle, že výborný prospech bol chápaný ako veľmi dobrý, veľmi dobrý prospech ako dobrý, dobrý prospech ako dostatočný, dostatočný prospech ako nedostatočný a nedostatočný prospech ako neklasifikovanie žiačky.

V *Ústave Sancta Maria v Prešove* pôsobila aj *meštianska škola*, *ľudová škola* a *detská opatrovňa*, ktorých učiteľský zbor v školskom roku 1941/42 tvorili Margita Absolonová, Arnold Bakajsa, Otilia Bartošová, Mária Benčuriková, Magdaléna Gajdošová, Alžbe-

20 *Výročná správa Rehoľného slovenského dievčenského gymnázia Anglických panien v Prešove v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 19-20.

21 *Výročná správa Rehoľného slovenského dievčenského gymnázia Anglických panien v Prešove v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 19-20.

ta Gallová, Anna Gašperiková, Klára Halásová, Margita Halušová, Anna Kazimírová, Irena Kazimirová, Anna Košiarčíková, Ružena Košťšová, Margita Kucsmová, Gizela Lilliová, Elena Matulová, Elena Pluhárová, Mária Rašková, Kornélia Rudnayová, Edita Szineyiová, Jolana Špačková, Filoména Vadovičová, Elena Vadovičová a Štefánia Vályková. V tomto školskom roku mala *meštianska škola* osem tried, dve prvé, dve druhé, dve tretie a dva kurzy, spolu 320 žiakov. *Ludová škola* mala desať tried, dve prvé, dve druhé, dve tretie a po dve štvrté a piate triedy, spolu 429 žiakov. Do *detskej opatrovne* sa prijímali deti od troch do šiestich rokov a dôraz bol kladený na rozvíjanie duševných a telesných schopností prostredníctvom prác z papiera, dreva a modelovaním hliny. Na Mikuláša a Vianoce dostávali malé darčeky a školský rok končili rozlúčkovými slávnosťami. *Opatrovňa* mala v školskom roku 1941/42 dve oddelenia, spolu 152 detí, ktoré následne nastúpili do *ludovej školy*.²²

V rámci sociálnej činnosti školy bola medzi žiačkami uskutočnená v decembri 1941 zbierka pre hluchonemé deti, pri ktorej sa vyzbieralo 250 korún. 12. marca 1942 oslávili žiačky výročie korunovácie Svätého Otca Pia XII. slávnosťou s príhovorom Margity Absolonovej o živote Pia XII.. Nasledoval program, ktorý pripravili žiačky *ludovej* a *meštianskej školy*. O deň na to, 13. marca 1942 sa zúčastnili školskej oslavy pri príležitosti vzniku Slovenského štátu, vypočujúc si zo školského rozhlasu prejav ministra školstva a národnej osvety Jozefa Siváka, po ktorom nasledoval kultúrny program a 17. marca si pripomenuli meniny prezidenta Jozefa Tisu. 1. mája 1942 sa začala na Ústave „stravovacia akcia“ pre 300 chudobných prešovských detí, ktoré dostávali denne teplú stravu, pričom celú akciu dotovalo mesto Prešov. 13. mája 1942 oslávili žiačky 25-ročné biskupské jubileum Svätého Otca Pia XII. a deň na to pristúpilo 75 detí k prvému svätému prijímaniu vo farskom kostole svätého Mikuláša v Prešove. 15. júna 1942 sa skončilo vyučovanie v *meštianskej* a *ludovej škole*. Dievčatá na Ústave mali k dispozícii aj časopisy, a to Víča, Plameň, Priateľ dietok, Srdiečko, Nová žena, Kráľovná mája, Rozvoj, Svätá rodina, P. B. Srdca Ježišovho, Katolícke noviny, Saleziánske zvesti, Slovenská deva.²³

K *Ústavu Sancta Maria v Prešove* patrila aj *Slovenská dievčenská verejná obchodná škola*, ktorá v školskom roku 1941/42 podliehala ako verejná škola dozoru odboru Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Profesorský zbor pozostával z riaditeľa Bohuslava Šolca, a učiteľov Arnolda Bakajsa, Jany Hrabovskej, Matky Márie Assumpty Pietschovej, Jána Solčányho, Márie Vráblovej a Matky Anny Vrlovej. Vyučovacími predmetmi na škole boli branná výchova, obchodná korešpondencia, nemecký jazyk, náboženstvo, obchodná náuka, občianska náuka, kupecké počty, písanie na stroji, rýchlopis, rýchlopisné cvičenie, krasopis, slovenský jazyk, náuka o tovare, účtovníctvo a zemepis. Medzi nepovinné predmety patrila nemecká konverzácia. V školskom roku 1941/42 sa na škole vyučovalo v dvoch ročníkoch, do prvého ročníka bolo na začiatku roka zapísaných 49 a do druhého 41 žiakov. Na konci školského roku bol počet žiakov o jednu menej – 89. Slovenskej národnosti bolo 87 žiakov, jedna nemeckej a jedna českej národnosti a z konfesijného hľadiska bolo na škole 80 rímskokatolíčok, sedem

22 *Výročná správa meštianskej, ludovej školy a detskej opatrovne v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 30-35.

23 *Výročná správa meštianskej, ludovej školy a detskej opatrovne v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 23-27, 29.

gréckokatolíčok a dve evanjeličky a. v. Slovenskej štátnej príslušnosti bolo 88 žiačok a štátnej príslušnosti Protektorátu Čiech a Moravy jedna žiačka. Bydlisko žiačok bolo buď u rodičov v Prešove – 38, v *Ústave Sancta Maria* – sedemnášť, v mieste školy u cudzích – dve, denne dochádzajúce do školy peši z iných miest – osem, alebo cestovali denne do školy z iných miest – 24. Z rodín obchodníkov a živnostníkov pochádzalo 26 žiačok, z roľníckych rodín trinásť, z rodín profesorov a učiteľov štyri, z rodín úradníkov a vojakov šesťnásť, z rodiny advokáta jedna, z rodiny zriadencov päťnásť, z rodín robotníkov štrnásť a štyri z rodín s iným zamestnaním.²⁴

11. septembra 1941 sa zúčastnili žiačky prvého a druhého ročníka *Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy* filmového predstavenia „Vojna s bývalou Juhosláviou“ v kine Tatra, 5. novembra navštívili výstavu Ríšskej pracovnej služby v kine Scala a popoludní film o organizácii ríšskej pracovnej služby, 17. decembra 1941 sa zúčastnili koncertu vojenskej hudby v Čiernom orle v prospech „Vojnovej zimnej pomoci“, kde miestna organizácia *Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* darovala chudobným žiačkam Ústavu 600 korún. Na obchodnej škole boli exkurzie do podnikov povinnou súčasťou školskej výučby. Do podnikov, ktoré neboli v blízkom okolí Prešova, museli žiačky často cestovať na vlastné náklady, a preto požiadal Ústav niektoré východoslovenské firmy o finančný príspevok do novovzniknutého školského „exkurzného fondu“. Napríklad Nupod – expozitúra v Prešove poskytla 50 korún, Živnostenský úverný ústav v Prešove 30 korún, Tatra banka – filiálka v Bardejove 10 korún, Ľudová banka – filiálka v Prešove 50 korún, Slovenská banka – filiálka v Prešove 100 korún, Ľudovít Šmigala – kníhkupectvo v Prešove 200 korún, Nosáľov obchodný podnik v Prešove 50 korún, Union banka – filiálka v Prešove 100 korún, Slovpol – expozitúra v Prešove 100 korún, Tatra banka – filiálka v Prešove 50 korún, Východoslovenská chemická továreň v Kostolanch nad Hornádcom 100 korún, Prvá slovenská továreň na rum a likéry v Prešove 50 korún, Východoslovenské elektrárne v Prešove 200 korún a Mestská sporiteľňa v Prešove 50 korún. Finančné príspevky predstavovali k 30. júnu 1942 sumu 1140 korún. Riaditeľstvo *Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy pri Ústave Sancta Maria v Prešove* vyslovilo „vrelú vďaku všetkým, ktorí akýmkoľvek spôsobom prispeli k zdarnému a utešenému rozkvetu našej školy“, ktorý sa dotýkal podpory exkurznej činnosti Ústavu.²⁵

Žiačky *Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy*, *Slovenského rehoľného dievčenského gymnázia* a *Meštianskej školy pri Ústave Sancta Maria v Prešove* sa združovali v nábožensko-kultúrnej inštitúcii na Ústave – *Mariánskej kongregácii*, v ktorej boli organizované od dvanásteho roku. Kongregácia pozostávala zo štyroch spolkov. Duchovným správcom bol Arnold Bakajsa.²⁶

Pri *Ústave Sancta Maria* v Prešove poskytoval ubytovanie žiačkam dievčenský internát, ktorého činnosť bola súčasťou organizácie vyučovania. O podmienkach fungovania dievčenského internátu a organizácii vyučovania pri *Ústave Sancta Maria v Prešove*, ktorý bol umiestnený v školskej budove na Konštantínovej ulici, vypove-

24 *Výročná správa Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 9-10.

25 *Výročná správa Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 5, 13.

26 *Výročná správa Slovenskej verejnej dievčenskej obchodnej školy v školskom roku 1941 – 1942*. Prešov : Kníhtlačiareň Andreja, 1942, s. 7.

dajú školské archívne dokumenty. Internát mala na starosti predstavená rehoľných sestier. Vedenie internátu kládlo dôraz na mravnú a spoločenskú výchovu dievčat žijúcich v internáte, ktorý bol prirovnávaný k veľkej rodine. Do internátu mohli byť prijaté dievčatá bez výraznejšej telesnej vady, ktoré dovŕšili ôsmy rok života a s dobrým výsledkom ukončili tretí ročník *ľudovej školy*. Mladšie deti mohli byť prijaté iba vo výnimočných prípadoch. Pri prijatí do internátu museli žiačky predložiť rodný list, školské vysvedčenie s potvrdením o očkovaní proti kiahňam a prijaté mohli byť iba na celý školský rok.²⁷

Dohľad nad deťmi vykonávali rehoľné sestry, riadené predstavenou. Vychovateľky a učiteľky v čase neprítomnosti rodičov nahrádzali podľa záznamov deťom matky. Pracovný deň detí trval v internáte od 6.00 hodiny ráno do 21.00 hodiny večer. Každý deň vstávali presne o 6.00 hodine ráno, následne sa venovali rannej hygiene – umývaniu, obliekaniu a česaniu vlasov, pri čom im pomáhalo sedem vychovávateľiek, ktoré v internáte obývali tri izby. Po rannej hygiene odchádzali na svätú omšu do miestnej kaplnky, po ktorej nasledovala ranná modlitba. Mnohé deti boli aktívne v detských speváckych zboroch, ktoré sa prezentovali najmä na väčšie cirkevné sviatky. Pre deti bolo veľkou cťou dostať sa do speváckeho zboru, v ktorom sa konali aj mnohé spevácke súťaže. Počas raňajok boli deti informované o ich činnosti počas dňa, dostali usmernenia, pripomienky k vnútornému poriadku, prípadne boli oboznámené so zmenami v dennom programe, alebo organizácii dňa. Vyučovanie na *Ústave Sancta Maria* začínalo o 8.00 hodine ráno. Pred jeho začiatkom si mohli žiačky ešte opakovať učivo z predchádzajúceho dňa. Vyučovanie trvalo do 10.00 hodiny, kedy začala prestávka ohlásená zvončekom a povinnou vychádzkou do záhrady, ktorá trvala 15 minút. Počas nej bola žiačkam podávaná desiata, pozostávajúca z mlieka, šunky a vajička. Po prestávke pokračoval vyučovací proces ešte 2 až 3 hodiny. Žiačky konverzovali väčšinou vo francúzskom a nemeckom jazyku, ale na významné cirkevné sviatky aj v maďarskom jazyku, deklarájúc, že „*aj v maďarčine sa im hýbu jazyky rýchlo, lebo je to ich materinský jazyk*“. Na základe analýzy dokumentu *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értesítője 1882 – 1907* možno usudzovať, že začiatkom 20. storočia nemali možnosť rozprávať po slovensky, len v cudzích jazykoch, ale zároveň možno uviesť, že maďarčina nebola povinným každodenným jazykom.²⁸

Počas prestávky na poludnie, ktorá trvala od 12.00 do 14.00 hodiny, dostali žiačky obed. Jedálny lístok si nemohli vyberať, túto možnosť dostali len pri slávnostných príležitostiach. Po obede mali voľný program, ktorý si mohli sami zostaviť s možnosťou hry vo veľkej záhrade, vzdalenej asi 15 minút cesty od internátu, alebo prechádzky po meste. Zväčša však oddychovali v záhrade, kde súťažili v loptových hrách, využívali hojdačky a iné detské atrakcie. Počas zimy sa chodili všetky deti korčuľovať, pretože korčuľovaniu sa museli povinne naučiť. Po obedňajšej prestávke nasledovala druhá fáza vyučovania.²⁹

27 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értesítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 71.

28 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értesítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 68-69.

29 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értesítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből, 1907, s. 69.

V popoludňajšom vyučovaní žiačok dominovali hodiny francúzštiny, telocviku, pracovného vyučovania, hry na klavír a cimbal a rôzne iné cvičenia. Kým dopoludňajšie vyučovanie kládlo dôraz na teóriu, popoludňajšie na prax. Končilo sa o 16.00 hodine. Nasledoval olovrant, kedy žiačky dostali kávu, ovocie, maslo, med atď. Do 16.30 hodine trávil čas v záhrade, alebo na dvore a od 17.00 do 19.00 hodiny sa pripravovali na ďalší vyučovací deň. Pri predvečernom učení dohliadali na ne vychovávateľky. Od 18.30 hodiny robili písomné práce a úlohy. Večera začínala o 19.00 hodine, po ktorej mali žiačky voľno do 20.00. Využívali ho na rozprávania a hry. Večerná hygiena pozostávala z umývania a česania. Večierka bola o 21.00 hodine.³⁰

Rehoľné sestry na *Ústave Sancta Maria* smerovali výchovu detí v internáte k ľudskosti, pokore, poslušnosti a k rodinnej výchove, pričom neuznávali používanie telesných trestov, ale uvedomelú disciplínu. Deti sa mali naučiť vnímať vychovávateľky a učiteľky v *Ústave* ako zástupkyne rodičov. Dievčatám, ako budúcim ženám vstúpili do úlohy budúcej matky a ženy, ktorej poslanie sa chápalo ako sebaobetovanie a poslušnosť. Preto ak niektorá žiačka neposlúchla príkazy, strácala nárok na hru s deťmi a musela v učebni za trest dohnať učením to, čo stratila svojou nedisciplinovanosťou. Za najväčší disciplinárny priestupok bolo považované ohrozovanie „nevinnosti“ inej žiačky, podrývanie autority vychovávateľiek a tajné písanie listu, alebo jeho prijatie.³¹

Ústav Sancta Maria po roku 1945 a jeho poštátnenie

Po druhej svetovej vojne nastali v spoločenskopolitickom vývoji v Československu výrazné zmeny, ktoré zasiahli už v roku 1945 aj *Ústav Sancta Maria* v Prešove. Rehoľnice už nesmeli zastávať riaditeľské miesta, ktoré prevzali štátni zamestnanci a boli prerozdelené do rôznych škôl v Prešove, ale aj po jednej alebo dvoch aj do vzdialenejších miest na území Slovenska. Do roku 1950 bolo na *Ústave* povolené vyučovať náboženstvo a rehoľnice pôsobili na slovenských školách do roku 1950. Na prešovských školách, teda aj na *Ústave Sancta Maria* boli rehoľné sestry 20. mája 1950 vypovedané zo školskej služby, s príkazom okamžite opustiť školské budovy bez rozlúčky so žiakmi, alebo s pedagogickým zborom. Osem z nich nastúpilo do pracovného pomeru na *Ústave národného zdravia* v Prešove ako rehoľné sestry „Vykupiteľky“. Výrobnú hostií, ktorú *Ústav Sancta Maria* dovtedy viedol bez zárobkovej činnosti z poverenia biskupa Jozefa Čárskeho pod vedením sestry Doroty Balíkovej, prevzalo v júli 1950 *Slovenské chrámové družstvo so sídlom v Bratislave*.³²

29. augusta 1950 o 8.00 hodine ráno predstavená *Ústavu Sancta Maria* v Prešove Alžbeta Gallová dostala rozkaz vyprázdniť budovu ešte v ten deň. Celá budova bola obsadená políciou, telefónne spojenie bolo prerušené, platil zákaz prechodu z miestnosti do miestnosti atď. Sestry si mali pobaliť najpotrebnejšie veci a pripraviť sa na odvoz nákladnými autami v nasledujúcich dňoch. Vekovo mladším sestrám bol ponúknutý

30 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomató-Intézetéből, 1907, s. 69.

31 *Az Angolkisasszonyok Eperjesi „B Mariae V.“ Intézetének Jubileumi Értésítője 1882 – 1907.* Eperjesejn : Kósch Árpád Könyvnyomató-Intézetéből, 1907, s. 70.

32 *Almanach k 70 – ročnému jubileu Mariánskej kongregácie Immaculata v Prešove 1923 – 1993.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1994, s. 28.

odchod do civilu, s príslubom peňažnej podpory, ale ani jedna z nich návrh neprijala. Ráno 30. augusta 1950 o 5.00 hodine prišli do Spišskej Soboty, kde boli umiestnené, a kde sa začali venovať výrobe hostií. Uvedený deň možno považovať za deň zániku *Ústavu Sancta Maria v Prešove*, ktorý bol poštátnený a premenovaný na *Verejnú dvojročnú dievčenskú školu*.³³

18. apríla 1952 prišiel do Spišskej Soboty príkaz z Bratislavy rozdeliť sestry do troch skupín, a to na starenky, ktoré boli presťahované do Beckova a bolo ich osem, na hostiárky s výrobňou hostií do Ivanky pri Dunaji a bolo ich pätnásť a na ostatné, ktoré boli presťahované do Vrbového pri Piešťanoch v počte 50. Od tohto dňa začalo na Slovensku sťahovanie a prekladanie sestier z jedného miesta na druhé, pričom ich zamestnaním bez nároku na honorár sa stalo záhradníctvo, poľné práce, lesníctvo, ošetrovateľská práca a rôzne domáce práce.³⁴

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*
(*Preklade resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

33 *Almanach k 70 – ročnému jubileu Mariánskej kongregácie Immaculata v Prešove 1923 – 1993.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1994, s. 29-30.

34 *Almanach k 70 – ročnému jubileu Mariánskej kongregácie Immaculata v Prešove 1923 – 1993.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1994, s. 30. Pozri aj DUBOVSKÝ, Ján: Likvidácia kláštorných komunit na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. In: *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku.* Zost. Ján Šimončíč. Trnava : Trnavská univerzita, 1994, s. 123-137.

PREŠOVSKÉ POTRAVNÉ DRUŽSTVO 1904 – 1934*

Patrik DERFIŇÁK

Abstract

Potravné družstvo of Prešov during 1904 – 1934. *Potravné družstvo was one of the co-operative self-supporting organizations which operated in Prešov in the first half of the 20th century. It provided its members with an opportunity for more profitable purchase of the basic foodstuffs and industrial goods. It also offered them the short-term, interest-free credits for that purpose. The reached profit was partly divided among the shareholders and partly invested into other activities, such as operation of pub or sale of coal. At the end of the World War I the cooperative accumulated enough financial means for the purchase of its own real estate in the centre of the town. Its members were mainly from the middle classes. Except local small entrepreneurs, there could be found priests of various confessions, officers and teachers in the lists of the shareholders. In the new Czechoslovak republic, the cooperative suddenly, after couple of years, ended its existence because of strong competition of new cooperatives and stores, high taxes and several bureaucratic interventions, which deprived it of the most profitable activities. Thanks to enormous financial reserves and sale of assets, the shareholders gained back all the money they invested at the liquidation of the cooperative. Due to its long-term successful activity and support of local cultural and charitable organizations, the cooperative achieved an important position in economical and social life of Prešov and its history in the first quarter of the 20th century.*

Key words

Regional history. Prešov. History. Co-operation. 20th century. Potravné družstvo of Prešov.

Zusammenfassung

Lebensmittelgenossenschaft in Prešov (von 1904 bis 1934). *Eine der genossenschaftlichen Selbsthilfe-Organisationen, die sich in Prešov in der ersten Hälfte des 20. Jahrhundert befand, war die Lebensmittelgenossenschaft. Für ihre Mitglieder bot sie Möglichkeit an Lebensmittel und Industriegüter günstiger einzukaufen. Sie konnten sogar von ihr ihnen auch einen kurzfristigen, zinsfreien Kredit gewinnen. Der Gewinn wurde teilweise zwischen den Aktionären geteilt und teilweise wurde er in die anderen Tätigkeiten, wie z. B.: in Brauerei oder Verkauf von Kohle investiert. Am Ende des Zweiten Weltkriegs hatte die Genossenschaft genügend Mittel, um seine eigene Immobilie in der Innenstadt zu erwerben. Seine Mitglieder gehörten vor allem zu der Mittelschicht. Ausser den örtlichen Kleinunternehmen befinden sich in den verschiedenen Verzeichnissen der Aktionären einige Priester der verschiedenen Konfessionen, Beamten und Lehrer. In der*

* Príspevok vznikol ako súčasť riešenia výskumného vedeckého projektu VEGA č. 1/0092/09 *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v dejinách 19. a 20. storočia.*

Zeit der neuen Tschechoslowakischen Republik wurde aber Genossenschaft plötzlich nach ein paar Jahren erloscht. Dies war aufgrund der starken Konkurrenz von den neuen Genossenschaften und Geschäften, der hohen Steuer und der bürokratischen Eingriffe, die ihr einen Niedergang verursachten. Dank der erheblichen Reserven und des Verkaufs seiner Aktien bekamen alle Aktionäre ihre investierten Finanzmittel wieder zurück. Dank der langjährigen, erfolgreichen Tätigkeit und der Unterstützung der regionalen kulturellen und charitativen Organisation, spielte der Betrieb eine grosse Rolle in der wirtschaftlichen und sozialen Leben von Prešov und seiner Geschichte am Anfang des 20. Jahrhunderts.

Schlüsselwörter

Regionalgeschichte. Prešov. Geschichte. Genossenschaft. Das 20. Jahrhundert. Lebensmittelsgenossenschaft in Prešov.

Prešov, ako tradičné politické a kultúrne centrum celej Šarišskej stolice, sústredoval celkom prirodzene i veľkú časť celého jej hospodárskeho potenciálu. Aj keď tu v priebehu druhej polovice 19. a na začiatku 20. storočia nevznikli priemyselné podniky či finančné ústavy, ktorých význam by výraznejšie presiahol hranice Uhorska, tu v rôznych odvetviach pôsobilo množstvo pozoruhodných spoločností. Spomedzi nich každá, svojím spôsobom, ovplyvňovala každodenný život obyvateľov mesta a jeho okolia. Napriek tomu, že väčšinou ich zaradujeme k menším či stredne veľkým podnikom, tradičnou a najčastejšie využívanou organizačnou formou, ktorú volili ich zakladatelia, bola akciová spoločnosť. Nedostatok kapitálu, pravidelne pociťovaný už pri ich vzniku, sa následne riešil rôznymi spôsobmi, majúcimi oporu v uhorskom obchodnom zákone. V samotnom Prešove to bolo alebo obľúbenejšie postupné splácanie upísaných cenných papierov, alebo zaplatenie iba polovice ich nominálnej hodnoty. Druhá polovica sa potom uhradila do troch rokov činnosti spoločnosti z jej ziskov a vytvorených rezervných fondov.

Vzhľadom na chronický nedostatok kapitálu v priestore Šariša je pomerne prekvapujúcou skutočnosť, v akej nepatrnej miere sa tu v období pred prvou svetovou vojnou presadila kapitálovo podstatne menej náročná, družstevná forma podnikania. Kým na väčšine územia Slovenska to bol rozšírený spôsob podnikania, umožňujúci zapojenie širokých vrstiev obyvateľstva, v celej Šarišskej stolici i samotnom Prešove vzniklo na družstevnom základe iba niekoľko málo podnikov. Osobitne citeľné to bolo predovšetkým v oblasti úverových družstiev. V roku 1894 na celom Šariši pôsobilo iba jediné. O pätnásť rokov neskôr tu už síce pôsobili štyri úverové družstvá, no napriek tomu ich počet bol najnižší spomedzi všetkých stolíc ležiacich na území Slovenska.¹ Čo je istým spôsobom paradoxné, všetky tunajšie družstvá sa rýchlo zaradili medzi úspešné podniky. Ťažili predovšetkým z vyššej osobnej zainteresovanosti svojich členov na čo najlepších výsledkoch. V Prešove to boli napríklad Prešovské úverové a pomocné družstvo, orientované na dlhodobé sporenie a poskytovanie menších úverov svojim členom, či Spolok poľnohospodárskych dorábateľov župy Šarišskej na rafinovanie a odpredaj

1 *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry.* Ed. Roman Holec. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 56.

liehu, zameraný na ďalšie spracovanie surového liehu z drobných šarišských poľnohospodárskych liehovarov.²

Najmenej nápadným, ale rovnako úspešným družstevným podnikom pôsobiacim v samotnom Prešove, bolo *Prešovské potravné družstvo – Eperjesi fogyasztási szövetkezet*. Podľa tradičného vzoru svojpomocných, tzv. potravných družstiev ho založili v lete roku 1904. Aj napriek tomu, že na celoštátnej úrovni bolo vyvíjané značné úsilie, aby jednotlivé družstvá boli začlenené do niektorej z družstevných centrál, toto sa nakoniec nezaradilo do žiadnej z nich. Dokázalo odolať tlaku úradov, čo na jednej strane prinášalo výhodu v podobe značnej nezávislosti. Na strane druhej však kvôli tomu nemohlo z centrály čerpať výhodnejšie úvery, rôzne zľavy a výpomoci. Od druhej polovice deväťdesiatych rokov 19. storočia dochádzalo v priestore Uhorska k opätovnej renesancii zakladania družstiev, čo vlastne bola reakcia na niektoré zmeny politické i hospodárske. Aj štát začal prostredníctvom viacerých nových zákonných článkov, najmä v roku 1898 prijatého článku venovaného hospodárskym a živnostenským úverovým družstvám, podporovať ich zakladanie a činnosť. Vďaka tomu sa vytvorili dobré predpoklady pre vznik základnej štruktúry družstevníctva, ktorá sa v Uhorsku následne udržala bez väčších zmien až do konca prvej svetovej vojny.³

Hlavným zámerom zakladateľov Prešovského potravného družstva nebolo ani tak sledovanie záujmov celouhorskej politiky, ako skôr potreba a snaha riešiť svoje základné, každodenné potreby. Nachádzame medzi nimi množstvo prakticky zmýšľajúcich a vzdelaných ľudí. Viacero rímskokatolíckych a gréckokatolíckych kňazov, množstvo úradníkov rôznych úrovní, učiteľov, remeselníkov a ďalších príslušníkov najmä stredných vrstiev mestského obyvateľstva. Ich snahou bolo predovšetkým sprostredkovať svojim členom výhodný nákup základných potravín, prípadne ďalších produktov. Výhodou mala byť jednak prijateľná cena jednotlivých tovarov, jednak možnosť nákupu na krátkodobý úver. Možnosť splácať úver v pravidelných, menších a čo je dôležité, do výšky hodnoty podielov bezúročných mesačných splátkach, oceňovali predovšetkým na plat odkázaní zamestnanci. Za ďalšiu výhodu bolo považované vyplácanie podielov zo zisku, v závislosti od každoročného hospodárskeho výsledku družstva. Keďže však išlo o zložku pohyblivú a nenárokovateľnú, zakladatelia ďalším záujemcom o členstvo zdôrazňovali predovšetkým nižšiu cenu tovaru a možnosť využívať úver. Pôvodné plány pri samotnom vzniku družstva boli pomerne ambiciózne. Vzhľadom na základný kapitál, ktorý sa podarilo získať, sa však družstvo muselo spočiatku obmedziť na prevádzkovanie obchodu so zmiešaným tovarom, ku ktorému sa až neskôr postupne pridali aj ďalšie aktivity.

Jednotliví členovia spolku pri jeho vzniku, ale aj v nasledujúcich mesiacoch, upisovali a postupne splácali členské podiely. Ich nominálna hodnota bola pomerne nízka, tak, aby boli dostupné naozaj pre každého. Na členstvo v Prešovskom potravnom spolku stačilo upísať jeden podiel v hodnote 20 korún.⁴ Za túto sumu mohol každý z členov využívať rôzne výhody pri nákupe a mal nárok aj na zodpovedajúci podiel na výnosoch

2 V origináli: Eperjesi Kölcsonös Segélyző szövetkezet (založené roku 1887) a Sárosvármegyei Mezőgazdasági Szesztermelők Szeszfinomító és Szeszértékesítő Szövetkezet (1903).

3 *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*. Ed. Roman Holec. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 49.

4 Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik: Dvadsaťkorunový zázrak. In: *Prešovský večerník*, roč. 15, 2004, č. 3546, s. 7.

družstva, pokiaľ dosahovalo zisk. Zakladatelia a vedenie družstva stanovili relatívne nízku hodnotu členských podielov nielen v snahe získať čo najviac kapitálu, ale predovšetkým osloviť čo najširší okruh podielnikov, ktorí by do spolkového obchodu chodili nakupovať. Na základe týchto východísk bola stanovená aj stratégia podnikania spolku, ktorý sa v prvom rade potreboval odlíšiť od už existujúcich klasických obchodov.

Je zaujímavé, že základná členská základňa, pozostávajúca zo zhruba tristo podielnikov, sa vyprofilovala už v priebehu prvých dvoch rokov existencie spolku. Tento počet sa aj v nasledujúcom období príliš nemenil a prevažná časť zachovaných pravidelných výkazov o pohybe členstva nevykazuje žiadnu zmenu. Vďaka tejto stabilnej klientele spolok už od počiatku vykazoval uspokojivé hospodárske výsledky. Počiatočný sortiment základných potravín sa tak rýchlo mohol rozšíriť aj o ďalšie tovary, ako boli napríklad papier či železiarske výrobky. Už po dvoch rokoch existencie začal vyplácať svojim podielnikom výnosy zo zisku, po piatich rokoch činnosti vykazoval spolok už veľmi slušný obrat.⁵ Hospodárenie spolku založené predovšetkým na obchode s potravinárskym tovarom, uhlím a na prevádzkovaní výčapu sa vďaka opatrnému vedeniu ukázalo veľmi úspešné a výnosné. Ako konštatoval na valnom zhromaždení hodnotiacom výsledky dosiahnuté v roku 1909 jeho predseda Anton Beskyd, pri celkovom základnom imaní 12 000 korún, bol ročný čistý zisk spolku 4317 korún a 62 halierov. Rezervný fond predstavoval 8598,32 K. Ku koncu roka 1909 dlhoval spolok prostredníctvom dlhodobých úverov celkovo 44 dodávateľom 26 910,40 korún. V rovnakom čase súčasne vlastným členom, celkovo 264, poskytoval úvery. Ich výška dosiahla 17 328,53 K, pričom z veľkej časti bola krytá splatenými podielmi. Okrem toho mal spolok značné zásoby tovaru. Na sklade ho bolo uložené za takmer 12 tisíc a v samotnej predajni za ďalších 17 342 korún.⁶

Hoci sa vedúcim predstaviteľom, napriek dobrým výsledkom a propagácii, nepodarilo zvýšiť počet členov družstva, existujúca členská základňa, spolu s ďalšími príležitostnými zákazníkmi postačovali na dosahovanie pravidelných ziskov. Časť z nich, tak ako to umožňovali stanovy, bola príležitostne pridelená rôznym dobročinným spoločnostiam, alebo použitá na konkrétne akcie. Tieto aktivity vo všeobecnosti veľmi dobre vnímané nielen úradmi, ale predovšetkým širokou verejnosťou. Ako pomerne výhodná pre družstvo bola hodnotená aj poloha družstva. Slovenská ulica⁷ nebola síce tak frekventovaná ako Hlavná ulica, žilo tu však množstvo rodín, potenciálnych zákazníkov obchodu. Aj výška nájomov za obchodné priestory tu bola podstatne nižšia ako na Hlavnej ulici. Aspoň tak hodnotilo situáciu vedenie družstva, pozostávajúce v tom čase z predsedu Antona Beskyda, predsedu správy Ede Halmiho a ďalších piatich členov. Na ich činnosť a rozhodnutia, ktoré prijímali, dohliadala päťčlenná dozorná rada.⁸

Prvá svetová vojna spolok postihla len čiastočne. Časť členov narukovala na rôzne fronty a dodávky takmer všetkých druhov tovarov sa výrazne zhoršili. Vedenie družstva však, vychádzajúc zo svojich predošlých obchodných kontaktov, dokázalo aj z tejto pomerne zložitej situácie vyťažiť dobré hospodárske výsledky. Výčap, ktorý patril

5 Štátny archív (ŠA) Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Az Eperjesi fogyasztási szövetkezet a 1909 évi számla.* (nestr.)

6 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet, Az Eperjesi fogyasztási szövetkezet a 1909 évi számla.* (nestr.)

7 Do roku 1919 sa nazývala Kossuth Lajos utca.

8 *Sárosvármegyei Kalauz.* Szerk. Kósch, A. Eperjes 1910, s. 136.

družstvu, prinášal stabilné výnosy, dobre prosperovala aj malá predajňa uhlia. Všetok tovar, ktorý sa podarilo získať do obchodu, sa rýchlo a výhodne dal speňažiť. Väčšina potravných družstiev, najmä na začiatku vojny, tak aspoň čiastočne dokázala nahrádzať zásobovacie mechanizmy zo strany štátu. Postupne však aj na ich činnosť začala obmedzujúco vplývať nepriaznivá politická a hospodárska situácia. Je celkom prirodzené, že dobré hospodárske výsledky viedli vedenie družstva k ďalším ambicióznym plánom, v prvom rade k zakúpeniu vlastnej budovy niekde v širšom centre mesta. Vlastníctvo nehnuteľného majetku, ktorý navyše bolo možné využívať na podnikateľské účely, sa v tom čase považovalo za jednu z najlepších možných investícií.⁹ V roku 1918 sa naskytla vhodná príležitosť a správa kúpila poschodový dom na Slovenskej ulici č. 19, patriaci predtým vdove po Pavlovi Szekelym. Tým sa získala, okrem vhodných obchodných priestorov, aj vlastná spolková miestnosť. Celý objekt bol síce pre potreby družstva priveľký, no časť z neho, najmä poschodie, bez väčších ťažkostí prenajali ďalším osobám. V Prešove, ktorý dlhodobo trpel akútnym nedostatkom bytových aj nebytových priestorov, takto získané nájomné predstavovalo pre družstvo pomerne zaujímavý príjem. Koniec 1. svetovej vojny preto zastihol Prešovské potravné družstvo v relatívne dobrej finančnej situácii.

V novej republike boli postupne prijímané zákony, ktoré mali vytvoriť pre československé družstevníctvo novú organizačnú štruktúru. Jedným z prvých bol zákonný článok č. 210/1919 Sb. z. a n. Jeho ustanovenia nútili všetky družstvá na území Slovenska ukončiť svoje členstvo v družstevných centrálnach nachádzajúcich sa mimo územia Československej republiky a zakazoval im s nimi aj obchodovať. Súčasne museli vstúpiť do niektorého zo zväzov na území republiky. Ešte v tom istom roku boli zavedené povinné každoročné revízie, pričom Prešovské potravné družstvo sa jej začalo podrobovať už prostredníctvom svojej novej centrály – Ústredného družstva v Bratislave. Nútené vystúpenie a následný vstup do nových centráln dôsledne vyžadovali úrady rôznych úrovní. Neustále zdôrazňovanie skutočnosti, že toto družstvo nebolo pred rokom 1919 členom žiadnej z družstevných centráln¹⁰, len dokumentuje komplikovanosť celej situácie.

Na väčšine územia Slovenska situáciu jednotlivých potravných družstiev do istej miery tesne po skončení vojny zlepšovala skutočnosť, že zásobovanie obyvateľstva sa nielen že nezlepšovalo, ale spočiatku dokonca zhoršovalo. Ich zapojenie do systému zásobovania pre ich vedenie vytvorilo dobrú príležitosť nielen na dočasne zlepšenie príjmov, ale aj na vybudovanie nových skupín zákazníkov. Na druhej strane väčšina územia východného Slovenska, vrátane Prešova, sa iba postupne začleňovala do nového štátu. Tieto oblasti nebolo možné zásobovať priamo z Bratislavy, prostredníctvom centrály Ústredného družstva. Preto boli postupne zakladané filiálky a expozitúry na viacerých miestach Slovenska. Neskôr, vzhľadom na zložité dopravné pomery boli vytvárané ďalšie distribučné miesta.¹¹ Hoci Prešovské potravné družstvo začalo relatívne rýchlo spolupracovať s filiálkou Ústredného družstva v Košiciach, hospodárske i poli-

9 Bližšie napríklad KOTULIČ, Rastislav: Analýza oceňovania a zdaňovania poľnohospodárskej pôdy na území SR. In: *Zborník príspevkov z konferencie mladých vedeckých pracovníkov FEM Mladá veda, jej prínosy a perspektívy*. Nitra : SPU, 2000, s. 72.

10 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyaszási szövegkezet. Výzva na vystúpenie z družstevných centráln mimo územia Československa*.

11 *150 rokov slovenského družstevníctva. Víťazstvá a prehry*. Ed. Roman Holec. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 94.

tické komplikácie s tým spojené boli značné a vyvolávali medzi obyvateľstvom značnú neistotu. Tá sa prejavovala aj medzi členskou základňou prešovského družstva.

Ako sa ukázalo v nasledujúcom období, vedenie družstva správne predpokladalo, že ani rok 1919, ani tie nasledujúce nebudú jednoduché. Napriek tomu, že v roku 1919 postihli mesto Prešov i jeho okolie viaceré pre hospodársky život nepriaznivé skutočnosti, spolok ich prečkal bez väčších strát. Vyhol sa aj väčším škodám, ktoré ostatným podnikom, ako napríklad rafinérii liehu či miestnym bankám, spôsobili príslušníci maďarskej Červenej armády. Vďaka tomu bol konečný výsledok hospodárenia pri výročnom valnom zhromaždení hodnotený ako veľmi dobrý.¹²

Už v priebehu nasledujúceho roku sa však obavy členov správy potvrdili. Ešte v prvých mesiacoch roku 1920 dokázal spolok využiť kontakty, ktoré mal u miestnych úradov i celkovo dobrú povest' spoľahlivého obchodného partnera, ktorú počas uplynulých rokov získal. Vďaka tomu najmä prevzatie celého obchodu s otrubami už v prvom štvrtroku spolku zabezpečilo taký zisk, že z neho mohli pokrývať aj niektoré straty, ktoré sa vyskytli v druhom polroku. Od apríla 1920 však celý obchod s otrubami prevzalo mesto a spolok prišiel o výdatný zdroj príjmov. K tomu sa pridali postupne aj ďalšie negatívne skutočnosti. Najvážnejšia bola tá, že v priebehu celého roka vznikali po celom meste nové obchody so zmiešaným tovarom. Nová konkurencia, najmä zo strany silných družstevných centrálnych predajní, ako bol napríklad Centropol, nútila všetkých k plošnému znižovaniu cien takmer všetkých tovarov. Nastala situácia, že: „...články vrchnosťou dodané tak malý prospech prinášajú, že ani len útraty ním zakryť nemožno“.¹³ Zisky si dokázali udržať iba veľkoobchodníci, resp. väčšie centrály, ktoré ďalej dodávali tovar jednotlivým predajcom. Vďaka podpore členov družstva, novým zákazníkom a veľmi úspornému hospodáreniu, sa podarilo udržať pomerne vysokú úroveň zisku, hoci na jeho dosiahnutie bolo potrebné zvýšiť celoročný obrat o viac ako 20 %. Obrat spolku tak dosiahol počas roku 1920 úroveň pol milióna korún a bol najvyšší v celej jeho dovtedajšej histórii.

Hlavnými nákladmi, ktoré spolok musel pokrývať, boli predovšetkým náklady na tovar a mzdy zamestnancov. Tí boli celkovo štyria, aj keď iba tovariš a pokladník pracujúci priamo v predajni boli zamestnancami na plný úväzok. Dostávali pravidelný plat a boli riadne poistení proti úrazu v Robotníckej nemocenskej pokladnici. Účtovník a úradník vykonávali skôr príležitostné práce, za ktoré dostávali dohodnutú odmenu.¹⁴ Náklady na zabezpečovanie tovaru, spolu s platmi zamestnancov a ich povinným poistením, rovnako ako daňové zaťaženie, však mali tendenciu neustále narastať. V tom správa videla značné riziká do budúcnosti. Pri hodnotení roku 1920 však na druhej strane bolo poukazované aj na viaceré nezaúčtované rezervy a aktíva. Predovšetkým sa týkali podhodnotenia ceny zariadenia družstva, vlastnej nehnuteľnosti a niektorých tovarov, ktoré boli na sklade.¹⁵

12 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Správa správy o obchodnom roku 1919.*

13 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Správa správy o obchodnom roku 1920.* (nestr.)

14 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Revízná správa ústredného družstva v Bratislave zo dňa 28. novembra 1922.*

15 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Správa správy o obchodnom roku 1920.* (nestr.)

Prešovské potravné družstvo vykázalo za rok 1920 čistý zisk vo výške 7504,08 Kč, ktorý riadne zhromaždenie podielnikov, na návrh správy, rozdelilo na viacero častí. Na výplatu podielov zo zisku vyčlenili 3000 Kč, čo predstavovalo 5 korún na každý podiel v nominálnej hodnote po 20 Kč. Sumou 500 Kč sa rozhodli podporiť Prešovský slepecký ústav, ktorý sa nachádzal na Slovenskej ulici a tiež patril medzi stálych zákazníkov, aj keď nie členov družstva. Ďalších 500 Kč venovali Prešovskej stolovej, chudobné deti ošacujúcej spoločnosti.¹⁶ Tá bola založená v zhruba v rovnakom období ako Prešovské potravné družstvo a tiež patrila medzi jeho príležitostných zákazníkov. Z drobných, doslova halierových príspevkov svojich členov zabezpečovala najmä nákup oblečenia, no aj školských pomôcok a niektorých potravín pre chlapcov, školákov z chudobných prešovských rodín.¹⁷ Zvyšok čistého zisku, v objeme 3504,08 Kč, sa na návrh správy rozhodli podielníci ponechať v mimoriadnom rezervnom fonde.¹⁸

Napriek zložitým podmienkam dosiahnuté pomerne dobré hospodárske výsledky viedli k úvahám nielen o ďalšej stabilizácii, ale aj ďalšom rozvoji družstva. Najväčšiu podporu získal návrh, na základe ktorého by sa s využitím vytvorených rezerv, i menšieho doplatku jednotlivých podielnikov, podstatnejšie zvýšil základný kapitál spoločnosti. Toto zvýšenie by odrážalo jednak rastúcu hodnotu nehnuteľnosti, ktorú vlastnila, jednak hodnotu tovaru a zariadenia, ktorá nebola zahrnutá do bilancií. Vyšší základný kapitál by umožňoval v budúcnosti nielen ďalej rozšíriť obchodnú činnosť spolku, ale vďaka lepšej dôvere bankových ústavov aj čerpanie väčších úverov. Zvýšenie kapitálu sa malo realizovať v dvoch po sebe nasledujúcich krokoch. Hodnota pôvodných dvadsaťkorunových podielov by sa tak celkovo zvýšila o osemdesiat korún. Z nich by doterajší členovia družstva zaplatili po 20 Kč a zostávajúcich 60 Kč by sa doplatilo z rezervného fondu spoločnosti. Nové, stokorunové podielové cenné papiere by sa vydali po splatení dvadsiatich korún jednotlivými podielníkmi.¹⁹

Ako sa však veľmi rýchlo ukázalo, rok 1921, napriek príprave plánov na zvýšenie základného kapitálu, bol pre prešovský obchod ešte horší ako rok predošlý. Príčin bolo hneď niekoľko. Jednak, ako konštatoval predseda valného zhromaždenia podielnikov, prelát a v tom čase aj prešovský farár Belo Zaborovský, spolkov podobného charakteru v Prešove i okolitých obciach začalo rýchlo pribúdať. To následne viedlo k triešteniu a výraznému oslabovaniu členskej základne. K tomu sa pripojil ďalší pokles cien tovarov a znižovanie obchodnej prirážky, ktorú maloobchod dosahoval. Výkyvy cien, klesajúci záujem členov i dôsledky povojnovej hospodárskej krízy, nielen že spomalili proces zvyšovania základného kapitálu spolku, ale viedli aj k výraznému prepadu jeho obratu a následne i čistého zisku. Ten ku koncu roka 1921 dosiahol iba 2511 korún a 59 halierov. Prevažná časť z neho, konkrétne 2400 Kč, bola použitá na výplatu výnosov. Tie

16 Első Eperjesi Szegény gyermekét felruházó asztaltársaság.

17 Bližšie DERFIŇÁK, Patrik: Z minulosti charitatívnych organizácií v Prešove na prelome 19. a 20. storočia. In: *Pravoslávny teologický zborník*. Zv. 27 (12) Zost. Štefan Pružinský. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2004, s. 374-388.

18 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Zápisnica z valného zhromaždenia z 21. februára 1921.* (nestr.)

19 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Správa správy. 18. január 1921.*

v porovnaní s predošlým rokom klesli o korunu na každý splatený podiel. Zvyšok bol prevedený na nový účet.²⁰

Samotný pokles výnosov vyplácaných podielnikom nebol veľký, a z hľadiska každodennej činnosti družstva ani mimoriadne dôležitý. Podstatne viac obáv však vzbudzoval klesajúci obchodný obrat, pomalší pohyb tovaru a postupne narastajúce záväzky voči dodávateľom. Väčšina z nich bola podielníkmi družstva, resp. jeho tradičnými, dlhoročnými partnermi. Záväzky voči nim, vyčíslené koncom roka 1921 na celkovo 67 209,23 Kč, hoci sa postupne zvyšovali, nepredstavovali ešte z krátkodobého pohľadu väčší problém. Do budúcnosti, najmä v prípade ďalšieho poklesu obratu, alebo iných nepredvídateľných okolností, to však mohlo znamenať oveľa väčšie nebezpečenstvo. Najväčšími veriteľmi boli členovia správy družstva, prešovskí obchodníci F. Janek 15 692,50 Kč, J. Róvó 10 513 Kč a J. Csontó 4463,27 Kč. Z ostatných to bol najmä predseda spolku A. Beskyd s 10 238,45 Kč, Prešovský vzájomný podporujúci spolok s 5000 Kč či Šarišská župná banka s 4711 Kč.²¹

Tabuľka 1 Hospodárenie Prešovského potravného družstva v rokoch 1919 – 1922²²

Rok	Počet členov/ Počet podielov	Čistý zisk družstva	Výnosy (v %)
1919	312/598	5 320,25 Kč	25
1920	314/600	7 504,80 Kč	25
1921	314/600	2 511,59 Kč	20
1922	310/600	- 26 106,57 Kč	0

Hospodárenie roku 1922 sa však, napriek snahe vedenia pracovať s maximálnou šetrnosťou a hľadať nové obchodné príležitosti, skončilo finančnou katastrofou. Okrem nástupu povojnovej hospodárskej krízy a tvrdej konkurencie ostatných obchodov, k tomu rozhodujúcou mierou prispelo odobratie licencie na prevádzku výčapu. Či išlo o úmyselný likvidačný útok konkurencie, alebo jednoducho pri povinnom obmedzení výčapov a krčiem v Prešove museli niektoré zaniknúť a Prešovský potravný spolok mal jednoducho smolu, to nie je možné na základe zachovaných archívnych materiálov jednoznačne určiť. V konečnom dôsledku pri strate príjmov z výčapu sa tržby z predaja uhlia a potravín ukázali ako nedostatočné. Nedokázali pokryť ani bežné prevádzkové náklady, ako boli napríklad mzdy zamestnancov, ani stále stúpajúce dane.

V roku 1922 hospodárenie Prešovského potravného družstva skončilo so stratou viac ako 26 tisíc korún. Na pokrytie takejto straty nestačil ani celé roky budovaný rezervný fond. Zvyšok nekrytého deficitu vo výške 6511,67 Kč bolo potrebné previesť na nový

20 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Zápisnica z valného zhromaždenia zo dňa 25. marca 1922.*

21 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Verítelia Prešovského potravného spolku v Prešove, k 31. decembru 1921.*

22 Zdroj: ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövetkezet. Výročná správa.*

účet. Konštatujúc bezvýhodiskovosť situácie, v ktorej sa družstvo ocitlo, a v snahe zachrániť v prospech podielnikov čo sa ešte dalo, navrhlo jeho vedenie začiatkom roku 1923 čo najrýchlejšiu likvidáciu.²³ Členská základňa s tým vyslovila takmer jednohlasne súhlas. Všetci verili, že predovšetkým po predaji najcennejšieho aktíva spolku, domu na Slovenskej ulici, sa vyrovnajú nielen dlhy, ale podielnikom sa ešte rozdelí slušná suma z predaja ostatného majetku. Vychádzalo sa pri tom predovšetkým z výsledkov účtovnej uzávierky k 31. decembru 1922. Podľa nej iba hodnota samotného domu patriaceho spolku predstavovala 84 100 Kč. Pohľadávky voči členom družstva a obchodným partnerom tvorili 61 163,51 Kč a zásoby, ako v poradí tretia najvýznamnejšia položka v stave majetku, 13 739 Kč.²⁴

Ako sa však ukázalo, likvidácia družstva predstavovala podstatne zložitejší proces ako sa spočiatku predpokladalo. Navyše v priebehu roku 1923 boli spätne za roky 1921 a 1922 vyrubené finančným riaditeľstvom v Prešove nové dane, ktorými boli zaťažené „verejne účtujúce podniky“. Suma daňových nedoplatkov bola vyčíslená celkovo na 15 243,09 Kč, čo spolu s deficitom z bežnej obchodnej činnosti znamenalo v závere roka 1923 celkovú stratu až 55 110,77 Kč. Aby mohli byť tieto straty kryté a súčasne aby čím skôr prebehla likvidácia spolku schválená jeho podielníkmi, vedenie rýchlo predalo zásoby, ktoré sa nachádzali na sklade i priamo v predajni umiestnenej na Slovenskej ulici.²⁵ Tento postup, prebiehajúci za nie celkom vyjasnených okolností, vyvolal viacero nesúhlasných reakcií. Kritikom prekážala predovšetkým skutočnosť, že zásoby, za pomerne nízku cenu kúpil jeden z členov správy družstva Július Róvó. Miestny predstaviteľ kresťansko-socialistickej strany, neskôr aj krátky čas starosta Prešova, odôvodnil nízku cenu rýchlosťou celej transakcie a tiež tým, že odkúpil všetko, čo na sklade i v predajni bolo. Ako však jasne konštatuje revízna správa Ústredného družstva, peniaze za zásoby neboli na účte spolku ešte niekoľko mesiacov po realizovanom predaji zásob.²⁶

Pri likvidácii svojho najcennejšieho aktíva zvolilo vedenie spolku podstatne transparentnejší postup formou verejnej dražby. Začiatkom augusta 1924 ju realizoval, podľa vopred publikovaných zásad, miestny verejný notár dr. Alex Duchoň. Vzhľadom na komplikovanú hospodársku situáciu v celej republike a všeobecný nedostatok voľných zdrojov museli záujemcovia o nehnuteľnosť vopred zložiť 10% vyvolávacej ceny. Hneď po úspešnej dražbe ďalších 30% kúpnej ceny domu, a zvyšok mal kupujúci do 60 dní poukázať dr. Gejzovi Topperczerovi, likvidátorovi spolku. Až potom sa mal uskutočniť prepis nehnuteľnosti na nového majiteľa.²⁷ O domy v centre mesta, vzhľadom na katastrofálnu bytovú situáciu v Prešove, i na podnikateľské možnosti, ktoré takáto nehnuteľnosť poskytovala, bol vždy veľký záujem. V situácii, keď jednotlivé miestne

23 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövegkezet. Správa z valného zhromaždenia zo dňa 2. apríla 1923.*

24 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövegkezet. Súvaha a výkaz ziskov a strát k 31. decembru 1922.*

25 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövegkezet. Správa z valného zhromaždenia zo dňa 19. júna 1924.*

26 ŠA Prešov, Krajský súd Prešov, firemné oddelenie, šk. 31, inv. č. 532, B I 99. *Eperjesi fogyasztási szövegkezet. Revízna správa Ústredného družstva z 3. júna 1924.*

27 Dražobná vyhláška. In: *Új világ*, roč. 5, 1923, č. 25, s. 4.

banky jedna po druhej išli do likvidácie, však viacerí inak solventní záujemcovia nemohli dostať potrebný úver. Pobočky veľkých bánk, ktoré v meste pôsobili, ako boli Slovenská banka či Tatrabanka, ešte neboli v plnej miere schopné financovať potreby miestnych obchodníkov a výrobcov. Jednak nepoznali dostatočne túto klientelu, jednak samy prechádzali mimoriadne ťažkým obdobím, keď kvôli nedostatočnej likvidite skôr postupne inkasovali pohľadávky a výrazne obmedzovali svoje obchody.²⁸ Dom sa kvôli tomu nakoniec nepodarilo predať za vyvolávaciu cenu 95 000 Kč. Jeho kupcom sa stal jeden z mála účastníkov dražby, Gedeon Steinhaus. Na nákup čerpal hypotekárny úver zo Spišskonovoveskej sporiteľne a celkovo za objekt zaplatil iba sumu rovnajúcu sa jeho účtovnej hodnote, t. j. 84 100 Kč.

Dom sa síce spolu so zvyškom zásob tovaru a zariadením podarilo predať, právne nezrovnalosti okolo predošlých vlastníkov nehnuteľnosti i požiadavky, ktoré vzniesli ďalšie subjekty, však spôsobili, že likvidácia spolku sa vliekla až do roku 1934. Vec mali v rukách právnici, náklady neustále stúpali a majetok sa podielnikom doslova strácal pred očami. Vyhlásenie o ukončení likvidácie bolo verejne oznámené už v roku 1926, keď okrem finančných prostriedkov na rozdelenie pre podielnikov vo výške 14 633,15 Kč bola evidovaná aj sporná položka, ktorú si vo výške 4 067 Kč uplatňovalo voči družstvu mesto Prešov.²⁹

Práve táto pohľadávka, ktorá údajne vznikla v rokoch 1917 – 1918, bránila niekoľko rokov skončeniu likvidácie. Definitívne ukončenie sporu umožnila až vzájomná dohoda, ktorú zástupcovia mesta a likvidátori dosiahli takmer po desiatich rokoch. V roku 1934 sa tak mohla konečne ukončiť vlečúca sa likvidácia. Celková účtovná strata a náklady sa vyšplhali z necelých desať na viac ako 144 tisíc korún. Pre podielnikov tak nakoniec zostalo iba 13 050 Kč, ktoré si rozdelili podľa počtu podielov, ktoré vlastnili.³⁰ V konečnom dôsledku však čisto teoreticky mohli aj napriek tomu byť stále spokojní. Za svoje dvadsaťkorunové podiely celé roky dostávali každoročne štyri – sedemkorunové dividendy. Pri konečnom vyrovnaní dostali ešte navyše za každý podiel 21,75 korún.

Prešovské potravné družstvo od svojho vzniku umožňovalo svojim členom nielen lacnejšie a často na dlhodobý úver nakupovať, ale aj podieľať sa na výnosoch a celkovom rozvoji svojho podnikania. Zo skromných začiatkov sa postupne vypracovalo na spoľahlivého obchodného partnera nielen v rámci samotného Prešova, ale aj v podstatne širšom regióne. Vybudovalo si pomerne úzky okruh spoľahlivých dodávateľov a odberateľov najmä v rámci samotného mesta, kde pôsobili. V týchto podmienkach dokázalo družstvo dlhodobo úspešne podnikáť a vyrovnáť sa aj so zložitými obdobiami. V nových podmienkach Československej republiky sa jeho pozícia začala postupne zhoršovať. K celkovému zániku viedla nakoniec nielen konkurencia podobných družstevných podnikov, ale predovšetkým administratívny zásah, akým bolo odobratie výčapnej licencie. Nemohol sa, v čase, keď to najviac bolo potrebné, oprieť ani o pomoc družstevnej centrály, ktorej bol členom. Ústredné družstvo v prvej polovici dvadsiatych rokov prechádzalo procesom postupnej konsolidácie. Tá bola ukončená až v roku 1925,

28 Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik: Prešovská banková jednota 1868 – 1924. In: *Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2003*. Ed. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2003, s. 92-105.

29 Výkaz majetku. In: *Východný Slovák*, roč. 5, 1926, č. 27, s. 4.

30 Likvidačná súvaha k 1. 8. 1934. In: *Východný Slovák*, roč. 13, 1934, č. 36, s. 4.

teda v rovnakom období, keď už možno hovoriť o celkovej stabilizácii hospodárskeho života na Slovensku. To však pre Prešovské potravné družstvo bolo už veľmi neskoro. V každom prípade však spolok mal počas celého obdobia svojej existencie pevné miesto v hospodárskom živote Prešova. Prispel k šíreniu družstevných zásad, najmä svojpomoci, a nemalou mierou sa podieľal aj na podpore kultúrnych a dobročinných aktivít.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*
(*Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

PODIEL KANADSKÝCH SLOVÁKOV NA AUTONOMISTICKOM Hnutí NA SLOVENSKU V ROKOCH 1918 – 1938

Štefan KUCÍK

Abstract

Contribution of Canadian Slovaks to autonomist movement in Slovakia during 1918 – 1938. *The paper deals with the contribution of Canadian Slovaks to autonomist movement in Slovakia during 1918 – 1938. It stresses that the contribution of Canadian Slovaks to Slovak autonomist movement was, almost up to the end of the twenties of the 20th century, measurable by the means of the Slovak-American organizations. It was closely related to the fact that Slovaks emigrating and settling down in Canada since the half of the eighties of the 19th century organized themselves in Slovak-American associations, which established its subsidiaries in the territory of Canada, even in the second half of the twenties of the 20th century. The change occurred at the beginning of the thirties of 20th century, when the first independent Slovak-Canadian associations were established, especially Canadian Slovak league in December 1932. The Canadian Slovak league, since its establishment, considered the self-determination of Slovak nation and autonomy of Slovakia in terms of Pittsburgh agreement. As a result of negative impacts of world economic crisis, Canadian Slovaks could only morally support the Slovak autonomist movement in Slovakia through the selected period of the years 1918 – 1938. The moral support was presented in form of resolutions and declarations sent to the political representatives in Czechoslovakia, to which Canadian Slovaks expressed either their protest and disagreement with policy of the Czech government or the support to those political parties in Slovakia, which enforced the requirement for autonomy of Slovakia within the Czechoslovak republic on the basis of Pittsburgh agreement. In that sense, Canadian Slovaks organized in the Canadian Slovak league co-operated especially with the Slovak league in the USA, the delegation of which was sent to Czechoslovakia in 1938; the Canadian Slovak league was represented by a chairman Peter P. Hletko.*

Key words

Canadian Slovaks. Slovak autonomist movement. Canadian Slovak League. Czechoslovakia. Years 1918 – 1938.

Zusammenfassung

Anteil der Slowaken aus Kanada an der autonomistischen Bewegung in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1938. *Der Autor befasst sich in der Studie mit dem Anteil der Slowaken aus Kanada an der autonomistischen Bewegung in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1938. Er macht darauf aufmerksam, dass der Anteil der Slowaken aus Kanada an der slowakischen autonomistischen Bewegung fast bis zu Ende der 20-er Jahre des 20. Jahrhunderts im Rahmen der slowakisch-amerikanischen Organisationen messbar ist. Es hing mit jenem Umstand zusammen, dass die in Kanada seit der Hälfte des 19. Jahrhunderts umgezogenen und niedergelassenen Slowaken ihre Filialen noch in der*

zweiten Hälfte der 20-er Jahre des 20. Jahrhunderts gründeten. Es kam zur Veränderung erst nach der Entstehung der selbständigen Vereine in Kanada am Anfang der 70-er Jahre des 20. Jahrhunderts, vor allem der Slowakischen Liga in Kanada im Dezember 1932. Die Slowakische Liga in Kanada vertrat seit der Entstehung fest die Position der Selbständigkeit der slowakischen Nation und Autonomie der Slowakei im Sinne des Pittsburger Abkommens. Infolge der negativen Folgen der wirtschaftlichen Weltkrise wurde aber die Unterstützung der Slowaken aus Kanada der autonomistischen Bewegung in der Slowakei in der gesamten bestimmten Zeit der Jahre 1918 – 1938 vor allem auf die moralische Hilfe beschränkt. Sie bestand im Versand der Resolutionen und Erklärungen den politischen Repräsentanten in der Tschechoslowakei, mit denen die Slowaken aus Kanada entweder den Protest und Nichtzustimmung mit der Politik der tschechoslowakischen Regierungskreise oder die Unterstützung jenen politischen Parteien in der Slowakei äusserten, die die Forderung der Autonomie der Slowakei im Rahmen der Tschechoslowakei aufgrund des Pittsburger Abkommens durchsetzten. In dieser Richtung arbeiteten die in der Slowakischen Liga in Kanada vereinten Slowaken vor allem mit der Slowakischen Liga in Amerika zusammen, in deren in die Tschechoslowakei versandten Delegation im Jahre 1938 den Vertreter in der Person des vorsitzenden Peter P. Hletko auch die Slowakische Liga in Kanada hatte.

Schlüsselwörter

Slowaken aus Kanada. Slowakische autonomistische Bewegung. Slowakische Liga in Kanada. Tschechoslowakei. 1918 – 1938.

Počiatky slovenského vystáhovalectva do Kanady spadajú do polovice 80. rokov 19. storočia. Vzniklo tak len o niečo neskoršie ako slovenské vystáhovalectvo do USA, ktorého začiatky sa datujú do konca 70. rokov 19. storočia. Kým v začiatočnom štádiu išlo len o sťahovanie jednotlivcov a postupne skupín Slovákov prichádzajúcich do Kanady, po prvej svetovej vojne sa počet slovenských prisťahovalcov do Kanady výrazne zvýšil. Tento nárast súvisel s prijatím legislatívy v USA v prvej polovici 20. rokov 20. storočia, ktorou americká vláda podstatne obmedzila prisťahovalecké kvóty. Pre Slovákov usádzajúcich sa v Kanade bolo charakteristické, že sa spočiatku organizovali v slovensko-amerických spolkoch, ktoré na území Kanady zakladali svoje odbočky ešte aj v druhej polovici 20. rokov 20. storočia. Až začiatkom 30. rokov 20. storočia vznikli tri slovensko-kanadské spolky väčšieho významu, z ktorých sa Kanadská slovenská liga stala organizáciou, v ktorej svoje zázemie nachádzali kanadskí Slováci zastávajúci myšlienku autonómie Slovenska v rámci federalizovanej ČSR a ktorá podporovala aj autonomistické hnutie na Slovensku, a to od svojho vzniku v decembri 1932 až do vyhlásenia autonómie Slovenska v októbri 1938.

V otázke podielu kanadských Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku v rokoch 1918 – 1938 je nutné uviesť, že až takmer do konca 20. rokov 20. storočia kanadskí Slováci nemali v Kanade svoju vlastnú samostatnú organizáciu. Keďže sa mnohí zo Slovákov v období pred 1. svetovou vojnou prisťahovali do Kanady z územia Spojených štátov amerických, buď si ponechali členstvo v slovensko-amerických organizáciách v USA, alebo zakladali ich nové odbory na území Kanady.¹ Štruktúra slovensko-kanadského spolkového hnutia po 1. svetovej vojne bola tak rovnaká ako štruktúra slovensko-

-amerického spolkového života. V druhej polovici 20. rokov 20. storočia sa dokonca pokračovalo v zakladaní odborov slovensko-amerických spolkov v Kanade, čo súviselo s novou vlnou prisťahovalectva Slovákov do Kanady, ktorá zintenzívnela najmä po roku 1924.² Je teda možné konštatovať, že spolková a s ňou súvisiaca činnosť kanadských Slovákov, a teda aj ich prípadné aktivity pokiaľ ide o ich podiel na autonomistickom hnutí na Slovensku, sa v tomto období diali v rámci slovensko-amerických spolkov, ktorých ústredie vždy sídlilo v USA. Tak roku 1927 boli založené nové odbory Slovenskej ligy v Amerike (ďalej aj SLA) na východe i západe Kanady najmä z dôvodu poskytovať politickú pomoc Slovákom v ČSR.³

Prvým rýdzo slovenským spolkom na pôde Kanady bol až Prvý slovenský podporný spolok založený v apríli 1928 v Regine, SK.⁴ Tento spolok zdôrazňoval myšlienku národnej slovenskej osobitosti a bol reakciou na čechoslovakizmus Československého podporného spolku v Montreale, QC, ktorý vznikol roku 1924 pôvodne tiež ako slovenský spolok, ale v marci 1925 z podnetu a pričinením niekoľkých montrealských Čechov prijal vyššie uvedený názov.⁵

V krátkom čase, najmä pod vplyvom svetovej hospodárskej krízy, bol Prvý slovenský podporný spolok v Regine, SK, nasledovaný ďalšími slovenskými podpornými spolkami. V decembri 1931 vznikol v Kirkland Lake, ON, Slovenský podporný spolok. Roku 1931 sa Československý podporný spolok v Montreale, QC, rozštiepil na dve časti, pričom v československo spolku zostalo deväť odborov a osem odborov utvorilo Prvý slovenský podporný spolok.⁶

Všetky tieto slovensko-kanadské spolky založené pred rokom 1932 boli však len lokálneho charakteru.⁷ Prvým slovenským spolkom väčšieho významu bol Prvý slovenský vzájomne podporný spolok, ktorý vznikol v januári 1932 v Blairmore, AB.⁸ Podobne v januári 1933 zlúčením všetkých odbočiek Slovenského podporného spolku v Kirkland Lake, ON, vznikol Národný slovenský vzájomne podporný spolok.⁹ A koneč-

1 KIRSCHBAUM, Jozef M.: *Slovaks in Canada*. Toronto : Canadian Ethnic Press Association of Ontario, 1967, s. 194, 179.

2 JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 112; JAKEŠOVÁ, Elena: Spoločné korene Slovenskej ligy v Amerike a Kanadskej slovenskej ligy (1907 – 1932). In: *Slováci v zahraničí 25*. Eds. Stanislav Bajanič, Viera Dendúrová-Tapalagová. Bratislava : Matica slovenská, 2008, s. 57-58.

3 *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárik. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 9.

4 JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 117.

5 JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 116-118.

6 JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 119, 116.

7 *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárik. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 9.

8 KIRSCHBAUM, Jozef M.: *Slovaks in Canada*. Toronto : Canadian Ethnic Press Association of Ontario, 1967, s. 194.

9 KIRSCHBAUM, Jozef M.: *Slovaks in Canada*. Toronto : Canadian Ethnic Press Association of Ontario, 1967, s. 194, 195. Niektoré zdroje uvádzajú ako dátum vzniku Národného slovenského vzájomne podporného spolku rok 1932. Pozri *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárik. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 10; JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 119, 126.

ne, v decembri 1932 vo Winnipegu, MB, bola založená Slovenská liga v Kanade, resp. Kanadská slovenská liga.¹⁰ V roku 1933 tak kanadskí Slováci mali tri väčšie podporné organizácie s odbočkami v rôznych častiach Kanady. V ich cieľoch z podporného hľadiska neboli zásadné rozdiely. Všetky sa snažili pomáhať slovenským prisťahovalcom a poskytovať im miesto na stretnutie. Rozdiely medzi nimi však boli v politickej oblasti, aj keď všetky tri zaujímali voči Slovensku kladný vlastenecký postoj. Členmi Kanadskej slovenskej ligy boli v prevažnej miere slovenskí prisťahovalci, ktorí zastávali myšlienku autonómie Slovenska v rámci federalizovanej ČSR a z konfesijného hľadiska to boli prevažne katolíci. Ostatné dve slovensko-kanadské organizácie boli z konfesijného hľadiska heterogénnejšie a z tohto dôvodu sa niektorí ich predstavitelia snažili z ich činnosti vylúčiť politiku a náboženstvo, na úkor ktorých zdôrazňovali sociálne a kultúrne ciele.¹¹

Kanadská slovenská liga, ako organizácia s cieľom združiť všetkých národne cítiacich Slovákov žijúcich v Kanade,¹² vznikla osamostatnením sa od SLA v decembri 1932 vo Winnipegu, MB. Aj keď vznikla v čase svetovej hospodárskej krízy a jej podiel na autonomistickom hnutí na Slovensku bol obmedzený predovšetkým na jeho morálnu podporu, od svojho vzniku stála pevne na stanovisku samobytnosti slovenského národa a autonómie Slovenska na základe Pittsburskej dohody.¹³ Už pri jej zakladaní hrala národná otázka významnú úlohu. Dňa 17. januára 1932 sa konala mimoriadna schôdza 415. zboru SLA vo Winnipegu, MB, zvolaná jej predsedom Andrejom Kučerom za účelom osamostatnenia sa kanadských zborov SLA. Príčinou mal byť prechod niektorých zborov SLA v západnej Kanade do čechoslovakistických spolkov. Andrej Kučera upozornil Ústrednú správu SLA, aby v danej záležitosti zakročila a chránila tak svoj majetok. V odpovedi predseda a tajomník SLA Ivan Bielek a Ján A. Kocúr uviedli, že nemôžu zasiahnuť, keďže išlo o územie cudzieho štátu s inou legislatívou. Ďalším faktorom, na ktorý poukazoval Andrej Kučera, bola rozsiahla československá propaganda financovaná pražskou vládou, a to aj z daní Slovákov na Slovensku.¹⁴

Na schôdzi dočasnej Ústrednej správy vtedy ešte Slovenskej ligy v Kanade v septembri 1932 bol prečítaný list adresovaný Andrejovi Hlinkovi a bolo prijaté uznesenie,

10 ČULEN, Konštantín: *Slovaks in Slovakia and Canada*. [B. m.] : Canadian Slovak League, 1955, s. 58. Organizácia vznikla s názvom Slovenská liga v Kanade. Dnešný názov Kanadská slovenská liga dostala až 24. februára 1934, keď jej ako podpornej organizácii bol udelený „Dominion Charter“, t. j. úradné povolenie na základe osobitného zákona prijatého kanadským parlamentom.

11 KIRSCHBAUM, Jozef M.: *Slovaks in Canada*. Toronto : Canadian Ethnic Press Association of Ontario, 1967, s. 194-195; JAKEŠOVÁ, Elena: Slovak Emigrants in Canada as Reflected in Diplomatic Documents. In: *Slovakia*, 1991 – 92, roč. 35, č. 64 – 65, s. 33.

12 University of Ottawa, Archives and Special Collections, Slovak Archives (SA), fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.22. *Canadian National Railways, Special Circular No. W 58-32 zo 7. novembra 1932*.

13 STOLÁRIK, M. Mark: The Slovak League of America and the Canadian Slovak League in the Struggle for the Self-Determination of the Nation, 1907 – 1992. In: *Slovakia*, roč. 39, 2007, č. 72 – 73, s. 25.

14 SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.7. *Congres Kanadských Slovákov*; SUTHERLAND, Anthony X.: *The Canadian Slovak League : A History 1932 – 1982*. Toronto : The Canadian Slovak League, 1984, s. 24; *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárik. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 18.

ktorým sa Slovenská liga v Kanade zaviazala spolupracovať v záujme slovenského národa spolu so SLA a s Andrejom Hlinkom a Martinom Rázusom.¹⁵

Na schôdzi 9. novembra 1932 bolo zostavené vyhlásenie a program prvého kongresu kanadských Slovákov. Zvolanie kongresu bolo uverejnené aj na Slovensku v *Slováku* a *Národných novinách*.¹⁶

Aj keď prvé kongresy Slovenskej ligy v Kanade, resp. Kanadskej slovenskej ligy boli zamerané predovšetkým na finančné a technické otázky novej organizácie, dotýkali sa aj otázky autonómie Slovenska. Na prvom ustanovujúcom kongrese Slovenskej ligy v Kanade, konanom v dňoch 12. – 14. decembra 1932 vo Winnipegu, MB, kanadskí Slováci prijali rezolúciu, v ktorej okrem iného žiadali, aby sa Pittsburská dohoda stala súčasťou ústavy ČSR: „*Slávnostne konštatujeme, že sme za vtelenie takzvanej Pittsburskej Dohody do ústavy Česko-Slovenskej Republiky, lebo sme pevne presvedčení, že jedine pri uznaní národa slovenského môže byť skutočná bratskosť a prirodzená vzájomnosť medzi Slovákami a Čechmi.*“¹⁷

V novembri 1933 na schôdzi Ústrednej správy Slovenskej ligy v Kanade vo Winnipegu, MB, kanadskí Slováci prijali rezolúciu, v ktorej okrem iného uviedli:

„*Pretože p. T. G. Masaryk, prezident Č.-S. R. schválne potupuje a nerešpektuje svoje vlastné dielo, PITTSBURGHSKÚ DOHODU, nevšíma si požiadavky národných práv slovenského národa, ktoré práva mu neodškriepiteľne prináležia, ďalej pretože prezident T. G. Masaryk nevyužije svojej úradnej moci a nezakročí, aby už raz v našom štáte nastal poriadok; preto Ústredná Správa Slovenskej Lígy v Kanade prejavuje mu týmto svoje zazlenie. Žiadame, aby PITTSBURGHSKÁ DOHODA bola bezodkladne vtelená do ústavy Č.-S. R., lebo je to prvý dokument určujúci pomer spolunažívania Čechov a Slovákov v slobodnom štáte, vydobytom spoločnými silami. Žiadame, aby v posledných mesiacoch uväznení slovenskí národní vodcovia boli hneď prepustení na slobodu, lebo dosiaľ niet žiadnych dôkazov viny na ich väznenie a zdá sa to byť všetko len politickým ťahom. Takýmto počínaním sa len rozširuje a prehľbuje priepasť medzi dvoma bratskými národami a zároveň podkopávajú sa základy štátnej celistvosti.*“¹⁸ V rezolúcii kanadskí Slováci ďalej žiadali, aby pri obsadzovaní úradníckych miest na Slovensku bol braný väčší ohľad na slovenskú inteligenciu a aby sa pod rúskom demokracie nerozširovala byrokracia. V rezolúcii vyzvali prezidenta ČSR, aby zastavil politickú perzekúciu Slovákov a zaviedol slobodu slova a tlače. Kanadskí Slováci ďalej požadovali, aby boli spravodlivo prerozdeľované investície a rozpočtové zdroje ČSR. Zároveň vyjadrili kategorický protest proti nespravodlivému zaobchádzaniu so Slovákami v ČSR a žiadali ich rovnoprávne postavenie s Čechmi. Rezolúciu zakončili výzvou, aby T. G. Masaryk, ako

15 *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárík. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 19-20.

16 *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárík. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 20.

17 SA, fond Andrej Potocký, k. 284, fasc. 284.18. *Zápisnica kongresu kanadských Slovákov, čiže prvého kongresu Slovenskej ligy v Kanade odbyvanej vo Winnipegu od 12. do 14. decembra 1932*; Prvý Kongress Slov. Lígy v Kanade skončil s úspechom. In: *Jednota*, roč. 42, 28. 12. 1932, č. 2149, s. 1; Dejiny rozprávajú o Kan. Slov. Lige. In: *Kanadský Slovák*, roč. 1, 17. 12. 1942, č. 22, s. 2.

18 SA, fond Imrich Stolárík, k. 575, fasc. 575.7. *Rezolúcia prijatá na riadnej mesačnej schôdzi Ústrednej Správy Slovenskej Lígy v Kanade, dňa 15. novembra 1933 v meste Winnipeg, Manitoba.*

prezident ČSR vykonal nápravu. „Ináč boli by sme prinútení podniknúť všetko možné na ochranu nášho utiskovaného národa, tak, ako sme to boli hotoví urobiť i v dobe revolučnej.“¹⁹

Podobná rezolúcia bola schválená aj na II. kongrese Slovenskej ligy v Kanade, konanom 11. – 13. decembra 1933 vo Winnipegu, MB, do programu ktorého si Slovenská liga v Kanade dala aj „*pojednávanie slovenskej národnej otázky v starom kraji*.“²⁰ V rezolúcii kanadskí Slováci uviedli: „*My synovia a dcéry slovenských matičiek, ako i verní k svojmu národu a verní našej Česko-Slovenskej Republike sa dozvedáme z hodnoverného prameňa, že bratia Česi stále utláčajú, prehánajú, súdia a žalárujú slovenských vodcov; ožobračujú Slovenskú zem, ako i cicajú tú poslednú krv toho chudobného roľníka a robotníka a tiež ich požiadavky sú odmietnuté; preto žiadame pána prezidenta Tomáša G. Masaryka, čo hlava Česko-Slovenskej Republike, aby rozhodne a bez odkladania zaviedol pokoj a poriadok v našom veľa milúvanom štáte, ktorý vydobyli horko a ťažko Česi a Slováci. Žiadame okamžité uvedenie do života samosprávy Slovenska, nepovažujeme za nutné v plnom rozsahu, ale žiadame obapolným záujmom zodpovedavé prevedenie samosprávy dľa možnosti a okolnosti, tvorených prirodzeným vývinom politického života*.“²¹ Kanadskí Slováci ďalej v rezolúcii žiadali, aby bola na Slovensku pozastavená cenzúra a aby sa obnovilo vydávanie časopisov, ktoré bolo pozastavené úradnou mocou. Zároveň vyhlásili, že sú proti takým názorom, ktoré odmietajú ich požiadavky. Rezolúcia naznačuje, že boli pripravení hľadať spôsoby, ako presadiť svoje požiadavky. Jedným zo spôsobov mala byť podpora ľudí a politických strán, ktoré boli ochotné podporiť požiadavku autonómie Slovenska v rámci ČSR.²²

Na II. kongrese Slovenskej ligy v Kanade zazneli hlasy, aby sa pri prijímaní členov Slovenskej ligy v Kanade nebralo do úvahy ich politické presvedčenie a že Slovenská liga v Kanade by mala byť len podpornou organizáciou. Kongres však tieto návrhy odmietol s odôvodnením, že Slovenská liga v Kanade sa nemôže zrieknuť slovenských zásad, na základe ktorých bola založená.²³ Naopak, bol jednomyselne prijatý návrh predsedu, aby Slovenská liga v Kanade vyhlásila spoluprácu so Slovenskou ligou v Amerike, Slovenskou ligou na Slovensku, Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (ďalej HSLS), Slovenskou národnou stranou (ďalej SNS) a slovenskými národnými organizáciami vôbec.²⁴

19 SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.7. *Rezolúcia prijatá na riadnej mesačnej schôdzi Ústrednej Správy Slovenskej Lígy v Kanade, dňa 15. novembra 1933 v meste Winnipeg, Manitoba*; STOLARIK, M. Mark: *The Slovak League of America and the Canadian Slovak League in the Struggle for the Self-Determination of the Nation, 1907 – 1992*, s. 25-26.

20 RAYMOND, Lambert: *Program kongresu Sl. Lígy v Kanade*. In: *Slovenská obrana*, roč. 19, 1. 12. 1933, č. 96, s. 7.

21 SA, fond Imrich Stolárik, k. 1137, fasc. 1137.7. *Rezolúcia prijatá na druhom (2) Kongresse Slovenskej Lígy v Kanade zo 16. januára 1934*; Archiv Ministerstva zahraničných vecí České republiky (AMZV ČR), fond III. sekce MZV 1918 – 1939, inv. č. 22, k. 651. *List Kancelárie prezidenta republiky ČSR Generálnemu konzulátu ČSR v Montreali, QC, z 26. 2. 1934*.

22 AMZV ČR, fond III. sekce MZV 1918 – 1939, inv. č. 22, k. 651. *List Kancelárie prezidenta republiky ČSR Generálnemu konzulátu ČSR v Montreali, QC, z 26. 2. 1934*.

23 *Kanadská slovenská liga 35ročná : Historický náčrt 1932 – 1967*. Ed. Imrich Stolárik. [B. m.] : Kanadská slovenská liga, 1967, s. 24-25.

24 RAYMOND, Lambert: *Úspech Druhého Kongresu Slov. Lígy v Kanade*. In: *Slovenská obrana*, roč. 20, 9. 1. 1934, č. 3, s. 5.

Slovenskej lige v Kanade bol 24. februára 1934 ako podpornej organizácii udelený „Dominion Charter“, t. j. úradné povolenie na základe osobitného zákona prijatého kanadským parlamentom, a jej názov sa oficiálne zmenil na Kanadská slovenská liga.²⁵ Kanadskí Slováci sa pod jej egidou okrem vlastnej činnosti v prospech autonómie Slovenska zapájali v tomto smere aj do aktivít amerických Slovákov, s ktorým (**nie ktorými?**) boli v úzkom kontakte. Svedčí o tom okrem iného skutočnosť, že na výzvu Jána A. Kocúra, tajomníka SLA, Andrej Kučera, predseda Kanadskej slovenskej ligy, zaslal rozsiahly referát na XIX. kongres SLA, ktorý bol na ňom prečítaný.²⁶ Za kanadských Slovákov združených v Kanadskej slovenskej lige v ňom zdôraznil: „*My sme s vami, ako sme prehlásili na prvom a na druhom kongresse Kanadskej Slovenskej Ligy, toto zdôrazňujem i na XIX. kongresse Slovenskej Ligy v Amerike. Že naša národná ustanovizeň K.S.L.²⁷ je ochotná kooperovať so S.L.v A.²⁸ v akcii vymáhania PITTSBURGHskej DOHODY.*“²⁹ Na kongrese bol prečítaný aj prípis Slovákov v Kanade, v ktorom žiadali SLA, aby neustávala v práci za práva slovenského národa a prisľúbili jej svoju spoluprácu.³⁰

V roku 1935 sa Kanadská slovenská liga pri príležitosti parlamentných volieb v ČSR svojím podpisom pripojila k *Apelu na krajových Slovákov* zostavenému Slovenskou ligou v Amerike a určenému Slovákom v ČSR, aby pri voľbách hlasovali za tie politické strany, ktoré mali v programe autonómiu Slovenska.³¹

V dňoch 21. – 23. októbra 1935 sa vo Fort Williame, ON, konal III. kongres Kanadskej slovenskej ligy. Na ňom bolo prijaté rozhodnutie, aby novým tlačovým orgánom Kanadskej slovenskej ligy sa namiesto dovtedajšej *Slovenskej obrany*, vydávanej v USA, stal *Slovák v Kanade*, tlačový orgán Národného slovenského vzájomne podporného spolku v Kirkland Lake, ON.³² Noviny boli vydávané kanadským Slovákom Gabrielom Kurldelom v slovenskom národnom duchu a svoj titul mali podľa *Slováka*, tlačového orgánu HSLS, vydávaného v Bratislave.³³

25 SUTHERLAND, Anthony X.: *The Canadian Slovak League : A History 1932 – 1982*. Toronto : The Canadian Slovak League, 1984, s. 29.

26 SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.7. *List J. Kocúra, tajomníka Slovenskej ligy v Amerike, A. Kučerovi, predsedovi Kanadskej slovenskej ligy z 10. novembra 1934*; SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.7. *List J. A. Kocúra, tajomníka Slovenskej ligy v Amerike, A. Kučerovi, predsedovi Kanadskej slovenskej ligy zo 17. decembra 1934*; SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.8. *List P. P. Hletka, predsedu Slovenskej ligy v Amerike, A. Kučerovi, predsedovi Kanadskej slovenskej ligy z 28. februára 1935*; 19. sjazd Slovenskej Ligy v Amerike. In: *Jednota*, roč. 44, 5. 12. 1934, č. 2250, s. 1.

27 K. S. L. – Kanadská slovenská liga (pozn. Š. K.).

28 S. L. v A. – Slovenská liga v Amerike (pozn. Š. K.).

29 SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.7. *Referát A. Kučeru, predsedu Kanadskej slovenskej ligy, na XIX. kongrese Slovenskej ligy v Amerike z 22. novembra 1934*.

30 19. sjazd Slovenskej Ligy v Amerike. In: *Jednota*, roč. 44, 5. 12. 1934, č. 2250, s. 1.

31 SA, fond Imrich Stolárik, k. 575, fasc. 575.8. *List A. Kučeru, predsedu Kanadskej slovenskej ligy J. A. Kocúrovi, tajomníkovi Slovenskej ligy v Amerike z 30. apríla 1935*; STOLARIK, M. Mark: *The Slovak League of America and the Canadian Slovak League in the Struggle for the Self-Determination of the Nation, 1907 – 1992*. In: *Slovakia*, roč. 39, 2007, č. 72 – 73, s. 26.

32 JAKEŠOVÁ, Elena: *Noviny a časopisy Slovákov v Kanade*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 2001, s. 18-19.

33 JAKEŠOVÁ, Elena: *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*. Bratislava : Veda, 1981, s. 120.

Podobne, ako pri predchádzajúcom kongrese, aj v programe III. kongresu Kanadskej slovenskej ligy bol bod venovaný slovenskej otázke v CSR.³⁴ Na kongrese bol jednomyseľne schválený návrh, aby Kanadská slovenská liga zaslala rezolúciu Spoločnosti národov do Ženevy, ako protest proti maďarským revizionistickým snahám a v záujme autonómie Slovenska.³⁵ V záležitosti autonómie Slovenska kanadskí Slováci v rezolúcii uviedli: „*Sme proti prenasledovaniu Slovákov nacionalistov*“³⁶ v Česko-Slovenskej Republike, lebo sme si vedomí, že každý statočný Slovák-Národovec je za SAMOSPRÁVU SLOVENSKA v rámci Česko-Slovenskej Republiky, ako to jasne určuje slávna známa PITTSBURGHSKÁ DOHODA. Sme proti spôsobom informačnej propagandy úradných predstaviteľov Česko-Slovenskej vlády, kde sa natískava Veľkočeská politická idea na úkor správnej sloviaanstvu a vôbec ľudstvu priaznivej Slovensko-svojráznej skutočnosti.“³⁷ Text rezolúcie v anglickom jazyku bol odoslaný generálnemu tajomníkovi Spoločnosti národov v Ženeve.³⁸

Ako uvádza Anthony X. Sutherland, vypracovanie a zaslanie tejto rezolúcie bolo najväčším politickým aktom Kanadskej slovenskej ligy v 30. rokoch 20. storočia.³⁹

Na kongrese, podobne, ako na svojom predchádzajúcom kongrese, Kanadská slovenská liga na návrh svojho predsedu Andreja Kučeru prehlásila trvalú národnú spoluprácu so Slovenskou ligou v Amerike, Slovenskou ligou vo Francúzsku, Slovenskou ligou na Slovensku, HSLŠ, SNS a slovenskými organizáciami na Slovensku i v zahraničí.⁴⁰

Na kongrese sa zúčastnil ako hosť aj Msgr. František Duboš, hlavný duchovný Prvej katolíckej slovenskej jednoty, ktorý vyzdvihol potrebu spolupráce kanadských Slovákov s americkými Slovákami v slovenskom národnom záujme.⁴¹

Dňa 12. januára 1937 sa konala ročná schôdza Ústrednej správy Kanadskej slovenskej ligy, z ktorej sa kanadskí Slováci rozhodli zaslať pozdravný list Andrejovi Hlinkovi a Martinovi Rázusovi ako predsedom HSLŠ a SNS.⁴² V liste Hlinkovi ho kanadskí

34 FAŤARA, Ján: Program III. Kongresu Kanadskej Slov. Ligy. In: *Slovenská obrana*, roč. 21, 4. 10. 1935, č. 80, 7.

35 SA, fond Andrej Potocký, k. 284, fasc. 284.19. *Zápisnica s (3) Tretieho Kongresu Kan. Slov. Ligy 1935, vydržiavaná v dňoch 21., 22., 23. októbra 1935 v meste Fort William, Ont.*

36 V zmysle autonómie Slovenska na základe ustanovení Pittsburskej dohody (pozn. Š. K.).

37 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.21. *Rezolúcia prijatá na 3. Kongrese Kanadskej Slovenskej Ligy, dňa 23. Okt. 1935 v miestnosti Národného Slovenského Domu vo Fort William, Ontario.*

38 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.21. *List Kanadskej slovenskej ligy generálnemu tajomníkovi Spoločnosti národov v Ženeve z 28. októbra 1935*; SA, fond Andrej Potocký, k. 284, fasc. 284.19. *Zápisnica s (3) Tretieho Kongresu Kan. Slov. Ligy 1935, vydržiavaná v dňoch 21., 22., 23. októbra 1935 v meste Fort William, Ont.*

39 SUTHERLAND, Anthony X.: *The Canadian Slovak League : A History 1932 – 1982*. Toronto : The Canadian Slovak League, 1984, s. 34. A. X. Sutherland na tej istej strane zároveň uvádza, že uvedená rezolúcia bola zostavená v spolupráci so SLA a že jej tajomník J. A. Kocúr naliehal na A. Kučeru, aby sa zúčastnil na tejto akcii. Nami preštudované pramene však nič nehovorí o tom, žeby SLA podobnú rezolúciu vypracovala, či zaslala Spoločnosti národov do Ženevy. Ako odosielateľ listu s textom uvedenej rezolúcie tiež figuruje len Kanadská slovenská liga.

40 SA, fond Imrich Stolárik, k. 1137, fasc. 1137.5. *Úspech III. ho Kongresu Slovenskej Ligy v Kanade.*

41 Po kongrese Kanadskej slovenskej ligy. In: *Slovák v Kanade*, roč. 7, 23. 11. 1935, č. 84, s. 3.

42 SA, fond Imrich Stolárik, k. 1137, fasc. 1137.6. *Ročná Schôdza Ústredia Kanadskej Slovenskej Ligy, odbyvaná dňa 12-ho Januára 1937.*

Slováci oslovili ako „*vodcu*“ slovenského národa a uistili ho o svojej lojalnosti v jeho snahách o autonómiu Slovenska.⁴³

Podobne kanadskí Slováci zaslali z ročnej schôdze Kanadskej slovenskej ligy konanej 17. – 18. januára 1938 vo Fort Williame, ON, rezolúcie Andrejovi Hlinkovi, HSES a SNS a protest *Na Slovensku po slovensky* prezidentovi ČSR Edvardovi Benešovi, predsedovi vlády ČSR Milanovi Hodžovi, HSES, SNS a slovenským študentom v Bratislave.⁴⁴

V rezolúcii adresovanej SNS jej kanadskí Slováci vyjadrili svoju dôveru a podporu a vyzvali ju, aby vytrvala vo svojich snahách o autonómiu Slovenska: „*Pracujte i nad'alej húževnate v Rázusovom duchu a vytrvajte až do úplného víťazstva, dokiaľ nebudú všetky túžby Slovenského Národa úplne splnené, ktoré sú v Pittsburgskej Dohode uvedené.*“⁴⁵

V proteste *Na Slovensku po slovensky* kanadskí Slováci odsúdili prax profesorského zboru na Univerzite Komenského v Bratislave v otázke používania slovenského jazyka a postavili sa za jeho rovnoprávnosť s českým jazykom.⁴⁶ Otázka slovenského jazyka bola pre kanadských Slovákov združených v Kanadskej slovenskej lige zvlášť citlivá.⁴⁷ Túto okolnosť odrážalo aj heslo Kanadskej slovenskej ligy, ktorým bolo: Za Boha a národ. A za tú našu slovenčinu.⁴⁸

Dňa 8. apríla 1938 sa vo Fort Williame, ON, konala štvrtročná schôdza Ústrednej správy Kanadskej slovenskej ligy, na ktorej bola prijatá rezolúcia v záujme ochrany ČSR a ochrany Slovákov v nej.⁴⁹ Rezolúcia bola adresovaná Edvardovi Benešovi, prezidentovi ČSR, a jej kópia bola zaslaná aj Milanovi Hodžovi, predsedovi vlády ČSR a iným slovenským predstaviteľom v ČSR. V nej kanadskí Slováci združení v Kanadskej slovenskej lige uistili československú vládu a Čechov a Slovákov v Československu o svojej lojalnosti voči ČSR a odmietli akékoľvek porušenie jej hraníc. V rezolúcii vyjadrili odhodlanie brániť ČSR v prípade napadnutia tak, ako Slováci združení v SLA podporovali jej vznik. Pripomenuli, že aj kanadskí Slováci štedro podporovali utvorenie ČSR. Zdôraznili, že zastávajú demokratické princípy v ČSR, zároveň však požadujú autonómiu Slovenska: „*Sme za uplatnenie Pittsburgskej dohody, t. j. za autonómiu pre Slovensko. Jedine Česi*

43 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.21. *List Kanadskej slovenskej ligy A. Hlinkovi, predsedovi HSES z 12. januára 1937.*

44 SA, fond Imrich Stolárik, k. 1137, fasc. 1137.7. *Zápisnica ročnej schôdze Ústrednej Správy Kanadskej Slovenskej Lígy zo 17. – 18. januára 1938.*

45 SA, fond Imrich Stolárik, k. 576, fasc. 576.1. *List A. Kučeru, predsedu Kanadskej slovenskej ligy a A. Potockého, tajomníka Kanadskej slovenskej ligy Slovenskej národnej strane z 18. januára 1938.*

46 SA, fond Imrich Stolárik, k. 576, fasc. 576.1. *Protest na Slovensku po Slovensky!; Slovenské vystáhovalstvo : Dokumenty 3 : Korešpondencia z rokov 1893 – 1939.* Eds. František Bielik, Elo Rákoš. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 257-258, dokument č. 376. *Protestná rezolúcia Ústrednej správy Kanadskej slovenskej ligy prezidentovi Československej republiky E. Benešovi za rovnoprávnosť slovenčiny a češtiny na Komenského univerzite v Bratislave zo 17. – 18. januára 1938;* Protest Kan. slov. ligy u prezidenta republiky. In: *Slovák v Kanade*, roč. 10, 3. 2. 1938, č. 5, s. 7.

47 SUTHERLAND, Anthony X.: *The Canadian Slovak League : A History 1932 – 1982.* Toronto : The Canadian Slovak League, 1984, s. 35.

48 HREHA, Štefan: K nášmu jubileu. In: *Kanadský Slovák*, roč. 1, 17. 12. 1942, č. 22, s. 16.

49 SA, fond Imrich Stolárik, k. 1137, fasc. 1137.7. *Štvrť Ročná Schôdza Ústrednej Správy K.S.L. dňa 8. ho Apr. 1938.*

a Slováci bojovali za tento štát, Česko-Slovensko, za ktorý boj bola Slovákom zaručená a podpísaná Pittsburghská dohoda. Dnes, keď Hitler ohrozuje ČSR, Slováci s Čechmi sú jediní vstave brániť tento štát, jeho hranice a demokraciu, ktorej demokracie doposiaľ Slováci nemali a nepoživali. Dnes, po uplynutí 20. výročia založenia čl. štátu, že terajšia čl. vláda splní daný sľub Slovákom a dá im autonómiu, akú im zaručuje Pittsburghská dohoda. Tým len bude zosilnená česko-slovenská vláda a jej štát.“⁵⁰

V lete 1938, keď sa na Slovensko vybrala tzv. jubilárna výprava amerických Slovákov s delegáciou Slovenskej ligy v Amerike pri príležitosti 20. výročia vzniku Pittsburskej dohody, boli na Slovensko prizvaní cestovať aj zástupcovia kanadských Slovákov. Pre finančné ťažkosti však nevyslali na Slovensko zástupcu zo svojich radov, ale zastupovaním poverili predsedu SLA Petra P. Hletka.⁵¹ Aj keď sa teda všeobecne hovorilo a aj v súčasnej odbornej literatúre hovorí len o delegácii SLA, v skutočnosti to bola delegácia aj Kanadskej slovenskej ligy.

V dňoch 19. – 21. septembra 1938 sa v Montreale, QC, konal IV. kongres Kanadskej slovenskej ligy. Na ňom si prítomní kanadskí Slováci uctili pamiatku zosnulého predsedu HSLŠ Andreja Hlinku minútou ticha a povstaním. Za zomrelého bola odslúžená sv. omša.⁵² Na kongrese prijali prehlásenie adresované predsedníctvu HSLŠ, v ktorom stranu vyzvali, aby neustávala v národnej práci, ale aby pokračovala v diele svojho zosnulého predsedu. Vyzvali ju, aby zotrvala na stanovisku autonómie Slovenska v rámci ČSR. Zároveň v prehlásení vyjadrili HSLŠ svoju podporu: „*My, Kanadskí Slováci, stojíme za vami a sledujeme váš ťažký boj o národné práva slovenského ľudu v tejto kritickvej dobe, kde oči celého sveta sú upreté na Česko-Slovenskú Republiku.*“⁵³ V podobnom duchu sa nieslo i prehlásenie adresované predsedníctvu SNS, v ktorom ju kanadskí Slováci vyzvali k jednote v otázke autonómie Slovenska a ponúkli jej svoju podporu: „*Voláme k vám, buďte jednotní za práva Slovenska, t. j. autonómiu v rámci Česko-Slovenskej Republiky. Poznamenávame, že môžete sa spoliehať na našu pomoc tu z dalekej Kanady.*“⁵⁴ Na IV. kongrese Kanadskej slovenskej ligy prítomní kanadskí Slováci schválili pozdrav a prejav i prezidentovi ČSR Edvardovi Benešovi. V ňom deklarovali, že sú za celistvosť ČSR a zároveň vyjadrili požiadavku zavedenia autonómie Slovenska: „*Žiadame vteliť Pittsburghskú Dohodu do ústavnej listiny Česko-Slovenskej Republiky a uvedenie do života samosprávy Slovenska. Veríme, že honorovanie tejto smluvy napísanej a podpísanej prvým prezidentom-Osloboditeľom T. G. Masarykom Čechov a Slovákov zjednotí a rozvratníkov umlčí.*“⁵⁵

50 Z Ústredia Kanadskej slovenskej ligy. In: *Slovák v Kanade*, roč. 10, 21. 4. 1938, č. 16, s. 7.

51 SA, fond Imrich Stolárik, k. 576, fasc. 576.1. *List A. Potockého, tajomníka Kanadskej slovenskej ligy A. Kučerovi, predsedovi Kanadskej slovenskej ligy z 29. 1. 1938*; KUČERA, Andrej: Dvadsaťročné jubileum Pittsburghskej dohody. In: *Slovák v Kanade*, roč. 10, 9. 6. 1938, č. 23, s. 7.

52 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.22. *Štvrtý kongres Kan. Slov. Ligy 19., 20., 21. sep. 1938 v Montreal, Que.*

53 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.21. *Prehlásenie adresované predsedníctvu HSLŠ prijaté na IV. kongrese Kanadskej slovenskej ligy 20. septembra 1938.*

54 SA, fond Imrich Stolárik, k. 576, fasc. 576.1. *Prehlásenie adresované predsedníctvu SNS prijaté na IV. kongrese Kanadskej slovenskej ligy 20. septembra 1938.*

55 SA, fond Andrej Potocký, k. 283, fasc. 283.21. *Pozdrav a Prejav P. Prezidentovi Č. S. R. prijatý na IV. kongrese Kanadskej slovenskej ligy 19. – 21. septembra 1938.*

IV. kongres Kanadskej slovenskej ligy sa konal bezprostredne pred vyhlásením autonómie Slovenska v Žiline 6. októbra 1938, ktoré kanadských Slovákov zastihlo uprostred činnosti za autonómiu Slovenska. Z listu predsedu Kanadskej slovenskej ligy Andreja Kučeru jej tajomníkovi Andrejovi Potockému zo 7. októbra 1938 sa dozvedáme, že Andrej Kučera síce prehlásenia pre HSLS a SNS prijaté na IV. kongrese odoslal na Slovensko, ale pozdrav a prejav prezidentovi ČSR vzhľadom na jeho abdikáciu už odoslať nestihol.⁵⁶

Je preto zjavné, že podiel kanadských Slovákov na autonomistickom hnutí na Slovensku je až takmer do konca 20. rokov 20. storočia merateľný v rámci slovensko-amerických organizácií. Zmena nastala až po vzniku samostatných slovensko-kanadských spolkov, najmä Kanadskej slovenskej ligy v decembri 1932. Táto organizácia od svojho založenia stála na stanovisku samobytnosti slovenského národa a autonómie Slovenska na základe Pittsburskej dohody. V dôsledku negatívnych dopadov svetovej hospodárskej krízy sa pritom podpora kanadských Slovákov autonomistickému hnutiu na Slovensku obmedzovala predovšetkým na morálnu pomoc. Kanadská slovenská liga zasielala rezolúcie a prehlásenia politickým predstaviteľom v Československu buď vyjadrujúce protest proti politike československých vládnych kruhov, alebo podporu slovenským autonomistickým politickým stranám. V tomto smere spolupracovala najmä so Slovenskou ligou v Amerike, v ktorej delegácii vyslanej do Československa roku 1938 mali v osobe jej predsedu Petra P. Hletka svojho zástupcu aj kanadskí Slováci združení v Kanadskej slovenskej lige.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*
(*Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

56 SA, fond Imrich Stolárik, k. 576, fasc. 576.1. List A. Kučeru, predsedu Kanadskej slovenskej ligy, A. Potockému, tajomníkovi Kanadskej slovenskej ligy zo 7. októbra 1938.

VZNIK A VÝVOJ ANORGANICKÉHO CHEMICKÉHO ZÁVODU V KOSTOĽANOCH NAD HORNÁDOM

Branislav KRASNOVSKÝ

Abstract

Origin and development of inorganic chemical plant in Kostol'any nad Hornádom. In 1904, a small plant for production of synthetic fertilizers was established in Kostol'any nad Hornádom. Its products were distributed within the area of Eastern Slovakia as well as the adjacent territories of Hungary and Romania. The importance of the plant increased in the years of World War I, when the company owners began to trade with sulphur acid (used as base in inorganic chemical production and explosive production). After the rise of the first Czechoslovak republic, Weiser Company, which established the plant in Kostol'any nad Hornádom, took advantage of the fact that the plant was situated in the distant corner of Czechoslovakia and represented no danger for the strong concerns, which ruled or controlled the whole nitrate industry in Europe, due to its low production capacity and problematic transport connection. When the Slovak republic was established, the Jewish owner lost its plant that became a part of IG Farben Concern. The plant continued in production of synthetic fertilizers and began the production of lead tubes. The plant was under the state control since 1945. In the following period, the plant underwent partial modernisation. After 1948, the production of synthetic fertilizers was closed and the plant concentrated on sulphur acid production for Ostrava region. Due to low production capacity, ecological problems and lack of labour force at VSŽ Košice build-up, the plant was closed in 1965.

Key words

Kostol'any nad Hornádom. Chemistry. History. Inorganic industry. Synthetic fertilizers. Superphosphate. Sulphur acid. Nitric acid. Lead tubes. Oxygen.

Zusammenfassung

Entstehung und Entwicklung des anorganischen chemischen Betriebs in Kostol'any nad Hornádom. In Kostol'any nad Hornádom entstand im Jahre 1904 ein kleiner Betrieb für die Produktion der Kunstdünger., der mit seinen Produkten nicht nur die ostslowakische Region, sondern auch die beiliegenden Teile Ungarns und Rumäniens versorgte. Die Bedeutung des Betriebs wuchs während des ersten Weltkrieges an, als die Besitzer auch mit der Schwefelsäure zu handeln begannen (sie wird als Grundrohstoff in der anorganischen chemischen Produktion und bei der Produktion der Explosivstoffe benutzt). Die Firma Weiser, die den Betrieb in Kostol'any nad Hornádom erbaute, nutzte nach der Entstehung der ersten Tschechoslowakei jene Tatsache aus, dass der Betrieb in einer entfernten Ecke der Tschechoslowakei liegt und bildet infolge der niedrigen Kapazität der Produktion und der problematischen Verkehrsverbindung keine Gefahr für die starken Konzerne, die die ganze Nitratindustrie in Europa beherrschten, bzw. kontrollierten. Nach der Entstehung des Slowakischen Staates kamen die jüdischen Besitzer des Betriebs um die Fabrik, der Betrieb wurde schliesslich zum Bestandteil des Konzerns IG Farben. Der Betrieb setzte die Produktion der Kunstdünger fort und

dazu kam die Produktion der Bleiröhre. Nach dem Jahre 1945 geriet der Betrieb unter die Nationalverwaltung. Der Betrieb wurde im Jahre 1945 teilweise modernisiert, nach dem Jahre 1948 wurde die Produktion der Kunstdünger allmählich aufgehoben, der Betrieb konzentrierte sich auf die Produktion der Schwefelsäure auf die Region von Ostrava, infolge der niedrigen Kapazität der Produktion, der ökologischen Probleme und Mangels an Arbeitskräfte bei dem Aufbau der Ostslowakischen Eisenwerke VSŽ Košice wurde schliesslich der Betrieb im Jahre 1965 aufgehoben.

Schlüsselwörter

Kostoľany nad Hornádom. Chemie. Geschichte. Anorganische Industrie. Kunstdünger. Superphosphate. Schwefelsäure. Salpetersäure. Bleiröhre. Sauerstoff.

Slovensko malo v Uhorsku v rámci chemického priemyslu dôležité postavenie. Významné anorganické fabriky sa pochopiteľne nachádzali aj na území dnešného Maďarska, pričom na ich vzniku participoval cudzí, väčšinou anglický a nemecký kapitál. Najvýznamnejšími konkurentmi slovenských anorganických podnikov v Uhorsku boli viaceré spoločnosti, pričom niektoré z nich sa chemickej výrobe venovali len okrajovo. V celouhorskom kontexte však kapacitou svojej výroby predčili všetky slovenské anorganické chemické fabriky, s výnimkou spoločnosti Alfred Nobel and Co. v Bratislave, ktorá patrila k najvýznamnejším chemickým závodom v celej strednej Európe.¹

Významnou spoločnosťou, ktorá sa zaoberala aj chemickou výrobou, bola Uhorská všeobecná banská spoločnosť pre ťažbu uhlia, založená v roku 1891. Vo fabrike mala silné zastúpenie holandská firma Centrale Bank voor Spoorwegen z Amsterdamu. Spoločnosť, ktorá sa venovala ťažbe uhlia, vlastnila viacero vápeniek a fabrik na výrobu karbidu vápnika. Závody vo Felsőgalla, Beremende, Hejőcsabe pri Miskolci, Beremende alebo Tatabánye okrem ťažby uhlia a úpravy vyťažovaných produktov vyrábali pre vlastné potreby aj niektoré anorganické zlúčeniny, potrebné pri technologických postupoch. Časť anorganických produktov však bola spoločnosť v prípade potreby schopná distribuovať aj na uhorských vnútorných trhoch. Výroba chemických anorganických zlúčenín pre vlastnú obmedzenú potrebu bola charakteristická aj pre Šálgótárjánovú spoločnosť pre ťažbu uhlia, založenú v Budapešti v roku 1868.²

Pre vývoj uhorského chemického priemyslu mali tieto dve mamutie spoločnosti veľký význam. Ich význam nesúvisel priamo s chemickou výrobou, obidve spoločnosti – Šálgotarjánová spoločnosť i Uhorská všeobecná banská spoločnosť pre ťažbu uhlia vlastnili množstvo akcií aj v iných uhorských spoločnostiach a cez tieto spoločnosti prenikol do uhorského ekonomického priestoru cudzí kapitál.

V poradí tretím najväčším anorganickým závodom, ktorý vznikol na Slovensku v čase existencie rakúsko-uhorskej monarchie (po Dynamit Nobel Bratislava a Hungaria Žilina), bol závod v Kostoľanoch nad Hornádom, ktorý založil v roku 1904 rumunský podnikateľ E. Weiser.³

1 Podnikový archív n. p. Istrochem (PAI) Bratislava, fond Dynamit Nobel (DN) a.s., inv. č. 215. *Dôležitejší priemysel v Maďarsku.*

2 PAI Bratislava, fond DN a.s., inv. č. 215. *Dôležitejší priemysel v Maďarsku.*

3 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostoľany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 184.

V tomto závode začali vyrábať umelé hnojivá na báze superfosfátu. Superfosfáty sa vyrábali podľa Beskowovho systému, pri ktorom sa fosforitová múčka zmiešala s kyselinou sírovou v liatinovom kotle na strope vozňovej komory. Z kotlíka, ktorým bola asi 1,5 m vysoká nádoba, potom stekala horúca zmes do vozňa v komore, z ktorej sa následne odsával fluorovodík. Po naplnení sa vozeň ochladil, odstránili sa bočnice a vozeň so stuhnutým obsahom sa presunul ku karuselu s nožmi, kde sa produkt rozrezal. Rozrezaný superfosfát sa potom dopravil do skladu, kde určitý čas dozrieval.⁴

Rodina Weiserovcov sa zaoberala obchodom s obilím a do výroby superfosfátu sa zapojili aj z toho dôvodu, že po požiari, v ktorom boli zlikvidované firemné sklady s obilím, sa im podarilo získať väčšiu finančnú čiastku od poisťovne, ktorú použili ako počiatočný kapitál na výstavbu novej továrne.⁵

Prvá výrobňa superfosfátu vo firme Weiser bola primitívna budova na kamennom základe, v ktorej sa surový fosfát polieval kyselinou sírovou, pričom sa ručne premiešaval lopatami. Po tejto zdraviu škodlivej činnosti sa nechával superfosfát dozrieť a predával sa ako voľne ložený okolitým roľníkom. Až v neskoršom období bola postavená dozrievacia pivnica, nad ktorou bol miešací kotol, pričom pohon miešadla v kotle obstarával parný stroj s výkonom 10 HP. Suroviny – fosfáty sa dovážali pomleté, kyselina sírová sa dovážala z Rumunska a v neskoršom období zo Žiliny, Hrušova a Bratislavy.⁶

Výrobný proces, v ktorom sa na 100 kg fosfátov dávalo 100 kg 68 % kyseliny sírovej, trval v dozrievacej pivnici dva dni, pričom kapacita pivnice bola približne 20 ton superfosfátu. Celý výrobný proces trval dva dni, jeden deň prebiehalo miešanie a na druhý deň sa hotový superfosfát vykopával a ručne vyvážal z pivnice do skladov. Obchodom so superfosfátom sa Eduard Weiser finančne pozdvihol, a preto pristúpil v roku 1906 k rozšíreniu výroby a skladov. V roku 1906 boli pivnice zväčšené a bola zavedená úzkokolejná železnica, pomocou ktorej sa vyvážal superfosfát vozíkmi. Takisto bol pristanený výtah, vďaka ktorému bol naložený vozík so superfosfátom vytiahnutý v pivnici na podlažie, odkiaľ smeroval k drvičom a sitám. Hotový produkt sa pomocou vozíkov dopravoval do skladu.⁷

V roku 1910 bol zakúpený parný stroj s výkonom 80 HP pre pohon väčšieho miešadla v kotle, pre výtah hotového superfosfátu, drvič hotového superfosfátu a pre pohon novoinštalovaného guľového mlyna. Weiser expedoval väčšiu časť výrobkov do Rumunska, tesne pred prvou svetovou vojnou sa mu podarilo predávať menšie množstvá kyseliny sírovej najmä z Rumunska do Žiliny, Hrušova a Bratislavy.⁸

Dôvodov, prečo sa firme Weiser podarilo presadiť na trhoch s kyselinou sírovou aj na západe monarchie, bolo niekoľko. Azda najdôležitejším bola skutočnosť, že habsburská

4 Bližšie info o Beskowovom systéme porovnaj aj v http://www.postorna.info/historie_chemickych_zavodu.php.

5 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 184.

6 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 184.

7 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 184.

8 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 184.

monarchia v tomto období zažívala obdobie rozmachu zbrojárskej výroby, ktorá bola priamo determinovaná politickou situáciou v Európe v predvečer prvej svetovej vojny. Výroba výbušnín dosiahla svoj vrchol v období prvej svetovej vojny, keď sa postupne končila investičná výstavba v rámci Hindenburgovho plánu.⁹

V roku 1914 na základe Hindenburgovho plánu zaviedli do prevádzky v Bratislave výrobu kyseliny pikrovej a trinitrotoluénu, v roku 1917 sa zintenzívnila výroba nitroglycerínu, ktorá dosiahla kapacitu približne 20 t/24 hodín. Od roku 1915, keď sa stal riaditeľom závodu dr. E. Phillipp (1915 – 1939), vyrábala fabrika denne 40 000 kg balistitu, postavila sa nová továreň na oleum, nová továreň na výrobu kyseliny dusičnej podľa Fischerovho systému a potom aj tretia elektráreň na pokrytie veľkej spotreby energie v nitrocelulóžke a prachárni. V tomto roku sa postavila aj malá pokusná Lindeho stanica na výrobu tekutého vzduchu, ktorý mal slúžiť na výrobu oxylikvitu.¹⁰

Dňa 23. 9. 1915 vznikol na Slovensku aj ďalší závod na výrobu výbušnín. Týmto závozom sa stala trencianska továreň Hunnia, ktorej počiatkový kapitál predstavoval sumu 2 000 000 korún. Podobne ako bratislavská Dynamitka aj závod v Trenčíne potreboval pre svoju výrobu okrem iného aj zvýšené množstvá kyseliny sírovej. Závod vyrábala bezpečnostné výbušné látky (titanit a methanit), jeho riaditeľom sa stal dr. Fr. Chorin jun., v správnej rade mali svoje miesta viacerí finančníci a priemyselníci, ktorí vlastnili akcie aj v iných podnikoch. V správnej rade boli: barón R. Coudenhove-Kalergi, E. Phillip, L. Hevessy, Dr. E. Pekar, L. Popper, L. Reimann, J. Szalavsky, E. Stein, gróf A. Thurn-Taxis, A. Vojnič a iní.¹¹

Prvá svetová vojna, rozpad monarchie, nostrifikácia, zmena meny, ako aj povojnové krízy negatívne ovplyvnili aj ekonomické postavenie viacerých chemických spoločností a firiem na Slovensku. Zmeny nastali aj v podniku Kostofany nad Hornádom. Rodinné vedenie firmy Weiserovcov sa od začiatku existencie závodu orientovalo najmä na výrobu umelých hnojív, takže po vzniku I. ČSR využili problém s nedostatkom umelých hnojív v Československu. Firma zásobovala najmä východoslovenský región a čiastočne aj Zakarpatskú Ukrajinu i priľahlé časti Maďarska a Rumunska.¹²

Od agrárnych cieľ sa v roku 1927 očakávalo značné rozvinutie obchodu so superfosfátmi v Československu. Zlé klimatické podmienky a živelné pohromy, ktoré v roku 1927 sužovali Československo, zapríčinili nižšiu kúpyschopnosť obyvateľstva aj v celoštátnom meradle. Postupne sa znížil export československého superfosfátu do Rakúska, dôvodom bolo zvýšenie dovozného cla o viac ako 60 %. V Rakúsku, kde sa stali anorganické chemické podniky súčasťou nemeckých koncernov, sa v krátkej dobe zvýšila produkcia hnojív natoľko, že Rakúšania boli schopní exportovať svoje hnojivá aj do pohraničných československých oblastí. Postupne klesala zamestnanosť v tomto priemyselnom odvetví, navyše Maďari svojou priamou štátnou podporou domácim podnikom

9 PAI Bratislava, fond DN a.s., šk. 1, inv. č. 2. *Protokol zápisníc správnej rady akc. spol. Dynamit Nobel – diel IV. Z rokov 1914 – 1932.*

10 PAI Bratislava, fond DN a.s., šk. 1, inv. č. 2. *Protokol zápisníc správnej rady akc. spol. Dynamit Nobel – diel IV. Z rokov 1914 – 1932.*

11 KOHÁROVÁ, Mária: Výroba výbušnín na Slovensku v letech 1918 – 1938. In: *Historické štúdie*, 2000, č. 41, s. 216.

12 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostofany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

anorganického chemického priemyslu eliminovali možnosť československých podnikov uplatniť sa na maďarskom trhu. Oslabenie československých pozícií prinieslo so sebou prienik zahraničných koncernov I. G. Farbenindustrie, Harrimann-Giesche a talianskeho koncernu Montecatini na československý trh.¹³

Uvedené problémy sa však firmy Weiser nedotkli výrazným spôsobom. Dôvodom bola vzdialenosť Kostolian nad Hornádom od centra stredoeurópskeho diania, doprava konkurenčných výrobkov by zapríčinila predraženie ceny vyrobených superfosfátov, Thomasovej strusky a draselných hnojív, takže by sa pri nízkej kúpyschopnosti východoslovenského obyvateľstva nedosiahol zo strany konkurencie požadovaný efekt. Navyše z hľadiska výrobných kapacít nebola firma Weiser pre uvedené nadnárodné koncerny rovnocenným súperom, postavenie koncernov I. G. Farbenindustrie, Harrimann-Giesche a Montecatini v európskom priestore nemalo v tejto dobe monopolný charakter, takže predstavitelia týchto koncernov necítili potrebu z dôvodu určovania cenovej hladiny na európskych trhoch získať malú továreň v Kostolčanoch nad Hornádom.¹⁴

Takisto štátna politika Maďarska, ktoré pristúpilo k priamej podpore domácich anorganických chemických podnikov, neznamenala pre Kostolčany nad Hornádom významnejšiu hrozbu. Dôvodom boli ekonomické aktivity firmy Weiser, ktorá mala zázemie aj v Maďarsku a Rumunsku, takže napriek uvedenej situácii firma dokázala distribuovať časť svojich výrobkov aj na maďarských a rumunských trhoch.¹⁵

V roku 1926 začalo vedenie firmy s výstavbou novej výroby superfosfátu, ktorá bola dokončená v roku 1928. Do novej výroby bol zavedený nový prstencový mlyn surového fosfátu s pohyblivými sitami, bola postavená dozrievacia betónová pivnica s pojazdným dnom a bubnovým vyrezávacím zariadením. Do prevádzky bola daná aj veľká parná lokomotíva o výkone 250 HP a bol zavedený aj pohon na elektrické motory. V roku 1928 boli postavené aj veľké sklady na superfosfát, do ktorých sa superfosfát rozvážal visutou koľajovou dráhou a na mieste starých skladov superfosfátu sa postavila výrobná olovených rúr.¹⁶

Pretože dovoz 68 % kyseliny sírovej bol finančne nákladný, rozhodol sa Eduard Weiser postaviť vlastnú výrobnú kyselinu sírovú a v roku 1936 bola výstavba ukončená. Vo výrobni sa vyrábala kyselina sírová komorovým spôsobom a bola určená len pre vlastnú potrebu na výrobu superfosfátu.¹⁷

13 JELINEK, Josef: Chemický průmysl Československý v roce 1927. In: *Chemické listy*, roč. 50, 1927, č. 2, s. 586.

14 JELINEK, Josef: Chemický průmysl Československý v roce 1927. In: *Chemické listy*, roč. 50, 1927, č. 2, s. 586.

15 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolčany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

16 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolčany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

17 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolčany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

Tabuľka 1 Výrobný program a kapacity v závode v Kostolnoch nad Hornádom na sklonku existencie I. ČSR¹⁸

Rok	Superfosfát 16 – 20 % P ₂ O ₅ (t)	Kyselina sírová 68 % H ₂ SO ₄ (t)	Olovené rúry (t)
1936	10 500	5 750	260
1937	13 000	6 800	290
1938	9 500	4 900	250

Firma v Kostolnoch nad Hornádom sa po vzniku Slovenského štátu dostala do nezávideniahodnej situácie. Po vzniku Slovenského štátu sa objavili ťažkosti v dovoze umelých hnojív na Slovensko. Majitelia kostolianskej továrne – rodina Weissovcov – žili v Budapešti, podnik posledné roky pred začiatkom II. svetovej vojny však nič nevyrábal a za to kartel československých výrobcov hnojív vyplácal rodine Weissovcov odmenu 205 000 korún ročne. Po 14. marci 1939 sa objavili ťažkosti v dovoze umelých hnojív na Slovensko a firma sa dostala do pozornosti nemeckého koncernu IG Farben. Spočiatku prevzala nemecká IG Farben fabriku v Kostolnoch do prenájmu, postupne však vo vedení firmy IG Farbenindustrie dozrelo rozhodnutie, závod od majiteľov odkúpiť. Kúpu vyjednával s Weissovcami dr. E. von Simontsits, predseda Maďarskej obchodnej banky, ktorý úzko spolupracoval s koncernom IG Farbenindustrie.¹⁹

Pri kúpe závodu nastali menšie problémy, židovskí majitelia žiadali sumu 8 400 000 korún, IG Farben nebola ochotná ponúknuť viac ako 6 000 000 korún. Nakoniec v roku 1940 bol židovský majiteľ prinútený prenajať závod firme Účastinná spoločnosť Dynamit Nobel Bratislava. Tesne po arizácii dňa 18. septembra 1941 získal fabriku v Kostolnoch nad Hornádom Zväz roľníckych a vzájomných pokladníc, s.r.o. Bratislava, tento stav sa však ukázal ako nevyhovujúci. V roku 1942 bola rozhodnutím Ústredného hospodárskeho úradu v Bratislave č. 24602/III-7/1942 vytvorená účastinná spoločnosť Slovenská chemická továreň Kostolany nad Hornádom s 50% účasťou Sedliackej banky (prebrala pozície Zväzu roľníckych a vzájomných pokladníc) a 50% účasťou spoločnosti Dynamit Nobel Bratislava, pričom podnik vydal 2 000 účastín po 1 000 korunách. V novej správnej rade získali najvýznamnejšie pozície už spomenutý H. Gattineau, riaditeľ Sedliackej banky Ing. J. Havlík, F. Jurčovič, K. Meyer (riaditeľ Dynamit Nobel Bratislava), V. Pecho-Pečner a technický riaditeľ bratislavskej Dynamitky O. Schmidt.²⁰

V rokoch 1942 a 1943 bolo postavené zariadenie na výrobu fluorokremičitanu sodného, ktoré pozostávalo zo zrážacej nádrže a sušiacej pece. Dodávky fosfátov, ktoré prichádzali v štyridsiatych rokoch z Afriky a Belgicka, však čoskoro začali viaznuť a ich množstvo bolo determinované vojnovými udalosťami, ako aj nemeckými záujmami. Podnik sa preto rozhodol z dôvodu nedostatku surovín obmedziť výrobu fosfátových

18 Tabuľka vytvorená na základe materiálov, prebratých zo štúdie Štefana Jančára o stave výroby v Kostolnoch nad Hornádom.

19 PAI Bratislava, fond DN, a.s., šk. 34, fond 273 – revízna správa spol. Kostolany nad Hornádom.

20 PAI Bratislava, fond DN, a.s., šk. 34, fond 273 – revízna správa spol. Kostolany nad Hornádom.

hnojív a sústredil sa na výrobu olovených rúr, plômb a ďalších špecifických olovených výrobkov. Od roku 1942 sa podnik v Kostolňanoch nad Hornádom stal aj súčasťou nemeckého kartelu DEHAG (umelé hnojivá). V roku 1944 boli komory a veže výrobné kyseliny sírovej demontované a pred príchodom frontu boli strojné súčiastky výrobné olovených rúr uschované pred zničením respektíve odtransportovaním do Nemecka.²¹

Tabuľka 2 Výroba v závode Kostolňany nad Hornádom počas existencie Slovenského štátu²²

Rok	Superfosfát16 – 20 % P ₂ O ₅ (t)	Kyselina sírová 68 % H ₂ SO ₄ (t)	Fluorkremičitan sodný Na ₂ [SIF ₆] (t)	Olovené rúry (t)
1939	9 900	5 020	0	190
1940	8 346	4 380	0	200
1941	5 062	2 940	0	220
1942	9 030	5 146	20	460
1943	0	0	0	140
1944	1 926	1 008	0	0
1945	0	0	0	35

Po druhej svetovej vojne slovenský chemický priemysel v rokoch 1945 – 1948 prešiel zmenami, ktorých princípom bolo upraviť štruktúru priemyslu v nových zmenených hospodárskych a politických súvislostiach. Ďalší vývoj slovenského chemického priemyslu a celého hospodárskeho života priamo determinovalo viacero všeobecne známych faktorov (vojnové škody na priemyselnej infraštruktúre, neproduktívne obnovovacie práce, celkový rozpad trhu, Košický vládny program, konfiškácia majetku kolaborantov, odsun Nemcov, menová reforma, plánované riadenie hospodárskeho života, Víťazný február 1948 a nová vlna znárodňovania a pod.)²³

Nová etapa vývoja slovenského hospodárstva nastala dňa 27. októbra 1948, kedy Národné zhromaždenie schválilo prvý päťročný hospodársky plán na roky 1949 – 1953. Plán, ktorý vychádzal zo sovietskych skúseností, si ako jednu z hlavných úloh vytýčil industrializáciu Slovenska. Hospodársky vývoj v Československej ľudovodemokratickej republike bol však v ďalšom období podmienený a ovplyvnený vznikom Rady vzájomnej a hospodárskej pomoci, (vznikla v dňoch 5. – 8. 1949). V rámci tohto hospodárskeho zoskupenia muselo Československo, ktoré patrilo k šiestim zakladajúcim členom, zosúladiť svoju hospodársku politiku s ostatnými členskými štátmi, čo sa prejavilo aj vo výrobných zmenách v chemickom priemysle a v jeho novej reorganizácii.²⁴

21 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolňany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

22 Tabuľka vytvorená na základe informácií zo štúdie Štefana Jančára.

23 Porovnaj aj KOVÁČIK, Ján – VÁLIK, Bohuslav: *Malý sprievodca ekonomikou Slovenska*. Bratislava 1965, s. 93-95.

24 KOVÁČIK, Ján – VÁLIK, Bohuslav: *Malý sprievodca ekonomikou Slovenska*. Bratislava 1965, s. 93-95.

Podnik v Kostol'anoch nad Hornádcom sa po skončení druhej svetovej vojny dostal pod národnú správu (národným správcom sa stal Alexander Korach). Podnik sa po prekonaní problémov s dopravou a surovinami venoval výrobe olovených rúr, pretože v tomto období neexistoval ďalší výrobca olovených rúr v Československu, firma nemala možnosť presadiť sa na trhu vlastnými anorganickými produktmi. Časť výrobného zariadenia, odtransportovaného nemeckými odborníkmi pred prechodom frontu, sa našla dňa 15. apríla 1945 v bratislavskej Dynamitke, kde toto výrobné zariadenie už aj ostalo. Vedenie firmy stornovalo svoje požiadavky voči Červenej armáde a závod nahlásil vojnové škody vo výške 1 437 237 Kčs (nehnutelnosti 29 239 Kčs, obytné budovy 57 998 Kčs, továrenské budovy (500 000 Kčs, stroje a prístroje 850 000 Kčs). Celková bilancia závodu nebola v roku 1945 práve najhoršia, závod vykazoval aktíva vo výške 7 105 233 Kčs, debet v Sedliackej banke sa vyšplhal na sumu 3 155 693 Kčs, pričom však závod mal dlžoby len vo výške 13 432 Kčs. V apríli 1946 pracovalo v závode 14 zamestnancov (z toho 2 úradníci), postupne sa hospodárska situácia v závode zlepšovala, dôvodom bol čoraz väčší odbyt olovených rúr v Československu.²⁵

Na sklonku roku 1946 sa postupne podarilo obnoviť aj výrobu superfosfátu, za použitia dovážanej kyseliny sírovej. V roku 1947 na 100 kg superfosfátu bola spotreba cca 54 kg surového fosfátu, cca 34 kg monohydrátu kyseliny sírovej a spotreba elektrického prúdu činila cca 0, 730 kWh.²⁶

Na výrobní kyseliny sírovej sa uskutočnila rekonštrukcia z komorovej výroby na kontaktný systém. Použili sa výrobné zariadenia z bratislavskej výroby kyseliny sírovej, kde sa modernizovala výroba. Výroba kyseliny sírovej bola obnovená v polovici roku 1950, kapacita bola maximálne 15 t monohydrátu za deň. Postupne po vybudovaní pražiackej pece a ďalšej modernizácii sa v roku 1954 denná výroba zvýšila na približne 50 t monohydrátu za deň.²⁷

Výroba superfosfátu o dennej kapacite približne 70 t za deň sa udržiavala do roku 1952. V tomto roku sa potom výroba superfosfátu zastavila a výrobná sa zlikvidovala. Závod však naďalej vyrábala kyselinu sírovú, ktorá sa dodávala na Ostravsko.²⁸

Od dňa 1. januára 1958 bol závod v Kostol'anoch nad Hornádcom začlenený do Chemických závodov Juraja Dimitrova, n. p. Bratislava do n. p. Chemko Strážske. Keďže v tom čase priemysel ČSR trpel nedostatkom kyseliny sírovej, prikročilo sa k rekonštrukcii výroby kyseliny sírovej, v rokoch 1958 – 1963 v rámci rekonštrukcie tejto výroby bol postavený nový kontaktný uzol, zariadenie pochádzalo z Poľska. Takisto bola postavená nová rotačná pec na spaľovanie síry. Pyrity, ktoré sa takisto používali pri výrobe kyseliny sírovej, sa spaľovali hlavne v Smolníku, časť dodávok však pochádzala aj z Juhoslávie. Odberateľom kyseliny sírovej bolo Ostravsko. Vyrábala sa aj akumulá-

25 PAI Bratislava, fond DN č. 270. *Kostol'any nad Hornádcom – predbežné záverečné účty a predbežné súvahy.*

26 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostol'any nad Hornádcom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 185.

27 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostol'any nad Hornádcom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 186.

28 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostol'any nad Hornádcom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 186.

torová kyselina sírová a začal sa vyrábať a plniť do fliaš aj kyslík – či už technický alebo zdravotnícky.²⁹

Závod v Kostolnoch nad Hornádom bol zlikvidovaný dňa 30. júna 1965 z troch hlavných dôvodov – ekologické problémy, nedostatok pracovných síl vzhľadom na výstavbu VSŽ Košice, ako aj zastaralá a neekonomická výroba kyseliny sírovej.³⁰

Recenzent: *PhDr. Martin Javor, PhD.*
(*Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

29 JANČÁR, Štefan : Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 187.

30 JANČÁR, Štefan: Východoslovenská továreň s ruč. obmedzeným, Kostolany nad Hornádom. In: *Príspevky k histórii chemického priemyslu na Slovensku*, 1990, č. 8, s. 187.

PRVÉ ROKY PÔSOBENIA ŠAFÁRIKOVHO ČESKOSLOVENSKEHO ŠTÁTNEHO REÁLNEHO GYMNÁZIA V PREŠOVE¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Abstract

The first years of existence of Šafárik Czechoslovak state secondary grammar school in Prešov. Foundation of ČSR created new conditions for schools development also in Prešov. Great changes followed in Prešov royal catholic high school which was on 20. March 1919 taken under administration of newly created state authority, brought under state control and renamed to State czechoslovak high school of Šafárik in Prešov. First staff worked under the leadership of director František Husár and was created mainly by czech and moravian teachers. From the beginning of new school year 1919/20 school dealt with many difficulties – bad train and post junction, gossips about opening of hungarian high school and problems with enrolment, decrease of students, rivalry with lutheran high school, bad results and weak knowledge of mother tongue, lack of teachers, lack of textbooks mainly in teaching academic subjects etc. In new conditions of year 1919/20 there studied 211 students, 127 Slovaks, 42 Ruthenians, 35 Hungarians and 7 Germans, they came from Prešov and close suburbs, but part of them also from more distant cities. School had a library for students and teachers. After first problems which had been resolved school continued well in a started work.

Key words

Prešov. Regional history. Education. Schooling. Prešov royal catholic high school. Teaching language. Staff. Students. Curriculum. State czechoslovak high school of Šafárik in Prešov.

Zusammenfassung

Anfänge von tschechoslowakischem staatlichen Šafarik-Realgymnasium in Prešov. Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik in Prešov bildete neue Bedingungen für die Entwicklung des Schulwesens. Eine grundlegenden Veränderung betraf auch das königliche katholische Gymnasium in Prešov, das am 20. März 1919 in die Verwaltung der neuen Staatsämter übernommen wurde. Es wurde zugleich verstaatlicht und umbenannt auf das tschechoslowakische Gymnasium von Šafarik in Prešov. Die ersten Professoren arbeiteten unter der Leitung des Schulleiters Francis Husák und das Lehrpersonal wurde am meisten aus den tschechischen und mährischen Lehrern gebildet. Von Beginn des neuen Schuljahres 1919/20 kämpfte die Schule mit mehreren Problemen – schlechte Zug- und Postverbindungen, Gerüchte über der

1 Príspevok vznikol v rámci výskumného projektu VEGA č. 1/0092/09 *Multikultúrny a multietnický charakter východoslovenských miest a jeho vplyv na zlomové udalosti v ich dejinách 19. a 20. storočia.* (Šarišská župa).

Öffnung des ungarischen Gymnasiums und damit verbundene Schwierigkeiten bei der Anmeldung in die Schule, Rückgang der Zahl der Studierenden, die Konkurrenz durch die evangelische Schule, schlechte Schulnoten und schwache Kenntnisse der Muttersprache, der Mangel an Lehrkräften, insbesondere der Mangel an geeigneten Lehrbüchern für die Lehre der Geisteswissenschaften. In den neuen Gegebenheiten besuchten die Schule im ersten Studienjahr 1919/20 insgesamt 211 Schüler, davon 127 Slowaken, 42 Ruthenen, 35 Ungarn, 7 Deutschen. Die Schüler stammten vor allem aus Prešov und aus seiner Umgebung, einige sogar aus weit entfernten Orten. Die Schule besass eine Schulbibliothek für die Studenten und eine wissenschaftliche Bibliothek für die Lehrer. Nach anfänglichen Problemen wurde die Situation allmählich normalisiert und das Gymnasium ist fortgegangen.

Schlüsselwörter

Regionale Geschichte. Bildung. Prešov. Das königliche katholische Gymnasium von Prešov. Das tschechoslowakische Gymnasium von Šafarik.. Lernprozess. Lehrsprache. Professoren. Studenten.

Pomery v prešovskom školstve po vzniku Československa 28. októbra 1918 boli determinované celkovou spoločensko-politickou klímou na východnom Slovensku a v meste Prešov. Jej sprievodným znakom boli značné ťažkosti a problémy späté so zložitým procesom jeho začlenenia do nového štátu. Sformovali sa tu sily, ktoré sa usilovali o odtrhnutie tohto regiónu od ostatného Slovenska.²

Až do konca roku 1918 mala v meste a celej župe moc miestna Maďarská národná rada, ktorá sa konštitovala krátko po vzniku ČSR 31. októbra 1918 a jej zámerom bolo dodržiavať líniu novej budapeštianskej vlády Mihálya Károlyiho. Tá dávala jasne na vedomie, že sa stále pokladá za vládu celého starého Uhorska a usilovala sa zachovať jeho územnú celistvosť. Pre svoju politiku sa snažila získať predstaviteľov nemaďarských národností. V Prešove mala jej politika a myšlienky stúpcov najmä v radoch maďarského obyvateľstva a promaďarsky orientovanej východoslovenskej a rusínskej inteligencie. Prešovská mestská rada, ktorá bola v maďarských a promaďarských rukách, ako aj veľká časť bývalej štátnej správy a štátni zamestnanci dávali najavo svoje nepriateľstvo voči novému štátu a snažili sa, aby mesto ostalo súčasťou Uhorska. Na presadenie svojich zámerov znovu oživil predvojnový pokus o rozdelenie Slovákov na západných a východných, tzv. Slovjakov. V tomto smere bola veľmi aktívna Východoslovenská rada ustanovená začiatkom novembra 1918 v Prešove, v ktorej našla Károlyiho vláda podporu.³

Situácia v meste sa zmenila až po jeho obsadení československým vojskom koncom decembra 1918, ktoré prebehlo bez incidentov a členovia Maďarskej národnej rady dobrovoľne odovzdali moc do rúk novým orgánom štátnej správy. Prešov sa stal sídlom

2 TAJTÁK, Ladislav: *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov : Metodické centrum, 1992, s. 10.

3 Bližšie: TAJTÁK, Ladislav: Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918. In: *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 4, s. 552-584.

Šarišskej župy a na post nového župana vymenovala československá vláda 24. decembra 1918 JUDr. Pavla Fábryho, ktorý sa ujal úradu 11. januára 1919. V Župnom dome, kde sídlili župné úrady, vyvesili nápisy v šarištine, ktoré vyzývali ľudí, aby sa nebáli a hovorili po slovensky.⁴ Nové orgány štátnej moci v meste museli od začiatku zápasit' s viacerými ťažkosťami. Závažným problémom bol nedostatok vhodných, kvalifikovaných a novému režimu oddaných pracovníkov. Aj nižšie vrstvy spoločnosti, postihnuté povojnovým rozvratom hospodárstva, sa k novej štátnej moci chovali s odstupom a rezervovane. Prejavilo sa to aj v ich postoji k vojskám maďarskej Červenej armády, ktorá viedla ofenzívu proti československému vojsku a 8. júna 1919 obsadila Prešov. Víťali ich najmä maďarské stredné vrstvy a robotníci. Pod vplyvom týchto udalostí sa aktivizovalo domáce ľavicové hnutie a tak v krátkom čase došlo opäť k výmene štátnej moci a Prešov sa stal miestom ustanovenia nového štátu – Slovenskej republiky rád 16. júna 1919.⁵ Netrvalo dlho, len do konca júna 1919, keď po dôraznom zásahu štátov Dohody musela maďarská Červená armáda opustiť slovenské územie a s jej odchodom zanikla aj Slovenská republika rád. Začiatkom júla 1919 obsadilo mesto opäť československé vojsko. Po krátkom období štatária a konsolidácie bol v meste obnovený poriadok a Prešov sa stal súčasťou Československa. Mesto opustila časť maďarského obyvateľstva z radov polície, úradníkov, kňazov a učiteľov, aj s rodinami. Nedostatok úradníkov a lojálnej inteligencie nahradili osoby z iných krajov Slovenska, najmä však z českých krajín. Tí posilnili slovenský charakter mesta a umožnili dovtedy nebývalý rozvoj všetkých oblastí spoločenského a národného života.

V školskej politike nových orgánov štátnej moci prevládalo úsilie zjednotiť školstvo na Slovensku a vo vtedajšej Podkarpatskej Rusi so školstvom v českých krajinách, a to po právnej, organizačnej, administratívnej a pedagogickej stránke. Za vzor zjednotenia všeobecno vzdelávacích stredných škôl slúžil stav v českých krajinách.⁶ V pomerne krátkom čase sa podarilo novým orgánom štátnej moci nahradiť dovtedy maďarské stredné a vysoké školstvo slovenským. Podobne ako na celom Slovensku aj v Prešove sa uskutočnili viaceré zmeny v oblasti školstva.

Závažnými zmenami prešlo **Prešovské kráľovské katolícke gymnázium**, ktorého počiatky siahajú do roku 1673, keď 18. marca v tom roku jezuiti v Prešove založili katolícke gymnázium (spočiatku len dvojročné), ktoré sa v nasledujúcich obdobiach stalo vyhľadávaným. V priebehu dlhých desaťročí škola otvárala a zatvárala svoje brány v závislosti od politickej situácie a vládnucich síl. Dôležitým medzníkom v dejinách katolíckeho gymnázia bolo jeho poštátne v roku 1865, keď škola dostala názov Eperjesi Királyi Katolikus Főgymnasium (Prešovské kráľovské katolícke hlavné gymnázium) a zároveň došlo aj k jeho pomadžarčeniu.⁷ Namiesto rehoľníkov prišli do gymnázia

4 ŠVORC, Peter a kol.: *Spríevodca po historickom Prešove*. Prešov : Universum, 2006, s. 58.

5 ŠVORC, Peter a kol.: *Spríevodca po historickom Prešove*. Prešov : Universum, 2006, s. 56-57.

6 SROGOŇ, Tomáš – CACH, Josef – MÁTEJ, Jozef – SCHUBERT, Jozef: *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1981, s. 260.

7 Ešte v 50. rokoch 19. storočia sa na tomto katolíckom gymnázium v Prešove vyučoval slovenský jazyk, slovenská literatúra, ako aj ruský jazyk ako predmety povinné. Ruský jazyk vyučoval v tom čase Alexander V. Duchnovič. V nižších triedach bola vyučovacou rečou slovenčina a nemčina a vo vyšších latinčina. V 50. rokoch 19. storočia bolo gymnázium na žiadosť mesta Prešova rozšírené na osemtriedne.

svetskí profesori. V roku 1867 sa stal riaditeľom ústavu profesor Eduard Szieber, ktorý sa pričínal o to, že gymnázium v krátkom čase bolo považované za jedno z najlepších gymnázií v celej ríši a zaradilo sa medzi popredné ústavy v krajine. Na miesta nekvalifikovaných učiteľov prichádzali profesori so štátnou skúškou.⁸ Toto gymnázium bolo jediné v Šarišskej župe, ktoré sa radilo do kategórie katolíckych tzv. kráľovských gymnázií, ktorých bolo v roku 1900 na slovenskom etnickom území osem.⁹ Patrilo k vyhľadávaným školským inštitúciám nielen v Šarišskej župe. Vyučovacím jazykom na škole bol maďarský. Škola disponovala knižnicou pre profesorov, ktorú počas vojnových rokov spravoval profesor Lajos Bérczi. Obsahovala okrem beletrie a odbornej literatúry aj množstvo maďarských a nemeckých časopisov. Študentom vyššieho gymnázia slúžila knižnica pre mládež, ktorú mal na starosti profesor Gábor Kletz. Aj ona zahŕňovala odbornú literatúru a beletriu. Na spestrenie a obohatenie vyučovania slúžili rôzne učebné pomôcky uložené v zbierkach školy či kabinetoch. Učitelia jazykov mali k dispozícii filologický kabinet, v ktorom sa nachádzali starožitnosti, obrazy, obrázkové knihy a mapy, geografom slúžil kabinet zemepisných študijných pomôcok – nástenných máp a obrazov, učitelia prírodných vied disponovali zbierkami v prírodovednom a prírodopisnom kabinete, chemikom, fyzikálnom. Bol tu aj kabinet numizmatickej zbierky i zbierky medailí, kabinet kreslenia a kabinet telesnej výchovy.¹⁰

Chod školy narušila prvá svetová vojna. Od júla 1914 do januára 1915 slúžila budova gymnázia vojakom ako kasáreň, potom v nej bola umiestnená nemocnica. Napriek tomu vyučovanie v škole pokračovalo v popoludňajších hodinách v budove evanjelického kolégia. Škola utrpela stratu najmä vyhorením budovy telocvične v roku 1917.¹¹ V školskom roku 1916/17 počas osemmesačného vyučovania došlo k jeho prerušeniu len na šesť dní, a to v dôsledku ťažkosti s kúrením. Riaditeľom školy počas vojnových rokov bol doktor filozofie Sándor Tóth, ktorý vyučoval maďarský jazyk a literatúru a klasickú filológiu. Profesorský zbor tvorili János Vujsz, ktorý zabezpečoval výučbu klasickej filológie, Lajos Mészáros učil klasickej filológie, latinský, nemecký jazyk a gréčtinu, Sándor Govrik zabezpečoval výučbu maďarského a nemeckého jazyka a literatúry, Gyula Török vyučoval matematiku, geometriu a výtvarnú výchovu, učiteľom telocviku a krasopisu v I. a II. triede bol Lajos Bérczi, dr. Gyula Holénia bol učiteľom zdravotnej

8 Bližšie: KÓNYOVÁ, Annamária: Kráľovské katolícke vyššie gymnázium v Prešove v období dualizmu. In: *Annales historici Presovienses 7*. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2007, s. 76.

9 Ostatné boli v Banskej Bystrici, Bratislave, Levoči, Trenčíne, Banskej Štiavnici, Skalici a Trstenej. Z dvoch štátnych gymnázií na Slovensku bolo jedno v Bardejove (druhé v Lučenci). Do kategórie autonómnych gymnázií patrilo na slovenskom etnickom území sedem ústavov, k nim sa v šarišskej zaradzovalo evanjelické gymnázium v Prešove, ktorého udržiavateľom bola evanjelická cirkev a. v. Z desiatich radových a biskupských gymnázií bolo v Šarišskej župe jedno, a to piaristické gymnázium v Sabinove. Ani jedno zo spomenutých gymnázií nemalo vyučovací jazyk slovenský. V župe absentovalo zastúpenie reálok, najbližšia bola 8-triedna reálka v Košiciach a v Levoči. Bližšie: *Dějiny Slovenska III*. Zost. Milan Podrimavský. Bratislava : Veda, 1992, s. 746.

10 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Stredné školy a skúšobné komisie (SŠ a SK) v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium, šk. 35, inv. č. 162. *Výročná správa Prešovského kráľovského gymnázia z rokov 1916/1917*.

11 KÓNYOVÁ, Annamária: Kráľovské katolícke vyššie gymnázium v Prešove v období dualizmu. In: *Annales historici Presovienses 7*. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2007, s. 62.

výchovy a zároveň aj školským lekárom, Dezső Jakobei vyučoval geografiu, dejepis a matematiku, doktor filozofie József Janicsek (pôsobil ako externista komisie pre národné kultúrne pamiatky) vyučoval klasickú filológiu, latinský a grécky jazyk, Miklós Kameniczky zabezpečoval výučbu matematiky a fyziky, Gábor Kletz vyštudoval dejepis a zemepis, ale popri dejepise vyučoval aj maďarčinu a matematiku, zároveň bol aj vedúcim vojenskej prípravy žiakov. Gyula Párkányi zabezpečoval výučbu klasickej filológie a latinského jazyka, Ferenc Pethe učil maďarský a latinský jazyk a literatúru, bol aj učiteľom telocviku a poobedňajších hier, István Schverer vyučoval nemecký a latinský jazyk a literatúru, doktor filozofie Béla Starmann vyučoval prírodopis a zemepis, Sándor Szedlák bol učiteľom na dohodu a učil na škole rusínsky jazyk a literatúru, pôsobil zároveň ako kňaz v prešovskej diecéze, doktor kanonického práva István Szémán bol učiteľom gréckokatolíckeho náboženstva a gréckej literatúry, Hermin Szilasy (Herminiusz) vyučoval matematiku a fyziku, doktor kanonického práva Béla Wick bol učiteľom rímskokatolíckeho náboženstva a zároveň aj farárom v košickej diecéze, Szilárd Zimay vyučoval klasickú filológiu. Boli to skúsení pedagógovia s praxou od 10 do vyše 20 rokov a ich týždenný úväzok sa pohyboval od 18 do 23 hodín. Profesorský zbor dopĺňali kazatelia Barna Szabó – kaplán, rímskokatolícky kazateľ z nižšieho gymnázia, Miklós Petrik – učiteľ v gréckokatolíckej meštianskej škole a gréckokatolícky kazateľ z nižšieho gymnázia. Na škole pôsobili aj učitelia pre židovské náboženstvo, ktorými boli Dávid Neuwirth, učiteľ ortodoxného židovského náboženstva na verejnej škole izraelskej náboženskej viery a Adolf Székely, učiteľ neologického židovského náboženstva na verejnej škole izraelskej náboženskej viery. Škola mala k dispozícii dvoch sluhov Ferenc Berta a János Tátraí a jedného pomocníka pri vykurovaní a drevorubača.¹²

Vyučovanie v priebehu vojny skomplikovalo narukovanie niektorých členov profesorského zboru do armády. Už v prvom roku vojny v školskom roku 1914/15 odišli z profesorského kolektívu na front Sándor Govrik, István Schverer (ktorý bol od júla 1916 v ruskom zajatí), János Vujsz, Miklós Kameniczky a Szilárd Zimay. Zastupujúci učitelia museli za nich odučiť navyše štyri až osem hodín týždenne.

Zvýšená pozornosť sa vo vyučovacom procese venovala jazykovedným predmetom. Popri maďarskom jazyku a literatúre patrili k povinným latinský jazyk a literatúra, nemecký jazyk a literatúra, ako voliteľné predmety boli grécky, francúzsky a rusínsky jazyk. Z prírodovedných predmetov sa vyučovali zemepis, prírodoveda, fyzika, matematika, geometria. V učebných osnovách mali svoje miesto aj humanitné a výchovné predmety, ako klasická filológia, dejepis, náboženská výchova, krasopis, výtvarná výchova a kreslenie, telesná výchova, zdravotná výchova, scénografia, hodina spevu a hudobná výchova. Súčasťou vyučovania bol aj vojenský výcvik. Jeho absolvovanie umožnilo narukovať na vojnu aj žiakom školy. V školskom roku 1916/17 sa stali vojakmi žiaci z V. triedy Vazul Szmereczky, zo VI. triedy Miklós Bajczura, Endre Bányász, Béla Fucker a Róbert Mikó, zo VII. triedy Ernő Bodnár, Antal Hudák, János Klobusovszky, Dezső Ledomérszky, István Malinovszky, Miklós Mátyás, Sándor Mochnay, Miklós Petrassy, Béla Speszik a Miklós Vaskovics a z VIII. triedy Szilárd Harcsár, László Ja-

12 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium, šk. 35, inv. č. 162. *Výročná správa Prešovského kráľovského gymnázia z rokov 1916/1917.*

novich, Gyula Jánosi, Vilmos Langsch, Kálmán Levenda, Róbert Major a Béla Sándor. Spolu v tom roku narukovalo zo školy 21 študentov. V predchádzajúcom školskom roku 1915/16 dostali dvaja študenti József Varna a Lajos Telepószky vyznamenanie za hrdinskosť a dvaja žiaci školy Imre Dornics a József Vanik zomreli. V prvom roku vojny padli na bojisku viacerí žiaci školy – Miklós Bosits, Imre Miklós, Viktor Kizák, Gusztáv Révész, Rezső Mráz, József Roskványi, Aladár Farkas, József Cziparik, Pál Csoma a Rezső Grimm.¹³

Po skončení prvej svetovej vojny a rozpade Rakúsko-Uhorska sa v novom štátnom útvaru – Československu – pomery na škole zásadne zmenili. Začiatkom novembra 1918 bolo vyučovanie na škole, rovnako ako aj na ostatných školách v Šarišskej župe, prerušené na základe nariadenia jej podžupana a obnovilo sa až začiatkom roku 1919. Nový župan Šarišskej župy Pavol Fábry dal 9. januára 1919 na vedomie prešovským školám, aby si plnili svoje povinnosti podľa zákonov nového štátu.¹⁴ Od učiteľov sa požadovalo, aby prejavili lojalitu novej vláde. Vládny referent pre školské záležitosti na Slovensku Anton Štefánek sa prostredníctvom novín prihovárал učiteľom a vyzýval ich, aby každý učiteľ skladajúci sľub si sám na pôvodný diplom napísal: „*Dobrovoľne a z presvedčenia složil som sľub slovenského učiteľa.*“¹⁵ Zároveň dal na vedomie, že profesori, ktorí sa nepodrobia novým ustanoveniam, budú prepustení zo služieb novej republiky, alebo pôjdu do Maďarska. Profesorský zbor na Prešovskom katolíckom kráľovskom gymnáziu sa novým spoločensko-politickým zmenám nepodriadil. V priebehu niekoľkých marcových dní roku 1919 sa v škole uskutočnili viaceré závažné zmeny. Začali tým, že 9. marca 1919 bolo Prešovské katolícke kráľovské gymnázium zatvorené a deň predtým dostali študenti posledné vysvedčenie. Nové orgány štátnej moci a správy prevzali školu do svojich rúk 20. marca 1919. Pôvodné maďarské gymnázium sa zmenilo na slovenské a premenovali ho na *Štátne reálne gymnázium v Prešove*. Od decembra 1919 škola uplatňovala nový názov, ktorý jej bol pridelený na základe výnosu ministerstva školstva a národnej osvety zo dňa 14. novembra 1919, a to *Šafárikovo československé štátne reálne gymnázium v Prešove*.¹⁶ Pri tejto príležitosti sa 6. decembra 1919 uskutočnilo na gymnáziu slávnostné zhromaždenie, na ktorom o pôsobení Pavla Jozefa Šafárika a jeho význame pre „*náš národ i spojitosť jeho s ústavom*“¹⁷ hovoril profesor Václav Veit.

Začiatky tejto už slovenskej školy boli sprevádzané viacerými ťažkosťami. Spôsobila ich najmä spoločensko-politická situácia v meste. S príchodom česko-slovenského voj-

13 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium, šk. 35, inv. č. 162. *Výročná správa Prešovského kráľovského gymnázia z rokov 1916/1917.*

14 VASILOVÁ, Darina: Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín (1917 – 1919). In: *Stredoeurópske národy na križovatkách dejín 1848 – 1918*. Ed. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová. Prešov : Universum, 1999, s. 336.

15 GALLO Pavel: Skladanie sľubu učiteľov. In: *Šarišské hlasy*, roč. 1, 20. 4. 1919, č. 3, s. 7. Pavel Gallo bol školským inšpektorom v Šarišskej župe.

16 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 78.

17 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium, šk. 37, inv. č. 167, rok 1919. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol o porade sboru profesorského štátného reálneho gymnázia v Prešove dňa 18. 12 1919*. Od roku 1939 sa používal názov Štátne slovenské reálne gymnázium v Prešove.

ska do Prešova ostali pre vyučovanie gymnáziu voľné len štyri miestnosti. Po odchode vojakov bolo zase nevyhnutné dať miestnosti v gymnaziálnej budove na Kmeťovom stromoradí do poriadku, vyčistiť ich, a tak počas dvoch týždňov prebiehala výučba v budove vtedy voľného evanjelického kolégia. Rušivo do chodu školy zasiahla maďarská Červená armáda, ktorá počas ofenzívy proti československému vojsku obsadila 8. júna 1919 Prešov a v meste bola ustanovená Slovenská republika rád. V dôsledku týchto udalostí nebolo možné realizovať vyučovanie, došlo k jeho prerušeniu od 2. júna do 15. júla 1919 a predčasnému ukončeniu prvého školského roku, a to 12. júla 1919. V dôsledku toho ostalo mnoho žiakov bez vysvedčenia a maturitnej skúšky.¹⁸

Československá štátna moc okrem „zápasu o Slovensko“ zápasila aj s inými problémami vrátane absolútneho nedostatku vhodných kvalifikovaných pracovníkov, verných novému režimu. Väčšina inteligencie, úradníkov, pracovníkov polície, dôstojníkov a učiteľov bola maďarskej národnosti alebo promaďarsky zmýšľajúca a nechcela sa zmieriť s novou spoločenskou realitou. Keďže aj v Prešove a okolí bol nedostatok lojálneho úradníctva a inteligencie, nahradili ich osobnosti z iných krajov Slovenska a z Čiech.¹⁹ Prejavilo sa to plne na zložení prvého profesorského zboru na Štátnom reálnom gymnáziu, kde veľkú úlohu zohrali práve českí pedagógovia. Vedením školy bol 23. marca 1919 poverený profesor českej štátnej reálky v Českých Budějoviciach František Husák, ktorý zotrval v tejto funkcii len do konca školského roku 1918/19.²⁰ V prvom profesorskom zbore po vzniku ČSR pôsobili ďalší profesori: Václav Roztočil (profesor českej štátnej reálky v Českých Budějoviciach), Karol Sedlák (profesor zemskej reálky v Litovli na Morave), Jaroslav Mach (z reálneho gymnázia Klatovy), Karol Spálovský (profesor českej štátnej reálky v Kutnej Hore), Alojz Vrablík (z reálneho štátneho gymnázia Plzeň), Karol Koucky (rodák z Prahy, prišiel zo štátnej reálky v Toropci, Rjazaňská gubernia), Jaroslav Poch (zo štátnej reálky v Prahe), Josef Pokorný (z dievčenského reálneho gymnázia v Prostějove), Rudolf Voborský (bez predchádzajúcej praxe), Ján Hysko (bol evanjelickým farárom v Obišovciach), Vladimír Meličko (úradník na Župnom úrade v Prešove). Profesorský zbor dopĺňali dvaja katechéti rímskokatolíckeho náboženstva Emil Suchý a František Kovalčík i akademický maliar Bohumil Šourek.²¹

Dočasný správca školy František Husák spolu s niektorými ďalšími pedagógmi odišli zo školy koncom školského roku 1918/19. Vrátili sa buď do svojich pôvodných ústavov, alebo ich preložili na iné miesta. Boli to Karol Sedlák, Václav Roztočil, ktorý bol pridelený na Moravu do štátnej reálky v Hodoníne, Karol Spálovský, ktorý síce ostal na východe Slovenska, ale bol pridelený na Štátne reálne gymnázium v Košiciach, Josef Pokorný sa vrátil na dievčenské reálne gymnázium v Prostějove, supľujúci profesor Jaroslav Poch bol pridelený na štátnu reálku do Prahy VII.²² Profesorovi Jánovi Hyskovi

18 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 77.

19 ŠVORC, Peter a kol: *Spravidca po historickom Prešove*. Prešov : Universum, 2006, s. 57.

20 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 76.

21 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20*.

22 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa*

bolo prikázané, aby pôsobil v slovenskom evanjelickom kolegiálnom gymnáziu v Prešove. Profesorský zbor po ich odchode obohatili noví učitelia opäť prevažne z Čiech a Moravy. Boli to profesor štátneho gymnázia v Pardubicích František Prchlík, ktorý vyučoval český jazyk a psychológiu, suplujúci profesor Štátneho reálneho gymnázia v Přešove (na Morave) Karol Čech vyučoval latinský jazyk, profesor zemskej reálky v Lipníku (na Morave) Robert Kalivoda vyučoval matematiku a deskriptívnu geometriu, profesor štátnej reálky v Českých Budějoviciach Jaroslav Liška zabezpečoval vyučovanie chémie, fyziky, zemepisu a matematiky, suplujúci profesor Václav Veit učil latinčinu, ruský jazyk, český jazyk a nemecký jazyk a profesor štátneho reálneho gymnázia v Moravských Budějoviciach Jaroslav Wagner vyučoval nemecký, francúzsky a anglický jazyk. Okrem týchto učiteľov patrili medzi nových členov zboru aj suplujúci profesor Jozef Kojan, ktorý vyučoval dejepis a psychológiu, a suplujúci profesor Viktor Brieštenský zabezpečoval vyučovanie slovenského jazyka vo všetkých triedach okrem II. triedy. V učiteľskom zbore zostali suplujúci učiteľ Karol Koucký, ktorý vyučoval vtedy nepovinný, neskôr povinný, ruský jazyk a telocvik, profesor štátneho reálneho gymnázia v Klatovoch Jaroslav Mach vyučoval matematiku a český jazyk, poľný kurát František Kovalčík učil vo všetkých triedach rímskokatolíckeho náboženstva a suplujúci profesor a katechéta Emil Suchý vyučoval zase vo všetkých triedach gréckokatolíckeho náboženstva. Žiaci boli na vyučovanie náboženstva zaradení na základe svojho vierovyznania. Akademický maliar Bohumil Šourek (suplujúci profesor) učil kreslenie, krasopis v I. triede, nemecký jazyk, český jazyk a zemepis. Profesor štátneho gymnázia z Plzne Alois Vrablík vyučoval slovenský jazyk, český jazyk, latinský jazyk a nemecký jazyk, suplujúci profesor Rudolf Voborovský vyučoval prírodopis, zemepis a nepovinný spev.²³ Týždenný úväzok učiteľov sa pohyboval od 17 do 23 hodín a každý z nich vyučoval minimálne tri predmety.

Vedenie školy naďalej zachovávalo zvyk, že sa žiaci pred začiatkom vyučovania a po vyučovaní pomodlili, pričom prihliadali na vierovyznanie žiakov. V školskom roku 1919/20 bolo len deväť žiakov evanjelického a. v. vyznania, sedem sa hlásilo k židovskej viere, ostatní boli katolíci. Na škole sa vyučovali predmety: slovenský jazyk, český jazyk, ruský jazyk, latinský jazyk, francúzsky jazyk, matematika, deskriptívna geometria, fyzika, chémia, prírodopis, dejepis, zemepis, psychológia, rímskokatolíckeho náboženstva, gréckokatolíckeho náboženstva, kreslenie, krasopis, telocvik. Ako je vidieť, škola kládla dôraz na vyučovanie jazykovedných a prírodovedných predmetov, čo sa neskôr ukázalo pre žiakov, najmä v otázke vyučovania jazykov ako veľmi náročné. Nepovinnými predmetmi boli ďalšie dva jazyky nemecký a anglický, ako aj hodiny spevu, ktorý sa učil v dvoch oddeleniach, a to v prvom oddelení, kam patrili žiaci I. až III. triedy, do druhého oddelenia boli zaradení žiaci IV. až VII. triedy. K nepovinným predmetom sa radilo aj kreslenie. Pre ilustráciu uvádzame zaradenie vyučovacích predmetov

Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.

23 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolíckeho gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

na základe učebného plánu podľa jednotlivých tried. V I. triede sa vyučovali predmety: slovenský jazyk, český jazyk, latinský jazyk, ruský jazyk, matematika, zemepis, prírodopis, rímskokatolícke náboženstvo alebo gréckokatolícke náboženstvo, krasopis, telocvik, nemecký jazyk a kreslenie (ako nepovinné); v II. triede žiakom pribudol dejepis, v III. triede im boli pridané dva nové predmety, a to ďalší cudzí jazyk – francúzsky – a z prírodovedných predmetov fyzika, nemali však už krasopis, vo IV. a V. triede sa vyučovali tie isté predmety ako v III. triede, k zmene došlo v VI. triede, kde bol zaradený nový predmet – deskriptívna geometria – a ako nepovinný predmet anglický jazyk, v VII. triede pribudla psychológia a vo VIII. triede už žiaci nemali chémiu a zemepis, ale ostali im ostatné predmety: slovenský jazyk, český jazyk, latinský jazyk, ruský jazyk, francúzsky jazyk, matematika, deskriptívna geometria, fyzika, dejepis, psychológia, rímskokatolícke alebo gréckokatolícke náboženstvo, telocvik a nepovinný nemecký a anglický jazyk. Z uvedeného prehľadu je zreteľné, že vo všetkých ročníkoch školy sa vyučovali ako povinné predmety: slovenský jazyk, český jazyk, latinský jazyk, ruský jazyk, matematika, rímskokatolícke alebo gréckokatolícke náboženstvo a telocvik.²⁴ Štúdium bolo ukončené maturitnou skúškou. Prvé maturitné skúšky v nových pomeroch sa konali 26. júla 1919 a predsedom komisie bol známy znalec dejín slovenskej a českej literatúry a prednosta slovenského oddelenia pri ministerstve školstva a národnej osvety univerzitný profesor Jaroslav Vlček.²⁵

Po prvom školskom roku 1918/19 zostalo mnoho žiakov nedoskúšaných alebo vôbec nekvalifikovaných. Keďže aj hodnotení žiaci neboli včas vyrozumení s výsledkom záverečnej klasifikácie a dozvedeli sa o nich až v septembri 1919, navrhol správca ústavu, aby sa žiakom poskytlo štrnásť dní na to, aby mohli byť v ich priebehu doskúšaní a klasifikovaní, čo sa aj stalo. Dočasne však boli podmienenčne prijatí do vyšších tried.²⁶

Už na začiatku nového školského roku 1919/20 sa ukázali problémy pri zápise žiakov do školy, ktorý sa uskutočnil od 15. do 17. septembra 1919 pod vedením pedagóga Jána Hyska. Stanovený termín sa ukázal ako nevhodný z viacerých príčin. Jednou z nich bolo, že v Zemplínskej župe bolo obnovené vlakové a poštové spojenie až od polovice septembra, a tak sa rodičia so žiakmi z tejto lokality nemohli na zápis zúčastniť v danom termíne, alebo sa naň dostavili neskôr. Potom tu bol aj omyl, ktorý vznikol zápisom do evanjelického gymnázia v Prešove, kde sa zápis začal až po 20. septembri 1919 a zapisovalo sa aj začiatkom októbra. Ďalším negatívnym faktorom pri zápise bolo to, že obyvatelia Prešova a Sabinova boli úmyselne a klamlivo ubezpečovaní, že v Prešove i v Sabinove budú otvorené aj maďarské gymnáziá. Okrem toho sa aj dosť bývalých žiakov školy nedostavilo v danom termíne na zápis. Napriek posunutiu termínu možného zápisu do konca septembra (aj keď vyučovanie sa začalo 18. septembra) zazname-

24 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porád profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

25 LUKÁČ, Eduard: *Stredné školy v Prešove do roku 1945*. Prešov : Privatpress, 2002, s. 77.

26 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porád profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

nala škola pokles počtu žiakov oproti predchádzajúcemu školskému roku 1918/19, keď tu študovalo 365 žiakov. Do nového už československého ústavu sa v školskom roku 1919/20 zapísalo len 176 žiakov, z iných maďarských ústavov sem prišlo 35 žiakov a tak celkove v nových pomeroch študovalo na škole 211 žiakov, z nich bolo 127 Slovákov, 42 Rusínov, 35 Maďarov a sedem Nemcov.²⁷

Vzhľadom na výnimočné miestne pomery bolo z hľadiska vedenia školy nutné urobiť novo sa hlásiacim žiakom ústupok v nárokoch na vedomosti pri vykonávaní prijímacích pohovorov. Žiaci, ktorí sa hlásili z maďarských škôl a ktorých vysvedčenie bolo s dátumom z marca 1919, boli prijímaní na školu, pokiaľ zložili nenáročnú skúšku zo slovenčiny. Zväčša boli prijatí za riadnych žiakov školy najbližšej nasledujúcej triedy s podmienkou, že do polroka nového školského roku si doplnia medzery vo vedomostiach. K tolerantnému stanovisku a zníženiu nárokov na vedomosti žiakov pristúpilo vedenie školy po zrelom zvážení a zohľadnení viacerých dôvodov. Predovšetkým sa prihliadalo na často prerušovaný a krátky sedem mesiacov trvajúci školský rok 1918/19, ktorý sa síce začal v septembri 1918, ale už po dvoch mesiacoch začiatkom novembra 1918 bol prerušený a obnovený začiatkom roku 1919. K ďalšiemu zásahu do vyučovacieho procesu – ešte Prešovského katolíckeho kráľovského gymnázia – došlo v marci 1919, keď školu prevzali nové orgány štátnej moci, ale v dôsledku „*vpádu bolševikov*“ bolo vyučovanie opäť prerušené od 2. júna 1919 a 12. júla 1919 bol školský rok predčasne ukončený, takže mnohí žiaci sa už na vyučovanie nedostavili a zostali tak nevyskúšaní, eventuálne neklasifikovaní. Nebol teda „*valný rozdiel*“ medzi žiakmi zapísanými v školskom roku 1919/20 do tunajšieho slovenského gymnázia pred prázdninami a medzi prijímanými ich spolužiakmi z maďarských škôl po prázdninách. Okrem toho sa do vyšších ročníkov prijímali žiaci len podmienčne a pri počiatočnom opakovaní všetkého učiva, aby sa dosiahla spoločná predbežná úroveň vedomostí, sa žiakom poskytla možnosť, aby si nedostatky a medzery vo vedomostiach doplnili. Pri niektorých predmetoch, pokiaľ sa ich žiaci neučili, ako bol napr. francúzsky jazyk, bolo nutné začať vyučovanie úplne od začiatku. Stále znepokojujúcim a situáciu na škole komplikujúcim problémom bola hrozba konkurencie zo strany evanjelického gymnázia, kde malo vyučovanie okrem I. triedy pokračovať v maďarskom jazyku. Pred vedením školy vyvstala aj otázka postoja k žiakom Rusínom, ktorým bolo ťažko nevyjsť v ústrety, keďže sa hlásili na školu aj napriek „*vší agitaci proti naši škole, když naproti tomu židé, přijatí u nás za privatisty pro neznalost slovenčiny, vystupovali po několika dnech opět z ústavu okázalé a rozradostěně, požadujúc vysvedčenie už nie po slovensky, ako hovorili pri zápise, ale ostentativně po německy s poznámkou, že inde budú riadnymi žiakmi*“.²⁸ Uvedené dôvody boli z hľadiska profesorského zboru natoľko závažné, že ich predložili na posúdenie a prípadné schválenie ministerstvu školstva a národnej osvety. Chceli tak

27 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

28 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 3. 10. 1919.*

dosiahnuť, aby noví žiaci maďarských stredných škôl, pokiaľ zložili skúšku zo slovenčiny, mohli zostať podmienčne riadnymi žiakmi najbližších vyšších ročníkov. Protokoly o jednotlivých skúškach boli zapisované prechodne do maďarských tlačív, pretože české tlačivá dovtedy nedošli a boli uchované v archíve.²⁹ Na prijímacej skúške do I. triedy v školskom roku 1919/20 bol napr. externista skúšaný z náboženstva, česko-slovenčiny, latinčiny, zemepisu, matematiky, prírodopisu, krasopisu, kreslenia, ruštiny a telocviku. Z náboženstva dostal napr. otázky – Kto je Boh? Koľko je Bohov? Ako sa menujú tri sväté osoby? Prečo nevidíme Boha? Čo sú anjeli? Anjel šťastia? Čo je modlitba? Ktorá je najsvätejšia modlitba? Čo sú sviatky? Čo je krst? Čo je oltárna sviatosť? Čo je svätá omša? Čo viete o hriechu? a pod.; z česko-slovenčiny to boli zase otázky – Aké hlásky sú v slovenčine? Čo sú dĺžeň, vokáň, tvrdé a mäkké spoluhlásky a dlhé a krátke samohlásky, tvrdé – y a mäkké – i, skloňovanie a časovanie, čítanie a rozbor vety a i.; z latinčiny sa požadovalo skloňovanie a časovanie slov a preklad viet; zo zemepisu bolo potrebné vedieť vymenovať rieky v Afrike, opísať, ako je vyznačená na mape pevnina a ako more, vymenovať európske polostrovy, charakterizovať poludník a pod.; z matematiky sa požadovala vedomosť z malej a veľkej násobilky, čítanie a napísanie desatinných čísel, vedieť nakresliť a popísať štvorec a obdĺžnik a i.; z prírodopisu sa požadoval popis zvierat, ako škrečka, mačky, slona a. pod. a vedieť, ktoré časti poznáme na rastline, aké sú druhy listov, aké časti kvetov a pod.; z krasopisu predviedol žiak ukážku svojho písma, z telocviku zacvičil podľa predlohy.³⁰ Prijímacia skúška zo slovenčiny pozostávala z dvoch častí – z písomnej a ústnej. Napr. téma písomnej skúšky bola Vpád boľševikov a ústna skúška pozostávala z čítania textu a jeho rozboru.³¹ V školskom roku 1920/21 boli opäť do prvej triedy prijatí žiaci, ktorí do 31. decembra 1920 dovŕšili 10 rokov a zložili skúšku zo slovenčiny a matematiky. Na prijímacie pohovory sa dostavili s rodičmi, alebo zákonnými zástupcami a boli povinní predložiť riaditeľstvu školy krstný list a svedectvo z obecnej školy. Od žiakov a žiačok sa na prijímacích skúškach požadovalo, aby vedeli plynule čítať a písať, aby čítanému textu rozumeli a poznali základné pravidlá pravopisu. Z matematiky mali vedieť sčítať, odčítať, násobiť a deliť. Prijímacie pohovory pozostávali z písomnej a ústnej skúšky. Opakovať prijímaciu skúšku nebolo dovolené ani na danom, ani na inom ústave. V roku 1920 sa konali prijímacie pohovory aj pre žiakov II. až VII. triedy.³²

29 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 3. 10. 1919.*

30 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov.*

31 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol o vykonaní opravnej skúšky z fyziky v Prešove dňa 1. 10. 1919.*

32 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium, šk. 41, inv. č. 196. *Náveštie na školský rok 1920 – 1921.*

Nevyhnutnou súčasťou činnosti vedenia školy boli hospitácie na vyučovacích hodinách, ktorých význam umocňovali aj okolnosti, akými bola krátkodobá pedagogická prax u niektorých učiteľov, ale zvlášť skutočnosť, že vyučovanie malo prebiehať v slovenčine a zabezpečovali ho v podstate českí učitelia. Práve k tomu mal riaditeľ školy po realizovaní prvých hospitácií najčastejšie pripomienky. Apeloval na pedagógov, aby si čo najskôr osvojili základné gramatické rozdiely medzi slovenčinou a češtinou a získali istotu v tvaroch, mali teda podať žiakom správny tvar poslovenčeného slova, keďže sa od žiakov požadovalo, aby získali najmä gramatické poznatky. Riaditeľ školy s uspokojením hodnotil jazykové vedomosti niektorých členov pedagogického zboru, ktorí skoro vnikli do slovenčiny. Tým, ktorí mali problémy s osvojením si slovenčiny, sa osobne ponúkol, že im pomôže doplniť si vedomosti na niekoľkých hodinách, kde im prakticky ukáže, čo si musia všímať.³³

S prihliadnutím na okolnosť, že vyučovacie hodiny v dôsledku zlého vlakového spojenia boli skrátené na 40 minút, vyžadovalo si to od učiteľa vedieť si náležite rozdeliť vyučovaciu hodinu a predovšetkým vytvoriť priestor na opakovanie prebraného učiva, čo bolo veľmi dôležité, pretože sa žiaci učili predovšetkým z poznámok a nie z učebníc, ktorých bol nedostatok. Učiteľ sa mal opakovaním presvedčiť, či žiaci výklad pochopili a správne si zaznamenali poznatky. Pri vyučovaní cudzích jazykov apeloval riaditeľ školy na učiteľov, aby komunikovali so žiakmi v uvedenom jazyku, vyvolávali ich a povzbudzovali v čítaní kníh v cudzom jazyku. Zvýšenú pozornosť mali na hodinách venovať čítaniu, pretože žiaci si tým upevňovali gramatické vedomosti a obohacovali slovnú zásobu, pritom výber čítaných textov nemal byť náhodný, ale plánovaný. Žiaci mali na otázky odpovedať plnou vetou, a preto aj položené otázky mali byť vhodne stylizované.³⁴

Rovnako aj v učebnom pláne urobila škola niekoľko závažných zmien. Jednou z nich bolo zavedenie ruského jazyka ako druhého povinného cudzieho jazyka nielen v uvedenom roku, ale aj v budúcnosti. Riaditeľ školy na úvod k prerokovaniu tejto otázky oboznámil učiteľský zbor s ministerským výnosom č. 38 985 z 29. júla 1919. Profesorský zbor sa jednomyselne uzniesol, že druhým „živým“ cudzím jazykom na tunajšom ústave bude ruský jazyk, ktorý sa mal už v školskom roku 1919/20 vyučovať v I. až III. triede povinne a v IV. až VIII. triede nepovinne v kurzoch. Spomínané uznesenie učiteľského zboru bolo schválené výnosom rezortného ministerstva zo dňa 10. novembra 1919 číslo 4584 a školského referátu zo dňa 22. novembra 1919 č. 18074.³⁵

33 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Protokol zo zasadnutia profesorského zboru Šafárikovho štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 11. a 12. 2. 1920.*

34 ŠA Prešov, fond SŠ a SK komisie v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Protokol zo zasadnutia profesorského zboru Šafárikovho štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 11. a 12. 2. 1920.*

35 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

Výučba ruského jazyka bola zverená profesorovi Karolovi Kouckému, ktorý pobýval desať rokov v Rusku a dobre ovládal ruský jazyk. Zdôvodnenia učiteľského zboru v prospech ruského jazyka spočívali jednak v tom, že v predchádzajúcom školskom roku prejavili rodičia i žiaci želanie, aby bola na ústave zavedená ruština ako povinný predmet, taktiež počas zápisu sa rodičia aj žiaci pýtali „*co bude s ruštinou na ústavě. Pouhé ujištění správce ústavu, že se vynasnaží, aby přání rodičů i žáků se uskutečnilo, bylo přijato s patrnou radostí*“.³⁶ V tomto rozhodnutí sa odvolávali aj na realizované sčítanie obyvateľov v danom roku, ktoré podľa názoru profesorského zboru ukázalo, že i v Šarišskej župe je potrebné uspokojiť určité vrstvy príslušníkov gréckokatolíckeho vierovyznania, ktorí práve s prihliadnutím na okolnosť, „*že nedostalo se Rusinům žádné střední školy, nejvíce těžily a nutily Slováky řeckokatolického vyznání, aby hlásili se za Rusy i když třeba rusky neznali*“.³⁷ Vedenie školy zastávalo názor, že by sa „*zavedením ruštiny na ústavě zdejším ulomil částečně hrot agitaci separatistů*“.³⁸ Dovtedy bola na škole druhým povinným jazykom nemčina. V jej prípade sa opäť učiteľský zbor odvolával na sčítanie obyvateľov, z ktorého vyplynulo, že kým Nemci tvorili v Šarišskej župe len 1,42%, k Rusinom sa hlásilo 5,46%, a teda, ako konštatovali, aj štatistika „*mluví pro ruštinu nehledě k tomu, že mnozí z Němců jsou vlastně židé, jimž němčina je obchodním jazykem*“. Prospešnosť zavedenia ruštiny videli aj v tom, že susedná „*Karpatská Rus a budoucí styky s Ruskem vlastním nutí nás, abychom se postarali záhy o dorost, znalý ruský jazyk*“.³⁹ V utvrdení sa o správnosti rozhodnutia v prospech ruského jazyka na záver konštatovali, že znalosť nového slovanského jazyka priblíži žiakov viac k ideálu slovanskej vzájomnosti. Ruština mala postupne vytláčať dovtedy povinnú nemčinu. Popri nemčine sa ako nepovinný predmet vyučoval aj anglický jazyk, ktorého výučba bola zverená profesorovi Janovi Wagnerovi. Zvažoval sa návrh na zavedenie vyučovania poľského jazyka, od čoho sa však upustilo (aj keď na škole bola kvalifikovaná sila), pretože žiaci dostatočne neovládali ani materský (vyučovací) slovenský jazyk, pretože boli zvyknutí využívať značne odlišný šarišský

36 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

37 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

38 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

39 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

40 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol z porady profesorského zboru štátneho reálneho gymnázia zo dňa 18. 12. 1919.*

dialekt.⁴⁰ Riaditeľ školy František Prchlík v snahe vyhnúť sa problémom v škole so žiakmi a zároveň čeliť útokom na školu z vonku, vyzýval všetkých členov pedagogického zboru, aby si uvedomili, že „*poslaní naše na Slovensku je ryze kultúrní, že jen seriózni prací a taktním postupem získame si důvěry a rozptýlíme zlomyslné pomlavy a nedorozumění*“.⁴¹

Už v prvom roku svojej činnosti totiž pociťovalo Štátne reálne gymnázium v Prešove (teda pred zmenou názvu v decembri 1919) veľkú hrozbu zo strany pripravovaného, na základe ich informácií súkromného evanjelického gymnázia v Prešove. V tejto záležitosti zaslalo vedenie školy do Prahy ministerstvu školstva a národnej osvety (slovenské oddelenie) list skoncipovaný na porade celého učiteľského zboru 29. októbra 1919.⁴² V ňom sa sťažovali na vyčíňanie budúcich žiakov tohto plánovaného gymnázia a ich útoky na školu. Upozornili na to, že pokiaľ sa nevedelo nič o otvorení súkromného evanjelického gymnázia v Prešove, bol v meste a aj na ústave pokoj, riaditeľstvo školy vychádzalo všetkým maďarským žiakom pri zápise všestranne a ochotne v ústrety a naopak aj žiaci sa obracali na školu s dôverou a slušne. Mnohí boli prijatí za riadnych žiakov, kým menej znalí slovenčiny za privatistov. Nevyskytli sa žiadne sťažnosti a tak vedenie školy predpokladalo, že tento postup plne postačuje miestnej potrebe. Situácia v meste sa však rapídne zmenila po tom, ako sa koncom septembra a začiatkom októbra 1919 začal zápis do evanjelického gymnázia. Pomery sa priostrihli, žiaci, ktorí sa pri zápise do tunajšej školy „*nutili do slovenčiny až radost*“, zrazu „*zabúdali*“ po slovensky a drzo sa dožadovali svojich dokumentov späť po nemecky, keď maďarčinu nemohli uplatniť. Riaditeľstvo školy však nerobilo problémy a prepustilo celkom asi 15 žiakov, prevažne Židov a Maďarov, ale od tejto doby panoval nepokoj a proti škole sa agitovalo. Skoro každý deň podnikali „*nezamestnaní dosud žiaci*“ ešte neotvoreného súkromného evanjelického gymnázia útoky na žiakov štátneho reálneho gymnázia. Nespokojnosť sa prejavila aj medzi žiakmi školy, ktorí napr. pri zapisovaní chýbajúcich žiakov do triednych kníh sa ozývali s poznámkami: všetci vystúpia, ten tiež vystúpi a pod. Bolo zrejmé, že žiaci vyčkávali, ako sa situácia vyvinie a mnohí počítali s tým, že ešte prejdú na spomínanú školu, keď bude otvorená. K otvoreným poznámkam „*nezamestnaných žiakov*“ a k nepeknému chovaniu vo vzťahu k profesorom i žiakom

41 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Protokol z porady profesorského zboru zo dňa 18. 9. 1919.*

42 Po prvý raz sa hrozba zo strany súkromného evanjelického gymnázia spomína v zápisnici z profesorského zboru Štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 18. 9. 1919 a následne zo zasadnutia profesorského zboru 3. 10. 1919. Oficiálne stanovisko v tejto otázke zaujal profesorský zbor v liste Ministerstvu školstva a národnej osvety z 30. 10. 1919. Zámerom šírenia tejto zavádzajúcej a nepravdivej informácie o vzniku súkromného evanjelického gymnázia bolo oslabiť pozície Šafárikovho gymnázia. Jediné evanjelické gymnázium v Prešove bolo ustanovené vládou ČSR už k 1. 9. 1919 na pôde kolégia. Bližšie o súkromnom evanjelickom gymnázii: ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokoly z porad profesorského zboru, osobné výkazy profesorov. Koncept listu profesorského zboru zo dňa 30. 10. 1919 Ministerstvu školstva a národnej osvety (slovenské oddelenie).*

gymnázia dochádzalo aj na uliciach Prešova. Tento nepriaznivý postoj k škole spôsobil, podľa mienky vedenia školy, stále odkladaný začiatok pôsobenia súkromného evanjelického gymnázia. Najmä po 28. októbri 1919 sa vystupňovala nenávisť voči škole a žiakom natoľko, že budova školy bola polepená plagátmi a plagáty vyzývali žiakov, aby vystúpili zo školy, kým je čas. Ich agresivita vyústila až do osobného útoku na riaditeľa školy, do ktorého hodili kameň. V uvedenom obsiahlom a popisnom liste štátneho reálneho gymnázia ministerstvu školstva a národnej osvety sa na záver konštatovalo, že profesorskému zboru nie je známe, koľko žiakov má súkromný ústav, ale z poznatkov získaných od „*žiakov z vonku*“ je zrejmé, „*že bude to škola spíše maďarská, iredentu pěstující*“.⁴³ Apelovali na ministerstvo, aby sa pričínilo o to, aby plánované súkromné evanjelické gymnázium buď v čo najkratšom čase začalo svoju činnosť, alebo aby bola škola zrušená, pretože „*od ústavu, úskokem vynuceného, nelze očekávati blahodárne činnosti, jak by bylo žádoucnó, spíše opak, jak denně pociťujeme*“.⁴⁴ Otázkou evanjelických škôl v zmenených politických podmienkach sa zaoberal dištriktuálny konvent v Liptovskom Sv. Mikuláši ešte 30. júla 1919 a dňa 8. augusta 1919 oznámil svoje rozhodnutie v tom zmysle, že od 1. septembra 1919 bude v Prešove otvorené slovenské evanjelické kolegiálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským od 1. triedy.⁴⁵

Novo konštituovanej škole sa snažili pomôcť riešiť najmä nedostatok slovenských či českých učebníc a kníh rôzne inštitúcie, priaznivci a podporovatelia. Prispeli škole najmä knihami a časopismi a obohatili tak prevzatú od Prešovského kráľovského katolíckeho gymnázia školskú knižnicu pre učiteľov, ktorej správcom bol profesor Václav Veit a knižnicu pre žiakov, ktorú spravoval profesor Alois Vrablík. K rozmnoženiu knižných zbierok prispeli najmä dievčenské lýceum a reálne gymnázium v Jičine, žiaci prvej českej štátnej reálky v Plzni a profesor František Husák z Českých Budějovic. Učebné pomôcky darovala škole najmä Šamotkova akciová továreň v Rakovníku. Ústretové gesto voči škole urobili niektoré redakcie časopisov, ktoré zasielali školskej žiackej knižnici voľné výtlačky Slovenského denníka, Slovenského východu, Národných novín, Šarišských hlasov, Lidových novín, Českého slova, Národní demokracie, Lidového denníka, Večerníka českého slova a Pondelníka. Niektoré redakcie im bezplatne uverejňovali školské správy.⁴⁶

43 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Koncept sťažnosti profesorského zboru na Ministerstvo školstva a národnej osvety zo dňa 30. 10. 1919.*

44 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Koncept sťažnosti profesorského zboru na Ministerstvo školstva a národnej osvety zo dňa 30. 10. 1919.*

45 VASILOVÁ, Darina: Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín (1917 – 1919). In: *Stredoeurópske národy na križovatkách dejín 1848 – 1918*. Ed. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová. Prešov : Univerzum, 1999, s. 336.

46 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

Na škole sa naďalej udržiavali a doplňovali prevzaté i novoutvorené kabinety – archeologických zbierok, numizmatických a zemepisných zbierok, geometrických zbierok, telocvičných zbierok, chemický kabinet a fyzikálny kabinet. Začiatkom roku 1920 sa profesorský zbor uzniesol, aby boli v každej triede zvolení žiakmi triedy dôverníci, ktorí by dbali o poriadok v triede i na chodbách, mali na starosti triedne knihy, kriedy a iné školské pomôcky.

V školskom roku 1919/20 bolo v škole 293 žiakov, z nich 30 v priebehu školského roku vylúčili, alebo vystúpili zo školy, teda ku koncu roka tu bolo 263 žiakov, z nich sa 45 narodilo v Prešove, 204 na ostatnom Slovensku, jeden sa narodil na Podkarpatskej Rusi, traja v Čechách a desať žiakov v zahraničí. Štátnu príslušnosť československú si uviedlo 259 a len štyria cudziu. Z hľadiska uvádzania materinskej reči si z 263 žiakov ako slovenskú materinskú reč uviedlo 165 žiakov, traja si napísali českú reč, 64 rusínsku, 27 maďarskú a štyria nemeckú. Podľa vierovyznania sa k rímskokatolíckej viere hlásilo 169 žiakov, ku gréckokatolíkom sa hlásilo 81 žiakov, evanjelického a. vyznania bolo šesť žiakov a sedem žiakov si uviedlo židovské náboženstvo.⁴⁷ Žiaci bývali prevažne u svojich rodičov (158) a 105 žiakov bývalo mimo domova. Bydlisko priamo v Prešove malo 76 žiakov a zvyšných 187 bývalo mimo Prešova, zväčša pochádzali z blízkeho či vzdialenejšieho okolia – z Veľkého Šariša, Nižnej Šebastovej, Solivaru, Obišoviec, Tulčíka, Giraltovec, Kyjova, Torysy, Sedlíc, Raslavic, Pečovskej Novej Vsi, Jakubovian, Kapušian, Svinie, Župčian, Lipník, Ličartoviec a i., ale aj z Lipian, Sabinova, Bardejova, Zborova, Strážskeho, Šarišského Štiavnika, Vyšného Mirošova, Nižného Orlika, Vyšného Svidníka, Krajnej Bystrej, Michaloviec a ďalších.⁴⁸

Jedným z problémov, s ktorým škola zvlášť zápasila, bola zlá dochádzka žiakov na vyučovanie, čo sa prejavilo v ich slabom prospechu. Bezprostredne to súviselo aj s akútnym nedostatkom vhodných učebníc. Slovenské učebnice neboli a českým učebniciam nerozumeli a tak boli žiaci odkázaní na výklad učiteľa. Žiaci neovládali dostatočne slovenčinu a nemali žiadne základy z latinčiny, pritom sa začínali učiť niekoľkým novým jazykom, ako českému, ruskému a francúzskemu, popri nepovinnej nemčine a angličtine. Pod zlý prospech sa podpísali aj slabé vedomosti z nižších tried, vlastná nedbalosť, nedostatočná snaha a nechúť učiť sa, ale aj spomínané vonkajšie činitele – oprava budovy, vojsko ubytované v ústave, boľševický vpád, ktorých následkom bolo časté prerušovanie vyučovania a žiaci si odvykli študovať. K zlej dochádzke prispelo aj nespoľahlivé vlakové spojenie, ktoré bolo v tom čase veľmi sporadické a mnoho cezpoľných žiakov sa po odpoľdňajšom vyučovaní dostalo domov až v neskorších nočných hodinách (o 23. hod.) a ráno zase v skorých hodinách mali problém načas dôjsť do školy v Prešove. Aj v tom sa snažilo vedenie školy vyjsť žiakom v ústrety tým, že bolo povolené na

47 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

48 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

škole trikrát v týždni vyučovať šesť predmetov dopoludnia v skrátенých 40-minútových vyučovacích hodinách.⁴⁹ Riaditeľstvo školy prejavilo nespokojnosť s chovaním žiakov a udelilo niekoľko riaditeľských napomenutí z rôznych dôvodov (pre hlučné chovanie a bitie spolužiakov, pre zlé dochádzku, pre neúčasť na oslave 28. októbra, pre účasť na agitácii za školský štrajk, pre vedomé klamanie a pod.).

Situáciu rodičov študujúcich žiakov sťažovala aj drahota, zlé vyživovacie a ubytovacie pomery v regióne, ktoré boli také závažné, že rodičia žiakov ťažko niesli náklady spojené s pobytom dieťaťa mimo bydliska. Ministerstvo školstva a národnej osvety preto udeľovalo žiakom stredných škôl študijné podpory. Štátne podpory boli udelené len tým žiakom, ktorí mali na konci predchádzajúceho školského roka výborný prospech a dobré správanie. Uchádzači o študijné podpory mali podať svoje žiadosti na riaditeľstvo školy na predpísanom tlačive. V žiadosti malo byť uvedené, či žiadateľ alebo niektorý jeho súrodeneц nepoberajú už nejaké štipendium a aké podpory alebo zľavy poberal žiak v predchádzajúcom školskom roku. K žiadosti bolo potrebné priložiť vysvedčenie o majetkových pomeroch, osvedčenie o štátnom občianstve alebo domovský list, rodný list alebo krstný list a posledné školské vysvedčenie.⁵⁰ Zo záznamov školy sa dozvedáme, že na škole bolo pomerne silné zastúpenie práve chudobných žiakov, ktorí boli oslobodení od platenia školských poplatkov, napr. v školskom roku 1919/20 zo všetkých 263 žiakov zaplatilo školné poplatky 121 žiakov a oslobodených od celého školného bolo 143 žiakov (dvom žiakom bola odpustená len polovica školného). Štrnásť žiakov školy poberalo štipendium, z nich jeden z Pálffyovskej základiny a ostatní zo základín v štátnej správe.

Okrem realizácie vyučovacieho procesu vyvíjala novoustanovená škola rôzne mimoškolské aktivity. Pri príležitosti významných udalostí alebo jubileí známych osobností organizovala spomienkové zhromaždenia či slávnosti spojené zvyčajne s prednáškou. Medzi tie významnejšie patrili prvé oslavy vzniku Československa. Pri tejto príležitosti zorganizovalo vedenie školy 28. októbra 1919 „*intímnu slávnosť*“, na ktorej s úvodným prihovorom vystúpil riaditeľ školy František Prchlík, po ňom žiaci školy predniesli príležitostné básne od Martina Rázusa Hoj zem drahá, od Koľcova Posledňaja borba, od Svätopluka Čecha Tatrám. Podujatie ukončili zaspievaním oboch národných hymien. Súčasťou osláv vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov bola aj účasť celého gymnázia na vojenskej slávnosti v Prešove, na ktorej si vypočuli slávnostné prihovory miestnych činiteľov. Žiaci sa v ten deň zúčastnili slávnostných bohoslužieb vo „svojich“ kostoloch.⁵¹ V januári 1920 si škola pripomenula 60. narodeniny Jaroslava Vlčka, vo februári 1920 venovali jedno zo slávnostných zhromaždení stému výročiu narodenín spisovateľky Boženy Nemcovej. Pri tejto príležitosti sa oboznámili s jej životom, tvor-

49 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol z porady profesorského zboru štátneho reálneho gymnázia zo dňa 15. 11. 1919.*

50 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 38, inv. č. 180. *Obežníky 1936 – 1940.*

51 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol z porady profesorského zboru štátneho reálneho gymnázia zo dňa 15. 11. 1919.*

bou a blízkym vzťahom k Slovákom. Jedno zo spomienkových stretnutí bolo venované Andrejovi Sládkovičovi, referát o jeho živote a tvorbe bol doplnený prednesom jeho básní žiakmi školy. Dňa 4. mája 1920 si na škole pripomenuli po roku tragickú smrť Milana Rastislava Štefánika a 12. mája 1920 oslávili sté výročie narodenia významného českého maliara Josefa Mánesa. Podobných podujatí bolo viac a s prednáškami sa na nich prezentovali členovia profesorského zboru. Tí sa na návrh ministerstva školstva a osvetu podieľali aj na prednáškach pre verejnosť. Konali sa zvyčajne v miestnostiach ústavu alebo na rôznych miestach Prešova či mimo neho. Táto ich činnosť nebola honorovaná. Najviac sa v prednáškovej činnosti angažovali František Prchlík, Václav Veit, Viktor Brieštenský, Jaroslav Liška a Robert Kalivoda.⁵²

O školu prejavovali záujem osobnosti politického života tých čias. Prvým z hostí školy bol vládny referent pre školské záležitosti dr. Anton Štefánek, ktorý sem zavítal 22. októbra 1919, po ňom navštívil školu ministerský radca dr. J. Folprecht a ministerský tajomník dr. Plachta z ministerstva školstva a národnej osvetu (4. marca 1920). V dňoch 7. a 8. júna 1920 navštívil školu ministerský tajomník a inšpektor zo školského inšpektorátu A. Prchlík.⁵³ Dňa 9. februára 1920 zavítal na ústav americký Slovák Milan Getting, ktorý hovoril o zahraničnej činnosti Slovákov a o význame nášho oslobodenia. Jeho príhovor zanechal v žiakoch školy hlboký dojem.⁵⁴

V duchu tradície školy sa snažili jej žiaci rozvinúť spolkovú činnosť, ako to bolo na Prešovskom kráľovskom katolíckom vyššom gymnázium, kedy bola čulá a pôsobili tu viaceré spolky, ale len so súhlasom profesorského zboru a s presne určenými stanovami. Na čele každého spolku stál niektorý z profesorov gymnázia, aby dohliadal na jeho činnosť a riadenie.⁵⁵ Práve tieto základné ustanovenia sa snažili noví osnovatelia spolkov obísť. Potvrďuje to mimoriadne zasadnutie pedagogického zboru začiatkom marca 1920, na ktorom sa pertraktovala otázka, či dať alebo nedat' súhlas na činnosť spolku Sociálni sdužení slovenského študentstva. Riaditeľ školy na úvod oboznámil pedagógov so základnými článkami anonymných stanov spolku, ktoré predložili žiaci školy. V ich duchu mal byť zvolený za duchovného vodcu spolku kňaz, najlepšie rehoľník, ktorý však nemohol byť členom profesorského zboru na škole. Z takéhoto znenia stanov jednoznačne vyznela nedôvera ku katechéti školy a k členom učiteľského zboru. Ten sa napokon zhodol na tom, že schválením predložených stanov by sa vytvoril na škole priestor pre cudzí vplyv. Vážne výhrady mali pedagógovia aj k samotnému obsahu stanov, kde sa mládeži odporúčali do pozornosti výhradne katolíckej časopisy

52 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol z porady profesorského zboru štátneho reálneho gymnázia zo dňa 15. 11. 1919.*

53 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Prvá výročná správa Šafárikovho československého štátneho reálneho gymnázia v Prešove od 20. 3. 1919 do konca šk. r. 1919/20.*

54 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 37, inv. č. 167. *Protokol z porady profesorského zboru štátneho reálneho gymnázia zo dňa 11. a 12. 2. 1920.*

55 KÓNYOVÁ, Annamária: Kráľovské katolícke vyššie gymnázium v Prešove v období dualizmu. In: *Annales historici Presovienses 7*. Zost. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2007, s. 66.

a o nekatolíckej literatúre sa stanovky vyjadrovali veľmi znevažujúco, že je vraj „*pre prasatá*“.⁵⁶ Vcelku boli stanovky spolku hodnotené profesorským zborom ako „*naivné a nedokonalé*“ a ich záverečný verdikt bol odmietavý, prijatý väčšinou hlasov (8:6). Ministerstvo školstva a národnej osvety bolo upozornené na takéto aktivity. V menšine teda ostal návrh profesora Václava Veita, ktorý odporúčal zaujať vyčkávacie stanovisko z toho dôvodu, aby iniciátori spolku nemali najmenšiu príležitosť domýšľať si, že sú mučeníci, keď sa v stanovách najviac hovorilo o mučeníkoch. Profesorskému zboru boli predložené aj stanovky ďalšieho spolku s názvom Spolok ruskej podkarpatskej mládeže stredných škôl. So znením stanov oboznámil pedagógov riaditeľ. Uvádza sa v nich, že to bude čisto kultúrny spolok, ktorý by však bol pobočkou organizácie Ruská liga, ktorá chcela združiť všetkých Rusínov v Amerike, aby mali povedomie príslušnosti k rusínskej národnosti. Zaujímavé pritom bolo, že sa spolok nazýval Spolkom ruskej podkarpatskej mládeže a hymnou spolku bola báseň od jedného z hlavných tvorcov koncepcie rusínskeho národa Alexandra Duchnoviča *Ja, Rusyn, byl, jsem i budu* a úradnou rečou mala byť rusínčina, pritom cieľom spolku bolo vychovávať mládež v ruskom duchu. Členom spolku mohol byť každý chlapec „*podkarpatský*“, teda aj tí, ktorí boli mimo obvod Podkarpatskej Rusi. Aj tu navrhoval profesor Jaroslav Liška profesorskému zboru zamietnuť stanovky s poznámkou, že uvítajú zriadenie študentského krúžku na ústave, v ktorom si budú rusínski žiaci pestovať svoj materinský rusínsky jazyk.⁵⁷

V rozpore s tradíciou školy bol výnos ministerstva školstva a národnej osvety zo dňa 27. apríla 1920 č. 18613, na základe ktorého sa profesorský zbor na škole jednomyselne uzniesol zakázať žiakom akúkoľvek účasť na zjazde katolíckeho študentstva v Prešove dňa 29. mája 1920. Žiaci boli o tom upovedomení školským obežníkom. Upozorňoval ich, že v prípade porušenia zákazu budú disciplinárne potrestaní.⁵⁸

Po vzniku Československa prešovské školstvo prešlo viacerými zmenami. Uskutočnili sa aj na pôde bývalého Prešovského katolíckeho kráľovského gymnázia, ktoré bolo 9. marca 1919 zatvorené a o necelé dva týždne ho prevzali do rúk nové orgány československej štátnej moci. Zmenili nielen názov školy a vyučovací jazyk, ale predovšetkým došlo k personálnym zmenám, keď zo školy odišli všetci členovia predchádzajúceho pedagogického zboru a na ich miesta nastúpili noví, prevažne českí pedagógovia, ktorí sa zaslúžili o výchovu a vzdelanie mladej slovenskej generácie. Zároveň došlo aj k zmenám v obsahu vyučovania. Niektoré vyučovacie predmety vypadli, iné boli zaradené, a to sa teda premietlo v zmenených učebných plánoch. Novo konštituovaná škola zá-

56 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Protokol z mimoriadneho zasadnutia profesorského zboru Šafárikovho štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 9. 3. 1920.*

57 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Protokol z mimoriadneho zasadnutia profesorského zboru Šafárikovho štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 9. 3. 1920.*

58 ŠA Prešov, fond SŠ a SK v Prešove, Sabinove, Michalovciach a Medzilaborciach. (1786 – 1956). Prešovské kráľovské katolícke gymnázium 1786 – 1953, šk. 41, inv. č. 197. *Protokol z mimoriadneho zasadnutia profesorského zboru Šafárikovho štátneho reálneho gymnázia v Prešove zo dňa 20. 5. 1920.*

pasila od začiatku s viacerými problémami vo vnútri i navonok, ktoré sa jej podarilo postupne prekonať.

Organizačnými zmenami prešli aj iné stredné školy v Prešove, predovšetkým tunajšie evanjelické kolégium.⁵⁹ Ku stredným školám v Prešove sa po vzniku ČSR zaradili popri Šafárikovom československom štátnom reálnom gymnáziu aj Evanjelické kolegiálne gymnázium, Štátny učiteľský ústav, Ústav pre vzdelanie učiteliek domácich náuk, Gréckokatolícky učiteľský ústav, Gréckokatolícke ruské gymnázium a Štátna priemyselná škola v Prešove.

Recenzent: *PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.*
(*Preklade resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;*
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

59 Prešovské evanjelické kolégium patrilo svojou bohatou históriou a kvalitou vyučovacieho procesu k popredným školám nielen v regióne východného Slovenska. Bližšie pozri: FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. (Prvá polovica 19. storočia.)* Prešov : ManaCon, 1999. 139 s.; VASILOVÁ, Darina: *Kolégium v Prešove a významné medzníky novodobých dejín (1917 – 1919)*. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách dejín 1848 – 1918*. Ed. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová. Prešov : Universum, 1999, s. 330-337; DERFIŇÁK, Patrik: *Juraj Gamauf, nenápadný učiteľ dejepisu a pedagogiky*. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II. : Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 116-125; VASILOVÁ, Darina: *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918). (Teologická akadémia a právnická akadémia)*. Prešov : Universum, 2008. 428 s. ISBN 978-80-89046-52-2.

VSTUP USA DO 2. SVETOVEJ VOJNY (Od izolacionizmu k angažovanosti a spolupráci)

Marián MANÁK

Abstract

Accession of the USA into World War II (from isolationism to involvement and cooperation). One of the characteristic features of American foreign policy in 30s was attempt to isolate from war conflicts, which were started by fascist states. This fact was reflected by series of laws about neutrality issued by Congress. The crucial breakpoint was attack of Japanese forces on Pearl Harbor 7. 12. 1941. Former European conflict was globalized, what forced the USA to participate within the whole world, but not just in western hemisphere as it used to be in recent decades. Proclamation of war made from the USA, USSR, Great Britain allies with common enemy, but not with common interests. Great difference between them was, that GB and the USSR were in war from 1939 and from this could be deduced that Americans were not properly prepared for war in the area of strategic planning. Roosevelt tried to push forward global self-determination right for nations and refused to discuss about detailed war goals, but Churchill promoted national and imperial interests with traditional British effort to keep status quo, while Stalin's war aim was official acceptance of his western border from 1941. Thus mutual cooperation was very hard task. From this point of view, very important conference was held in Moscow in October 1943. Its practical result was the creation of – European Advisory Commission, which issued many important documents concerning the after war configuration of Austria and Germany.

Key words

The USA. World War II. Foreign policy. Isolationism. Involvement. Cooperation. European Advisory Commission. Pearl Harbor.

Zusammenfassung

Eintritt USA in den 2. Weltkrieg (von Isolationismus zu Engagement und Zusammenarbeit). Eines der charakteristischen Merkmale der Aussenpolitik der Vereinigten Staaten in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts war der Versuch, sich vom Krieg, dessen Initiator die faschistischen Staaten waren, zu isolieren. Diese Haltung ist in die Genehmigung einer Reihe von Gesetzen über Neutralität im Kongress zu beobachten. Der wichtige Umsturz erfolgte nach dem japanischen Angriff auf Pearl Harbor am 7. Dezember 1941, als der Krieg der europäischen Länder globalisiert wurde. Die USA wurden schliesslich gezwungen, sich in vollem Umfang in der Welt zu engagieren. Die Erklärung des Krieges von Achsen schuf aus den Vereinigten Staaten, Großbritanniens und der UdSSR formale Alliierten mit einem gemeinsamen Feind, aber nicht mit dergleichen Interessen. Die Tatsache, dass, im Vergleich zu den Amerikanern die Briten (und Sowjets) im Kriege seit 1939 waren, zeigte sich ausser der militärischen Sektor insbesondere deutlich in der mangelnden Bereitschaft der USA im Rahmen der strategischen Planung. Während Roosevelt für das Recht der Völker für Unabhängigkeit

weltweit war, und weigerte, um die detaillierten Ziele des Krieges zu diskutieren, folgte Churchill den nationalen und imperialen Interessen, mit den charakteristischen britischen Bemühungen, um das Gleichgewicht der Macht zu respektieren und Stalins Kriegsziel war die offizielle Anerkennung der neuen Westgrenze der Sowjetunion seit dem Jahre 1941. Die Zusammenarbeit dieser Partner entwickelte sich so schwer. Aus dieser Perspektive, eine wichtige Veränderung war die Konferenz der Aussenminister der drei alliierten Mächte, die in Moskau im Oktober 1943 stattfand. Das praktische Ergebnis war die Schaffung eines gemeinsamen Gremiums – der Europäischen beratenden Kommission, die mehrere wichtige Dokumente im Zusammenhang mit der Nachkriegszeit Anordnung von Deutschland oder Österreich hergestellt wurde.

Schlüsselwörter

Vereinigte Staaten von Amerika. 2. Weltkrieg. Aussenpolitik. Pearl Harbor. Isolatismus. Involvement. Zusammenarbeit. European Advisory Commission.

Svetový konflikt a neutralita USA

Jednou z charakteristických črt zahraničnej politiky Spojených štátov amerických v tridsiatych rokoch 20. storočia bola snaha izolovať sa od vojnových konfliktov, ktorých pôvodcami boli fašistické štáty. Americký prezident Franklin Delano Roosevelt i Kongres venovali pozornosť predovšetkým domácim politickým a hospodárskym problémom a v určitom rozsahu i otázkam geograficky vymedzeným priestorom západnej pologule. Ich postoj umocňovala dovtedajšia pozitívna skúsenosť, že z jednej strany Atlantický a z druhej strany Tichý oceán sú účinnou ochranou USA pred zahraničnými vojnami, ktoré dovtedy vždy prebiehali ďaleko od americkej pevniny. Keď v roku 1931 Japonsko podniklo kroky smerujúce k okupácii Mandžuska, Spojené štáty ako nečlen Spoločnosti národov sa odmietli angažovať v kolektívnom presadzovaní nápravy. USA uvalili na Japonsko svoje vlastné sankcie, ktoré spočívali v politike neuznávania územných zmien dosiahnutých použitím sily. Takýto postoj presadzoval Henry Stimson, jeden z najvýraznejších amerických politikov medzivojnového obdobia. Medzinárodno-politická situácia sa ďalej skomplikovala po nástupe Adolfa Hitlera k moci v januári 1933 a následne po napadnutí Etiópie Mussoliniho Talianskom v októbri 1935. Prezident Franklin D. Roosevelt vo svojich prejavoch síce odsúdil agresívny postup fašistických štátov, ale reálnym odrazom amerického postoja k situácii bola Kongresom schválená séria zákonov o neutralite. Prvý zákon o neutralite, parafovaný prezidentom 31. augusta 1935, zakazoval americkým občanom cestovať na lodiach bojujúcich štátov. Zároveň uvalil embargo na vývoz zbraní do bojujúcich krajín. Spojené štáty sa v tomto období natoľko snažili neangažovať sa v medzinárodných ozbrojených sporoch, že v rámci embarga zákon ani nerozlišoval, či išlo o predaj zbraní a vojenských komponentov agresorovi alebo jeho obeti. Druhý zákon o neutralite, prijatý 29. februára 1936, predlžoval platnosť prvého o ďalšie dva mesiace, pričom zároveň bol rozšírený o zákaz poskytovať bojujúcim stranám pôžičky. Tretí zákon o neutralite, ktorý Roosevelt podpísal 1. mája 1937, predlžil platnosť dvoch predchádzajúcich zákonov a súčasne do nich vniesol isté zmeny. Hlavnou z nich bolo ustanovenie, umožňujúce za určitých špecifikovaných podmienok za hotovosť odpredať iným štátom obchodné komodity nevojenského charakteru. Tieto tovary však nesmeli byť prepravované na amerických lodiach.¹

Realizácia zákonov o neutralite jasne ukázala, aké dvojznačné výsledky môžu v praxi prinášať. Po začatí vojenskej agresie proti Etiópii Spoločnosť národov síce navonok voči Taliansku vyhlásila ekonomické sankcie (ktoré po kapitulácii Etiópie odvolala), napriek tomu Spojené štáty neprerušili dodávky vojenského materiálu do krízovej oblasti. Obdobný negatívny efekt sa dostavil aj počas Španielskej občianskej vojny. Zatiaľ čo Taliansko a Nemecko priamo vojensky podporovali Frankove jednotky, USA aplikovali zbraňové embargo na republikánsku vládu v Madride, z čoho nepriamo profitovali fašistické sily.²

Prezident Roosevelt i americká administratíva si postupne začali uvedomovať neúnosnosť situácie. Prezident sa netajil politickými sympatiami k západoeurópskym demokraciám, i keď v oficiálnych prejavoch – vzhľadom k náladám na domácej politickej scéne – svoju náklonnosť príliš nedával najavo. Snažil sa byť natoľko „málo neutrálny“, aby to malo zastrašujúci efekt na fašistické štáty, ale neželal si dostať sa s nimi do otvoreného sporu. Svoju úlohu hrala v tejto súvislosti i ekonomická stránka vecí. Veľkí americkí exportéri si uvedomovali, že Nemecko a Japonsko kontrolujú značnú časť svetového obchodu. Obávali sa priveľkých obmedzení, ktoré by v konečnom dôsledku mohli viesť k strate rozsiahlych obchodných trhov. Na druhej strane, tretí zákon o neutralite de facto vychádzal v ústrety Veľkej Británii, pretože len ona disponovala dostatočnou lodnou kapacitou a – aspoň dočasne – i finančným kapitálom potrebným na to, aby si za hotovosť zakúpený americký tovar mohla odviezť na vlastných plavidlách.³

Z vnútropolitického hľadiska musel Roosevelt voliť veľmi obozretný postoj, pretože verejná mienka amerického obyvateľstva podporovala politiku v zmysle zákonov o neutralite. Jej menšia časť pritom presadzovala, aby USA podporovali európske demokracie za predpokladu, že sa tým nezapletú do vojnového konfliktu. Len malý podiel Američanov bol jednoznačne presvedčený o tom, že podporu je nevyhnutné poskytnúť všetkým mierumilovným štátom.⁴ Roosevelt preto musel postupovať v oblasti zahraničnej politiky tak, aby čo najviac posilnil postavenie krajiny navonok, ale pritom zároveň maximálne zohľadňoval domáce reálie. V jednom zo svojich najznámejších prejavov, prednesenom 5. októbra 1937 v Chicagu, po prvýkrát oficiálne varoval pred narastajúcim nebezpečenstvom zo strany fašistických štátov. Nevylučoval, že konflikty, aké môžu vidieť jeho spoluobčania v iných častiach sveta (Mandžusko, Etiópia), by mohli mať skôr či neskôr vplyv aj na americký kontinent. Vyzval všetky „mierumilovné národy, aby vyvinuli sústredené úsilie proti štátom, ktoré vytvárajú stav medzinárodnej anarchie a nestability, proti ktorému nie je obyčajná izolácia a neutralita východiskom“. Riešenie videl vo forme „karantény“.⁵ Konkrétnejšiemu vysvetleniu tohto nediplomatického

1 KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha : Prostor, 1999, s. 384-385.

2 NINKOVICH, Frank: *The Wilsonian Century. U. S. Foreign Policy since 1900*. Chicago and London : University of Chicago Press, 1999, s. 116.

3 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 78-79.

4 CASEY, Steven: *Cautious Crusade: Franklin D. Roosevelt, American Public Opinion, and the War Against Nazi Germany*. New York : Oxford University Press, 2001, s. 23.

5 DALLEK, Robert: *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945. With a New Afterword*. New York : Oxford University Press, 1995, s. 148.

pojmu sa prezident spôsobom seba vlastným vyhýbal. Len okruhu svojich najbližších spolupracovníkov ozrejmil, čo mal pod týmto termínom v skutočnosti na mysli – karanténa mala spočívať v prerušení politických a hospodárskych stykov s agresorskou krajinou.⁶ Napriek týmto rétorickým prísľubom krátko nato, v marci 1938, Spojené štáty na anšlus Rakúska hitlerovským Nemeckom nereagovali.

Zlom nastal až po podpísaní Mníchovskej dohody. Roosevelt sa po tomto kroku rozhodol zanechať nejasné, všeobecne formulované vetné konštrukcie, ktoré v tom čase používal vo svojich prejavoch. Rozhodol sa urobiť pre politika nepopulárny a v určitom zmysle riskantný krok – prestal brať prílišný ohľad na domácu, izolacionisticky naladenú verejnú mienku a postupne začal národ pripravovať na to, že Spojené štáty budú musieť v blízkom čase prevziať istý podiel zodpovednosti za vývoj vo svete.⁷ Čoraz naliehavejšou sa stávala otázka, čo sa stane, ak fašistické štáty získajú dominanciu v Európe či Ázii? Ako zareagujú USA, keď existencia západných demokracií bude ohrozená?

Roosevelt však zašiel ešte ďalej. Len pár týždňov po podpísaní Mníchovskej dohody sa tajne stretol s britským ministrom letectva ohľadom možnej vojenskej pomoci pre Britániu. Roosevelt si bol pochopiteľne vedomý len nedávno prijatých zákonov o neutralite, napriek tomu v rozhovoroch naznačoval pripravenosť obísť ich tak, že by sa na území Kanady (teda mimo USA) vybudoval závod na výrobu lietadiel, pričom všetky potrebné komponenty by sa deklarovali ako tovary určené na civilnú spotrebu a dodávali by ich Spojené štáty. Británia spolu s Francúzskom by tak v prípade vojny mohli počítať s americkou priemyselnou podporou.⁸ Tento projekt sa síce napokon nerealizoval, ale poodhaľuje, že Roosevelt si jasne uvedomoval potrebu urobiť určité kroky zoči-voči hrozbe blížiacej sa vojny.

Ďalším dôkazom potenciálnej spolupráce USA a Veľkej Británie vo vojenskej oblasti bola dohoda z apríla 1939, v rámci ktorej Spojené štáty presunuli hlavnú časť svojho námorníctva do oblasti Pacifiku, čo umožnilo stiahnuť všetky britské sily bližšie k domácim prístavom a koncentrovať sa na kontrolu nad Atlantikom. Zároveň sa tým Spojené štáty zaviazali prevziať zodpovednosť za ochranu britských území v Ázii. K dohode prispela i skutočnosť, že americké vládne kruhy s nevôľou hľadeli na nedávnu likvidáciu Česko-Slovenska a vznik Protektorátu Čechy a Morava. Roosevelt sa snažil zájsť ešte ďalej a požadoval, aby Kongres revidoval zákony o neutralite z dôvodu „*nevyváženosti*“ a „*nespravodlivosti*“. Izolacionistické nálady boli však ešte natoľko silné, že Kongres jeho žiadosti v priebehu necelého roka odmietol hneď trikrát.⁹

Po vypuknutí 2. svetovej vojny 1. septembra 1939 zaujali Spojené štáty v súlade s dovtedy prijatými zákonmi neutralitu. Na mimoriadnom zasadnutí Kongresu Roosevelt opätovne predložil svoju víziu, tentoraz úspešne. S účinnosťou od 4. novembra 1939 boli zákony o neutralite modifikované do podoby zákona známeho pod názvom *Cash*

6 WANNER, Jan: *Spojené štáty a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 80.

7 HEALE, Michael: *Franklin D. Roosevelt: The New Deal and War*. London and New York : Routledge, 1999, s. 46.

8 WATT, Donald: *How War Came: The Immediate Origins of the Second World War, 1938-1939*. New York : Pantheon, 1989, s. 130.

9 KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha : Prostor, 1999, s. 392-393.

and Carry. Tento zákon odstraňoval pôvodné zbraňové embargo a umožňoval bojujúcim štátom nakúpiť v USA zbrane a vojenský materiál za hotovosť a za podmienky, že si ho odvezú na vlastných lodiach.¹⁰ Nové zákonné opatrenie bolo výhodnejšie pre britské loďstvo kvôli jeho schopnosti kontrolovať Atlantik; menej prospešnejší sa ukázal byť v Pacifiku, kde japonské loďstvo dokázalo blokovat' čínske prístavy.

Zákon *Cash and Carry* bol prijatý s vedomím, že Francúzsko je za výdatnej vojenskej pomoci Veľkej Británie schopné ubrániť svoju nezávislosť pred fašistickou agresiou. Pritom sa všeobecne nepočítalo s eventualitou priamej vojenskej angažovanosti. Predstavitelia najznámejšej izolacionistickej organizácie Amerika predovšetkým (*America first committee*), ktorej členmi boli okrem iných bývalý prezident Herbert Hoover, historik a politológ Charles Beard či letecký hrdina Charles Lindberg, ostro vystupovali proti tomu, aby Spojené štáty materiálne podporovali bojujúce štáty. Dokonca vstup USA do vojny považovali za väčšie zlo ako víťazstvo nacizmu.¹¹ Podobné boli aj nálady obyvateľstva, ktoré síce Veľkú Britániu formálne podporovalo, avšak táto podpora bola založená čisto na pragmatickom základe: pre USA bolo rozhodne výhodnejšie, ak nákladný boj s Nemeckom znášala iba Veľká Británia.¹² Európa v tom čase ešte nepredstavovala pre americkú zahraničnú politiku dlhodobjší problém – tým sa javil skôr expanzionizmus Japonska v Pacifiku.¹³ Roosevelt tieto faktory vnímal a v rámci predvolebného boja, v ktorom sa po tretíkrát uchádzal o prezidentský post, sa nevyhýbal ani populistickým vyhláseniam. Ešte v októbri 1940 na výčitky svojho republikánskeho rivala Wendella Willkieho, že Ameriku zaťahuje do vojny, Roosevelt odpovedal, že americkí „*chlapci nebudú vyslaní do žiadnej zahraničnej vojny*“, a o tri dni nato opätovne vyhlásil, že „*táto krajina [USA] nevstúpi do vojny*“.¹⁴

Roosevelt to tvrdil napriek tomu, že v lete 1940 obsadili nemecké jednotky Paríž, a že si uvedomoval bezprostredné nebezpečie, ktoré USA hrozilo. Začal preto otvorenejšie poukazovať na potrebu bližších vzťahov s Veľkou Britániou, na nevyhnutnosť poskytnúť jej určitú materiálnu pomoc, ale aj na potrebu Spojených štátov zlepšiť svoju vojenskú pripravenosť. Napriek svojim predvolebným vyhláseniam sa pod tlakom situácie odhodlal na „*rozhodne nie neutrálny akt*“, ako Winston Churchill nazval výmenu päťdesiatich údajne zastaraných amerických torpédoborcov za právo zriadiť americké základne v niektorých britských dŕžavách. Z transakcie mali väčší bezprostredný prospech Briti, ktorí lode nevyhnutne potrebovali, kým americké základne mali vzniknúť na miestach mimo očakávaných bojísk (Newfoundland, Bermudy, ostrovy v Karibskom mori), resp. zdvojovali už existujúce základne.¹⁵

10 DALLEK, Robert: *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945. With a New Afterword*. New York : Oxford University Press, 1995, s. 200-205.

11 PETRUF, Pavol: *USA a studená vojna*. Bratislava : Pravda, 1985, s. 12. Poznámka: Po porážke Francúzska vplyv výboru zoslabol, po útoku na Pearl Harbor úplne zanikol.

12 McKERCHER, Brian: *Transition of Power: Britain's Loss of Global Preeminence to the United States, 1930-1945*. New York : Cambridge University Press, 1999, s. 285-286.

13 ALLDRITT, Keith: *Přátelství mocných. Franklin D. Roosevelt a Winston Churchill 1941 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1997, s. 36.

14 TINDALL, George – SHI, David: *Dějiny států. USA*. Praha : NLN, 1994, s. 597.

15 KENNEDY, David: *Freedom from Fear. The American People in Depression and War, 1929 – 1945*. New York : Oxford University Press, 1999, s. 460-462.

Rooseveltovou reakciou na uzavretie trojstranného paktu Berlín – Rím – Tokio bol prejav z 29. decembra 1940, v ktorom vyzval Američanov, aby sa stali „arzenálom demokracie“. Ako znovuzvolený prezident spochybnil dovtedy propagovaný názor, že oba oceány sú účinnou bariérou chrániacou americkú pevninu pred útokom zvonku. Začal viac zdôrazňovať spojitosť talianskej a nemeckej agresie na európskom kontinente s japonskou agresiou v Ázii a upozornil, že je životným záujmom Spojených štátov, aby mocnosti Osi nezískali kontrolu nad oceánmi. USA ešte vo vojne neboli, ale podľa prezidenta nebolo pochyb, na čej strane stoja.¹⁶ Vo výročnom posolstve Kongresu 6. januára 1941 varoval, že medzi Amerikou a nebezpečenstvom útoku stojí len jeden obranný štít – britské námorníctvo. Tým priamo spojil pocit bezpečia USA s prežitím britského námorníctva, pričom zároveň vyzval na zvýšenie obranyschopnosti Spojených štátov. Na záver prejavu Roosevelt vo wilsonovskom duchu a s cieľom získať americkú verejnosť pre myšlienku väčšej medzinárodnej angažovanosti USA definoval štyri druhy slobody demokracie, za ktoré je potrebné bojovať: slobodu slova, slobodu vyznania, oslobodenie od núdze a oslobodenie od strachu.¹⁷

V duchu tohto angažovaného postoja na strane demokracií, reagujúceho i na narastanie britských požiadaviek na dodávky vojenského materiálu z USA, schválil Kongres 11. marca 1941 Zákon o pôžičke a prenájme (*Lend-Lease Act*), ktorý nahrádzal zákony o neutralite a ktorým sa Spojené štáty ďalej posunuli na stranu štátov bojujúcich proti mocnostiam Osi. V duchu nového zákona prezident dostával možnosť zapožičať alebo prenajať zbrane či prostriedky na ich výrobu, potraviny a iné komodity každej krajine, ktorej obranu pokladal prezident za životne dôležitú pre obranu Spojených štátov amerických. Finančné vysporiadanie za poskytnuté dodávky sa odkladalo na obdobie po skončení vojny. Zákon teoreticky umožňoval posielat' do Veľkej Británie i iných štátov neobmedzené množstvo tovaru, reálne však naďalej platila za väčšinu zbraní. Na oplátku sa britská strana zaviazala zrušiť imperiálne colné preferencie po skončení vojny. Na druhej strane na dodávky zbraní pre Sovietsky zväz Roosevelt podmienky nekládol.¹⁸ Osobne bol rád, že Sovietsky zväz sa ešte v roku 1934 vrátil na medzinárodnú politickú scénu, z ktorej sa vytratil po 1. svetovej vojne. Jedným z dôvodov bol fakt, že prezident predpokladal narastanie významu Sovietskeho zväzu ako perspektívneho a rozsiahleho obchodného trhu. Rovnako sa vo svojich úvahách pohrával s myšlienkou americko-sovietskeho strategického partnerstva.¹⁹ Novoprijatý zákon o pôžičke a prenájme, podľa Churchilla najušľachtilejší akt v dejinách, fungoval až do augusta 1945, pričom USA poskytli v jeho rámci tovar v objeme približne 48 miliárd dolárov. Z toho asi 60 percent smerovalo Británii a 20 percent Sovietom. Spojenci splatili za dodané komodity takmer 8 miliárd dolárov, okrem Sovietskeho zväzu bol zvyšok dlhu ostatným krajinám po skončení vojny odpustený.²⁰

16 DALLEK, Robert: *Franklin D. Roosevelt and American Foreign Policy, 1932 – 1945. With a New Afterword*. New York : Oxford University Press, 1995, s. 256-257.

17 TINDALL, George – SHI, David: *Dějiny států. USA*. Praha : NLN, 1994, s. 598.

18 JOHNSON, Paul: *Dějiny dvacátého století*. Praha : Rozmluvy, 1991, s. 363.

19 NINKOVICH, Frank: *The Wilsonian Century. U. S. Foreign Policy since 1900*. Chicago and London : University of Chicago Press, 1999, s. 131.

20 PEČENKA, Marek – LUŇÁK, Petr: *Encyklopedie moderní historie*. Praha : Libri, 1999, s. 272.

Ďalší krok v podpore demokratických veľmocí a smerom k vojne urobil Roosevelt v apríli 1941, keď schválil dohodu uzavretú s predstaviteľom dánskej exilovej vlády vo Washingtone, umožňujúcu obsadenie Grónska americkými vojenskými jednotkami. Krátko nato prezident informoval britského ministerského predsedu Churchilla, že námorníctvo Spojených štátov preberá na seba úlohu hliadkovať v severnom Atlantiku v oblasti od amerického pobrežia po Island. Zároveň Churchilla ubezpečil, že americké sily budú britskú stranu operatívne informovať o pohybe a počte nepriateľských lietadiel a lodí, zistených v tomto priestore.²¹ O tri mesiace neskôr obsadili americké jednotky aj samotný Island. I napriek tomu, že Spojené štáty sa stále nedokázali jednoznačne postaviť voči fašistickým agresorom, nezodpovedanou otázkou nezostávalo, či, ale kedy USA oficiálne vstúpia do vojny?

Dôležitým predelom v 2. svetovej vojne nielen z vojenského, ale najmä diplomatického hľadiska sa stalo aktivovanie plánu *Barbarossa* – napadnutie Sovietskeho zväzu hitlerovským Nemeckom 22. júna 1941. Churchillovi odľahlo, že Hitler nesústredil všetku silu wehrmachtu na obsadenie Britských ostrovov a zaplietol sa do vojny s gigantickým protivníkom. Vstup ZSSR do vojny bol jedným z hlavných bodov schôdzy vrcholných predstaviteľov USA a Veľkej Británie, ktorá sa uskutočnila v dňoch 9. – 12. augusta 1941 v zálive neďaleko mestečka Argentia pri pobreží New Foundlandu. Roosevelt s Churchillom tu formovali zásady, ktorými sa mali ich štáty riadiť v súvislosti s rozširujúcim sa svetovým konfliktom. Výsledkom stretnutia bol osembodový dokument nazvaný Atlantická charta.²² Bola to zmes dobových idealistických cieľov a Wilsonových štrnástich bodov z čias 1. svetovej vojny. Na rozdiel od tradičných vyhlásení iných vodcov počas vojen v minulosti, obaja štátnici neformulovali klasické vojenské ciele. Neusilovali o územné zisky a nechceli pripustiť ani zmeny hraníc, ktoré by sa priechli vôle obyvateľstva dotknutého územia (body 1 a 2). Zdôrazňovali právo všetkých národov zvoliť si formu vlády podľa vlastnej vôle a obaja štátnici vyhlasovali, že západné mocnosti budú po vojne usilovať o obnovu suverénnych práv a samostatnosti tých národov, ktoré boli týchto hodnôt násilím zbavené (bod 3). V hospodárskej oblasti sa mal po skončení vojny klásť dôraz na medzinárodnú spoluprácu založenú na zásadách rovnoprávnosti – všetkým štátom mala byť garantovaná možnosť slobodného obchodu, slobodnej plavby po moriach a oceánoch a zabezpečený prístup k surovinovým zdrojom a nerastnému bohatstvu (body 4, 5 a 7).²³ Z politického hľadiska bol však mimoriadne dôležitý najmä bod číslo 6. Obaja štátnici sa v ňom zaviazali nastoliť mier „*po konečnom zničení nacistickej tyranie*“. Z Rooseveltovho pohľadu išlo o zvlášť odvážne gesto, ak si uvedomíme, že Spojené štáty – v tom čase z právneho hľadiska považované ešte za neutrálne, vydali takéto oficiálne vyhlásenie spolu s bojujúcou stranou. Posledný, ôsmy bod Atlantického charty, túto spojeneckú previazanosť ešte zvýrazňoval záväzkom, že Spojené štáty sa budú zasadzovať o odzbrojenie agresívnych militaristických štátov, po-

21 CHURCHILL, Winston: *Druhá svetová válka, 3. díl: Velká aliance*. Praha : NLN, 1993, s. 149.

22 *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky, díl I*. Praha : Svoboda, 1963, s. 68-69; VESELÝ, Zdeněk: *Světová politika 20. století v dokumentech (1900 – 1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 259-260.

23 Roosevelt sa týmto krokom okrem iného snažil dostať Spojené štáty na obchodné trhy britských kolónií, ktoré boli od začiatku 30. rokov chránené preferenčným colným systémom.

kým nebude nastolený „širší a trvalejší systém všeobecnej bezpečnosti“.²⁴ V konečnom dôsledku sa Atlantická charta stala oficiálnym pilierom politiky Spojencov počas vojny, i keď Roosevelt jej odmietol priznať formu jednoznačnej medzištátnej zmluvy – pretože tú by musel predložiť na schválenie senátu, ktorý by ju nemusel odsúhlasiť – ale sám sa cítil byť ňou vnútorne viazaný. Roosevelt svojím súhlasom so znením Atlantického charty sledoval dva úplne odlišné ciele: v prvom rade v zahraničnopolitickej oblasti chcel navonok ukázať súdržnosť s Churchillom a ťažko skúšanou Britániou, a zároveň naopak – smerom k domácej politike – sa snažil upokojiť zástupcov izolacionizmu, že aj on sám má výhrady voči Británii ako triedne rozdelenej spoločnosti s dlhodobým imperialistickým programom.²⁵ Napriek tomu sa v septembri 1941 k Atlantickému charte pripojil Sovietsky zväz a o niekoľko mesiacov neskôr, 1. januára 1942, podpísalo 26 krajín Deklaráciu Spojených národov, obsahujúcu záväzok rešpektovať princípy vyjadrené v charte. V konečnom dôsledku sa k charte do apríla 1945 pripojili všetky štáty bojujúce s Nemeckom a Japonskom. Príliš všeobecné formulácie charty však umožnili niektorým signatárom vysvetľovať si ju po svojom. Konkrétne sovietski zástupcovia k svojmu podpisu doplnili vyhlásenie, že „praktickú aplikáciu týchto zásad bude potrebné prispôbiť okolnostiam, potrebám a historickým skúsenostiam jednotlivých krajín“.²⁶ Tým si Stalin dláždil cestu k uznaniu sovietskych nárokov na pobaltské štáty, vytváral si podmienky na posun poľských hraníc na západ a na preniknutie do oblasti strednej a juhovýchodnej Európy, odporujúce tak zásadám charty. Churchill zasa sledujúci svoj cieľ – zabezpečiť si pomoc USA vo vojne proti mocnostiam Osi – súhlasil s právom všetkých národov na slobodnú voľbu vládnej formy, pod ktorou chcú žiť. Táto úprava totiž z globálneho hľadiska bola namierená nielen voči agresorom, ale z užšieho pohľadu i proti samotnej Británii ako svetovej koloniálnej mocnosti. Po celý zvyšok vojny sa Roosevelt neúspešne snažil prinútiť Britov ku konkrétnejšiemu vyhláseniu, v ktorom by sa obe krajiny zaväzovali presadzovať budúcu nezávislosť kolónií.

V americkej administratíve však existovali aj iné názory a ciele než deklarovala Atlantická charta. V septembri 1941, mesiac po jej prijatí, vrcholní vojenski predstavitelia generál George Marshall a admirál Harold Stark predstavili dokument, ktorý približoval vojnové ciele oveľa konkrétnejšie. Za dôležitý aspekt bezpečnostnej stratégie okrem samotnej obrany Spojených štátov považovali zachovanie britskej koloniálnej ríše, čo bolo v príkrom rozpore s Rooseveltovou koncepciou povojnového sveta. Iný názor mali najvyššie vojenské kruhy aj na mocenskú štruktúru. Kým Atlantická charta sa pojmu „mocenská rovnováha“ vyhýbala, predložený dokument počítal s vybudovaním mocenskej rovnováhy síl v Európe a Ázii, ktorá by garantovala politickú stabilitu uvedenej oblasti i bezpečnosť USA. Takýto stav mal vzniknúť sformovaním režimov, ktoré mali „kladný vzťah k hospodárskej a občianskej slobode“.²⁷

24 CHURCHILL, Winston: *Druhá svetová válka, 3. díl: Velká aliance*. Praha : NLN, 1993, s. 437-438.

25 ALLDRITT, Keith: *Prátelství mocných. Franklin D. Roosevelt a Winston Churchill 1941 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 1997, s. 50.

26 GADDIS, John: *The United States and the Origins of the Cold War 1941 – 1947*. New York : Columbia University Press, 1972, s. 2-3.

27 PETRUF, Pavol: *USA a studená vojna*, s. 31. Poznámka: Po vojne (v r. 1947 – 1949) zastával George Marshall post ministra zahraničných vecí USA.

V rovnakom období sa zvýšilo napätie medzi USA a štátmi Osi. V Atlantiku, oblasti kontrolovanej americkým námorníctvom, došlo k otvorenému konfliktu, keď nemecká ponorka torpédovala americký torpédoborec *Greer* práve vo chvíli, keď udával jej presnú polohu britským lietadlám. Roosevelt reagoval nariadením, aby americké námorníctvo potopilo každú nemeckú ponorku, na ktorú v kontrolovanej oblasti narazí.²⁸ V prípade Japonska, ktoré v júli 1941 napadlo Indočínu, postupovala americká vláda opatrnejšie. Pretože Roosevelt ani jeho minister zahraničných vecí Cordell Hull si otvorený stret s Japonskom v tom čase nepriali, USA priebežne uvalili na Japonsko obchodné embargo v podobe zákazu vývozu železného šrotu a ropných produktov. Hull pri osobných rokovaníach s japonskými vyjednávačmi zdôrazňoval, že pre Spojené štáty je problematické akokoľvek spolupracovať s krajinou, ktorá je spojencom Nemecka. V duchu rooseveltovskej rétoriky dodával, že USA si želajú redukciiu britských imperiálnych záväzkov, a preto nemôžu tolerovať narastanie japonskej hegemonie v Ázii. Japonci však hrali len na čas, pretože v tom období už vedeli, že japonský útok na USA sa neodvratne blíži.²⁹

Dňa 7. decembra 1941 japonské lietadlá zaútočili na americkú flotilu kotviacu v prístave Pearl Harbor na Havajských ostrovoch a Japonsko začalo vojnu proti Spojeným štátom. Bolo len odrazom hlboko zakoreneného amerického izolacionizmu, že Spojené štáty vstúpili do vojny až po bombardovaní svojho loďstva a v Európe nakoniec vyhlásil USA vojnu Hitler a nie Spojené štáty Nemecku. Rooseveltovi sa tak rozviazali ruky, pretože bez vonkajšieho ozbrojeného podnetu by preňho bolo neľahkou úlohou získať si súhlas národa so vstupom do vojny. Pre americkú verejnosť bol vstup do vojny precedensom, pretože dovtedy nikdy Spojené štáty nevstupovali do vojny (snáď okrem 1. svetovej vojny), pokiaľ sa to bezprostredne netýkalo bezpečnosti západnej pologule.³⁰ Vyše storočný odkaz Monroeovej doktríny tak stratil na význame.

Snaha o spoločné spojenecké projekty

Japonský útok na americkú námornú základňu v prístave Pearl Harbor ukončil napäté obdobie krehkej neutrality Spojených štátov i siahodlhé diskusie medzi zástancami izolacionizmu a stúpecami intervencionizmu. Vyhlásenie vojny štátmi Osi vytvorilo z USA, Veľkej Británie a ZSSR formálnych Spojencov so spoločným nepriateľom, avšak nie s rovnakými záujmami. Roosevelt sa zasadzoval o celosvetové sebaurčovacie právo národov a odmietal diskutovať o podrobnejších vojnových cieľoch. Premiér Churchill zas presadzoval skôr národné a imperiálne záujmy, s charakteristickou britskou snahou o dodržiavanie mocenskej rovnováhy. Stalinovým vojnovým cieľom bolo oficiálne uznanie novej západnej sovietskej hranice z roku 1941, s kordónom satelitných „priateľských“ štátov po jej vonkajšom obvode. V tomto prípade bola sovietska strana precízna a disponovala vlastným plánom na ďalšie povojnové zmeny európskych hraníc. Stalin o ňom informoval britského ministra zahraničných vecí Anthonyho Edena 16. decembra 1941 počas jeho pobytu v Moskve. Československé hranice mali mať podľa tejto

28 DIVINE, Robert: *Roosevelt and World War II*. Baltimore : Johns Hopkins Press, 1969, s. 44.

29 WANNER, Jan: *Spojené štáty a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 163-164.

30 KISSINGER, Henry: *Umění diplomacie: od Richelieu k pádu Berlínské zdi*. Praha : Prostor, 1999, s. 400-401.

informácie predvojnovú podobu, poľské hranice sa mali posunúť smerom na západ, Nemecko sa malo rozčleniť na niekoľko samostatných štátov, minimálne na Bavorsko, Porýnie a Prusko, ktoré malo v prospech Sovietskeho zväzu stratiť na 20 rokov aj časť Východného Pruska, a to ako záruku splácania budúcich nemeckých reparácií. Rakúsko sa malo po vojne opätovne stať nezávislým štátom.³¹ Išlo o prvý konkrétnejší plán, resp. náčrt rozdelenia Nemecka po 2. svetovej vojne.

Skutočnosť, že na rozdiel od Američanov boli Veľká Británia (a aj ZSSR) vo vojnovom stave už od roku 1939, sa okrem vojenskej sféry naplno prejavila najmä v nedostatočnej pripravenosti USA v oblasti strategického plánovania. Roosevelt dlhodobo pripravoval americkú verejnosť na možnosť konfliktu, napriek tomu bola však administratíva dlho celkom bezradná. Britský maršal John Dill vtedajšiu situáciu v americkom establišmente charakterizoval nasledovne: „*Nemajú žiadnych spoločných plánovačov, ani realizačný štáb. Prezidentovi len s veľkými problémami predkladajú surový materiál; pravidelné schôdzky Zboru náčelníkov štábov [Joint Chiefs of Staff] sa nekonajú, a nie je ani sekretariát, ktorý by to zaznamenával. So zasadnutiami vlády je to rovnaké, a pritom sa očakáva, že ministri budú fungovať.*“³² Treba však podotknúť, že z veľkej časti bol za daný stav zodpovedný samotný prezident Roosevelt.

Práve z dôvodu koordinácie spoločného postupu voči nepriateľským štátom sa vo Washingtone uskutočnilo stretnutie Roosevelta s Churchillom a ich vojenskými štábmi. Konferencia s krycím názvom *Arcadia* trvala od 22. decembra 1941 do 14. januára 1942. Obe krajiny na nej deklarovali za svoj prvoradáci cieľ – porážku Nemecka. Zároveň sa dohodli na uskutočnení operácie *Gymnast*, ktorej cieľom malo byť vylodenie americko-britských síl v severnej Afrike za účelom obsadenia francúzskych severoafrických štátov a dosiahnutia väčšej bezpečnosti pre transatlantické spojenecké konvoje. Vo vojenskej oblasti presadil americký generál George Marshall (napriek Churchillovej váhavosti) vytvorenie jednotného velenia v podobe britsko-amerického Kombinovaného zboru náčelníkov štábov (*Combined Chiefs of Staff*), fungujúceho od 1. januára 1942 so sídlom vo Washingtone. Členmi tohto orgánu sa stali predstavitelia ozbrojených síl USA a Veľkej Británie na základe parity. Jeho úlohou bolo vypracovávať a uskutočňovať pod vedením šéfov vlád oboch mocností spoločnú stratégiu pre vedenie vojny, či posudzovať otázky súčinnosti amerických a britských ozbrojených síl. Kombinovaný zbor náčelníkov štábov však nemal výkonnú právomoc, pretože konečné rozhodovanie si ponechali obaja vedúci štátnici pre seba.³³

Na konferencii sa prejavila diplomatická prevaha Británie, keď väčšinu dokumentov navrhovali Briti a Američania ich len s drobnými úpravami schvaľovali. Ukázalo sa, že Spojené štáty nie sú pripravené na globálny vojenský konflikt, a preto sa Roosevelt snažil presadzovať americkú vojnovú aktivitu aspoň politicky. Jej výsledkom bolo vyhlásenie Deklarácie Spojených národov, ktorou sa signatárske štáty zaviazali rešpektovať princípy vyjadrené v Atlantickej charte. Zaujímavé bolo, že na Rooseveltovo i Churchil-

31 *Vojna i diplomatija. Dokumenty i komentari 1941 – 1942.* Ed. Oleg Ržeševskij. Moskva : Nauka, 1997, s. 26-30; WANNER, Jan: *Spojené štáty a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika.* Praha : Dokořán, 2001, s. 166.

32 BRYANT, Arthur: *Turn of the tide.* London : Collins, 1958, s. 234.

33 *Mezinárodní konference 1943 – 1945. Dokumenty.* Praha : Svoboda, 1985, s. 614.

lovo prekvapenie Sovietsky zväz v Deklarácii súhlasil s formuláciou, že úplné víťazstvo nad spoločným nepriateľom je okrem iného nevyhnutné aj k obrane „náboženskej slobohy“. Mimoriadne dôležitým bodom tohto vyhlásenia bol však spoločný záväzok, že žiadna spojenecká krajina neuzavrie separátne prímerie alebo mier s mocnosťami Osi a jej satelitmi. Deklarácia Spojených národov okrem toho, že symbolizovala spojeneckú vojnovú politiku, sa neskôr stala aj nosným pilierom pri zakladaní OSN.³⁴

Na jar 1942 nadobúdala v spojeneckej korešpondencii čoraz väčšiu váhu otázka otvorenia druhého frontu. Na tejto požiadavke nástojil Stalin hneď po napadnutí Sovietskeho zväzu, ale reálnejšou sa stávala až po vstupe Spojených štátov do vojny. Roosevelt v tomto smere apeloval na Churchilla, aby Veľká Británia a USA vzali na seba spoločnú zodpovednosť za „definitívne určenie plánov ohľadne otvorenia nového frontu na európskom kontinente“.³⁵ Z toho dôvodu odleteli v apríli toho istého roku Marshall a Rooseveltov blízky spolupracovník Harry Hopkins do Londýna, kde mali s britským premiérom prerokovať strategický plán s krycím názvom *Sledgehammer*. Išlo o plán invázie do severozápadného Francúzska na jar 1943, vypracovaný americkým generálom Dwightom Eisenhowerom. Briti považovali plán za unáhlený, ba až naivný. Situácia v Atlantiku totiž v tom čase nebola pod kontrolou Spojencov (v ich prospech sa začala výraznejšie obracať až v priebehu nasledujúceho roka). Britská strana však disponovala informáciami, že v prípade jeho zamietnutia by Američania prešli z dovtedajšej globálnej vojnovy stratégie „Európa predovšetkým“ (britským velením preferovanej) na tichomorský strategický variant. Z čisto pragmatického dôvodu preto britská vláda formálne súhlasila s plánom na skoré vylodenie na francúzskom pobreží. Marshall s Hopkinsom preto odchádzali z Londýna s uspokojením.³⁶

Postupom času však začalo byť evidentné, že vylodenie spojeneckých jednotiek v Normandii v nasledujúcom roku je nereálne, preto Churchill odcestoval v júni 1942 do Washingtonu na osobné rokovanie s Rooseveltom. Okrem nich sa rokovaní zúčastnili predstavitelia Kombinovaného zboru náčelníkov štábov. Britská delegácia neskrývane nástojila na odložení realizácie plánu *Sledgehammer* a trvala na vylodení v severnej Afrike (operácia *Torch*). Napriek enormnej snahe Georga Marshalla či ministra vojny Henryho Stimsona, odvolávajúcich sa na nedávny britský prísľub z Londýna, nemali americké vojenské kruhy s presadením skorého spojeneckého vylodenia vo Francúzsku úspech. Netušili, že Roosevelt sa medzitým vo svojich úvahách, ktoré nechcel verejne prezentovať, sám od plánu *Sledgehammer* odklonil a dal za pravdu britskej strane.³⁷ Neskôr argumentoval tým, že v Stredomorí sa americkí vojaci stretnú s menším odporom nepriateľa a ľahšie tak získajú potrebné bojové skúsenosti. Churchill osobne o Rooseveltovom rozhodnutí informoval v Moskve Stalina. Ten bol pochopiteľne rozhorčený, pretože v sovietskom záujme bolo otvoriť druhý front čo najskôr. Rovnako nepríjemnou správou pre sovietsku stranu bolo, že Briti museli pozastaviť konvoje s materiálnou po-

34 WANNER, Jan: *George C. Marshall – tvůrce armád a aliancí*. Praha : Paseka, 1998, s. 113-119.

35 EDMONDS, Robin: *The Big Three: Churchill, Roosevelt and Stalin in peace and war*. London : Hamish Hamilton, 1991, s. 283.

36 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl II. Amerika v boji*. Praha : Dokořán, 2002, s. 13-14.

37 SHERWOOD, Robert: *Roosevelt and Hopkins. An Intimate history*. New York : Harper & Brothers, 1948, s. 580-581.

mocou vzhľadom na veľké škody, ktoré lodiam spôsobovali nemecké ponorky. Podstatný však bol fakt, že obaja štátnici mali možnosť prvýkrát sa osobne stretnúť.³⁸

Operácia *Torch* začala 8. novembra 1942 vylodením britsko-amerických jednotiek na troch miestach – v Casablance, v Orane a v Alžíri. Odpor vichystických jednotiek bol pomerne slabý, preto už po pár dňoch získali spojenecké vojská potrebnú strategickú prevahu. Obsadenie dôležitej oblasti otvorilo pre Spojencov nové globálne otázky, ktoré bolo potrebné podrobnejšie prediskutovať. Ďalšia konferencia čelných predstaviteľov dvoch západných mocností sa uskutočnila práve v marockej Casablance 12. – 23. januára 1943. Napriek Rooseveltovej a Churchillovej snahe sa na konferenciu nedostavil najvyšší sovietsky predstaviteľ Josif Vissarionovič Stalin s odôvodnením, že nemôže opustiť Moskvu vzhľadom na kritickú situáciu na východnom fronte. Na stretnutí Briti i Američania potvrdili, že za prioritné bojisko považujú Európu a rozhodli o vylodení na Sicílii (operácia *Husky*). Aj americká generalita pochopila, že nebude v ich silách uskutočniť inváziu do Francúzska ešte v priebehu roka 1943, ako pôvodne predpokladali. Naďalej sa však mali na území Veľkej Británie koncentrovať americké jednotky ako základňa pre druhý front. Taktiež sa dohodli na zintenzívnení leteckej ofenzívy v Nemecku a pokiaľ možno na neutíchajúcom zásobovaní sovietskych jednotiek.³⁹

Na druhý deň po skončení rozhovorov – 24. januára – sa uskutočnila tlačová konferencia za účasti Roosevelta a Churchilla, ktorá bola v istom ohľade dôležitejšia ako samotné rokovania. Po sumarizácii výsledkov stretnutia americký prezident dodal, že on a britský premiér sa rozhodli „*neakceptovať nič iné ako bezpodmienečnú kapituláciu Nemecka, Japonska a Talianska*“. Nemalo ísť „*o zničenie nemeckej populácie, ale o deštrukciu filozofie v Nemecku, ktorá je založená na dobýjaní a zotročovaní ostatných národov*“.⁴⁰

Celkový dojem americkej vojenskej špičky z Casablanky bol ale rozpačitý. Marshall považoval stredomorskú stratégiu za mrhanie materiálom a časom. Niekoľko mesiacov naliehal na prezidenta, že pri stálom odkladaní invázie cez La Manche môže nastať „*najnešťastnejšia diplomatická situácia*“. Obával sa, že kým anglo-americké armády budú vyčkávať na francúzskom území, Červená armáda bude dávno na hraniciach Nemecka. Marshall neskrývane poukazoval aj na celkom odlišné americké a britské vojnové ciele. Zdôrazňoval, že Američania majú záujem na čo možno najskoršom ukončení bojov v Európe, aby sa mohli sústrediť na vojnu s Japonskom. Briti tento pocit nemali, pretože boli prioritne zainteresovaní na európskom konflikte, so snahou o obnovenie svojich predvojnových mocenských pozícií, najmä v oblasti Stredomoria.⁴¹

V snahe ujednotiť svoje ciele sa Roosevelt s Churchillom znova stretli v máji 1943 vo Washingtone, len päť mesiacov od posledného stretnutia v Maroku. Na konferencii s krycím názvom *Trident* spoločne hľadali riešenie, ktorým by eliminovali taliansku

38 KIMBALL, Warren: *Forged in war. Roosevelt, Churchill, and the Second World War*. New York : W. Morrow, 1997, s. 155-156.

39 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl II. Amerika v boji*. Praha : Dokořán, 2002, s. 84.

40 ARMSTRONG, Anne: *Unconditional Surrender. The Impact of the Casablanca Policy upon World War II*. New Brunswick : Rutgers Univ. Press, 1961, s. 12; SHERWOOD, Robert: *Roosevelt and Hopkins. An Intimate history*. New York : Harper & Brothers, 1948, s. 696-697.

41 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 166-167.

účasť vo vojne a zamestnali maximálny počet nemeckých vojsk. Briti horovali za stredomorskú stratégiu, Roosevelt sa zasa vyjadril za urýchlenie invázie do Francúzska. Termín vylodenia Spojencov v Normandii (operácia *Overlord*) sa opäť posunul, tentoraz na 1. mája 1944.⁴²

Absencia druhého frontu spôsobila, že spojenecké vzťahy troch veľmocí sa dostali na najnižšiu úroveň, čo oživilo obavy z možného uzavretia separátneho sovietsko-nemeckého mieru. Stalin odmietol akceptovať výsledky konferencie a dokonca stiahol svojich veľvyslancov z Londýna a Washingtonu. Na zmiernenie diplomatického napätia navrhol Churchill pozvať Stalina na stretnutie do Škótska. Podobne uvažoval aj Roosevelt – ten ale navrhol sovietskemu vodcovi len bilaterálne stretnutie, teda bez britskej účasti. Obe ponuky však Stalin ignoroval. Krátko nato sa o Rooseveltovej zvláštnej ponuke dozvedel aj Churchill, čo prispelo k narušeniu už aj tak krehkých americko-britských vzťahov.⁴³

Tieto trenice viedli k tomu, že Churchill dal prednosť pred uvažovanou konferenciou Veľkej trojky stretnutiu len s americkým prezidentom. Schôdzka s názvom *Quadrant* sa uskutočnila v kanadskom Quebecu v dňoch 19. – 24. augusta 1943. Navzdory Churchillovej snahe, aby všetko úsilie bolo venované talianskemu bojisku, Roosevelt v spolupráci s Marshallom na stretnutí presadil prípravy na vylodenie v západnej Európe. Hoci dosiahnutý výsledok nezodpovedal celkom jeho pôvodným predstavám, znamenal začiatok realizácie generálnej ofenzívy proti Nemecku.⁴⁴

Už dlhodobejšie sa ako nevyhnutná ukazovala potreba konferencie najvyšších predstaviteľov protifašistickej koalície. Stalin viaceré ponuky západných vodcov zamietol s odôvodnením, že povinnosti hlavného veliteľa mu nedovoľujú opustiť krajinu. Keďže ani po quebeckej konferencii nebolo jasné, kedy najvyšší predstavitelia Spojencov zasadnú za spoločný rokovací stôl, Stalin ako náhradu navrhol zorganizovanie trojstrannej schôdze na úrovni ministrov, s vopred dohodnutým okruhom problémov a návrhov, ktoré by mohli byť na porade schválené. Churchill pokladal za najvhodnejšie miesto na zorganizovanie konferencie na úrovni ministrov zahraničných vecí Anglicko argumentujúc tým, že je približne rovnako vzdialené od Washingtonu aj od Moskvy. Roosevelt súhlasil s návrhom britského premiéra, odvolávajúc sa na horší zdravotný stav amerického ministra zahraničných vecí Cordella Hulla. Avšak Stalin aj napriek týmto argumentom nekompromisne trval na Moskve – dokonca pohrozil neúčastou sovietskeho zástupcu, ak nebude akceptovaná jeho požiadavka.⁴⁵ Pokiaľ išlo o rozhodovacie kompetencie, Roosevelt nepredpokladal, že by ministri mali mať na konferencii neobmedzenú plnú moc. Nechcel, aby sa schôdzka v tomto štádiu stala rozsiahlejšou konferenciou i s prípadnými vojenskými dohodami.⁴⁶

42 SMITH, Gaddis: *American Diplomacy during the Second World War 1941 – 1945*. New York : J. Wiley, 1965, s. 60-61.

43 EDMONDS, Robin: *The Big Three: Churchill, Roosevelt and Stalin in peace and war*. London : Hamish Hamilton, 1991, s. 329.

44 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl I. Pevnost Amerika*. Praha : Dokořán, 2001, s. 176-179.

45 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I*. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 530-531.

46 *Korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945*. Bratislava : Pravda, 1983, s. 518-519 a 520-521.

Ďalšou požiadavkou sovietskej strany bolo prijatie spoločnej agendy ešte pred začatím konferencie. Ako prví predložili svoju predstavu prerokovaných bodov Američania. Bolo evidentné, že ich prioritou je diskusia o deklarácii o všeobecnej bezpečnosti, pričom zvyšné predložené témy neboli detailne skoncipované. Hull sa netajil tým, že na konferencii sa bude snažiť udržať vzájomnú výmenu názorov iba „na širokej báze“.⁴⁷ Podobne ako Američania, i sovietska strana mala jednu prioritnú tému – otvorenie druhého frontu v Európe. Inak pôsobil rozsiahly britský návrh agendy konferencie, ktorý detailne rozoberal nielen aktuálne diplomatické i vojenské otázky, ale svojím rozsahom zachádzal aj do sféry povojnového usporiadania.⁴⁸ Na základe predložených návrhov bol vypracovaný spoločný program pripravovanej konferencie, z ktorého možno vyzorovať pripravenosť a snahu tej či onej krajiny riešiť problémy vznikajúce z medzinárodno-politickej situácie. Prvým, a zároveň aj jediným bodom, ktorý do programu presadila sovietska strana, bola otázka prerokovania krokov, vedúcich k skráteniu vojny proti Nemecku a jeho spojencom. Snaha diplomacie USA vyústila do presadenia troch tém do programu konferencie. Boli to Deklarácia štyroch mocností o všeobecnej bezpečnosti (bod číslo 2), metódy riešenia aktuálnych politických a ekonomických otázok vrátane tých, ktoré môžu vyvstať z ďalšieho vývoja vojny (číslo 5) a riešenie záležitostí, týkajúce sa hospodárskej obnovy povojnového sveta (číslo 15). Jedna téma bola predložená spoločne s britskou stranou, a to otázka usporiadania Nemecka a iných nepriateľských krajín v Európe (číslo 7). Na druhej strane program moskovskej konferencie obsahoval až dvanásť bodov, ktoré predkladali Briti samostatne. Medzi iným požadovali prerokovať otázku vytvorenia mechanizmu pre riešenie otázok, ktoré vyžadovali úzku koordináciu, s osobitným zameraním na činnosť a rozsah Politicko-vojenskej komisie v Alžírsku (číslo 3), postoj k Francúzskemu výboru národného oslobodenia so zameraním na jeho pozíciu vo Francúzsku a vytvorenie eventuálnej dočasnej francúzskej vlády (číslo 6), otázku uzatvárania dohôd medzi Spojencami a menšími spojeneckými krajinami ohľadne povojnového vývoja (číslo 8), politiku na územiach oslobodených spojeneckými vojskami (číslo 14) a ako posledný bod číslo 17 navrhli otvoriť diskusiu o spoločnej zodpovednosti za Európu (ako protikladu vytvárania separátnych pásiem zodpovednosti).⁴⁹ Po odsúhlasení programu nastávajúcej konferencie chýbal už iba posledný krok – vytýčiť konkrétny termín a miesto stretnutia. V priebehu septembra sa napokon traja najvyšší spojeneckí predstavitelia dohodli, že konferencia ministrov zahraničných vecí sa začne 18. októbra v Moskve⁵⁰, pričom jednotlivé delegácie budú viesť šéfovia diplomacie Veľkej trojky Viačeslav Molotov, Anthony Eden a Cordell Hull.⁵¹

47 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 521.

48 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 525-526 a 537.

49 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I.* Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 703-704.

50 Moskovská konferencia trvala skoro dva týždne – od 18. do 30. októbra 1943.

51 Hull pôvodne na misiu určený nebol. Roosevelt spočiatku uvažoval nad tým, že na rokovania vyšle Hullovho zástupcu, námestníka na ministerstve zahraničia Sumnera Wellea (rodinného priateľa a svojho poradcu, s ktorým aj tak vybavoval väčšinu pracovných záležitostí týkajúcich sa zahraničia). Hulla toto obchádzanie veľmi roztrpčovalo, čo viedlo k tomu, že si s vlastným námestníkom nerozumel. Keď sa však na jeseň 1943 začali prevažovať citlivé informácie o Welle-

Úlohou moskovskej konferencie bola skôr príprava otázok a zhromažďovanie informácií o hlavných problémoch, ktoré mali byť v zosumarizovanej podobe predložené najvyšším predstaviteľom troch vlád, aby o nich mohli rozhodnúť s konečnou platnosťou. Ministri mali predovšetkým zistiť, v ktorej oblasti spoločného záujmu existujú diametrálne odlišné názory a či je možné ich odstrániť. Podľa očakávania sa počas rokovaní vynoril celý rad problémov, pričom každý z účastníkov konferencie kládol dôraz na inú tému. Molotov tvrdo nástojil na čo možno najskoršom otvorení druhého frontu a žiadal, aby táto otázka bola prioritnou. Ostentatívne dával najavo, že pokiaľ nedôjde k dohode v tomto bode, ďalšia diskusia je vylúčená. Preto bol hneď na úvod Molotov uspokojený Hullovm i Edenovým ubezpečením, že dohoda o vylodení v Normandii je definitívna. Kým Eden presadzoval vytvorenie určitého mechanizmu zabezpečujúceho stále porady veľmocí, ktoré by sa venovali európskym problémom, Hullovou témou bolo najmä prijatie deklarácie štyroch veľmocí o cieľoch vojny a o medzinárodnej organizácii na zabezpečenie mieru po jej skončení.⁵²

Problému s nedostatočnou koordinovanosťou spoločných záujmov sa dalo do istej miery vyhnúť, najmä pokiaľ išlo o americkú a britskú stranu. Eden s Hullom prileteli do Moskvy 18. októbra, ale ešte krátko predtým sa obaja ministri stretli v Káhire, ktorá bola spoločnou zastávkou oboch západných delegácií. Eden považoval za vhodné využiť voľný čas a prebrať so svojim americkým kolegom agendu nastávajúcej schôdzky a stanoviť si eventuálne prioritné ciele. Avšak Hull to odmietol, lebo sa obával, že sovietska strana by na to hľadala s nevôľou a nedôverou.⁵³

Jedným z najdôležitejších bodov rokovania konferencie bol postoj spojeneckých veľmocí k budúmu usporiadaniu v Nemecku. V rámci odsúhlaseného programu schôdzky mal tento bod síce až poradové číslo sedem, ale to sotva vystihovalo objektívny význam nemeckej problematiky. Bod sa týkal viacerých aspektov uskutočňovania budúcej spoločnej politiky voči Nemecku. Bolo potrebné vypracovať a dohodnúť predovšetkým spôsob medzinárodnej, vojenskej, politickej a ekonomickej kontroly Nemecka v čase prímeria i dobu jeho trvania, ďalej budúci status nemeckej vlády po nastolení mieru – otázky hraníc, vojenskej okupácie krajiny, jej odzbrojenie či decentralizáciu. Citlivou témou sa logicky mala stať otázka reparácií. Konferencia však v otázkach súvisiacich s Nemeckom – vzhľadom na ich komplexnosť – neprijala žiadne definitívne riešenie. Ako naznačil americký minister Cordell Hull, aj koncept, ktorý on sám predložil na rokovanie, bol len akýmsi hrubým náčrtom slúžiacim pre ďalšie štúdium, a nie samotným definitívnym riešením.⁵⁴

sovom súkromnom živote, minister využil príležitosť a ihneď požadoval jeho demisiu. Roosevelt pod tlakom týchto faktov usúdil, že je predsa len vhodnejšie poslať na moskovské rokovania Hulla. Aj napriek tomu, že trpel cukrovkou, klaustrofóbiou, tuberkulózou a nikdy predtým v lietadle nesedel. KIMBALL, Warren: *Forged in war. Roosevelt, Churchill, and the Second World War*. New York : W. Morrow, 1997, s. 227-228.

52 SMITH, Gaddis: *American Diplomacy during the Second World War 1941 – 1945*. New York : J. Wiley, 1965, s. 72-73.

53 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I*. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 703-704.

54 *Foreign relations of the United States. Diplomatic Papers, 1943. General Volume I*. Washington, D.C. : U.S. Government Printing Office, 1963, s. 629.

Iným dokumentom, ktorý predložila americká delegácia a ktorý ministri schválili, bolo prijatie Deklarácie štyroch mocností o všeobecnej bezpečnosti. Podstatné bolo, že v tomto texte sa prvýkrát na trojstrannej úrovni objavila formulácia o bezpodmienečnej kapitulácii fašistických štátov ako nevyhnutnej podmienke pre zastavenie vojny. Vlády spojeneckých štátov sa v nej zaväzovali, že sú odhodlané „pokračovať v nepriateľstve voči tým mocnostiam Osi, s ktorými je každá z nich vo vojne, pokiaľ tieto mocnosti nezložia zbrane na základe bezpodmienečnej kapitulácie.“⁵⁵

Z celkového pohľadu bola konferencia úspešná, lebo každá strana si v podstate vybojovala to, čo sama najviac presadzovala. Bola podpísaná Deklarácia o zodpovednosti Hitlerovcov za spáchané ukrutnosti, Deklarácia o Taliansku a Rakúsku a sovietska strana dosiahla vznik Konzultatívnej rady pre Taliansko. Churchill kladne zhodnotil výsledky konferencie, keďže sa „aspoň čiastočne podarilo prekonať mŕtvý bod súčinnosti so Sovietskym zväzom“.⁵⁶

Praktickým výsledkom rokovaní, zohľadňujúcim predstavy všetkých troch veľmocí, bolo zriadenie Európskej poradnej komisie („EPK“) so sídlom v Londýne, ktorá mala študovať európske problémy spojené s ukončením vojnových akcií a vypracúvať spoločné odporúčania trom spojeneckým vládam. EPK zasadala od januára 1944 do septembra 1945 a vypracovala viacero dôležitých dokumentov, ktoré vytvorili rámcový základ pre povojnové usporiadanie Nemecka – Protokol o okupačných pásmach v Nemecku a správe Veľkého Berlína, Dohodu o kontrolnom mechanizme v Nemecku, či dokument Bezpodmienečná kapitulácia Nemecka, ale podrobne sa venovala aj otázke povojnového usporiadania v Rakúsku.⁵⁷

Samotný Hull, pre ktorého bola moskovská konferencia do istej miery vrcholom kariéry, bol s rokovaniami výslovne spokojný. Jeho cieľom bolo presadzovať zaručenie medzinárodnej bezpečnosti v rámci medzinárodnej svetovej organizácie, a nie prostredníctvom ad hoc spojenectiev a bilaterálnych zmlúv. To však viedlo k tomu, že americká strana nebola dostatočne razantná pri presadzovaní svojich záujmov a kvôli regiónu strednej a juhovýchodnej Európy nebola ochotná riskovať rozpory vo vnútri aliancie, čo Sovietskemu zväzu nepriamo uľahčilo mocenské preniknutie do tejto oblasti.⁵⁸

Hull dokonca nie bez určitej dávky naivity považoval za isté, že po vojne už nebudú potrebné žiadne sféry vplyvu, aliancie, rovnováha síl či iné podobné úpravy, ktorými sa „národy v neblahej minulosti pokúšali zaistiť svoju bezpečnosť alebo presadiť svoje záujmy“. Povoijnové problémy tak považoval za vyriešené.⁵⁹ Na otázku, ako hľadá

55 *Dokumenty ke studiu mezinárodního práva a politiky, díl I.* Praha : Svoboda, 1963, s. 68-69; VESELÝ, Zdeněk: *Světová politika 20. století v dokumentech (1900 – 1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 77.

56 CHURCHILL, Winston: *Druhá světová válka, 5. díl: Kruh se uzavírá*. Praha : NLN, 1998, s. 300.

57 K téme podrobnejšie: MANÁK, Marián: *USA na pôde Európskej poradnej komisie 1943 – 1945. (Sonda do americkej diplomacie v rokoch 2. svetovej vojny) : Dizertačná práca*. Bratislava : HÚ SAV, 2008. 197 s.

58 LUNDESTAD, Geir: *East, West, North, South: Major Developments in International Politics 1945 – 1986*. London : Oxford University Press, 1999, s. 150-151.

59 FEIS, Herbert: *Churchill, Roosevelt, Stalin: the war they waged and the peace they sought*. Princeton, NJ : Princeton Univ. Press, 1957, s. 239.

na výsledky konferencie ako politik, Hull s neskrývanou hrdosťou odpovedal: „Zvykol som byť považovaný za politika. Ale od svojho návratu z Moskvy som už štátnikom.“⁶⁰ Spočiatku svoju spokojnosť neskrýval ani Roosevelt. Ale neskôr, keď si vypočul menej osobný a objektívnejší názor Williama Averella Harrimana, amerického veľvyslanca v Moskve, svoj optimizmus schladil. Dňa 8. novembra prezident už vyslovil len nádej, že „bol by šťastný, ak by sa uskutočnila čo i len polovica z toho, čo bolo [v Moskve] dohodnuté.“⁶¹

V nasledujúcom období 2. svetovej vojny diplomatické aktivity USA vyvrcholili v stretnutiach hlavných predstaviteľov spojeneckej Veľkej trojky, ktoré sa postupne uskutočnili v Teheráne (28. november – 1. december 1943), v Jalte (4. – 11. február 1945) a v Postupime (17. júl – 2. august 1945), kde boli položené základy povojnového usporiadania sveta. V konečnom dôsledku tak útok na Pearl Harbor predznamenal dôležitý obrat v dovtedajšej americkej politike, pretože kým v predvojnovovej fáze dominovala snaha o izoláciu a dôraz na vlastnú bezpečnosť, po 7. decembri 1941 sa dovtedajší vojnový konflikt „globalizoval“, čo USA prinútilo definitívne sa naplno angažovať v rámci celého sveta, a nie len v oblasti západnej pologule, ako tomu bolo desaťročia predtým.

Recenzent: doc. PhDr. Lubica Harbuľová, CSc.
(Preklady resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

60 STETTINIUS, Edward: *Roosevelt and the Russians: The Yalta Conference*. Garden City, N.Y. : Doubleday, 1949, s. 15.

61 WANNER, Jan: *Spojené státy a evropská válka 1939 – 1945. Díl II. Amerika v boji*. Praha : Dokořán, 2002, s. 120.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОПТАЦІЮ ПІВДЕННИХ ЛЕМКІВ З ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НА ВОЛИНЬ У 1947 Р.: ПРИЧИНИ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

К ОТÁЗКЕ ОПТÁCІЕ ЈУЖНÝХ ЛЕМКОВ З ЧЕСКОСЛОВЕНСКА НА ВОЛЫЊ В РОКУ 1947. ПРИЧІНЫ ПРЕСІДЛЕНІА

Roman КАВАЇИ/Роман КАБАЧИЙ

Abstract

To the question of option of south Lemkos from Czechoslovakia to Volhynia in 1947. Reasons for resettlement. Option of Ukrainian inhabitants from the territory of Slovakia, respectively Eastern Slovakia was carried out on the basis of the Czechoslovak-soviet agreements of 1946. It was supported by Edvard Beneš, the president of Czechoslovakia, who wanted to perform the exchange of inhabitants between both countries. He wanted Czechs to return from Volhynia to Bohemia, especially because of an empty territory of Sudetenland, which had to be resettled as well as in order to be replaced by Ukrainians from Slovakia in Volhynia. Slovaks were not interested in displacement of Ukrainians; the issue of Hungarian inhabitants was more important for them. Ukrainians from Eastern Slovakia were themselves interested in displacement. The propaganda about land allocation and property of Czechs in Volhynia, who returned to Bohemia, persuaded them as well as fear from violent displacement. However, the experience of Ukrainians from Slovakia was negative. The difficulties that they faced interpreted as due to Ukrainians not Russians. Based on own experience, many of the displaced Ukrainians from Slovakia wanted to return home. In order to reach it, they had to change their ethnicity and became Slovaks.

Key words

Option. Lemkos. Czechoslovakia. Slovakia. Eastern Slovakia. Volhynia.

Zusammenfassung

Zur Frage der Optation der südlichen Ruthenen aus der Tschechoslowakei nach Volyň im Jahre 1947. Ursachen der Übersiedlung. Die Optation der ukrainischen Bevölkerung aus dem Territorium der Slowakei bzw. aus der Ostslowakei wurde aufgrund der zwischenstaatlichen Vereinbarungen zwischen der Tschechoslowakei und dem Verband der sowjetischen sozialistischen Republiken aus dem Jahre 1946 realisiert. Sie fand die Unterstützung beim Präsidenten der Tschechoslowakei Edvard Beneš, der den Austausch der Bevölkerung zwischen den beiden Ländern so realisieren wollte, dass sich aus Volyň nach Tschechien die Tschechen aus Volyň zurückkehren, vor allem aus dem Grunde des entleerten Territoriums Sudeten, das aufs neu besiedelt werden sollte, wobei sie in Volyň durch die Ukrainer aus der Slowakei ersetzt werden sollten. Die Slowaken hatten kein Interesse für die Aussiedlung der Ukrainer, für sie war die Frage

der ungarischen Bevölkerung mehr wichtig. Für die Übersiedlung erwiesen aber das Interesse auch selbst Ukrainer aus der Ostslowakei. Sie wurden durch das Propaganda über die Zuteilung des Bodens und der Güter nach den Tschechen aus Volyň, die nach Tschechien zurückkehrten beeinflusst, einige führten dazu die Befürchtungen vor der gewaltsamen Übersiedlung. Die Erfahrungen der übersiedelten Ukrainer aus der Slowakei waren aber schlecht. Bei den Schwierigkeiten, denen sie begegneten, sahen sie die Ukrainer und nicht die Russen. Die Mehrheit der übersiedelten slowakischen Ukrainer wollte aber nach ihren Erfahrungen nach Hause zurückkehren. Um es zu realisieren, veränderten sie ihre Ethnizität – sie wurden Slowaken.

Schlüsselwörter

Optation. Ruthenen. Tschechoslowakei. Slowakei. Ostslowakei. Volyň.

Resumé

K otázke optácie južných Lemkov z Československa na Volyň v roku 1947. Príčiny presídlenia. Optácia ukrajinského obyvateľstva z územia Slovenska, resp. z východného Slovenska, sa realizovala na základe medzištátnych dohôd medzi Československom a Zväzom sovietskych socialistických republík z roku 1946. Podporu našla u prezidenta ČSR Edvarda Beneša, ktorý chcel realizovať výmenu obyvateľstva medzi oboma krajinami tak, aby sa z Volyne vrátili do Čiech volynskí Česi, najmä z dôvodu vyprázdneného územia Sudet, ktoré bolo treba nanovo osídliť, a aby ich na Volyni nahradili Ukrajinci zo Slovenska. Slováci nemali záujem na vysídlení Ukrajincov, pre nich bola dôležitejšia otázka maďarského obyvateľstva. O presídlenie však prejavili záujem aj samotní Ukrajinci z východného Slovenska. Tých presvedčila propaganda o pridelení pôdy a majetku po volynských Čechoch, ktorí sa vrátili do Čiech, niektorých zas obavy z násilného presídlenia. Skúsenosti presídlených Ukrajincov zo Slovenska však boli zlé. Za ťažkosťami, s ktorými sa stretli videli Ukrajincov a nie Rusov. Väčšina z presídlených slovenských Ukrajincov sa po svojich skúsenostiach chcela vrátiť domov. Aby sa im to podarilo, zmenili svoju etnicitu – stali sa Slovákmí.

Ключові слова

Optácia. Lemkovia. Československo. Slovensko. Východné Slovensko. Volyň.

На початку варто присвятити кілька слів термінології, оскільки поміж словацькою, українською та польською історіографіями до цього часу існує чимало розбіжностей у тлумаченні як самих переселенських процесів, так і їх суб'єктів – представників національних меншин у країнах Центрально-Східної Європи повоєнного часу. Терміни, котрі будуть застосовані мною, переважно збігаються із офіційною позицією сучасної української історичної науки.

Спершу про географічні межі дослідження: йдеться як про район відселення оптантів, так і про район розселення на Україні. Першим є Пряшівщина, за словами Івана Ваната, „українська етнічна територія, що простягається вузькою смугою на південних схилах Карпат від державного кордону України на сході до крайнього українського села Остурня Спісько-Старовеського (нині Попрадського) округу – на заході. На півночі вона зливається з галицькою Лемківщиною, що вхо-

дить до складу Польщі, а на сході – із Закарпатською областю України, з якими становить суцільну українську етнічну територію”¹. Термін Пряшівщина викликає у словацьких дослідників застереження, „оскільки [він] неприйнятний не тільки з мовної точки зору, а теж з історичної, політичної, чи юридичної [...] Те, що Пряшів у 1818 р. став центром греко-католицької єпархії, навколо якої розвивалося не лише релігійне а теж культурне життя русинів-українців, не є достатнім аргументом на іменування території, заселеної русинами-українцями як Пряшівщини”².

Я використовуватиму термін Пряшівщина як історично усталений на означення батьківщини українців Північно-Східної Словаччини, також у поєднанні із терміном Південна Лемківщина, оскільки етнографічно територія словацьких українців збігається із межами розселення лемків як етнографічної групи українців (за винятком кількох сіл на пограниччі України, Польщі і Словаччини, котрі є етнічно бойківськими)³. Термін „південні лемки” переважатиме також над терміном „русини”, оскільки відповідає більш вузькому та чіткішому окресленню українсько-руського етносу на території Словаччини. Термін „русини” залишаю лише з огляду на його сучасне уживання в Словаччині та на відрізнєння оптантів на території їх розселення – на Волині – в порівнянні до місцевих українців. Термін „русини” назагал є старою самоназвою усього українського народу. Серед українців Пряшівщини були спроби поширення терміну „лемки” („південні лемки”), однак невдалі⁴.

Презентований Іваном Ванатом термін „південнокарпатські українці” вважаю не цілком відповідним у стосунку до українців Словаччини, оскільки „південнокарпатськими українцями” є також українці Закарпаття, гуцули Румунії⁵. Недопустимим і провокаційним натомість є поява та розповсюдження терміну „територіальні словаки”, прийнятий по відновенню до рептантів з 90-х років, коли, за означенням авторів книги „Опція”, „оскільки на Словаччину мали переселятися радянські громадяни, колишні оптанти русинського і словацького походження, їх нащадки та члени їх родин, щодо них було прийняте окреслення

-
- 1 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 23.
 - 2 Більше: „Історично жодна цілість у адміністративно-територіальному, чи політичному значенні, яку ми могли б окреслити Пряшівщиною (чи в старій термінології пряшівська Русь), ніколи не існувала. Пряшів, ані його околиці не були заселені українським етносом”. DANILÁK, Michal: *Dejiny Rusínov-Ukrajincov v slovenskej historiografii*. In: *Historický časopis*, roč. 50, 2002, č. 1, s. 81.
 - 3 Див.: *Лемківщина*. Т. 1, Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999.
 - 4 Наведу приклад із вірша „Лемки” Івана Мацинського, колишнього голови Культурного Союзу Українських Трудящих: *Ми лемки. Карпатські лемаки чи лемки / Доволі в нас всього, лиш долі нема. [...] / Ми лемки – на захід від Лабірця й Сяна. / Чи чуєш, Вкраїно, наш жалібний гімн? / Ні, що тобі древня лемківська рана? / Безболісність стала законом твоїм*. МАЦИНСЬКИЙ, Іван: *Пристрійник*. Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Пряшеві, 1968, с. 13.
 - 5 Зрештою, сам автор вказує на цей фактор. Див: ВАНАТ, Іван, *Матеріали до історії Української Народної Ради Пряшівщини (1945-1952)*, Пряшів 2001, с. 3-4.

„територіальні словаки” – тобто особи, що походять із території Словаччини⁷⁶. Даний термін затирає історичну правду⁷ та схиляє реоптантів до швидшого відречення своїх коренів та зв'язку з Україною. Вносить також більшу плутанину не лише у термінологію, а теж у цілій історії українців-русинів Словаччини, особливо серед осіб, малообізнаних з цією історією. Ті ж таки автори „Опції” наводять приклад питання журналістки Еви Чобейової з газети „СМЕ”: „Яким чином словаки з-під Попраду, Сабінова і Пряшева масово опинилися у Рівненській і Волинській областях на Україні?”⁸ Як бачимо, прислівник „територіальні” зник, немовби його і не було.

Район розселення оптантів з Чехословаччини на Україні загально називаємо Волинню. Нині історична західна Волинь знаходиться у складі трьох областей України – Тернопільської, Рівненської та Волинської, з них тільки у двох останніх відбувалося відселення чехів-колоністів та розселення українців з Південної Лемківщини. Саме ці дві області будемо мати на увазі, вживаючи терміну Волинь (ці дві області на півночі презентують вже південно-західну частину іншого регіону – Полісся).

Якщо говорити про процес переселення українців з Пряшівщини на Волинь у 1947 р., прийнято стосувати термін „оптація”, якого також дотримуватимусь. Російська історіографія під оптацією розуміє „вибір громадянства, що застосовується у випадку населення тих територій, які переходять від однієї держави да іншої. Оптація може відбутися із збереженням громадянства, яке людина має, або ж із набуттям нового громадянства”⁹. Степан Крушко так пояснює це слово: „Опція, оптація (від латинського – optacio) – бажання. В даному випадку це бажання вибрати громадянство особами, які мають громадянство двох чи більше держав на основі міжурядової угоди”¹⁰. У створеному пізніше „Енциклопедичному словнику переселення” Крушко додає: „Оптація на основі Умови про право оптації громадян та взаємного переселення поміж ЧСР і СРСР від 10 липня 1946 р. не відповідала засадам і правилам, оскільки русини Словаччини ніколи не мали

6 ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan, *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na zákade československo-sovietskej dohody z 10. jula 1946*. Prešov : Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky v Prešove, 2005, s. 186-187.

7 „За деякими українськими авторами, розселенням переселенців-„чорнобильців” на цілій території Словаччини словацькі органи влади мали на меті в основному швидку асміляцію „українських” (виділення моє. – Р. К.) переселенців у словацькому середовищі, що, на їх думку, провадить до „втрати національної totoжності”. Там само, s. 189. Як бачимо, навіть для авторів „Опції” українськість оптантів є спірною. Степан Крушко твердить, що українські органи влади не дозволяли на відселення оптантів, коли вони декларували українську національність. *Усний виступ на Міжнародній науковій конференції „Словацько-українські взаємини в галузі історії, культури, мови та літератури”*. Свидник, 23-24 червня 2006 р.

8 ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan, *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na zákade československo-sovietskej dohody z 10. jula 1946*, Prešov : Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky v Prešove, 2005, s. 188.

9 САДОХИН, Александр: *Этнология. Учебный словарь*. Москва : „Гардарики”, 2002, с. 106.

10 КРУШКО, Степан: *Оптанты*. Пряшів 1997, с. 7.

громадянства двох держав, а при їх переселенні поняття „оптація” їм ніхто не пояснив”¹¹.

Як бачимо, використання терміну „оптація” по відношенню до переселення українців Пряшівщини в обох представлених формулюваннях не відповідає реальності 1947 р. (у першому, „російському” тлумаченні відпадає обов’язковий перехід територій від держави до держави: Пряшівщина як була, так і залишалась у складі Чехословаччини). На мою думку, обмін населення між ЧСР і СРСР був класичним трансфером населення¹², характерним для багатьох країн у стосунку до національних меншостей на поч. і в середині ХХ ст.: обмін поміж Грецією та Туреччиною після І світової війни, обмін населенням 1944-1946 рр. між Польщею з одного боку, а Україною, Литвою і Білоруссю з іншого, обмін між Чехословаччиною та Угорщиною, організований Англією в 1947-1950 рр. обмін між Пакистаном і Індією (взаємне переселення 17 млн чол.)¹³.

Від терміну „оптація” походить термін „оптанти” та, відповідно, терміни „реоптація” та „реоптанти”. Голова Комітету реоптантів в Словацькій Республіці Степан Крушко так відповів на питання про реоптантів: „В жодному словнику, чи енциклопедіях із цим словом не зустрічаємося. Це слово походить скоріше за все під впливом самих переселенців з Пряшівщини, котрі повернулися на Словацьчину і вважали, що коли процес переселення називався оптація, то повернення реоптація, і люди – реоптанти. Хоч офіційно вживається слово „репатріант” – „той, що повернувся.” В нашому середовищі прижилося перше слово й тому воно є у назві Комітету”¹⁴. У своєму словнику переселення натомість Степан Крушко доповнює: „Оскільки Умова від 10 липня 1946 р. ніколи не була проголошена недійсною, чи розірваною, цей термін не мав би вживатися. Посольство України в СР стосує термін репатріант, або „особа, переселена у відповідності до міжнародних умов”¹⁵. Фактично поняття „реоптація” та „реоптанти” народжені самим життям і мають безперечне право на існування.

11 KRÚŠKO, Štefan a kol.: *Encyklopedický slovník presídlení*. Prešov : Koordinačný výbor reoptantů v Slovenské republice v Prešově, 2005, s. 226.

12 Застосовуючи термін „трансфер”, опираюся на позиції української і польської історіографії, де панує переконання у тому, що трансфер – це переселення національних меншостей в обидві сторони (див., напр. ТКАЧОВ, Сергій: *Польсько-український трансфер населення 1944-1946 рр. Виселення поляків з Тернопілля*, Тернопіль : „Підручники і посібники”, 1997.). У тій же російській науці під трансфером розуміється одностороннє пересунення „небажаної” меншості до краю-метрополії. Див. про „трансфер (переміщення) німецької та угорської людності” із Чехословаччини: Проблема виселення венгров із Чехословаччини // *Национальная политика в странах формирующегося советского блока*, Москва : „Наука”, 2004, с. 218.

13 ОСИПКА, Beata: *Deportacje, wysiedlenia, przesiedlenia - powojenne migracje z Polski i do Polski*. Poznań : Inst. Zach., 2001, s. 4.

14 Реоптанти – люди між Волиню і Пряшівщиною. Розмова зі Степаном Крушком, Головою Координаційного комітету реоптантів у Словацькій Республіці // *Пороги*. 2006. №5-6. - С. (В друку).

15 KRÚŠKO, Štefan a kol.: *Encyklopedický slovník presídlení*. Prešov : Koordinačný výbor reoptantů v Slovenské republice v Prešově, 2005, s. 265.

Юридичний аспект безпосередніх причин оптації (умови про оптацію з 1946 р. та про Закарпатську Україну з 1945 р.) уже досить непогано описаний у присвячених цьому процесові книгах Координаційного комітету реоптантів, натомість мені хотілося б звернути увагу на міжнародний контекст радянсько-чехословацького трансферу, вплив цього контексту на підготовку і хід виселення українців з Пряшівщини. Як вважає більшість дослідників з української сторони, переселення південних лемків на Волинь було нав'язане Радянському Союзові з боку уряду Е. Бенеша, і насамперед, генерала Л. Свободи, оскільки саме Празі було вигідне повернення чехів-колоністів з Волині на історичну батьківщину¹⁶. Цієї точки зору притримуються також деякі реоптанти¹⁷. Є в ній як частина правди, так і перебільшення.

Найвірогідніше, що саме пражському уряду йшлося про те, щоб оформити повернення чехів не як виселення, а як процес обміну населенням. За визначенням чеського дослідника Владіміра Дуфека те, що Сталін підтримав репатріацію, вважаємо майже за диво. „Найбільше цьому сприяв наш президент Едуард Бенеш, який запропонував обмін жителями – чехи поверталися до ЧСР, українці – з Словаччини на Волинь”¹⁸. Зауважмо, що і в середині 90-тих років, коли було висловлено цю тезу, у вустах чеського історика без будь-якої нотки сумнівів прозвучали слова про т. зв. „повернення” українців Пряшівщини на Волинь. Саме такою була постава керівників Чехословаччини 60 років тому. Їм залежало лише на заповненні спустілого простору Судетів будь-ким, і українці Словаччини стали заручниками цього процесу.

Владні органи Словаччини мали на оптацію дещо інший погляд. Виїзд русинів з гір призвів би до занепаду цих територій і не вирішив би питання меншостей в краї. Набагато актуальнішим для Словаччини було позбутися угорської меншини. Підкреслює це і польський дослідник Яцек Новак, котрий вважає, що враховуючи контекст стосунків словаків із циганами і угорцями, відношення до русинів мало би бути ідеальним¹⁹. „Словацько-русинські зв'язки не були обтяжені минулим, - пише Міхал Барновський з Братіслави. – До 1918 р. обидва народи пережили однакову долю, а їх будителі зазвичай взаємно один одного підтримували. Часами займали різну позицію у суперечках, але ніколи вони не переростали до взаємонеприятності”²⁰.

16 ВОВКАНИЧ, Іван: Повоєнна оптація у країнах Центрально-Східної Європи та її вплив на сьогодення // *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 28.

17 Наприклад, у книзі М. Шкурли знаходимо такі вислови: „У тій брудній грі виграла волинська чехи, а програли словацькі русини”. ŠKURLA, Mikuláš: *Odsúdení do raja. Neuveriteľné príbehy na ceste za šťastím*. Svidník 2004, s. 14. „...оптантів – тих, кого Бенеш та його уряд кинули Сталінові, як псові кістку”. ŠKURLA, Mikuláš: *Odsúdení do raja. Neuveriteľné príbehy na ceste za šťastím*. Svidník 2004, s. 68.

18 ДУФЕК, Владімір: *Причини репатріації чехів з Волині // Волинь і волинське зарубіжжя*. Луцьк 2000, с. 113.

19 NOWAK, Jacek: *Zaginiony świat? Nazywają ich Lemkami*. Kraków 1994, s. 226.

20 BARNOVSKÝ, Michal: *Historické súvislosti optácie a presídlenia Rusínov-Ukrajincov v roku 1947 // Čo dala – vzala našim rodákom optácia*, s. 10.

Під час та по закінченні Другої світової війни українсько-русинська меншина не стала ворожою чехам і словакам, і тому в часі дискусій над майбутнім чеськосо-ловацької держави у кабінетах дипломатії не підіймалося питання про їх виселення з краю. „Бенеш та його оточення вирішили позбутися цих меншин [йдеться про німців та угорців – Р. К.], наполягаючи на створенні „суто слов'янської держави-²¹⁾²², - пишуть автори московського видання про національну політику у країнах радянської сфери впливу, і наводять документ, датований 14 грудня 1943 р. Це була записка Е. Бенеша „Про виселення частини населення Чехословаччини”, передана радянському зовнішньополітичному відомству. У ній, між іншим зазначалося, що у післявоєнній Чехословаччині не залишиться жодного населеного пункту, де б чехи, словаки, чи карпаторуси (українці) не склали 67%, тобто дві третини населення. Тут же зазначалося, що усі залишені на території Чехословаччини „школи будуть лише чехословацькі та українські”.²³

Таким чином виявляється, що чехословацькій державі не залежало на виселенні українців, хоч і вказується деякими дослідниками про існування „бажання чільних представників чехословацької повоєнної влади переселенням українців із Східної Словаччини до СРСР своєрідно „остаточно вирішити” українське питання²⁴ в Чехословаччині”²⁵. Чому ж тоді оптація як процес відбулася? Окрім інтересу чеської сторони у поверненні чехів-колоністів з Волині існував також яскраво виражений інтерес радянської сторони у вирівненні людського балансу взамін відселених чехів. Було відомо, що русинів Пряшівщини є набагато більше²⁶, ніж колоністів

21 Те, що по війні українці отримали ті ж права, що чехи і словаки, було викликане не лише слов'янською орієнтацією держави, а теж активною участю перших у визвольному русі. GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav – MUŠINKA, Mikuláš: *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia*, Prešov; Užhorod : UNIVERSUM, 1999, s. 38.

22 Проблема виселення венгров из Чехословакии, с. 213.

23 Проблема виселення венгров из Чехословакии, с. 215-216.

24 Іван Ванат тлумачить оптацію „концепцією державно-правового устрою повоєнної Чехословаччини як держави двох рівноправних народів – чехів та словаків без національних меншостей. Питання національних меншостей передбачалося остаточно вирішити шляхом трансферу та обміну населенням із сусідніми країнами”. ВАНАТ, Іван, *Матеріали до історії Української Народної Ради Пряшівщини (1945-1952)*, Пряшів 2001, с. 7. Дослідник посилається на Протокол переговорів між представниками компетентних органів Чехословацької Республіки і СРСР з питань державно-правового устрою повоєнної Чехословаччини. У ньому зафіксовані такі слова Е. Бенеша: „Правда та, що на словацькій території живе частина українського населення, а також на території Карпатської України є чимало словаків. Тому треба було б провести обмін населення, можливо примусовий, щоб кордони між Словаччиною та Карпатською Україною були недоторкані”. ВАНАТ, Іван, *Матеріали до історії Української Народної Ради Пряшівщини (1945-1952)*, Пряшів 2001, с. 44, 46. Як бачимо, головним питанням для Бенеша були кордони, і на мою думку, з усвідомленням гарантії від СРСР про саме таку їх лінію питання примусової депортації відпало.

25 ВОВКАНИЧ, Іван: Повоєнна оптація у країнах Центрально-Східної Європи та її вплив на сьогодні // *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 28.

26 Як подає П. Магочій, на Словаччині на 1930 р. проживало 91 079 осіб русинів, на 1950 р. (після оптації частини на Україну) – 48 231 чол. МАГОЧІЙ, Павел Роберт: *Русины на*

чеського походження²⁷, і Москва не пішла б на цей трансфер, коли не сподівалась на збільшення кількості власного населення. Саме на це вказує М.Барновський, коли згадує про радянську відповідь на чеські пропозиції, презентовану послові ЧСР 11 грудня 1945 р. Говориться у ній, що СРСР „очікує натомість, що ЧСР надасть аналогічне право [оптації – Р. К.] чехословацьким громадянам української, російської й білоруської національності”²⁸.

Станіслав Конечний вважає, що оскільки у підписаній Умові про Закарпатську Україну (літо 1945 р.) не було вказано „русинського” населення, то Москві на пряшівських українцях не залежало, а лише на „примусовій репатріації російських та українських біженців”²⁹, однак вже через рік до інструкції про порядок оптації були включені східнославацькі міста-осідки для представників радянських евакуаційних комісій, т – Пряшів, Бардіїв, Гуменне, Міжлабірці³⁰. Чи радянська влада так швидко зорієнтувалася у „потрібному” населенні, чи просто вела тактичну підготовку до реального виселення пряшівських українців? Адже вже при визволенні Пряшівщини і Закарпаття було відомо про кількість українського населення і його політичні настрої.

Після „вдало проведених” депортаційних акцій трансферу із Польщею чимало аспектів переселенських акцій було переосмислено, а також утверджено до подальшої апробації. Те, що у Люблінській Умові від 9 вересня 1944 р. про переселення українців із Польщі було зазначене „русинське населення”, внесло чимало проблем організаторам акції. Хто б не називав себе русином, в кінцевому варіанті все ж опинився у числі депортованого „українського населення”. Плюс виникали й спроби маніпуляції з паралельним вживанням термінів русини-лемки. Староста у Горлицях Ф. Жесьньовецький при оголошенні про початок переселень наказав викреслити з оголошень слова „лемки” і „лемківське [населення]”, що викликало радість серед лемків і скандал в переселенській кампанії³¹.

Те, що радянська сторона звикла до примусового характеру переселенських акцій, також показала справжню її позицію при оптації українців Пряшівщини.

Словенську. Пряшов : „Русинська оброда”, 1994, с. 51. За радянськими даними, оптуватися зі Словаччини мало 25 430 родин, або 115 460 осіб, що і так, вважає І. Ванат, являло занижені дані. ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословацькою і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 29.

27 З Волині до Чехії переселилося 10 912 родин, або 33 101 особа чехів-колоністів. ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословацькою і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 41.

28 BARNOVSKÝ, Michal: Historické súvislosti opcie a presídlenia Rusínov-Ukrajincov v roku 1947 // *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 15-16.

29 KONEČNÝ, Stanislav: Zmluva o Zakarpatskej Ukrajině a optácia občanstva ZSRR na Slovensku po druhej svetovej vojne // *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 31.

30 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословацькою і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 143.

31 *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USSR. 1994-1946*. Pod. red. Eugieniusza Misiły. T. II. Dok. 1946. Warszawa : „Archiwum Ukraińskie”, 1999, s. 57-59.

„Загалом чехословацька сторона не скупиться на привітання і красні слова, але роботу зтягує і людей до Росії ревно відправляти не хоче”, – обурювався радянський уповноважений Олексій Могила³². Однак вдіяти, натиснути на чехословацьку сторону совіти не могли. „Переселення на територію України мало добровільний характер, і жоден захід, подібний „акції Вісла” у Польщі щодо русинів-українців на Словаччині не міг відбутися”, – робить висновок М. Барновський³³.

Парадоксально, поза тим що реоптанти звинувачують у своїх негараздах переселенські комісії з Радянського Союзу, які їх „обманули”³⁴, залишаються звинувачення також на адресу чеського керівництва, яке своєю ініціативою повернення волинських чехів спричинило трансфер між ЧСР і СРСР. Іван Ванат наводить документ з 1962 р., коли частина оптантів (уже локалізованих на Закарпатті) звернулися до М. Хрущова і А. Новотного із „Презумпцією” (доказів) на тему оптації та місця в ній тодішнього керівництва ЧСР: „Посольство СРСР у Празі та консул СРСР в Братиславі не розкусили політики Бенеша у цьому питанні. Ігноруючи УНРП,³⁵ фальсифікуючи документи, вони погодилися депортувати українське населення з Пряшівщини під виглядом „оптації” та репатріації емігрантів і білогвардійців російських, українських і білоруських”.³⁶ Фактично автори „Презумпції”, так і особи, чиї інтереси вона представляли, відмовлялися бачити руку Москви у причині своїх бід.

Одночасно вони вказують на власні прорахунки: „Як можна було не вірити авторитетним радянським представникам, які виступали від імені ЦК ВКП(б) і Радянського уряду, як могли не вірити комуністи комуністам? [...] Ми, комуністи, не могли не відкликнутися на заклик радянської влади до переселення”³⁷. Історичні корені цих прорахунків – у москвофільстві на Лемківщині і на Пряшівщині, у пануванні лівих поглядів, у пошуках серед росіян реальних захисників інтересів найзахідніших руських горян.

Класичним прикладом діючого москвофільства є книга М. Шкурли „Приречені на рай”, у якій методично розпрацьовується образ гарного росіянина та злого українця. Описуючи, приміром, випадок із засудженням свого батька за крадіжку колгоспного майна, автор бачить зло у голові голгоспу – українцеві Джигалюкові,

32 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословакчиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 27.

33 BARNOVSKÝ, Michal: *Historické súvislosti opcie a presídlenia Rusínov-Ukrajincov v roku 1947 // Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 10.

34 „Обіцяли гори-доли і золоті дукати”. Škurla Mikuláš, *Odsudení do raja. Neuveriteľné príbehy na ceste za šťastím*, Svidník 2004, - s. 24. „Обидві договірні сторони намагалися здобути максимальну кількість оптантів, тому були щедрі на обіцянки, а образ країни та її розміри малювали рожевими фарбами”. Barnovský Michal, *Historické súvislosti opcie a presídlenia Rusínov-Ukrajincov v roku 1947*. - S. 16.

35 Українська Народна Рада Пряшівщини – Р.К.

36 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословакчиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 203.

37 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословакчиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 204.

а добро у районному прокурорі Аксьонову (росіянинові), котрий вберіг батька від засудження. Однак подумати, хто приніс колгоспну систему на Україну, автор не бажає, хоч і пише, що принцип „хто не краде – не виживе” був неофіційним законом соціалізму. Натомість М. Шкурла береться запитувати „пряшівських українських трудящих”, немовби вони вислали його родину до пекла колгоспу, а його до Радянської Армії, „як віднеслися до нас наші українські брати з дружньої і братської України? По-людськи? Гуманно?”³⁸ Проблемою оптантів було те, що вони їхали „до доброї Росії”, а потрапили „на злу Україну”, і кожне зло, досвідчене на волинській землі, відносилось ними до безпосередніх винуватців – до українців на місцях, будь то звичайний селянин, чи представник влади місцевого колгоспу³⁹.

Серед внутрішніх причин згоди українців Пряшівщини на переселення називають їх незаможний статус та повоєнне лихоліття. Петро Закутянський так пише про ці причини: „...відсталий спосіб натурального хліборобського виробництва і важкі соціальні умови життя у нашому горбистому краї завжди виганяли здорових і відважних здобувати хліб насущний в інших куточках світу. А дві світові війни і страждання мозолистого люду ще помножували”.⁴⁰ Закордонний член Академії Наук України Микола Мушинка згадує про оптацію із свого рідного села: „З Курова виїхали чотири сім'ї, між ними і моя тітка – мамина сестра з чоловіком і двома дітьми. Батько шептав їй у вухо (щоб ніхто не чув, бо за „агітацію” проти переселення – арешт: ... Сибір): „Не їдь!” А вона: „Мені, шватер, вже надоїло оці клатки землі городити і гній на них вивозити; а там землі – скільки хочеш тобі dadуть”. І поїхала зі всім майном, половину якого їй по дорозі розікрали, решту – на місці. Був голодний 1947 рік. Чоловік помер в перший же рік, а вона з двома синами після двадцятьох років (раніше не пускали) повернулася додому вже як словачка. Словачкою стала в Україні, щоб мати змогу повернутися „на батьківщину”. І розповідала про той „рай” жахливі речі. Мій батько, розсудливий селянин, і не думав їхати в „комуністичну країну” – на „чеські господарства”: „Якби чехам було добре, вони б не тікали зі свого”.⁴¹

У своїх розповідях колишні оптанти називають різні безпосередні причини, котрі вплинули на їх батьків у рішенні прийняти оптацію. Для батька Йосипа Галушки це була земля, – як стверджує, „батько був жадібний до землі”⁴². Батько Ма-

38 ŠKURLA, Mikuláš: *Odsúdení do raja. Neuveritel'né príbehy na ceste za šťastím*. Svidník 2004, s. 125-128, 72.

39 Цікавий приклад наводить Інформатор ОУН з 1947 р., Ч. 2. Рік 2: „В березні 1947 р. секретар парткому Сіробаба у своїй доповіді про переселенців з Чехословаччини сказав слідує: „Поприїжджали куркулі, попривозили по 10 штук худоби. Чекайте, побудете тут, то попродасте все. А то це їсте білі пироги та н'єте самогон”. Добре, нічого сказати, привітав представник радвлди „братів”, „визволених” з чеського ярма”. Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань України (ЦДАГОУ). Ф. р. 1. Оп. 23. Спр. 5072. Арк. 57.

40 ЗАКУТЯНСЬКИЙ, Петро: *Доля була дуже скупою (До 50-річчя переселення-оптації зі Словаччини в Україну)*. Ін: *Нове життя*, 1997, с. 4-5.

41 Спогади акад. Миколи Мушинки, запис 18 січня 2006 р., авторизовано 29 січня 2006 р. У архіві автора.

42 Спогади Галушки Йосипа, 1938 р.н., уродженця с. Гажлин, окр. Бардіїв, жителя с. Грушвиця Рівненської обл.

рії Котар вважав, що якщо Німеччина мала країна й така багата, а Росія ще більша, то життя там набагато краще.⁴³ Для родини Федора Барни важливим в обіцянках радянських агітаторів була безплатна медицина та освіта⁴⁴. Для південних лемків, села яких лежали поблизу Дуклянського і Лупківського перевалів, на Спіші, де відбувалися шалені бої, і їх села були знищені, переселення на Україну видавалося новим життєвим шансом.⁴⁵ Так, вчинила родина Рибовичів із Якуб'ян, дім якої згорів під час артнальоту.⁴⁶

Часами спрацьовував особистісний фактор, коли слідом за коханою дівчиною записувався її хлопець, або ж коли русинська дівчина вирішувала шукати „в Росії” свого чоловіка, котрого пошлюбила під час війни.⁴⁷ Значну роль відіграла агітація місцевих комуністів: один лише Йосип Марусин (пізніше – головний організатор реоптації), загітував у рідному с.Ростоки 46 родин, а разом на Свидниччині більше 100 сімей.⁴⁸ Фактор довірливості агітаторам у випадку Пряшівщини та Лемківщини спрацював на повну силу. Як пізніше писали до радянських властей уже розселені на Волині (с. Плоска, Вербський р-н, Рівненська обл.) оптанти, „поки не з'явилися переселенські комісії з СРСР, ми раніше ніколи й не думали їхати до Радянського Союзу”.⁴⁹

Микола Шкурла наводить приклади агітаційних прийомів, котрими користувалися радянські представники: „Землі у нас є вдосталь. Така родюча, що її можна їсти”; „Знаєте, чому радянські солдати перемогли фашизм? Тому, що пили молоко від українських корів, які за один раз дають 20 літрів молока”.⁵⁰ Іван Ванат зазначає, що були випадки, коли вербувальники після неуспішної агітації вдавалися до застрашування селян, мовляв, коли вони не хочуть добровільно переселятись до Радянського Союзу, то пізніше їх вивезуть насильно з 30 кг вантажу і 50 кро-

43 Спогади Котар Марії, 1937 р.н., уродженки с.Шамброн, окр. Ст.Любовня, жительки м.Пряшів, та її дочки Елен Олагової, народженої у Новосілках Чеських Волинської обл.

44 Див. більше: КАБАЧІЙ, Роман: Оптанти: вигнанці зі Словаччини. Іп: *Україна молода*. 2006. №7. 14 січня, с. 6.

45 „Не частило переселенням із Шамброна, Якуб'ян, Торисок, Репашів, Вільшавиці, Остурні та інших сіл Спіша, які оселились на господарствах німецьких виселенців [...]. Скуштувавши гіркого хліба колоніста, переважна більшість українських переселенців Спішу вдруге спробувала щастя серед своїх в Україні. Вони одними з перших включились у списки оптантів”. ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.*, Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 31.

46 Спогади Рибовича Міхала, 1938 р. н., уродженця с.Якуб'яни, окр. Ст. Любовня, жителя м. Бардіїв.

47 Див. більше: КАБАЧІЙ, Роман: Лемкині. Кожна із депортованих із Пряшівщини на Волинь мала свою долю, родину, свою маленьку батьківщину. Іп: *Україна молода*, 2006. №58. 30 березня, с. 12.

48 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.* Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 204.

49 ЦДАГОУ. Ф.р. 1. Оп. 23. Спр. 5165. Арк. 10.

50 ŠKURLA, Mikuláš: *Odsúdení do raja. Neuveritel'né príbehy na ceste za šťastím*. Svidník 2004, s. 26.

нами.⁵¹ Підтверджують приклади залякування долею польських українців і деякі мої співрозмовці.⁵²

Ускладнила загальну ситуацію реальність сусідства із польською Лемківщиною, звідки безперестанку приходили втікачі і розповідали про депортацію на Україну. За словами жителів прикордонного з Польщею Вишнього Комарника, коли виселяли Барвінок і Тилаву, плач і крики було чути на всі гори. Одна з пізніших оптанток, чия родина у 1947 р. згодилася на переселення до СРСР, свідчить, що утікачі з Польщі їх попереджували: „*Так буде й вам. Тому краще зголошуйтеся добровільно, поки вам дають місце в вагоні. Коли не поїдете добровільно, будете як ми, депортовані під зброєю*”.⁵³ Хоч деякі дослідники й твердять, що чутки про загальне виселення українців із Чехословаччини не були формою тиску на процес оптації⁵⁴, не виключено, що саме вони у сукупності з застрашенням польських українців спричинили від’їзд більшості населення у кількох прикордонних селах Бардіївщини, Свидниччини, Старолюбовнянщини, на що вказує І. Ванат: у с. Лукив виселилося 216 осіб, у Цигельці 59 родин (залишилося 46), з Лівівської Гути 30 родин із 46.⁵⁵

Залишається додати, що виїзд з нужди, виїзд з неволі чи страху не додавав привабливості „новій батьківщині”, хоч як би потім не переконували самі себе і оточуючих оптанти, що „*поїхали тому, що любили свою вітчизну, хоч у ній не народилися*”.⁵⁶ Ті, що лишилися, недобрим оком поглядали як на виїзд, (виїзд часто розцінювався як зрада родини і вітчизни), так і на майно оптантів.

Recenzent: doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
(Preklady resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

51 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.* Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 32.

52 Спогади Лішівки Яна, 1933 р.н., уродженця с.Вишній Тварожець, окр. Бардіїв, жителя Люботич (Пряшів).

53 ŠMIGEL, Michal – KRUŠKO, Štefan, *Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*, Prešov : Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky v Prešove, 2005, s. 67.

54 BARNOVSKÝ, Michal: Historické súvislosti opcie a presídlenia Rusinov-Ukrajincov v roku 1947 // *Čo dala – vzala našim rodákom optácia*. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Ed. Marián Gajdoš. Košice; Prešov 2002, s. 10.

55 ВАНАТ, Іван: *Волинська акція: обмін населенням між Чехословаччиною і Радянським Союзом навесні 1947 р.* Пряшів : Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2001, с. 33.

56 ЦДАГОУ. Ф.р. 1. Оп. 23. Спр. 5165. Арк. 5.

L'UDIA A DOBA

*Červený kláštor. V pozadí kamaldulským rádom
barokovo upravený kostol.
Foto Peter Švorc*

Nádvorie Červeného kláštora

JOZEF HÖRK – PEDAGÓG A CIRKEVNÝ HISTORIK (Príspevok k životu a dielu)¹

Darina VASILOVÁ

Abstract

Jozef Hörk – pedagogue and church historian (Contribution to the life and work). The contribution presents one of the most significant professors and officials of the Evangelical College in Prešov – Jozef Hörk, an author of a relatively large school history (since its establishment in 1667 up to 1896). Jozef Hörk (1848 – 1910) was a pedagogue, church historian and publicist, who was not only the graduate of College's Higher grammar school and Institute of theology, but in the years 1876 – 1896 taught as a professor at his alma mater. He gradually worked at all four institutes of the College in Prešov: Institute of theology, later Academy of theology, Law academy, Institute for teacher teaching and Higher grammar school. He was a school official, i.e. a dean of Academy of theology, headmaster of Institute of teacher training as well as of the Evangelical College in Prešov. He was an active man in terms of public and social engagement. He was especially active as a member of scientific, social, ecclesiastical, school and cultural organizations and associations. Since 1896, when he accepted the offer of Academy of theology in Bratislava, he taught church history and canon law at this institution. His numbered publication activity made him a successful author. Jozef Hörk is an author of more than 20 books, 400 papers and articles published in scientific journals with the main theme of church. The most valuable of his work is the elaboration of history of the Evangelical College in Prešov presented in a three-volume monograph *Az eperjesi ev. ker. Collegium története* (Košice 1896, 1897).

Key words

Slovak history. Regional history. Prešov. Education. Jozef Hörk. Pedagogue. Historian. College. Academy of theology. Law academy. Institute of teacher training. Higher grammar school. Education process. Publication activity

Zusammenfassung

Joseph Hörk – Lehrer und Kirchenhistoriker (Beitrag zum Leben und Werk). Der Beitrag stellt eine der prominentesten Persönlichkeiten aus dem Kreis der Professoren und Beamten des evangelischen Kollegiums von Prešov – den Autor einer relativ großen Geschichte der Schule (seit der Gründung des Kollegiums im Jahre 1667 bis 1896), Joseph Hörk, dar. Hörk Joseph (1848 – 1910) – Pädagoge, Kirchenhistoriker und Publizist war nicht nur der Absolvent der Oberschulen in Prešov des kollegialen theologischen Institutes aber in den Jahren 1876 – 1896 wirkte er an seiner Alma Mater

1 Príspevok vznikol v rámci vedeckého grantového projektu VEGA 1/0122/10 *Prešovské kolegiálne gymnázium v historickom kontexte rokov 1804 – 1918 (história, osobnosti, konfesijný, spoločenský a kultúrny aspekt)*.

als Professor. Allmählich arbeitete er an allen vier Institutionen des Kollegiums in Prešov: am theologischen Institut, später eine theologische Akademie, an der juristische Akademie, am Lehrinstitut und am Gymnasium. Er gehörte zu den Beamten der Schule – er war Dekan der Theologischen Akademie, Direktor des Lehrinstitutes und Direktor des evangelischen Kollegiums von Prešov. Es war ein öffentlich und sozial aktiver Mensch. Er wurde als Mitglied der wissenschaftlichen, sozialen, religiösen, erzieherischen und kulturellen Vereine und Verbände tätig. Seit dem Jahre 1896 – nach der Aufnahme des Angebotes der Theologischen Akademie in Bratislava wirkte er als ordentlicher Professor für Kirchengeschichte und Kirchenrecht auf ihrem Boden. Dank seiner umfangreichen publizistischen Tätigkeit gehörte er zu den bedeutendsten wissenschaftlichen und produktiven Autoren. Er veröffentlichte über 20 Bücher, 400 Studien und Artikeln, die von religiösen Themen geprägt wurden, in der professionellen und wissenschaftlichen Zeitschriften. Der Höhepunkt seines Schaffens wurde die Verarbeitung der Geschichte des evangelischen Kollegiums von Prešov in der dreibändige Monografie *Az eperjesi ev. ker. Collegium története* (Košice, 1896, 1897).

Schlüsselwörter

Slowakische Geschichte. Regionale Geschichte. Prešov. Ausbildung. Joseph Hörk. Pädagoge. Historiker. Kollegium. Theologische Akademie. Juristische Akademie. Lehrinstitut. Gymnasium. Bildungsprozess.

16. februára 2010 uplynulo 100 rokov od úmrtia Jozefa Hörka – jednej z najvýznamnejších osobností prešovského i slovenského školstva pred rokom 1918. Výrazná osobnosť z radov profesorov a funkcionárov prešovského evanjelického kolégia – autor pomerne rozsiahlych dejín školy od jej vzniku v roku 1667 do roku 1896), pedagóg, cirkevný historik a publicista bol nielen absolventom prešovského kolegiálneho vyššieho gymnázia a kolegiálneho teologického ústavu, ale v rokoch 1877 – 1896 pôsobil na svojej alma mater aj ako profesor. Postupne vyučoval na všetkých štyroch ústavoch prešovského evanjelického kolégia: teologickom ústave, neskôr teologickej akadémii, právnickej akadémii, učiteľskom ústave a na vyššom gymnáziu. Patril k funkcionárom školy – pôsobil vo funkcii dekana teologickej akadémie, riaditeľa učiteľského ústavu a riaditeľa prešovského evanjelického kolégia. Bol verejne a spoločensky aktívnym človekom. Aktivizoval sa najmä ako funkcionár vedeckých, spoločenských, cirkevných, školských a kultúrnych spolkov i združení.

Od roku 1896 – po prijatí ponuky vedenia bratislavskej teologickej akadémie, pôsobil ako jej riadny profesor cirkevných dejín a cirkevného práva. Rozsiahlou publikačnou činnosťou sa zaradil k vedecky a publikačne plodným autorom. V jeho spisbe dominovala cirkevná tematika. Do análov Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku sa zapísal nielen ako zaniatený učiteľ a funkcionár školy, ale najmä ako autor dejín prešovského kolégia od jeho založenia v 17. storočí do roku 1896, t. j. do konca svojho prešovského pôsobenia, pričom nezabudol na krátky exkurz do dejín prešovskej mestskej školy zo 16. storočia a analýzu okolností vzniku kolégia. Dejiny kolégia spracoval najmä na základe výsledkov archívneho výskumu kolegiálnych fondov a orientoval sa prevažne na cirkevné dianie. Výsledkom jeho neúnavnej, trpezlivej a usilovnej práce je celý rad odborných a literárnych diel, ktoré oslovia aj dnešného čitateľa.

Študent na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu a kolegiálnom teologickom ústave

Jozef Hörk² pochádzal z rodiny zemana Jána Hrka, úradníka a riaditeľa Rimamúrskych železiarní v Likieri a Málinci. Narodil sa 3. júla 1848 v Hnúšti-Likieri. Mal troch bratov a známa je jeho sestra, ktorá sa vydala za učiteľa Imricha Vansu, brata kňaza a spisovateľa Jána Vansu. Hörkov brat Ján bol evanjelickým farárom v Málinci a novohradským seniorom a na rozdiel od svojho brata si priezvisko nepomaďarčil, do konca života ostal Hrkom.

Bol rodinne založeným človekom. Oženil sa 29. januára 1871. Stal sa otcom viacerých detí. Zomrel 16. februára 1910 v Bratislave.

Základné vzdelanie získal v Lučenci. Mal rád nemčinu, preto ho rodičia na jeseň 1857 zapísali na gymnázium v Levoči. Na levočskom gymnáziu absolvoval iba 1. a 2. ročník. Od roku 1859 navštevoval 3. a 4. ročník gymnázia v Rimavskej Sobote a v rokoch 1861 – 1865 absolvoval 5. – 8. triedu gymnázia na evanjelickom gymnáziu v Prešove. Prešovské evanjelické kolégium – jeho vyššie gymnázium navštevoval v čase rektorovania dvoch významných osobností vedeckého a spoločenského života vtedajšieho Uhorska – pedagóga a filozofa Andreja Vandráka³ (1862) a prírodovedca Fridricha Hazslinszkého (1861, 1862). Maturitnú skúšku zložil 5. júla 1865 s chválibným výsledkom.⁴

Štúdium teologických vied absolvoval na prešovskom kolégiu a jeho teologickom ústave v rokoch 1865 – 1868. V uvedenom období na čele kolégia stáli spomínaní Andrej Vandrák (1866) a Fridrich Hazslinszky (1866 – 1868).⁵ Dekanom kolegiálnej teologickej

-
- 2 Bližšie Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), EKP – PA 1879 – 1896; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 24-30. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887/88 – 1895–96 iskolai évről; A Pallas nagy lexikona* 9. Budapest : Pallas Irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1895. Hörk József, s. 430; HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 359-363; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48; *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 38-39; SZINNYEI, József: *Magyar írók. Élete és munkái a magyar tudományos akadémia megbízásából* 4. Budapest : Kiadja Hornyánszky Viktor, 1896. Hörk József, s. 1351-1355; *Slovenský biografický slovník* 2. Zodp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Hörk, Jozef, s. 380-381.
 - 3 Osobnosť Andrej Vandrák pozri bližšie VASILOVÁ, Darina: Dr. Andrej Vandrák – človek ideí dobra, krásna, pravdivého a božského. Kolegiálny profesor, rektor kolégia, dekan právnickej akadémie/Dr. Andrej Vandrák – Mensch der Ideen des Guten, Schönen, des Wahrhaftigen und Göttlichen. Kollegialer Professor, Rektor des Collegiums, Dekan der juristischen Akademie. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 27-43. ISBN 80-7165-487-6.
 - 4 Bližšie HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 359-363.
 - 5 Roky pôsobenia Andreja Vandráka a Fridricha Hazslinszkého vo funkcii rektora kolégia prezentované v texte zátvorkách sú doložené primárnymi archívnymi zdrojmi, chýbajúce roky pôsobe-

akadémie bol profesor Michal Hlaváček⁶ (1865 – 1866), ktorý bol zároveň aj profesorom trojročného teologického ústavu.

Výročné správy kolégia z obdobia rokov 1855 – 1869 sa nezachovali. Je ťažké dedukovať študijný program i vyučujúcich. Jozef Hörk mohol v čase svojho štúdia navštevovať prednášky a cvičenia najmä Michala Hlaváčka, Andreja Vandráka a Jána Tillischa,⁷ ktorí v tom čase pôsobili na kolégiu a zameraním svojej výučby mohli pôsobiť aj na teologickom ústave – Michal Hlaváček vyučoval najmä Nový zákon – perikopy, exegetiku, pastorálku, liturgiku, neskôr bibličtinu, Andrej Vandrák bol profesorom pre filozofické vedy, vyučujúci najmä prirodzené právo a Ján Tillisch bol riadnym profesoromologickej encyklopediky a cirkevného práva.

Vzhľadom na skutočnosť, že sa nezachovali primárne pramene týkajúce sa pedagogického procesu, ako aj za predpokladu, že inovácia učebných plánov v druhej polovici 19. storočia bola iba pri výrazných zmenách obsahu a organizácie štúdiá je predpoklad, že v počas Hörkovho štúdia teológie na kolegiálnom teologickom ústave bola výučba teológie zadelená do jednotlivých ročníkov tak ako prezentuje zachovaný rozpis prednášok a cvičení z roku 1863 a uvedené disciplíny s prípustnou modifikáciou na kolégiu absolvoval aj Jozef Hörk. Z hľadiska rozpisu vyučovacích hodín v 60. rokoch 19. storočia bola výučba teológie zadelená do jednotlivých ročníkov následne:

Prvý ročník: prvý polrok – *teologická encyklopedika, teoretická filozofia, filozofia morálky, výchova, štatistika, uhorský protestantizmus, cirkevné dejiny, exegetika Nového zákona, hebrejský jazyk, maďarský jazyk, latinský jazyk*, druhý polrok – *teologická encyklopedika, dejiny filozofie, logika, praktická výučba, štatistika, uhorský protestantizmus, cirkevné dejiny, cirkevné právo, exegetika Nového zákona, maďarský jazyk, hebrejský jazyk, latinský jazyk*.

Druhý ročník: prvý polrok – *náboženstvo, hermeneutika, exegetika Nového zákona, exegetika Starého zákona, cirkevné dejiny, praktické cvičenia, cirkevné listy*, druhý polrok – *náboženstvo, exegetika Nového zákona, exegetika Starého zákona, cirkevné dejiny, praktické cvičenia, úvod do Nového zákona, latinský jazyk*.

Tretí ročník: prvý polrok – *kresťanská etika, symbolika, exegetika Nového zákona, exegetika Starého zákona, teologické cvičenia, úvod do Starého zákona, cirkevné listy, praktické cvičenia, latinský jazyk*, druhý polrok – *kresťanská etika, symbolika, exege-*

nia neboli výskumom t. č. zistené – D. V. K osobnosti Fridricha Hazslinszského bližšie FRANKOVÁ, Libuša: Fridrich Hazslinszky – výrazná pedagogická a vedecká osobnosť prešovského kolégia v 19. storočí/Fridrich Hazslinszky – bedeutende Persönlichkeit des Prešover Kollegiums im 19. Jahrhundert. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 80-91. ISBN 80-7165-541-4.

6 Osobnosť Michal Hlaváček bližšie VASIL'OVÁ, Darina: Hlaváček, Michal. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. Multimediálny slovník*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 91-93, 315-318. ISBN 80-7165-114-1.

7 Osobnosť Jána Tillischa pozri bližšie *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens I. Slovník/Wörterbuch*. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. Tillisch, Ján, s. 67-68. ISBN 80-7165-483-3.

tika Nového zákona, exegetika Starého zákona, teologické cvičenia, biblické pamiatky, cirkevné listy, praktické cvičenia, latinský jazyk.⁸

Do rozpisu hodín nebol zaradený slovenský jazyk ani bibličtina, praktická výučba sa realizovala už od prvého ročníka. Odborné i všeobecné predmety boli zastúpené pomerne rovnomerne.

V knihe Ján Vansa v časti Prešov spomína Terézia Vansová na štúdium svojho manžela v Prešove (Vansa študoval teológiu na kolégiu v rokoch 1867 až 1870 – D. V.) aj v súvislosti s Jozefom Hörkom, ktorého vyženie Vansovci do rodiny slovami: „V Prešove s Jankom študoval i istý Jozef Hrk z rimavskej doliny (ako Janko). Ženbou Jankovho brata Imricha prišli, títo šuhajci do švagrovstva. Ale ani tak sa nezblížili. Jožko Hrk už vtedy bočil od Slovákov. Neskoršie sa stal profesorom na teologickom ústave v Bratislave a napísal i niekoľko kníh, na ktoré bol veľmi hrdý. Aby jeho rodičovské meno malo lepší zvuk, vsunul ō a písal sa Hörk József. O mnoho rokov neskoršie zišiel sa s Jankom Vansom na jednom dištriktuálnom konvente a že sa Janko hneď nepridal k nemu, oslovil ho sám: „Divák, divák“. Chcel povedať „divoch“. Tak už zabudol svoju materinskú reč.“⁹

Kňazskú skúšku zložil Hörk 25. júla 1868 v Spišskej Novej Vsi s výborným prospechom.¹⁰

Učiteľ a funkcionár na prešovskom evanjelickom kolégiu a jeho ústavoch

Od septembra 1868 do polovice augusta 1869 pracoval ako vychovávateľ v dome Alexandre Orosza v Strede nad Bodrogom. Tu dostal pozvanie za učiteľa evanjelického nižšieho gymnázia do Lučenca. Pozvanie prijal a stal sa učiteľom 4. triedy gymnázia. V Lučenci pôsobil do poštátneia ústavu a jeho transformovania na učiteľský ústav. Medzitým, 15. augusta 1870, zložil v Budapešti skúšku na stredoškolského profesora a získal profesorský diplom. Umiestnil sa na štátnom učiteľskom ústave v Lučenci ako učiteľ náboženstva a cvičný učiteľ. Na sklonku roka 1872, 30. decembra bol zvolený za farára vo Vyšnej Pokoradzi v Malohontskom senioráte. Vysvätený bol 18. februára 1873 biskupom Štefanom Czékusom.¹¹

Za riadneho profesora teológie na prešovskom teologickom ústave bol kolegiálnym patronátom zvolený 14. novembra 1876. Na náklady Potiského dištriktu strávil rok 1877 na zahraničných univerzitách: polroka v Berlíne, deväť týždňov v Lipsku, necelé dva týždne v Halle, týždeň v Jene, týždeň v Bruseli, precestoval časť Nemecka a zastavil sa aj na univerzite vo Wroclawe.

Od 1. septembra 1877 začal s výučbou na prešovskom teologickom ústave. Rok na to, 18. augusta 1878 zložil v Rimavskej Sobote skúšky na profesora teológie s výborným prospechom. Postupne pôsobil na všetkých štyroch kolegiálnych ústavoch. Stelesňoval

8 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 116, inv. č. 309. Zoznam prednášok a cvičení podľa jednotlivých tried z roku 1863. 2 s.

9 VANSOVÁ, Terézia: Ján Vansa. Výber. In: *Zlatý fond.sme* [online]. [cit. 2010-04-12]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/893/Vansova_Jan-Vansa-Vyber/4>.

10 Pozri HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 359-360.

11 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 359-363.

jednotu prešovského kolégia prostredníctvom kolegiálnych ústavov. Vo výročnej správe kolégia za školský rok 1909/10 sa o ňom dočítame, že „*pre priateľský charakter, pedagogický cit a encyklopedické vedomosti si získal priazeň študentov, aj vysokoškolských učiteľov, ako aj uznanie verejnosti.*“¹²

Na *kolegiálnom teologickom ústave*, neskôr *teologickej akadémii* pôsobil od školského roku 1877/78 ako riadny profesor praktickej teológie. Od školského roku 1890/91 ako verejný riadny profesor praktickej teológie a náuky o výchove, od školského roku 1891/92 ako verejný riadny profesor praktickej teológie, náuky o výchove a dejín náboženstva.

Tabuľka 1 Jozef Hörk – výučba na Teologickej akadémii v Prešove v rokoch 1883 – 1896¹³

Vyučovaci predmet	Obdobie
Teologická encyklopedika	1878 – 1879, 1880 – 1881
Cirkevné právo	1878 – 1896
Katechetika	1879 – 1880, 1883 – 1891, 1894 – 1895
Liturgika	1878 – 1881, 1882 – 1886, 1887 – 1888, 1889 – 1890, 1891 – 1892, 1893 – 1894, 1895 – 1896
Slovanské jazykové cvičenia/Slovanský jazyk	1878 – 1880, 1881 – 1882
Homiletika	1879 – 1881, 1882 – 1883, 1884 – 1892, 1893 – 1894, 1895 – 1896
Pastorálka	1878 – 1881, 1882 – 1886, 1887 – 1888, 1889 – 1890, 1891 – 1892, 1893 – 1894, 1895 – 1896
Homiletické, katechetické a liturgické cvičenia (maďarské a slovenské)	1878 – 1887
Slovanský jazyk	1878 – 1879
Náuka o výchove a vzdelávaní	1878 – 1879, 1886 – 1887, 1888 – 1889
Estetika	1879 – 1881, 1882 – 1883, 1884 – 1885
Dejiny výchovy a vzdelávania/Dejiny výchovy	1881 – 1882, 1883 – 1885, 1886 – 1887, 1888 – 1889, 1890 – 1891
Textový seminár (exegetika)	1880 – 1896
Biblická čeština	1882 – 1883
Latinský jazyk	1886 – 1895
Semináre z praktickej teológie (homiletikum, katechetikum, liturgikum)*	1888 – 1896
Náuka o výchove a metodika	1890 – 1891, 1892 – 1893, 1894 – 1895
Seminárne cvičenia z cirkevného práva	1890 – 1892
Dejiny náboženstva	1891 – 1892, 1893 – 1894, 1895 – 1896

Poznámka: *Seminár z praktickej teológie bol trojjazyčný – maďarsky, nemecky, slovensky v rozsahu 6 hodín.*

Praktickú exegézu, katechetické a liturgické cvičenia orientoval na praktickú stránku a uvedeným disciplinám dal nový smer. Bol priekopníkom nových metód vo výučbe uvedených disciplín. Týždenná pracovná vyťaženosť v priamom pedagogickom procese na teologickej akadémii bola od 7 do 17 hodín týždenne, napr. v školskom roku 1878/79 to bolo 12 hodín v prvom a 15 hodín týždenne v druhom polroku, 1880/81 vyučoval 17 hodín v prvom a 16 hodín týždenne v druhom polroku, 1886/87 jeho týždenný úväzok bol stanovený na 16 hodín v prvom polroku a 14 hodín v druhom polroku týždenne, ale v školskom roku 1893/94 iba po 7 hodín týždenne v oboch polrokoch.¹⁴

Hörkovo učiteľské pôsobenie na kolegiálnom teologickom ústave bolo spojené s aktívnou mimovyučovacou činnosťou, ktorú prepojal so zameraním praktickej výučby teológie – stál pri zrode samovzdelávacích homiletických spolkov. Samovzdelávacie jazykové homiletické spolky, či už maďarský, nemecký alebo slovenský poskytovali príležitosť na jazykovú prípravu, prezentáciu kázne pre budúcich teológov a ich činnosť sa často rozšírila na literárne aktivity. Svedčia o tom zápisnice Slovenskej homiletickej spoločnosti, Maďarskej homiletickej spoločnosti a Nemeckej homiletickej spoločnosti.¹⁵

Homiletický krúžok poslucháčov teologického ústavu sa spomína už v školskom roku 1873/74 a bol vedený profesorom Jánom Tillischom.¹⁶ Z iniciatívy profesora Jozefa Hörka vznikol v školskom roku 1878/79 trojjazyčný *homiletický krúžok*,¹⁷ povinný pre študentov teológie. Študenti v krúžku získavali skúsenosti z praktickej teológie v nemeckom, maďarskom a slovanskom, resp. slovenskom jazyku. Vzhľadom na čoraz väčší počet zapísaných študentov na štúdium sa v školskom roku 1880/81 jeho činnosť diferencovala. Pod vedením Jozefa Hörka pracoval Maďarsko-slovenský homiletický krúžok a predsedom Nemeckého homiletického krúžku sa stal profesor Ján Tillisch. Krúžok mal troch zapisovateľov, dvoch pre maďarsko-slovenskú časť a jedného pre nemeckú časť. Teológovia, vedení profesorom Jozefom Hörkom sa stretli v prvom roku diferencovanej činnosti 32-krát a predstavili 39 prác, ktorým nechýbalo zodpovedajúce

12 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48; *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 38.

13 ŠA Prešov, fond EKP, EKP – TA 1883 – 1897; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 25 – 31, 38. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1883/84 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887–1888 – 1895–1896 iskolai évről*.

14 Týždenný úväzok Jozefa Hörka počas pôsobenia na Teologickej akadémii v Prešove v rokoch 1879 – 1896 pozri bližšie ŠA Prešov, fond EKP, EKP – PA 1879 – 1896; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 25 – 29. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887–1888 – 1894–1895 iskolai évről; A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1895–1896 iskolai évről*.

15 Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 371. *Pamětník Společnosti Homiletické Slovenské v Prešove 1832 – 1946*; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 373 – 374. *Az eperjesi magyar homiletikai társaság jegyzőkönyve 1844 – 1874, 1874 – 1887*; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 375. *Az eperjesi theologia homiletikai körének jegyzőkönyve 1895 – 1898* spolu s Nemeckým homiletickým krúžkom; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 376. *Protokol des homiletischen Vereines z. Eperjes 1874 – 1880* spolu s *Az eperjesi theologia homiletikai körének jegyzőkönyve*; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 377. *Deutsche homiletische Übungen*.

16 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 12. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1873/4-isk. évről*. Eperjes : Ipar- és Hítelbank könyvnyomdája 1874, s. 27.

17 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről*. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankgyulet könyvnyomdájában, 1879, s. 25-26.

hodnotenie (osem prác bolo v slovenskom jazyku). Na 12 zasadnutiach Nemeckého homiletického krúžku sa prečítalo a ohodnotilo 14 predložených prác.¹⁸

V školskom roku 1878/79 sa začala, opäť z iniciatívy Jozefa Hörka, činnosť aj ďalších dvoch krúžkov – Liturgicum a Katecheticum. Krúžok *Liturgicum* pripravoval teologickú mládež na kazateľskú a oltárnu činnosť.¹⁹ Cvičenia zodpovedali riadnym bohoslužbám. Zároveň členovia nacvičovali aj cirkevné piesne. Aj tento krúžok bol trojjazyčný – nemčina, maďarčina, slovanské jazyky. Členmi krúžku boli aj študenti učiteľského ústavu, ktorí sa učili hre na organ. Členskú základňu tvorila všetka študujúca mládež teologického a učiteľského ústavu. Predsedom sa stal Jozef Hörk a Štefan Zsarnoviczky. Krúžok mal dvoch zapisovateľov, jedným bol poslucháč teologickej akadémie a druhým budúci učiteľ. 29 stretnutiam krúžku v školskom roku 1880/81 predchádzalo 28 bohoslužieb, z nich 17 bolo v maďarskom, 4 v nemeckom a 7 v slovenskom jazyku. Okrem toho, tak ako po minulé roky, aj vo vyššie spomínanom období budúci teológovia mali kázne nielen v prešovských, ale aj v okolitých kostoloch. V 25 prípadoch 16 poslucháči náboženskej výučby zrealizovali 5 maďarských, 11 nemeckých a 9 slovenských kázni.²⁰

Z katechetických cvičení študentov teológie, konaných v praktickej i písomnej podobe pre žiakov nižšieho gymnázia pod vedením profesora Jozefa Hörka sa v školskom roku 1879/80 formoval krúžok *Katecheticum*.²¹ Výbor krúžku bol ten istý ako v Liturgicu, ale jazyk bol výlučne maďarský. Pre mládež nižšieho gymnázia sa stala účasť v krúžku povinná, namiesto povinnej návštevy bohoslužieb v kostole. Katechetické cvičenia sa uskutočňovali vždy v nedeľu.

V roku 1879 sa stal Hörk verejným mimoriadnym profesorom pre cirkevné právo na *kolegiálnej právnickej akadémii*. Až do svojho odchodu – do roku 1897 oboznamoval budúcich právnikov s cirkevným právom v rozsahu 4, resp. 7 hodín týždenne v obidvoch polrokoch. Okrem toho prednášal v rokoch 1885 – 1896 aj najnovšie dejiny európskych štátov ako „špeciálne kolégium“ (výberové predmety – D. V.) v rozsahu 4 hodín týždenne.²²

V školskom roku 1882/83 prevzal po JUDr. Alexandrovi Sélleyovi funkciu zapisovateľa profesorského zboru právnickej akadémie. V roku 1887 sa stal dočasným riaditeľom *kolegiálneho učiteľského ústavu*. Túto funkciu vykonával tri školské roky 1887/88, 1888/89 a 1889/90, počas ktorých prednášal aj náuku o výchove pre študentov druhého a tretieho ročníka.²³

18 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről*. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1881, s. 44-45.

19 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről*. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 27.

20 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 16. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1880/1 isk. évről*. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában 1881, s. 45.

21 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi ev. ker. Collegium értesítője az 1878/9 isk. évről*. Eperjes : Nyomatott az Eperjesi bankegylet könyvnyomdájában, 1879, s. 49.

22 ŠA Prešov, fond EKP, EKP – PA 1879 – 1897; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 25 – 29. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887–1888 – 1894–1895 iskolai évről; A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1896–1897 iskolai évről*.

23 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 19. *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887/88 – 1889–90 iskolai évről*.

Na *kolegiálnom vyššom gymnáziu* pôsobil v školskom roku 1879/80 ako výpomocný učiteľ náboženstva pre 7. – 8. triedu, od školského roku 1887/88 do svojho odchodu v roku 1896 pre 5. – 8. triedu v rozsahu dvoch hodín týždenne v obidvoch polrokoch.²⁴

Vo funkcii riaditeľa prešovského kolégia pôsobil v školských rokoch 1884/85 – 1886/87, 1893/94 – 1895/96. Dekanom teologickej akadémie bol od školského roku 1886/87 (zvolený 30. marca 1886) do roku 1893. V školskom roku 1893/94 bol zvolený za riaditeľa kolégia a vo funkcii dekana teologickej akadémie ho vystriedal kolega Andrej Mayer. Od septembra 1887 bol počas troch rokov dočasným riaditeľom kolegiálneho učiteľského ústavu. Od roku 1883 vykonával prácu zapisovateľa profesorského zboru kolegiálnej právnickej akadémie. Na prešovskom kolégiu a jeho ústavoch bol členom štátnej skúšobnej komisie pre štátnu vedu (1879 – 1880, 1881 – 1883, 1884 – 1897), predsedom štátnej skúšobnej komisie pre štátnu vedu (1880 – 1881, 1883 – 1884) a náhradným členom komisie pre druhú základnú skúšku (1880 – 1884).²⁵

Okrem uvedených skúšobných komisií v Prešove pôsobil aj na iných školách. V rokoch 1890, 1891 a 1894, 1895 bol menovaný za zástupcu vlády na prebiehajúcich maturitných skúškach na sarvašskom evanjelickom vyššom gymnáziu, v rokoch 1892, 1893, 1895 v Bratislave, v roku 1896 v Brašove a Banskej Bystrici a v roku 1897 v Banskej Štiavnici.²⁶

Podporoval a propagoval vládnu politiku, bol silným zástancom pomaďarčovania nemaďarských národností. Názory a silné ideologické náboženské presvedčenie prezentoval a v praxi realizoval aj ako dekan teologickej akadémie a riaditeľ evanjelického kolégia.

Dejateľ v oblasti verejnej a spoločensko-kultúrnej činnosti

Jozef Hörk patril k verejne a spoločensky aktívnym ľuďom. Ako zástupca prešovského evanjelického kolégia bol členom mestského zastupiteľstva v Prešove počas trojročného voleného obdobia – od 6. januára 1887 a opätovne od 3. júna 1893. Viackrát bol členom výkonného výboru jednotlivých zastupiteľských strán (podporoval kandidatúry JUDr. Alberta Berzeviczyho, JUDr. Júliusa Schmidta) pri príležitosti volieb, od roku 1887 jeho predsedom.²⁷

Počas prešovského pobytu pôsobil v meste i mimo neho ako funkcionár mnohých spoločenských, cirkevných, školských a kultúrnych spolkov i združení. V roku 1879 sa

24 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 24-30. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887/88 – 1895–96 iskolai évről.*

25 Spracované podľa údajov ŠA Prešov, fond EKP, EKP – PA 1879 – 1896; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 25 – 29. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887–1888 – 1894–1895 iskolai évről; A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1895–1896 iskolai évről.*

26 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 24-30. *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1890/91 – 1896–97 iskolai évről.*

27 Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 18-19, 22. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887/88 – 1892–93 iskolai évről.*

stal členom dištriktuálneho učiteľského výboru, predsedom teologického Samovzdelávacieho a svojpomocného spolku (do roku 1896), v roku 1880 členom Literárneho kruhu vysokých škôl v Sárospataku, v roku 1881 členom výboru literárneho odboru prešovského Széchenyiho kruhu, v roku 1883 tajomníkom Šarišského dobročinného ženského spolku (do roku 1887), v roku 1884 predsedom Prešovského speváckeho zboru (do roku 1887), zapisovateľom prešovskej nemecko-maďarskej evanjelickej cirkvi, zapisovateľom Spolku šíriaceho maďarizáciu a výchovu ľudu v Šarišskej župe, predsedom konferencie evanjelických dištriktuálnych učiteľov, členom výboru evanjelických školských záležitostí. V roku 1885 bol zvolený Széchenyiho kruhom a Spolkom šíriacim maďarizáciu a výchovu ľudu v Šarišskej župe za člena predsedníctva. V roku 1885 predsedal kolegiálnej študentskej samovzdelávacej Maďarskej spoločnosti. Od roku 1885 predsedal kolegiálnemu Markovičovmu krúžku. Obidva spolky pôsobili pod záštitou kolegiálneho vyššieho gymnázia.²⁸

Rok 1885 bol pre Jozefa Hörka spoločenský bohatý. Okrem uvedených funkcií mu pribudlo predsedníctvo v Učiteľskom výbore Potiského dištriktu, členstvo v riadiacej rade Lutherovej spoločnosti, čestné členstvo v Košickom speváckom zbore. Na cirkevnom poli sa angažoval aj v roku 1886. Členom evanjelického synodálneho výboru sa stal 13. októbra 1886. Na jeseň 1891 bol zvolený za zástupcu evanjelických synód a na synode za referenta výboru pre kritiku denníkov. V roku 1887 ho Ján Hánfalvy odporučil za člena – korešpondenta Uhorskej akadémie vied, 8. októbra 1887 ho zvolili za čestného člena lučeneckého ženského spolku. Dlhoročný archivár dištriktu. Viackrát bol zapisovateľom Seniorátu VI. slobodných kráľovských miest.²⁹

Bratislavská generálna teologická akadémia ho 19. septembra 1896 zvolila za riadneho profesora na katedru cirkevných dejín a cirkevného práva. Ponuku na profesorské miesto prijal. Znepokojovala ho jeho veľká rodina a v Bratislave mal lepšie platené miesto.

Vedec, publicista, cirkevný historik

Prednášal praktické teologické disciplíny, cirkevné dejiny a právo a venoval sa im aj publikačne. Autor vyše 20 knižných prác a ako sám uvádza vo svojom životopise v roku 1896 publikovanom v dejinách prešovského kolégia i vyše 400 štúdií a článkov v odborných a vedeckých časopisoch i novinách.³⁰

Literárnu činnosť začínal beletristicky. Písal rôzne besednice, fejtóny, humoristické črty. Na základe výskumu a štúdia primárnych zdrojov spracoval a publikoval mnohé zaujímavé historické práce z cirkevných dejín. Známe sú dejiny Šarišsko-zemplínskeho seniorátu v podobe pomerne rozsiahlej 383-stranovej monografie *A sáros-zempléni ev. esperesség története* (Košice 1885), priblíženie životných osudov a činnosti biskupov Po-

28 Spracované podľa ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1879/80 – 1886/87 iskolai évről.*

29 Spracované podľa ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 11, 19, 25. *Az eperjesi evang. ker. Collegium értesítője az 1885/86 – 1886/87 iskolai évről; Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi Collegium értesítője az 1887/88 – 1891–92 iskolai évről.*

30 Pozri HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 359-363.

tiského dištriktu *Az ev. Tiszai kerület püspökei. Superintendensek* (Košice 1888), oslavné spisy alebo spomienkové prejavy ako *Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrókocsi Végh Dániel és Tillisch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán* (Prešov 1886),³¹ so záberom na životné osudy, pôsobenie na prešovskom evanjelickom kolégiu a tvorbu troch významných kolegiálnych prešovských profesorov a funkcionárov školy – Andreja Vandráka, Daniela Otrókocsi Végha a Jána Tillischa, ako aj zaujímavého životopisu ďalšieho kolegiálneho profesora Jozefa Herfurtha – *Herfurth József emlékezete. *1820. nov. 13-án, † 1895. nov. 27-én* (Prešov 1895)³².

Vyvrcholením jeho historickej spisby a veľmi dôležitým prameňom pre získanie informácií o dejinách prešovského kolégia bola trojzväzková monografická práca *Az eperjesi ev. ker. Collegium története* (Košice 1896, 1897)³³ napísaná na požiadavku správneho výboru kolégia zo 7. augusta 1895 za honorár 500 zlatých – bol to autorov príspevok k blížiacemu sa miléniu založenia uhorského štátu. Sám Hörk sa myšlienkou spracovania podrobnejších dejín kolégia zaoberal už od roku 1892 v súvislosti s prípravou Pallas lexikónu, na ktorom participoval ako spoluautor a okrem iného spracoval aj informácie týkajúce dejín tejto školskej ustanovizne.

Práca je členená do deviatich vývinových období a zachytáva históriu kolégia od roku 1531 do roku 1896. Dejiny prešovského evanjelického dištriktuálneho kolégia sú Hörkom spracované na základe pramenného archívneho materiálu a v tom čase dostupných publikovaných prác, ktoré uviedol v úvode, pričom na rozdiel od dejín prešovského kolégia od Andreja Vandráka³⁴ v celej práci nechýbajú bibliografické odkazy. Prvú časť vydal ešte ako kolegiálny riaditeľ, ďalšie dve už ako bývalý kolegiálny riaditeľ a vtedajší univerzitný riadny profesor teológie na bratislavskej evanjelickej teologickej akadémii.

Prvá časť práce zachytáva obdobie rokov 1531 – 1711. Po úvodnej kapitole, v ktorej autor priblížil historický vývin mesta Prešova od 12. storočia a topografiu mesta, nasledovala pomerne rozsiahla analýza prvých troch vývinových období v živote kolégia v chronologickom slede, s vymedzeným názvom a časovým úsekom. Prvé obdobie zachytáva dejiny prešovskej školy do roku 1531; druhé obdobie dejiny prešovskej školy v rokoch 1531 – 1667; tretie vývinové obdobie (číslovanie strán práce začína odznova – D. V.) je rozdelené do dvoch častí: v prvej z nich autor prezentoval dejiny ustanovenia

31 HÖRK, Jozef: *Emlékünnepély melyet Dr. Vandrák András, Otrókocsi Végh Dániel és Tillisch János volt coll. tanárok emlékezetére ült az eperjesi ev. ker. collegium. Eperjesen 1886. Junius 6-kán*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomdája, 1886. 23 s.

32 HÖRK, Jozef: *Herfurth József emlékezete. *1820. nov. 13-án, † 1895. nov. 27-én*. In: ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 29. *A tiszai á. h. ev. egyházkerületi Collegium értesítője az 1895–96 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1896, s. 15-17.

33 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. I. füzet*. Kassán : Nyomatott Bernovits Gustáv kö- és könyvnyomdájában, 1896, 73 + 90 s.; HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. II. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 91-324; HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet*. Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 324-434+52 s.

34 Pozri bližšie originál VANDRÁK, Andrej: *A scort account of the college of Eperjes*. Pest : Gustavus Heckenast, 1864. 36 s., resp. tú istú prácu v maďarskom jazyku VANDRÁK, Andrej: *Az eperjesi egyházkerületi, ág. h. evangelikus collegium multjának és jelen állapotjának vázlatos rajza*. Eperjesen : Nyomatott Staudy Antalnál, 1867. 40 s.

prešovského evanjelického dištriktuálneho kolégia v rokoch 1664 – 1668 (úsilie Jána Bayera o novú školu, udalosti v roku 1665, položená základného kameňa v roku 1666, začiatok výučby v roku 1667, systém organizácie desaťtriedneho gymnázia, zabezpečenie výučby, platy profesorov), v druhej časti nové budovanie školy v období rokov 1667 – 1711, s dôrazom na udalosti rokov 1667 – 1681 a následné samostatné vyčlenenie činnosti Thökölyho kolégia v roku 1682, okolnosti a dôsledky Caraffovho krvavého súdu v roku 1687, osemnásť rokov bez školy a kostola a na Rákocziho koléziu od roku 1704, pričom sa viac sústredil na spoločensko-politické a cirkevné dianie ako na systém výučby a jej zabezpečenie.

Druhá časť práce približuje dejiny prešovského kolégia v rokoch 1711 – 1896 v ďalších šiestich vývinových obdobiach, počnúc štvrtým. Do štvrtého obdobia vývinu kolégia začlenil Hörk dejiny prešovskej evanjelickej školy tzv. „Exilium“, čas vyhnanstva (bez uvedenia rokov) so samostatným vyčlenením charakteristiky dvoch úsekov v živote školy – od straty kolégia v roku 1711 do jeho znovuzískania v roku 1785, so záberom na predmestskú školu v rokoch 1711 – 1770 a návštevu cisára Jozefa II. v Prešove v roku 1770. V piatom období v živote prešovského kolégia upozornil na znovuzískanie kolégia, pričom zachytávajúc udalosti rokov 1785 – 1804 poukázal iba na najvýznamnejšie udalosti. Šieste obdobie v živote prešovského evanjelického dištriktuálneho kolégia opisuje udalosti rokov 1804 – 1851, upozorňuje na ustanovenie dištriktuálneho kolégia v roku 1804, kanonickú vizitáciu superintendenta Samuela Nicolaya v roku 1806, obsadenie východného krídla budovy kolégia vojskom v roku 1809, založenie dôchodkového ústavu pre profesorov Cherogetonica v roku 1828, výrazné udalosti 30. rokov a na roky 1848 – 1849 s dopadom pre školu. Ťažiskovým zdrojom poznatkov sú najmä jeho dejiny prezentujúce siedmy, ôsmy a deviaty úsek v živote prešovského kolégia, t. j. roky 1851 – 1896, s medzníkmi 1865 a 1884. Pri charakteristike uvedeného obdobia volil metodiku prezentácie diania týkajúceho sa kolégia výlučne v chronologickom poradí jednotlivých školských rokov, počnúc 1850/51 a končiac 1895/96, pričom poslednému školskému roku – roku milénia, venoval samostatnú časť s podobných začlenením informácií ako v predchádzajúcom období, t. j. základné informácie vládnych ustanovení a nariadení ministerstva školstva a kultu, uznesenia generálnych konventov a Potiského dištriktu týkajúce sa cirkevného diania i kolégia, uznesenia patronátu a kolegiálnych výborov atď., veľmi stručne sa Hörk zmienil o zmenách v učebných plánoch, zavedení nových disciplín, nevenoval pozornosť spolkovéj činnosti študentov a z panslavistických obvinení spomenul iba udalosti z roku 1882. Skutočnou dominantou je prezentácia evanjelického cirkevného diania v Uhorsku a jeho dopad na činnosť kolégia, dôkazom čoho sú aj v plnej miere využité zápisnice jednotlivých konventov, z ktorých nevybral iba problematiku týkajúcu sa prešovských kolegiálnych ústavov, ale často sa dal uniesť ospevovaním jednotlivých cirkevných hodnostárov. Po roku 1869 sa viac opieral o každoročne publikované výročné správy kolégia, ale opäť so zameraním na cirkevný život školy. Prínosné sú informácie týkajúce sa riaditeľa kolégia, v niektorých prípadoch aj nových kolegiálnych funkcionárov, ako aj počtu študentov, žiaľ, v mnohých prípadoch nezodpovedajú reálnemu stavu, pretože autor neuviedol, či sa jedná o stav študentskej základne na začiatku, či na konci školského roku (nakolko bola rôzna), resp. s udaním počtu zapísaných študentov na školu iba v niektorých prípadoch uviedol novozapísaných poslucháčov. Veľmi malú pozornosť venoval významnej problematike novej organizácie správy a riadenia kolégia po roku 1850 a 1892, pričom na zmeny pomeru kolégia

a dištriktu sa informatívne v prvom prípade odvolal na vládne nariadenia bez konkretizácie ich obsahu, v druhom na uznesenia jednotlivých dištriktuálnych konventov. Pre čitateľa sú určite zaujímavé informácie týkajúce sa výkyvov počasia (sneh v máji 1860, veľké sucho 1863, nesmierne sucho a horúčavy 1868), epidémií chorôb (týfus 1856, 1858, cholera a žltáčka 1866 – 1867, cholera 1873) a živelných pohrôm (záplavy, požiar 1887) v Prešove. Posledná časť druhého zošita je obsahovo zameraná na konkretizáciu udalostí miléniového školského roku 1895/96, pri ktorej autor nezaprel kronikárske schopnosti a precízne zachytil sled diania počas samotných osláv s podrobne uvedeným programom, ako aj dianie na kolégiu počas, ako sám uviedol „*roka pokoja a mieru*“.³⁵

Cenné sú aj poznatky publikované v tretej časti Hörkových dejín. Sú to informácie týkajúce sa: stručných i rozsiahlejších životopisných údajov funkcionárov mestskej školy a kolégia; učebných osnov a učebných plánov mestskej školy a kolégia; učebných pomôcok používaných na kolégiu v druhej polovici 19. storočia; štipendijných základn zriadených jednotlivcami, kolégium, evanjelickou cirkvou, dištriktom evanjelickej cirkvi a štátne dotácie; stravovní kolégia – alumnea a konviktu; peňažných záležitostí, ako napr. platy profesorov a funkcionárov kolégia, informácie o kolegiálnej pokladni; stručná informácia o kolegiálnej nemocnici. Za týmto textom sú pripojené ešte tzv. dodatky obsahujúce základné informácie o študentskej Maďarskej spoločnosti, Markovičovom krúžku rýchlopisu, kolegiálnom Poručníckom ústave a samostatne číslovaná päťdesiatdvastranová príloha prezentujúca latinské, nemecké a maďarské texty týkajúce sa kolégia: zakladajúce listiny, slávnostné príhovory, pohrebné reči a pod.

Hörkove Dejiny prešovského evanjelického dištriktuálneho kolégia sú skutočným svedectvom svojej doby a cenným zdrojom informácií týkajúcich sa cirkevného diania a života na kolégiu, najmä v poslednej štvrtine 19. storočia, v ktorej sám autor na škole pôsobil ako kolegiálny profesor či funkcionár. Aj keď v niektorých prípadoch v spracovaní materiálu chýba jednotný systematický prístup, jeho práca je dosiaľ jedinečným rozsiahlejším spracovaním dejín prešovského evanjelického školstva 16. – 19. storočia, s pokusom o kronikárske zachytenie histórie kolégia, čoho sa snažil pridržiavať vo všetkých troch častiach práce. Sám autor o tom v práci napísal: „*História každej inštitúcie, každej školy zachytáva kronika v časovej následnosti. Kronika sa drží času. Naše rozprávanie bude dodržiavať časovú postupnosť.*“³⁶ Pri spracovaní danej problematiky mu najväčšie ťažkosti spôsobila prezentácia udalostí týkajúcich sa prípravy, založenia a prvých rokov činnosti kolégia, o čom svedčia aj jeho vlastné slová: „*Najobtiažnejšou časťou knihy o histórii kolégia, ktorú napísal Jozef Hörk, a ktorá bola poslaná na štátnu výstavu, boli roky 1664 – 1668, teda začiatky kolégia.*“³⁷

V jeho tvorbe dominovala cirkevná problematika, výsledkom sú práce zamerané na charakter verejného duchovného pastiera *A hű lelkipásztor jelleme* (Budapešť 1880), katechetiku a liturgiku *Katechetika vagyis vallásanitstán* (Budapešť 1880), *Liturgika vagyis az isteni tisztelet elmélete* (Prešov 1882), *Evangelikus homiletika*

35 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 320.

36 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 315.

37 HÖRK, Jozef: *Az eperjesi ev. ker. Collegium története. III. füzet.* Kassa : Nyom. ifj. Nauer Henrik könyv-, kö- és műnyomdájában, 1897, s. 317.

(Bratislava 1907), ktorými sa zaoberal aj v školskej praxi počas prešovského i bratislavského pôsobenia. Záujem o spoločenskú problematiku sa odrazil v knižnej podobe práce *A művészet befolyása a társas életre* (Prešov 1883), ako aj v práci o žene a jej trojitom poslaní *A nőről és a nő hármias hivatásáról* (Košice 1886). Je autorom niekoľkých pamätných oslavných spisov, napr. k storočnici prešovského evanjelického kostola *Emléklap az eperjesi ev. templom és az eperjesi ev. ker Collegium visszaszerzésének 100 éves örömnepálye alkalmából* (Košice 1885), resp. spisov venovaných významným osobnostiam, napr. Andrejovi Ketzerovi a jeho rodine *A hős Ketzer András ev. vértanu családja* (Budapešť 1890) – ocenený Lutherovou spoločnosťou a Lajosovi Kossuthovi *Kossuth Lajos Eperjesen* (Prešov 1894). Venoval sa aj tematike cirkevného školstva. Z jeho pera vyšiel učebný plán výučby náboženstva pre ľudové školy *Vallástanitási tanterv az elemi iskolák részére* (Košice 1886), ktorý bol prijatý a záväzný pre ľudové školy Potiského dištriktu a spis zameraný na problematiku jednotnej strednej školy *Az egységes középiskola* (Budapešť 1892). Hörkove historické práce zamerané na cirkevné dejiny (prešovské kolégium, biskupi Potiského dištriktu, Šarišsko-zemplínsky seniorát) si dodnes zachovali pramennú hodnotu. Autor práce *A nagysárosi vár ura* (Budapešť 1893), ktorá bola tiež ocenená Lutherovou spoločnosťou.

Tlačou vyšli aj jeho prejavy a vedecké rozpravy *Beszédek és értekezések* (Košice 1889). V 90. rokoch 19. storočia sa vrátil k beletristickej spisbe a výsledok svojej práce publikoval v podobe historickej novely s príznačným názvom *Vlci medzi ovcami Farkasok a juhok között* (Budapešť 1896). Ďalšie práce vyšli pod názvom *Goethe vallásos világnézete* (Prešov 1884), *A jozefinizmus hatása az állam és egyház között Magyarországon* (Bratislava 1897), *Petőfi költészetének vallásos világnézete* (Bratislava 1898), *Magyar protestáns egyházjog* (Bratislava 1902) a *A művészet és erkölcs viszonya egymáshoz* (Bratislava 1903).

Prispieval do mnohých odborných a cirkevných časopisov. Prvotiny publikoval v rokoch 1868 – 1869 v *Protestans Egyházi és Iskolai Lap* a besednicu v *Heti Posta*. V roku 1870 nasledovala štúdia v *Házank és Külföld* a o rok neskôr menšie články v *Üstökös*. Publikoval pod menom Jozef Tamasy. V roku 1871 bol jedným zo zakladateľov a následne aj spolupracovníkov lučeneckých novín *Nógrád*, ktoré v roku 1872 zanikli. V roku 1873 ich nahradili noviny *Losonczi Lapok*. Jozef Hörk bol jedným z ich trojčlennej redakcie a viedol rubriku *fejtónov*. Tu publikoval pod svojim menom alebo pseudonymom *Tóparti*, najmä besednice a *fejtóny*. Medzi čitateľmi boli mimoriadne obľúbené jeho humoristické perokresby. Do novín prispieval aj správami a úvodníkmi, ktoré často preberali aj iné noviny. Verejnosť zaujali jeho rozprávania o histórii, ktoré uverejňoval pod názvom *A nagyok*. Prispieval aj do regionálnych periodík *Rozsnyói Híradó*, či *Eperjesi Lapok*, ktoré v rokoch 1874 – 1875 a 1881 redigoval a neskôr do cirkevných periodík *Vallás és Egyház*. V roku 1880 sa stal spolupracovníkom *Protestáns Pap*, v ktorých publikoval svoje cirkevné prejavy. Hörkove prejavy uvítali aj *Evangelikus lelkész* tár, ktoré mali charakter zbierky cirkevných prejavov. V roku 1882 sa stal aj spolupracovníkom *Sárospataki Lapok*. V nich uverejnená vedecká rozprava, obsahovo zameraná na problematiku estetiky *A szószék esztetikája* bola v cirkevných kruhoch prijatá veľmi pozitívne. Publikoval tiež v *Sárosmegyei Közlöny*. Od 80. rokov 19. storočia sa Jozef Hörk venoval hlavne protestantskej vedeckej literatúre a jeho príspevky nechýbali v ročenkách prešovského evanjelického kolégia. Spolupracoval na tvorbe heslára *Pallas Nagy Lexikonu*.

Hörkovo pôsobenie na prešovskej teologickej akadémii hodnotil s odstupom času jeho bývalý kolega slovami: „*Na kolégiu prednášal praktickú teológiu osvetlenú bohatými skúsenosťami. Veľkú pozornosť venoval praktickým seminárom, ktoré veľmi šikovne a cielene organizoval. Teológovia, ktorí vyšli spod jeho rúk nemali ťažkú úlohu pred oltárom ani v kazateľnici, lebo Hörk ich s láskou zasväcoval do foriem aj vonkajších záležitostí, svojich študentov napomínal pre ľahkovážnosťou...Vždy budoval, morálne vychovával a na dobro povzbudzoval... Skutočne bol jedným z tých študentov a profesorov kolégia, ktorí celé svoje nadšenie a lásku zasvätili alma mater. Tej venovali celé svoje nadšenie, vedenie a silu.*“³⁸

Prešovská verejnosť ho obľubovala nielen ako učiteľa, ale aj ako rečníka. Na prejavoch či slávnostných rečiach, často prednesených pateticky, si dával záležať po obsahovej i formálnej stránke.

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*
(*Preklade resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;*
Karin Fábrová – nemecký jazyk)

38 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48; *A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1909–1910 iskolai évről*. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 38.

LUDOVÍT AUGUSTÍN BOOR (30. august 1855 – 5. marec 1924)

Juraj Dušan VANKO

Abstract

Ludovít Augustín Boor (30 August 1855 – 5 March 1924). *Ludovít Augustín Boor (1855 – 1924) was an evangelical priest and ecclesiastical writer, who belonged to the most significant personas of Slovak Protestants in Romania. He was born and studied in Slovakia, where he began to work after finishing the studies. After being elected a priest in 1895, he moved to Nadlak in Romania where he worked until his death in 1924. In the history of Slovak Protestants in Romania, his name is associated with an attempt to establish a Slovak Diocese, which came into existence after his death and existed in Romania in the years 1933-1951. It was reopened after the fall of communist regime in 1994. When World War I ended, Ludovít Augustín Boor evolved the efforts for Nadlak to become a part of Romania, not of Hungary, because he was afraid that Slovaks living in this part of the Low Lands would not exist as the members of Slovak nation for long time. This was in eyes of Hungarian inhabitants viewed as stain at his personality. As a conscious Slovak, Ludovít Augustín Boor contributed to the many newspapers and magazines, such as Cirkevné listy, Národné noviny and Národný hlásnik.*

Key words

History. Personas. Ludovít Augustín Boor. Evangelical priest. Ecclesiastical writer. Slovak Protestants in Romania.

Zusammenfassung

Ludovít Augustín Boor (30. August 1855 – 5. März 1924). *Ludovít Augustín Boor (1855 – 1924) war evangelischer Priester und Kirchenschriftsteller, er gehörte zu den bedeutendsten Persönlichkeiten der slowakischen Evangeliker in Rumänien. Er ist in der Slowakei geboren, wo er auch studierte und dort begann er auch nach dem Abschluss des Studiums zu wirken. Nach der Wahl zum Pfarrer ging er im Jahre 1895 nach Nadlak, im jetzigen Rumänien, wo er bis zu seinem Tode im Jahre 1924 wirkte. Der Name Ludovít Boor ist in der Geschichte der slowakischen Evangeliker in Rumänien mit dem Bemühen um die Gründung des selbständigen slowakischen Seniorats verbunden. Es entstand erst nach seinem Tod und existierte in Rumänien in den Jahren 1933 – 1951. Es wurde wieder erst nach dem Fall des kommunistischen Regimes im Jahre 1994 erneuert. Ludovít Augustín Boor entwickelte nach dem Ende des ersten Weltkrieges ein grosses Bemühen, daß Nadlak Rumänien und nicht Ungarn angehörte, denn er befürchtete, dass die Slowaken in dieser Region als Angehörige der slowakischen Nation nicht lange überleben müssten. Das konnte ihm die örtliche ungarische Bevölkerung nicht verzeihen. Als bewusster Slowake trug Ludovít Augustín Boor in mehrere Zeitungen und Zeitschriften wie Cirkevné listy, Národné noviny und Národný hlásnik bei.*

Schlüsselwörter

Geschichte. Persönlichkeiten. Ludovít Augustín Boor. Evangelischer Pfarrer. Slowakische Evangeliker in Rumänien.

Jednou z najvýznamnejších osobností evanjelických Slovákov v Rumunsku bol Ľudovít Boor, farár v Nadlaku, ktorého činnosť presiahla úzky rámec nadlackského spoločenstva a ovplyvnila celú aradsko-čanádsku oblasť, ba mala až stredoeurópsky dopad.¹

Narodil sa 30. augusta 1855 v Bukovci, v rodine Jána Juraja Boora, evanjelického farára, cirkevného spisovateľa, a Hermíny, rod. Šulekovej. Pochádzal zo starého slovenského rodu Boorovcov. Do školy chodil v Nitrianskej Strede, Krajnom a Žiharci, gymnázium navštevoval v Revúcej a potom evanjelické lýceum v Bratislave, kde zmaturoval roku 1874 s výborným prospěchom. Teológiu študoval vo Viedni a v Bazileji. Počas mobilizácie nastúpil na vojenskú službu do Bosny a Hercegoviny. Po ordinácii v roku 1877 pôsobil ako kaplán v Krajnom, po boku svojho otca. Tu dostal na jeseň roku 1878 povolanie za kaplána do Nadlaku, po boku Andreja Szeberényiho (1824 – 1895, nadlackský farár v rokoch 1855 – 1895), ktorý bol v tom čase krajinským poslancom. Pôsoobil tu však len štyri mesiace, potom ho povolali naspäť do Krajného, kde bol, po otcovej smrti, v roku 1879 jednohlasne zvolený za krajnianskeho farára. V Krajnom vstúpil do manželského stavu s Hermínou Erdelskou, dcérou okresného notára. V rokoch 1886 – 1888 dal postaviť faru a školy v Podkylave a Korytnianskych Kopanicich. J. M. Hurban ho pozval za slávnostného kazateľa na jubilejnú slávnosť Knihy svornosti, ktorá sa konala 29. septembra 1880 v Častkove.² Dlhšie obdobie zastával funkciu seniorálneho zapisovateľa, ten istý úrad maďarského zapisovateľa aj v rámci Preddunajského dištriktu. V roku 1895 bol, po smrti svojho niekdajšieho principála – Andreja Szeberényiho, zvolený za mladšieho farára do Nadlaku, po smrti Karola Hrdličku sa stal starším farárom.³

Po príchode do Nadlaku veriaci čoskoro spoznali jeho vlastnosti ako dobrého, nadaného a vtipného rečníka ale i jeho prácu pre slovenský národ. V tejto súvislosti napísal Matej Rádix, jeden z jeho súčasníkov, napriek tomu, že nepatril do kruhu jeho priaznivcov: „*Po príchode Ľudovíta Boora medzi nás, začal sa nový život nielen zo strany slovenského národného povedomia, ale aj zo strany hospodárskej a sociálnej*“.⁴ A v pravde, všetky prejavy života nadlackských Slovákov, či už toho cirkevného, národného, hospodárskeho ale aj politického, boli ovplyvnené jeho osobnosťou. Na tak komplexnú osobnosť, akou bol Ľudovít Boor, sa preto pokúsime pozrieť z viacerých zorných uhlov.

Za najvýznamnejšiu stránku Boorovho nadlackského pôsobenia považujeme jeho zásluhy na začatí zložitého a súčasne životne dôležitého procesu zakladania spoločného

Ludovít Augustín Boor

1 ŠTEFANKO, Ondrej: Ľudovít Boor a pravá tvár jednej utópie. In: ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 57.

2 *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. 1 zv. A – L. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997, s. 40.

3 BUJNA, Ivan: *Stručný nástin dejín cirkve evanjelickej a. v. v Nadlaku. Od roku 1853 do roku 1912*. Liptovský Mikuláš : F. Klimeš v Liptovskom Mikuláši, 1912, s. 109.

4 *Dve kroniky*. Nadlak : Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasko, 1995, s. 8.

seniorátu všetkých slovenských evanjelikov v Rumunsku, čo malo rozhodujúci význam pre život tunajších Slovákov.

Po roku 1918 všetky spoločenstvá evanjelických Slovákov v Rumunsku (okolo 10 tisíc evanjelikov Slovákov v štyroch matkocirkvách a troch filiách⁵) zostali bez najvyššej cirkevnej vrchnosti. Ak pre nemecké cirkevné zbory bolo samozrejme pripojenie sa ku Krajinkej Evanjelickej a. v. cirkvi so sídlom v Sibiu⁶, pre maďarské spoločenstvá – rovnako samozrejme pripojenie sa ku novozaloženej Evanjelickej cirkvi s. p. so sídlom v Arade⁷, nie také jednoduché bolo nájsť riešenie pre slovenské evanjelické spoločenstvá.

Iniciatívu prevzali predstavitelia najväčšieho cirkevného zboru – Nadlaku, ktorý sa dostal na čelo slovenských evanjelických spoločenstiev v Rumunsku. Prvýkrát sa touto otázkou zaoberal zastupiteľský konvent nadlackého cirkevného zboru zo dňa 29. júla 1920, kde zapisovateľ – evanjelický učiteľ Samuel Kubica zaznamenal toto: *“Veľbný pán L. Boor odôvodniac potrebu utvorenia slovenského evanj. seniorátu a distriktu v Kráľovstve Rumunskom, predostiera v nasledujúcich desiatich bodoch obsažené základy tejto tvorby. (...) Zastupiteľský konvent zásady tieto jednohlasne si osvojuje a prijíma a p. farára L. Boora poveruje a splnomocňuje k tomu, aby vymohol uzákonenie a potvrdenie tohto jej jednohlasného uzavretia.”*⁸

K tejto téme sa Nadlačania vrátili 20. októbra 1920, kde hneď v úvode zastupiteľského konventu podal predsedajúci farár Ľudovít Boor túto správu: *“Cirkev ev. nadlacká bola prvá, ktorá sa počala starať o zriadenie cirkevnej správy evanjelikov v Rumunsku, keď dňa 29–ho júla t. r. uzavrela, že sa zriadiť ako ev. slov. seniorát. Len jej príklad nasledoval bývalý gen. inšpektor br. Solymossy, keď zriadil seniorát aradský, do ktorého vriadil aj Nadlak a vymenoval preň za dočasného seniora aradského ev. farára Frindta a inšpektora statkára Purgly-ho. 19-ho t. m. p. barón spolu i s dočasným predsedníctvom aradského seniorátu navštívil cirkev našu a požiadal ju aby sa pripojila k seniorátu aradskému a oboslala konvent seniorálny, ktorý dňa 3-ho novembra v Arade odbývať sa bude.”*⁹ Po Boorovom následnom vysvetlení zastupiteľský konvent rozhodol nateraz vyzdvihnúť z platnosti svoje uzavretie zo dňa 29. júla t. r. o založení samostatného nadlackého slovenského evanjelického seniorátu, a vyslal šiestich predstaviteľov na seniorálny konvent v Arade, však *„vyslancom svojim tú úpravu dáva, aby previedli tam donesenie takého uzavretia, že sriadiť sa majúci ev. dištrikt v Rumunsku*

5 Archív Slovenského evanjelického-luteránskeho seniorátu (A SELS) v Nadlaku. *Zápisničná kniha Slovenského Evanjelického Seniorátu I*, s. 1.

6 Krajinská evanjelická augsburského vyznania cirkev v Rumunsku. Ako „cirkev sedmohradských Sasov“, siaha jej pôvod až do 12. storočia, keď sa tu usadili Nemci z oblasti riek Rhein a Mosel. Luteránska cirkev bola tu oficiálne uznaná v roku 1550. Súčasný počet veriacich tejto cirkvi (okolo 14 300) predstavuje približne 15% počtu jej členov v roku 1990, pred začatím masívnej emigrácie do Nemecka, takže sa postupne z veľkej ľudovej cirkvi stala diasporálna cirkev.

7 Evanjelická synodálno-presbyteriálna cirkev v Rumunsku, od roku 2001 premenovaná na Evanjelickú-luteránsku cirkev v Rumunsku, bola založená po prvej svetovej vojne evanjelickými veriacimi zo Sedmohradska a Banátu, ktorí neboli maďarskej národnosti a patrili dovedy do Potiského seniorátu.

8 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov cirkve ev. a. v. nadlackej. Od roku 1907 – 1920 aug. 1. s. 398-399.*

9 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924, s. 6.*

záležať bude z troch seniorátov: slovenského, maďarského a nemeckého, z nichž ku slovenskému seniorátu patrili by štyri cirkve: nadlacká, apateľská (s filiou Szapárliget), vukovská (s filiou Semlak) a Temesbustínska (s filiou Klopodia).¹⁰

Nemôžeme tu opomenúť poznámku Ľudovíta Boora, že nadlacký cirkevný zbor bol ten, ktorý sa ako prvý „počal starať o zriadenie cirkevnej správy evanjelikov v Rumunsku“,¹¹ a barón Solymossy vlastne len prevzal túto iniciatívu, keď „zriadil seniorát aradský, do ktorého vriadil aj Nadlak“.¹²

Hlavná podmienka pripojenia Nadlaku k maďarskej cirkvi, ktorú sa nadlacký starší farár Ľudovít Boor pokúšal vyjednať s aradským farárom, potom prvým a dlhoročným superintendentom tejto cirkvi Lajosom Frindtom a barónom Ambrózom, ktorý bol aj kurátor jedného zo slovenských zborov – Mokrú, bola, aby nadlackým Slovákom evanjelikom bola zaručená sloboda používania materinského jazyka v bohoslužobnom živote a možnosť založenia samostatného slovenského seniorátu, po pristúpení všetkých cirkevných zborov ku tejto cirkvi.¹³ Nepochybne hlavným dôvodom, prečo sa Ľudovít Boor, resp. Nadlačania takto obrátili najskôr na maďarskú cirkev, bol fakt, že biskupstvo tejto cirkvi, založenej potom v roku 1921 sídlilo najskôr v blízkom meste Arad a takisto skutočnosť, že maďarčina bola dobre známa väčšine cirkevníkov ako bývalý úradný jazyk v Uhorsku.

Delegácia, vyslaná 20. októbra 1920 na seniorálny konvent do Aradu, nedokázala však presadiť svoje požiadavky, resp. aby v rámci zriadiť sa majúceho evanjelického dištriktu boli Slováci zjednotení do jedného samostatného seniorátu, to však nebránilo Nadlačanom postupovať ďalej v uskutočnení tohto svojho najvyššieho cieľa – zjednotenie všetkých evanjelických Slovákov z Rumunska do samostatného seniorátu. V tomto zmysle bol už na zastupiteľskom konvente zo dňa 16. decembra 1920 prečítaný prípis „cirkvičky“ Sapárligetskej, podľa ktorého menovaná cirkev sa pripája k nadlackému slovenskému seniorátu a ako filia nadlackého cirkevného zboru.¹⁴ A len o necelý mesiac, 13. januára 1921 nasleduje správa Ľudovíta Boora, prednesená na výročnom zastupiteľskom konvente, že v nedeľu Deviatnik navštívil nadlackú filiu Sapárliget, „pri ktorej príležitosti odbavil služby Božie, sobášil, prislúhoval Večeru Pána a bola zadržaná aj voľba kurátora“.¹⁵

Ľudovít Boor pokračoval vo svojom úsilí o zjednotenie všetkých evanjelických Slovákov v novej vlasti do spoločného seniorátu a nakoľko to ukazuje nový vývoj tohto úsilia, za najschodnejšie sa ukázalo perspektívne uskutočnenie tohto sna v rámci nemeckej Evanjelickej a. v. krajinskej cirkvi v Rumunsku so sídlom v Sibini (Sibiu).

10 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 6-7.

11 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 6.

12 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 6.

13 A SELS v Nadlaku. *Zápisničná kniha Slovenského Evanjelickeho Seniorátu 1*, s. 1.

14 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 16.

15 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 24.

12. januára 1922, na zastupiteľskom konvente nadlackého evanjelického cirkevného zboru duchovný predseda Ľudovít Boor prečítal projekt zmluvy o pripojenie sa nadlackého evanjelického a. v. cirkevného zboru ku Evanjelickej a. v. krajinskej cirkvi vo Veľkom Rumunsku, z ktorého citujeme:

„Cirkev ev. a. v. nadlacká, zastúpená svojim plnomocným Ľ. Boor, farárom a Št. Garaj, inšpektorom, a Krajinská Ev. A. V. cirkev v Rumunsku, zastúpená členom Krajinského Konsistóriu, utvrdili medzi sebou túto zmluvu.

1. Cirkev ev. a. v. v Nadlaku osvedčuje na základe svojich uzavretí odo dňa, 29. júla 1920 a uzavretím zastupiteľského konventu odo dňa 12. januára 1922, že cirkev ev. a. vyz. nadlacká pripojuje sa ku Krajinskej ev. a. vyz. cirkvi vo Veľkom Rumunsku...

5. Cirkev ev. a. v. nadlacká bude predbežne Banátskemu seniorátu pridelená, pozdejšie ale po rozhodnutí Krajinského (VR) konsistóriu do nove utvoriť sa majúceho slovenského ev. a. v. seniorátu prítelená...

9. Všetci v čas uzavretia tejto zmluvy pôsobiaci farári, učitelia a iní zamestnanci cirkve ev. a. vyz. nadlackej považujú sa v jejich prítomnom postavení za zriadencov Krajinskej cirkve pod podmienkou, že sa poddávajú cirkevnej ústave a ustanoveniam ostatných zákonov a nariadení krajinskej cirkve vo Veľkom Rumunsku, a toto poddanie sa aj v 5. § - e cirkevnej ústavy predpísanou úradnou prisahou potvrdí.

Odo dňa pripojenia platí aj pre cirkev ev. a. vyz. nadlackú bezpodmienečne ordinačné právo biskupa, alebo jeho zákonného zástupcu...

10. Cirkev ev. a. vyz. nadlacká je povinná len takých farárov a učiteľov stavať, ktorí k zastávaniu týchto postavení zákonom Krajinskej cirkve zodpovedajú. Aby takýchto kňazov a učiteľov cirkev ev. a. vyz. nadlacká obdržať mohla, o to sa Krajinské konsistórium, dľa možnosti, postará.

Od tohto základného princípu možno pri porozumení s Krajinským konsistóriom vo zvláštnych a výnimečných odôvodnených prípadoch odhliadnuť, však v každom páde uchádzajúci musia byť evanjelici a. v.

11. Zásadne sa vyslovuje, že z jednej strany cirkev ev. a. v. nadlacká z vlastných prostriedkov, i keby štátna podpora nestačila, udržovať sa má, z druhej strany však ani ku krytiu potrieb ostatných častok Krajinskej cirkve nútiť sa nemôže. Táto zásada nevytvára možnosť vzájomného dobrovoľného sa podporovania...

13. Krajinské konsistórium zabezpečuje cirkvi ev. a. vyz. nadlackej všetky práva na štátnu podporu, a bude sa pridržať všetkých tých zásad, ktoré ohľadom ostatných cirkví vo Veľkom Rumunsku zachováva.

14. Krajinská cirkev ev. a. vyz. vo Veľkom Rumunsku bude hájiť práva tak všetky záujmy a práva cirkve ev. a. vyz. nadlackej, jak ktorejkoľvek inej súčasti krajinskej ev. a. vyz. cirkve.“¹⁶

Táto cirkev vyhovela požiadavke Nadlačanov, a tak nadlacký cirkevný zbor požiadala o pripojenie ku Krajinskej cirkvi, rozhodnutie prijaté na 30. Celokrajinskom zhromaždení, dňa 25. novembra 1922. Týmto významným krokom, na ktorého uskutočnení mal najväčšiu zásluhu evanjelický farár Ľudovít Boor, sa vytvorili podmienky a predpoklady

16 A SELS v Nadlaku. Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924, s. 57-58.

uskutočnenia sna rumunských Slovákov evanjelikov o zjednotenie do spoločného seniorátu, zápas, ktorý viedli ďalej už väčšinou Boorovi nasledovníci, menovite Ivan Bujna.

Prijatie cirkevných zborov Mokrý, Butín a Morava – ako filia Butína, boli odsúhlasené na 35. celokrajinskom zhromaždení 18. novembra 1932 s tým prísľubom, že aj Vukovčania prejavujú záujem o urobenie toho istého kroku. Rozhodnutia celozborových konventov slovenských cirkevných zborov Butín, Morava a Mokrý vytvorili podmienky žiadosti o založenie slovenského seniorátu, odhlasované na 35. Celokrajinskom zhromaždení 15. a 18. novembra 1932.

Prvý seniorálny konvent novozaloženého Slovenského Seniorátu Krajinskej Evanjelickej A. V. cirkvi sa zadržal v Nadlaku dňa 31. januára 1933 pod predsedníctvom Ivana Bujnu, nadlackého farára, a Samuela Halašiho, najstaršieho člena seniorálneho konventu. Cirkevný zbor Vuková pristúpil ovšem neskoršie do slovenského seniorátu, 19. septembra 1937, aby len po desiatich rokoch spoločného života všetkých evanjelických Slovákov v Rumunsku v spoločnom senioráte, Mokrančania vystúpili zo seniorátu a v roku 1951 bol seniorát zrušený.

Analyzujúc osobnosť Ľ. Boora, si v druhom rade všimneme jeho činnosť politickú, ktorá rozsahom svojho dopadu sa do veľkej miery vyrovná tej cirkevnej, Ondrej Štefanko ho preto charakterizoval za „najprezieravejšieho politika“ a roky 1918 – 1922 za „*hviezdny okamih*“ života Ľudovíta Boora a národno-politického života nadlackých Slovákov.¹⁷

Koniec prvej svetovej vojny znamenal pohnuté časy pre všetky národy bývalej Rakúsko-Uhorskej ríše, ako nám o tom svedčia dejiny. Ani dolnozemskí Slováci nemohli zostať mimo tohto diania, ale začali aktívne uplatňovať svoje nároky na právo sebaurčenia. Podľa názoru Milana Krajčoviča, v tejto snahe o sebaurčenie najdôležitejšiu úlohu zohrali dve centrá dolnozemských Slovákov: Nový Sad a Nadlak. Nuž a nadlacké snahy v tomto smere viedol práve Ľudovít Boor.

V októbri 1918 sa Ľudovít Boor nachádzal na Slovensku, a – podľa Ondreja Štefanka, pravdepodobne on bol tým reprezentantom Nadlaku, ktorý 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine podporil prijatie *Deklarácie slovenského národa*, ktorou sa podľa Wilsonových sebaurčujúcich princípov Slovensko stávalo súčasťou Československej republiky.¹⁸ 7. novembra sa Boor vrátil do Nadlaku a založil tu Slovenskú národnú radu, ktorej predsedom bol iba dva týždne, keď bol v tejto funkcii – z neznámych dôvodov – vymenený. V tom čase sa na nadlackom trhovisku počas celého novembra skoro každodenne konali ľudové zhromaždenia domácich Slovákov, Rumunov a Srbov, na ktorých sa horlilo za sebaurčenie a pripojenie Nadlaku do Rumunska (to presadzovali Rumuni), ale i k Juhoslávii (ako by si boli želali Slováci a Srbi). Ak je prvý variant hádam všetkým dobre známy, nakoľko sa aj nakoniec uskutočnil, menej známa je hádam druhá možnosť, o ktorej svedčí memorandum „*Spomenica*“ z 28. novembra 1918 Slovenskej národnej rady z Nadlaku, podpísané Ľ. Boorom a J. Suchánskym, ktoré zaslali autonómnej vláde Vojvodiny, požadujúc okupovanie tohto územia – 22 obcí,

17 ŠTEFANKO, Ondrej: Aspekty národného a politického myslenia nadlackých Slovákov s dôrazom na prvú polovicu 20. storočia. In: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 71.

18 ŠTEFANKO, Ondrej: Ľudovít Boor a pravá tvár jednej utópie. In: ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 59.

tzv. bataňského trojuholníka, „*ohraničeného Marušou a čiarami od Péčky po Slovenský Komlôš, klasickou pôdou slovanskou, ktorú i dnešného dňa obývajú väčšinou Slovania a špeciálne Slováci*“ – srbským vojskom a jeho následné pripojenie k Juhoslávii. Memoranda z Nadlaku bolo potom vyhotovené i po francúzsky a zaslané Mierovej konferencii do Paríža.¹⁹

Napriek tomu, že o tomto pokuse málo vedela široká nadlacká verejnosť, maďarské úrady sa o ňom hneď dozvedeli a zareagovali tvrdými represáliami, proti ktorým neskôršie protestovala i Národná rada dolnozemskej Slovákov v Novom Sade. 8. decembra 1918 bola podpálená Boorova fara.²⁰ Boor a jeho prívrženci sa však nevzdali, naopak, pokračovali vo svojom úsilí, a to účasťou na Národnom zhromaždení Slovákov a Srbov z 29 obcí Čanádskej, Békešskej a Aradskej župy, ktoré sa konalo od 27. decembra 1918 do 9. januára 1919 v srbskom pravoslávnom kláštore Bezdin pri Arade. 2. januára 1919 tu prijali rezolúciu týchto slovenských a srbských obcí zo Zamarušia, s prílohou *Declaration* napísanou vo francúzštine, ktorú podpísali desiatky delegátov jednotlivých obcí. V mene Slovenskej národnej rady v Nadlaku ju podpísali Slováci Ján Suchánsky ako predseda a Uroš Boor, syn Ľudovíta Boora ako zapisovateľ. Tento dokument odmietal teritoriálne nároky Rumunska a žiadal založiť župu s autonómnym charakterom, ktorú zhromaždenie navrhlo nazvať s dovoľením prezidenta Spojených štátov amerických „*Wilsonovou župou*“.

Bol to úplne iný krok, ako sa žiadalo v deklarácii prijatej v Alba Iulii, kde sa 1. decembra 1918 na Veľkom národnom zhromaždení vyjadril súhlas so zjednotením Sedmohradska s Rumunským kráľovstvom, a kde bola prítomná aj delegácia z Nadlaku, zostavená z Rumunov a jedného Srba.

19. marca 1919 bol Ľudovít Boor s rodinou vypovedaný z Nadlaku a jeho syn Uroš bol uväznený v Makove. Boorov exil však netrval dlho. 19. júna 1919 bola vyslaná štvorčlenná delegácia, ktorá ho prišla pozvať naspäť a 10. júla mu bola vrátená aj farárska stanica.²¹

Predstavitelia nadlackých Slovákov sa potom rýchlo preorientovali a 13. júla na Ľudovom zhromaždení v Békešskej Čabe žiadali už pripojenie celej oblasti do Veľkorumunského kráľovstva (Románia mare). 16. februára 1922 na zastupiteľskom konvente evanjelického cirkevného zboru v Nadlaku Ľudovít Boor oznámil, že v nasledujúcich dňoch má do Nadlaku zavítať medzinárodná delimitačná komisia Dohody, poverená definitívnym ustálením hraníc medzi Maďarskom a „*Veľkou Romániou*“. Na jeho návrh konvent „*jednohlasne vyslovuje, že cirkev ev. a. v. nadlacká so všetkými svojimi údami chce byť a ostať vernou svojej novej Rumunskej vlasti. Tejto svojej vernosti dala výraz už i v tom, že sa jednohlasne prítelila k rumunským štátom uznatej ev. „Landeskirche a v budúcnosti, keď to okolnosti dopustia, chce tvoriť v tomže štáte spolu s ostatnými slov. ev. cirkvami samostatný ev. slovenský seniorát; prosí však čo najdôraznejšie, aby čo najmenšia minorita národná na hraniciach vlasti sa nachádzajúca, nikdy nebola utlačovaná; aby katastrálne hranice obce nadlackej v predválečnom stave boli ustálené a jestli že je možné, hranice vlasti našej až po obec M. Čanád s mostom cez Marušu*

19 ŠTEFANKO, Ondrej: Ľudovít Boor a pravá tvár jednej utópie. In: ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 59-60.

20 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. v. nadlackej. Od roku 1907 – 1920 aug. 1.*, s. 321.

21 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. v. nadlackej. Od roku 1907 – 1920 aug. 1.*, s. 323.

rozšírené boli.“²² L. Boor bol splnomocnený predložiť túto prosbu viac ako ôsmich tisícov členov evanjelického slovenského spoločenstva v Nadlaku. Nadlacká delegácia sa skutočne predstavila pred delimitačnou komisiou a dosiahla pripojenie Nadlaku k Rumunsku, avšak nepodarilo sa jej dosiahnuť všetky vytýčené ciele, ba aj z Nadlaku jedna štvrt' so železničnou stanicou a fabrikou na spracovanie konopí, ktoré dnes tvoria obec Nagylak, ostali v Maďarsku. V novovzniknutej situácii sa L. Boor stal senátorom rumunského parlamentu, čím bola aspoň čiastočne odmenená jeho neľahká práca a snaženie za lepší osud Slovákov, ktorí mu boli zverení a za ktorých bol zodpovedný nielen duchovne ale i národne. Spolu s ním dostali poslanecké miesta v rumunskom parlamente aj slovenskí zástupcovia Békéšskej Čaby a Slovenského Komlóša Ján Hrabovský a Pavel Veselský.

Neočakávaný odmeny sa však dostalo L. Boorovi od vlastných Nadlačanov, zvlášť zo strany maďarónov a tých promaďarsky ladených, ktorí neprestávali proti nemu vystupovať. Nemusel však už tomu dlho čeliť, pretože krátko po opisovaných udalostiach zomrel.

A nakoniec sa ešte zmienime o jednej stránke osobnosti Ľudovíta Boora, nie menej významnej, ktorá splyva s doteraz uvedenými, dotvárajúc túto veľkú osobnosť našich dejín. Ešte pred svojím príchodom do Nadlaku sa Boor prejavil ako publicista. Prispieval do *Cirkevných listov*, *Národných novín* a *Národného hlásnika* rôznymi správami a národne orientovanými článkami, ale i článkom, v ktorom odsúdil činy proti národnostnému zákonu, alebo ďalším, v ktorom predstavil robotnícke pomery v Nitrianskej župe.²³ Tlačou vyšla slávnostná časťková *Kázeň, kterou při příležitosti svěcení třístoletí jubilejní památky Knihy svornosti držel*, spolu s Hurbanovou prednáškou o Knihe svornosti a niekoľko pohrebných kázní.²⁴

Ľudovít Boor zomrel 5. marca 1924 a s patričnými poctami bol pochovaný na nadlac-kom cintoríne. Pochovával ho semlacký farár Viktor Fröhlich, sústrast' vyslovili Dr. Valášek z Myjavy, predstaviteľ Landeskirche, takisto predstaviteľ srbskej pravoslávnej cirkvi a biskup Samuel Zoch zo Slovenska.

Záverom môžeme povedať, že sa stotožňujeme so závermi Ondreja Štefanka, ktorý charakterizuje skutky Ľudovíta Boora – Slováka, farára a politika, ktoré jeho súčasníci nepoznali alebo nechceli poznať, ba podaktoré z nich pokladali za samozrejme a ďalekosiahle, pretože ich následky pociťujú dodnes, a to nielen Nadlačania, ale aj všetci Slováci žijúci v Rumunsku. Lebo „*aj jeho zásluhou sa Nadlak stal kultúrnym a duchovným centrom rumunských Slovákov, ba skrze neho sa i dolnozemskí Slováci, zvlášť tí z nadlackého okolia (dnes dožívajúci) v Maďarsku, prejavili pred svetom ako sebavedomá a životaschopná entita. Možno posledný raz*“.²⁵

Recenzent: *prof. PhDr. Roman Holec, CSc.*
(Preklad resumé Lucia Marcinková – anglický jazyk;
Pavol Zubal – nemecký jazyk)

22 A SELS v Nadlaku. *Zápisnica generálnych konventov Cirkve ev. a. vyz. nadlackej od roku 1920, 19. augusta – 1924*, s. 69-70.

23 ŠTEFANKO, Ondrej: Ľudovít Boor a pravá tvár jednej utópie. In: ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 57.

24 *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry*. 1 zv. A – L. c. d. s. 40.

25 ŠTEFANKO, Ondrej: Ľudovít Boor a pravá tvár jednej utópie. In: ŠTEFANKO, Ondrej: *Ponachodené súvislosti*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004, s. 64.

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

*Hrad Landskron v Korutánsku, Rakúsko.
Prvá zmienka o jeho existencii pochádza z roku 1351.
Foto Branislav Švorc*

MYŠLIENKA NÁRODNEJ IDENTITY SLOVÁKOV 1848 – 1914

Milan PODRIMAVSKÝ

Pre výklad témy je nevyhnutné zohľadniť celý kontext vývinu európskych národných hnutí, najmä koncepcie nacionalizmu, ktoré tvorili ich ideovú a teoretickú bázu. Máme na zreteli predovšetkým politické aspekty a dosah národných ideológií, ktoré obsahovali zámery a ciele národných hnutí, aby národy ako historicky sformované a formujúce sa celky disponovali politickými právami pre svoju sebarealizáciu. V konkrétnych prípadoch mali tieto ideológie osobitné črty, odrážajúce dovtedajší vývin jednotlivých národov, ako aj ich ambície a vízie do budúcnosti. Zároveň treba brať do úvahy posuny vo vývinových fázach národných hnutí a z toho vyplývajúce determinácie pre ich ideológiu a politické programy. V tomto zmysle sa žiada pristupovať aj k pochopeniu ideového zamerania, úloh a cieľov slovenskej politiky, v ktorej koncepcia národnej identity zohrávala kľúčovú úlohu a význam nielen v aktuálnom čase, ale kontinuálne aj v ďalších dejinných etapách.¹ Slovenskú otázku je pritom potrebné chápať ako fenomén, ktorý implikoval v sebe viacero dimenzií a aspektov. Vzhľadom na rámcové vymedzenie problematiky sa sústredíme len na líniu štátoprávnych, politických a kultúrnych aspektov národnej identity Slovákov, podľa ktorých možno definovať hlavné vývinové črty a špecifické podmienky slovenského emancipačného procesu.

Európsky revolučný pohyb v rokoch 1848 – 1849 zasiahol aj Habsburskú monarchiu a národy v nej žijúce, ktoré vystúpili so svojimi požiadavkami na hlboké politické a spoločenské reformy štátu a likvidáciu feudálneho stavovského systému. V tomto kontexte sa udiali skutočnosti základného významu pre formovanie atribútov identity svojbytného slovenského národa. Slováci sa prvýkrát verejne hlásili o svoje práva zaujať dôstojné miesto medzi ostatnými národmi a v rámci štátu – Habsburskej monarchie a Uhorska – stať sa uznaným štátotvorným subjektom. Opierajúc sa o historickým vývinom utvrdené argumenty, že majú prirodzené právo na svoju sebarealizáciu, vyjadrili politickú vôľu zabezpečiť si ústavné záruky pre vlastný národný život. Ich zámery vychádzali z myšlienky národnej rovnoprávnosti a slobody a demokratických princípov občianskych a národných práv a slobôd.

Prvý moderný národnopolitický program Žiadosti slovenského národa, prijatý na zhromaždení popredných osobností národného hnutia v mestečku Liptovský Mikuláš 10. mája 1848, definuje Slovákov ako autochtónny národ v Uhorsku.² Vyslovuje požiadavky uznať rovnosť všetkých národov a občanov v štáte. Na tomto základe stojí prvýkrát požiadavka Slovákov na vlastný parlament, ako aj na zastúpenie v spoločnom uhorskom parlamente, čo znamenalo uplatnenie princípu federalizmu národov v usporiadaní štátu. V reformách zákonodarstva dokument požadoval uzákonenie všeobecného volebného práva, slobody tlače, spolčovania a zhromažďovania. Dôraz kládol aj na uplatňovanie

1 Inštruktívnu orientáciu poskytuje štúdia KOVÁČ, Dušan: Nacionalizmus 19. a 20. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1997, č. 1, s. 77-84.

2 HUČKO, Ján: Žiadosti slovenského národa ako reakcia na neriešenie slovenskej otázky v marcových zákonoch roku 1848. In: *Historický časopis*, roč. 42, 1994, č. 4, s. 672-680.

slovenského jazyka vo verejnej správe a na vytvorenie ucelenej sústavy slovenského školstva. Z hľadiska vyjadrenia národnej identity je v tomto dokumente významná požiadavka používania národných symbolov (vlajka, farby).

Myšlienku národnej identity v štátoprávnej podobe vyjadril spis, ktorý cisárovi Františkovi Jozefovi I. predložila slovenská deputácia v Olomouci 19. marca 1849. Jeho podstatou bola požiadavka, aby na základe ústavy bolo Slovensko vyčlenené z rámca Uhorska, stalo sa jednou z krajín Rakúskej ríše a priamo podliehalo ústredným inštitúciám vo Viedni.³

Slovenské politické aktivity v revolúcii 1848 – 1849 nevedli k pozitívnemu výsledku, avšak myšlienka národnej štátnosti sa stala trvalým základom orientácie národného pohybu. Od tohto prelomového obdobia sa formujúca slovenská politika kontinuálne pridrižovala záverov, že zásadnou a nevyhnutnou podmienkou ďalšieho emancipačného vývinu Slovákov ostáva naďalej uplatnenie ich národnej individuality, a to zakotvením postavenia a práv v podobe príslušných štátoprávných a ústavných aktov. Práve v duchu koncepcie národnej svojbytnosti, ktorú osnovala generácia Ľudovíta Štúra, a v nadväznosti na slovenský politickoemancipačný program z revolúcie 1848 – 1849 sa začala odvíjať strategická línia slovenských národnopolitických záujmov a uskutočňovali národné aktivity v nasledujúcich desaťročiach existencie Uhorska.

Ďalším relevantným podnetom pre riešenie slovenskej otázky sa stali ústavné reformy v Habsburskej ríši na základe rozhodnutia panovníka Františka Jozefa I., ktorý vydal príslušné dokumenty, známe ako Októbrový diplom (20. október 1860) a Februárový patent (26. február 1861). Obnovil sa nimi princíp historicko-politických individualít v usporiadaní štátu, pričom potláčané národy sa usilovali o uplatnenie princípu prirodzeného práva. V kontexte s analogickými snahami týchto národov bolo dôležité, aby aj Slováci vyjadrili svoje postoje a požiadavky.

Významnú úlohu zohralo Slovenské národné zhromaždenie 6. – 7. júna 1861 v Martine, ktoré bolo prvým slovenským verejným zhromaždením politického charakteru s reprezentatívnym zastúpením účastníkov.⁴ Najdôležitejším výsledkom jeho rokovania bolo prijatie dokumentu Memorandum národa slovenského, ktorý oproti Žiadostiam slovenského národa roku 1848 obsahoval nové štátoprávne prvky v definovaní slovenskej národnej identity a formulovaní strategickej línie a úloh slovenskej politiky. Koncepcia Memoranda bola postavená na dvoch základných a principiálnych programových požiadavkách, ktoré znamenali zavedenie národnej autonómie. Prvá z nich sa týkala zákonného uznania a zabezpečenia svojbytnosti slovenského národa s príslušnými jazykovými právami. Druhá požiadavka vyjadrovala potrebu uznať túto svojbytnosť na území, ktoré Slováci historicky obývajú, a vyčleniť toto národné územie pod názvom Hornouhorské slovenské Okolie. Memorandum zakotvilo požiadavku, aby národné a jazykové práva pre Slovákov vychádzali z princípu rovnosti a rovnoprávnosti národov v Uhorsku. Slovenský jazyk sa mal uplatňovať vo verejnom živote v oblasti administratívy, súdnictva, školstva a kultúry. Rešpektovať sa pritom mala funkcia maďarčiny ako tzv. diplomatického jazyka v štáte, spoločného pre všetky národy. Slováci mali mať tiež zastúpenie v najvyšších

3 *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. Zv. I. 1848 – 1867.* Ed. František Bokes. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1962, s. 62-63.

4 Kompletnú dokumentáciu podujatia obsahuje publikácia *Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861.* Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1941. 301 s.

uhorských úradoch a v snemovni veľmožov. Memorandum požadovalo zrušiť zákony, ktoré neboli v zhode so zásadou rovnosti a rovnoprávnosti národov. Na báze solidarity požadovalo rovnoprávnosť aj pre Rusínov, Rumunov, Srbov a Chorvátov, pretože spolu so Slovákmi mali rovnaké záujmy všestranne uplatňovať svoju identitu.

Po ústavných reformách sa pozícia cisára a Viedne v Uhorsku posilnila, čo vyvolalo v maďarských politických kruhoch nesúhlas a prejavy odporu. Panovník preto v auguste 1861 rozpustil snem a Uhorsko bolo potom až do roku 1865 v stave ústavného provizória. Keďže Memorandum národa slovenského bolo adresované uhorskému snemu, vedúci slovenskí činitelia sa rozhodli predložiť nové dokumenty s návrhom na riešenie slovenskej otázky priamo cisárovi Františkovi Jozefovi I. vo Viedni 12. decembra 1861.⁵ V prosbopise žiadali ústavnú ochranu slovenského národa, pričom sa opierali o rovnaké základné požiadavky ako Memorandum národa slovenského. Zároveň podali aj konkrétny text dokumentu Návrh na privilégium na zriadenie a organizáciu osobitného slovenského Okolia.⁶ Práve tento dokument obsahoval najucelenejšiu predstavu slovenskej politiky o štátoprávnom zabezpečení národnej identity v období pred rozpadom Rakúsko-Uhorska roku 1918. Podstatné bolo, že vymedzil predovšetkým územie autonómneho Okolia a upravil poslanie a funkciu jeho zastupiteľského systému, ako aj charakter a pôsobnosť politickej a súdnej správy. Štátnopolitická koncepcia Okolia bola spojená s vyjadrením národnej identity, keďže krajinské zhromaždenie ako najvyšší politický orgán bolo konštituované na zastupiteľskom princípe, a preto by predstavovalo národnopolitickú reprezentáciu. Úradnou a rokovacou rečou v zastupiteľských orgánoch, správnej a súdnej sústave, školstve a kultúrnych inštitúciách mal byť výlučne slovenský jazyk ako prvoradá atribút národnej identity. Za hlavné mesto Okolia sa mala ustanoviť Banská Bystrica ako sídlo zastupiteľstva, politickej a súdnej správy. Na túto voľbu vplývala predovšetkým výhodná zemepisná poloha mesta v strede slovenského etnického územia. Okolie malo mať osobitnú pečať s cisárskym symbolom a slovenským erbom v národných farbách.

Uvedené programové dokumenty odôvodňovali kardinálne postuláty národnej identity so širokým argumentačným záberom. Využívali a aplikovali nielen zásady prirodzeného práva, ale aj historickoprávne dôvody, aby sa platforma uhorského štátu stala rámcom pre sebarealizáciu národnej identity Slovákov.⁷ Predstavili Slovákov a Slovensko (územie obývané Slovákmi, slovenské etnické územie) ako historicko-politickú individualitu, a tým podčiarkli, že aj z historického hľadiska sú slovenské požiadavky na ústavné uznanie národnej identity oprávnené, lebo historický vývin Slovákov je pevne a neodlučiteľne zviazaný s vlastným etnickým územím, preto Slováci aj v štátnopolitickom zmysle majú právo túto identitu uplatňovať.⁸ Dominantná funkcia štátoprávných

5 Podujatie monograficky spracoval s edíciou dokumentov RAPANT, Daniel: *Viedenské memorandum slovenské z roku 1861*. Turčiansky Svätý Martin 1943.

6 Text tohoto dokumentu v originálnom nemeckom jazyku pozri RAPANT, Daniel: *Viedenské memorandum slovenské z roku 1861*. Turčiansky Svätý Martin 1943, s. 144-157.

7 POTE MRA, Michal: Právněhistorická argumentácia v slovenskom národnom programe v polovici 19. storočia. In: *Právněhistorické studie 21*. Praha 1978, s. 145-181.

8 MACHO, Peter: Koncepcia historicko-politickej individuality Slovenska v kontexte štátoprávných hnutí národov Habsburskej monarchie v 60. rokoch 19. storočia. In: *Historické štúdie*, 35, Bratislava 1994, s. 23-48.

aspektov v slovenskom politickom programe vyplývala zo skutočnosti, že Slováci ako individualita sa nemohli v argumentácii odvolávať na dejinnú tradíciu nijakých foriem politickej, verejnej alebo cirkevnej správy, ktorá by vyplývala zo štátoprávneho a geografického definovania a ohraničenia ich etnického územia.⁹

Proti slovenským snahám o autonómiu vyvíjali maďarské politické sily širokú propagandu a podnikali kroky vo Viedni i na najvyšších uhorských inštitúciách. Panovník ponechal riešenie slovenských požiadaviek na uhorský snem, ktorý začal však pôsobiť až roku 1865. V podmienkach, keď mocensko-politické pomery znemožňovali realizovať zámery slovenského politickoemancipačného pohybu, vystupujú do popredia snahy zvýrazniť národnú identitu v oblasti kultúry. Vedúce kruhy slovenskej spoločnosti si uvedomovali, že signifikantným prejavom emancipácie v kultúrnej oblasti je celonárodná ustanovizeň, osobitne taká, ktorá svojím charakterom a zameraním činnosti bude okrem odborných úloh plniť aj reprezentatívnu funkciu. V tomto zmysle vznikol roku 1863 spolok Matica slovenská, ktorá oficiálne vystupovala ako inštitucionálna reprezentantka svojbytnosti národnej kultúry. Volený výbor Matice slovenskej, ktorý vznikol legitímnou cestou, bol svojím zložením orgánom, ktorý nielen usmerňoval a riadil jej činnosť, ale podľa stanov (štatútu) bol oprávnený vyjadrovať sa ku všetkým národným záležitostiam v kultúrno-spoločenskej sfére. Vo vedomí spoločnosti nadobudla Matica slovenská postavenie národného symbolu mimoriadneho významu.

V národnoemancipačnom procese a v snahách o národnú sebarealizáciu zohrávala jazyková otázka u každého národa, aj u Slovákov, jednu z kľúčových úloh. Evidentne sa to prejavuje v súdobom chápaní jazyka ako primárneho atribútu národnej identity. Od revolúcie 1848 – 1849 predstavy o štátoprávnom riešení slovenskej otázky implikujú v organickom kontexte práve požiadavky na zabezpečenie jazykových práv vo všetkých sférach života spoločnosti. V úzkom zmysle sa národné práva chápali najmä ako legislatívne uznanie slovenského jazyka za základný a nevyhnutný komunikačný prostriedok na území, kde žilo slovenské obyvateľstvo.

Za nosný pilier kultúrnej emancipácie sa pokladalo národné školstvo. Vychádzalo sa zo všeobecnej tézy, že všetky národy majú v záujme svojho kultúrno-civilizačného napredovania a rozvíjania právo na vzdelávaciu sústavu vo vlastnom jazyku od najnižšieho až po najvyšší stupeň škôl. Jej poslaním bolo zabezpečovať potreby všeobecného vzdelávania obyvateľstva a prípravu odborníkov na povolania, ktoré si vyžadoval špecializovaný typ vzdelávacích inštitúcií. V slovenských podmienkach sa osobitne zdôrazňovali funkcie školstva pre udržiavanie kontinuity v tvorbe a šírení duchovných hodnôt, aby obsahová stránka vzdelávania komplexne zohľadňovala aj poznatky o vlastnom národe, najmä dejinách a kultúre. Pôsobenie troch slovenských gymnázií počas krátkeho obdobia v 60. a 70. rokoch 19. storočia potvrdilo schopnosť slovenskej spoločnosti ďalej rozširovať stredoškolské vzdelávanie v materinskom jazyku, keďže významne prispievalo nielen k početnému vzrastu inteligencie, ale pozitívne ovplyvňovalo aj iné zložky kultúrno-spoločenského života, hoci jestvovalo bez materiálnej a finančnej podpory štátu.¹⁰

9 VEREŠŠ, Marián: *Slovensko, formovanie sa územia a národa*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 68-77.

10 PODRIMAVSKÝ, Milan: Národné školstvo v slovenskej politike v rokoch 1875 – 1914. In: *Literárnomúzejný letopis*, 28. Martin 1998, s. 136-143.

Rakúsko-uhorské štátprávne vyrovnanie roku 1867 zmarilo akékoľvek nádeje na priaznivejší obrat v národnostnej politike v Uhorsku. Dualistické usporiadanie ríše na polstoročie zakonzervovalo totiž v Rakúsko-Uhorsku mocenský systém, ktorý petrifikoval hegemonistické postavenie dvoch národov, Nemcov a Maďarov. Národnostná otázka v Uhorsku sa stala v praxi jeho vnútornou záležitosťou. Vznik štátneho útvaru, v ktorom Uhorsko už vystupovalo ako rovnocenný partner Rakúska, sa udial bez ohľadu na záujmy všetkých národov, ani ústavné dokumenty o vyrovnaní sa netýkali vzťahov a postavenia národov, ktoré zápasili za svoje uznanie a práva.

Slovenské politické kruhy vyrovnanie hodnotili ako akt, ktorý môže mať mimoriadne závažný negatívny dosah pre samu existenciu Rakúsko-Uhorska. Poukazovali na kardinálny rozpor medzi princípmi usporiadania štátu a reálnou národnostnou skladbou obyvateľstva, medzi právami a prerogatívami vládnucich národov na jednej strane a neuznávaním identity potláčaných národov na druhej strane. Osobitne vo vzťahu k Uhorsku zdôrazňovali, že sa v ňom uznáva za štátotvorný subjekt len maďarský národ, hoci realitou je viacnárrodný charakter štátu.¹¹ Nová konštelácia mocensko-politických pomerov si vyžadovala, aby slovenská politika prispôsobila svoje účinkovanie a taktické postupy a nestratila zo zreteľa hlavné emancipačné ciele.

Roku 1868 prijal uhorský snem národnostný zákon, ktorý upravoval postavenie a práva nemaďarského obyvateľstva v štáte. Oficiálny názov zákona znie: XLIV. Zákonný článok z roku 1868, o rovnoprávnosti národností.¹² Preambula zakotvuje princíp jednotného uhorského (fakticky maďarského) politického národa. Zákon neproklamoval skutočnú rovnoprávnosť národností, ale len rovnoprávnosť všetkých občanov ako jednotlivé osoby bez ohľadu na ich národnostnú príslušnosť. Neuznával nemaďarské národy (národnosti) za štátprávne subjekty a neposkytoval im ani nijaké kolektívne práva. Snem odmietol návrh zákona, ktorý predložili srbskí a rumunskí poslanci, kde vyjadrili ústavný princíp, že všetky „krajinské národy“ sú rovnoprávne.¹³ Osobitne treba uviesť, že zákon mal len deklaratívny politický charakter, nebol záväznou normou pre orgány štátnej moci a verejnej správy a všetky vládne exekutívy ho nikdy počas existencie Rakúsko-Uhorska neuviedli do praxe, takže bol neúčinný.

Definitívne sa potvrdilo, že pre maďarské politické sily nebola koncepcia národnej rovnoprávnosti v Uhorsku prijateľná. Napriek nepriaznivej konštelácii však zachovanie národnej identity ostalo naďalej konštantou v strategických zámeroch slovenskej politiky. V slovenskom prostredí taktiež rezonovala potreba národnej samosprávy (autónómie), hoci jej realizácia nemohla byť v daných pomeroch aktuálna. Dôležité bolo, že vedúce zložky národného života dbali, aby slovenská spoločnosť nerezignovala a neustále oživovala snahy a konkrétne aktivity udržiavať podľa možností atribúty národnej identity vo všetkých sférach verejného života (politika, hospodárstvo, školstvo, kultúra, cirkevný a náboženský život atď.).

11 *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. Zv. I. 1848 – 1867.* Ed. František Bokes. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1962, s. 460-463.

12 *Dokumenty slovenskej národnej identity. Zv. I.* Bratislava : Národné literárne centrum 1998, s. 361-366.

13 BOKES, František: *Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r. 1861 – 1868.* Turčiansky Svätý Martin 1941, s. 198.

V záujme koordinácie tejto činnosti bolo nevyhnutné vytvoriť politickú inštitúciu na čele s ústredným orgánom, aby zároveň reprezentovala identitu a emancipačné ciele Slovákov. Roku 1871 vznikla Slovenská národná strana a jej programovou platformou bolo spomínané Memorandum národa slovenského z roku 1861. Hlavným cieľom strany bolo dosiahnuť vo voľbách poslanecké mandáty v uhorskom sneme. Zakladateľom a prvým predsedom sa stal Viliam Pauliny-Tóth, v rokoch 1877 – 1914 pôsobil na čele strany Pavol Mudroň. Existencia politickej strany významne podporovala sebavedomie slovenskej politiky, pretože manifestovala nielen národnú identitu, ale v limitovaných podmienkach v rámci štátu aj kontinuitu zápasu za uznanie svojbytnosti.¹⁴

Po rakúsko-uhorskom vyrovaní maďarské vládne kruhy a politické strany otvorene hlásali v národnostnej politike asimilačné ciele voči nemaďarskému obyvateľstvu. Do spoločenskej praxe zavádzali širokú škálu metód a nástrojov, aby realizovali zámer meniť národnostný profil Uhorska. Najmä v mestách na slovenskom etnickom území podporovala vláda cieľavedomé vytváranie základní a oporných bodov pre uskutočňovanie programu maďarizácie slovenského obyvateľstva, najmä mládeže, prostredníctvom verejnej správy, vyučovania a výchovy v školách, pôsobenia spolkov rozličného charakteru a regionálnej tlače.

Do slovenského prostredia sa prostredníctvom tlače a verejnej mienky vnášali názory, že Slováci nie sú jednotným, vnútornými väzbami organicky pôsobiacim etnikom, ktoré disponuje atribútmi národa. Poukazovali najmä na diferenciáciu medzi obyvateľstvom jednotlivých slovenských oblastí (regiónov), najmä na odlišnosti medzi nárečiami (dialektmi) a osobitosti ľudovej kultúry. Popierala sa takto nielen podstata a svojbytnosť národnej kultúry, ale aj národná identita. Slúžilo to oficiálnej štátnej ideológii na podporu politického kurzu voči Slovákom a odôvodneniu, že Slováci, hoci sú osobitným etnikom, nemôžu byť zo štátoprávneho a politického hľadiska pokladaní za národ, lebo nie sú usposobení na svojbytný a samosprávny život, a teda nemôžu ani vystupovať ako štátotvorný faktor. Maďarská politika tak vo všetkých jej zložkách svojimi nástrojmi veľmi intenzívne pôsobila smerom k dezintegrácii a rozkladu slovenského národnopolitického hnutia, aby dezavovala a paralyzovala jeho emancipačné snahy a aktivity.

Je prirodzené, že slovenskí politickí činitelia posudzovali uhorský štát, jeho režim, politickú prax, inštitúcie a politických predstaviteľov predovšetkým z pohľadu slovenských záujmov. Uvedomovali si pritom, že slovenská politika musí nevyhnutne rešpektovať reálne pomery v štáte, avšak z nich odvodzovať svoj taktický postup a vyjadrovať zásadné kritické postoje. Zvlášť dôležitou úlohou bola obrana slovenských kultúrnych ustanovizní, proti ktorým sa viedla verejná kampaň a otvorené požiadavky na ich zrušenie.

Po intenzívnej kampani proti slovenským inštitúciám, ktorú viedli vykonávatelia a stúpenci maďarizačného kurzu, vládna moc roku 1875 rozhodla o zrušení Matice slovenskej a všetkých troch gymnázií pod zámienkami, že nepôsobili v súlade s príslušnými právnymi predpismi. Skutočným dôvodom bol práve národnoreprezentatívny charakter a poslanie týchto ustanovizní. Na pôde Matice slovenskej sa začali budovať základy národnej knižnice, múzea organizovaného vedeckého bádania.¹⁵ Pre vládnú

14 PODRIMAVSKÝ, Milan: The Slovak National Party as a Political Representative of the Slovaks (1871 – 1914). In: *Human Affairs* (Bratislava), roč. 7, 1997, č. 2, s. 159-166.

15 *Matica slovenská v našich dejinách*. Eds. Július Mésároš, Miroslav Kropilák. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1963, s. 35-167.

moc bolo však neprijateľné, aby Slováci disponovali svojou inštitucionálnou základňou na rozvíjanie národnej identity, kultúry a vzdelanosti.

Tradícia Matice slovenskej ostávala živou súčasťou historického vedomia aj vďaka pretrvávajúcim zásluhám, ktoré vyplývali z jej starostlivosti o kultivovanie národného jazyka. V slovenskej spoločnosti to zároveň posilňovalo uvedomovanie si kultúrnych koreňov národnej individuality, čo v konečnom dôsledku nadobudlo zvýraznené konotácie v ďalšom vývine inštrumentária národnoobrannej ideológie s dosahom na politickú sféru. V 60. rokoch sa z Martina začalo vytvárať uznávané národné centrum, symbolické hlavné mesto, kde pôsobili ustanovizne, ktoré reprezentovali národnokultúrny život, a sídlilo tu aj vedenie Slovenskej národnej strany.¹⁶ Pôsobilo v ňom najpočetnejšie zoskupenie slovenskej politickej, podnikateľskej a kultúrnej elity.

Od roku 1870 vychádzali v Martine Národné noviny, tlačový orgán Slovenskej národnej strany. Získal si povesť uznávanej autority v národnom živote. Vyjadroval postoje slovenskej politiky, udržiaval vo vedomí spoločnosti i v celouhorských reláciách kontinuitu národnopolitických snáh a reagoval na aktuálne problémy podmienok národného života. Dokumentoval úroveň politického myslenia, posudzoval z hľadiska národných priorít široké spektrum politického diania v štáte, osobitne jeho národnostnú politiku i aspekty medzinárodného postavenia Habsburskej monarchie so zreteľom na možné eventuality riešenia národnej otázky v budúcnosti. Vzhľadom na absenciu stálej organizačnej štruktúry Slovenskej národnej strany zohrávala preto publicistika a žurnalistika prvoradú funkciu v slovenskom politickom živote. Osobitnú pozornosť venovala osvetľovaniu konštitutívnych zložiek národnej identity a cieľným výzvam, aby jednotlivé vrstvy spoločnosti nerezignovali, ale v spoločnom záujme sa aktívne postavili do obranných pozícií a čelili politickým a ideovým tlakom, ktoré spochybňovali alebo celkom popierali etnickú a kultúrnu identitu Slovákov.

Slovenská tlač prinášala kritické postoje k skutočnosti, že celá kultúrna a školská politika sa realizovala v smere strategického cieľa rečovo a kultúrne unifikovať Uhorsko na maďarský národný štát so všetkými negatívnymi dôsledkami pre nemaďarské obyvateľstvo, ktoré aj podľa oficiálnych štatistických údajov tvorilo väčšinu populácie štátu. Prijímané legislatívne normy pre školskú oblasť jednoznačne preferovali už od elementárnych škôl zavádzanie maďarského jazyka do vyučovania na úkor nemaďarských jazykov, čo sa na nemaďarskom etnickom území účinne presadzovalo najmä prostredníctvom vzrastania podielu štátnych škôl. Postupne sa však tento trend uplatňoval aj na cirkevných a obecných základných školách so slovenským vyučovacím jazykom. Vyvrcholil prijatím školských zákonov roku 1907 (tzv. Lex Apponyi), ktorých poslaním a účelom bolo vytvoriť také mechanizmy v riadení základného školstva, aby došlo k úplnému rozpadu početne sa zmenšujúcej siete slovenských škôl.¹⁷

Treba zdôrazniť, že po likvidácii Matice slovenskej, keď sa ďalej utvárali základy modernej slovenskej vedy, nejestvovali pre vedecko-bádateľské aktivity primerané odborné ustanovizne, takže ich primárnu funkciu museli do značnej miery organizač-

16 RUPPELDT, Fedor: *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918*. Turčiansky Svätý Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1928, s. 73-130.

17 KIPS, Milan: *Školská legislatíva na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia*. In: *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia*. (K storočnici Apponyiho zákonov). Ed. Vladimír Michalička. Bratislava : ÚIPŠ, 2008, s. 16-25.

ne suplovať periodiká a publicistika. V nich sa predovšetkým mohli odrážať ambície vzdelancov dokumentovať intelektuálnu reflexiu širokej tematickej škály spoločenského diania v slovenskom jazyku. Starostlivosť o kultivovanie spisovného jazyka sa stala komplementárnou funkciou tvorcov krásnej literatúry, žurnalistov a redaktorov. To malo okrem odborného poznatkového prínosu aj vzdelávací dosah, keďže sa postupne rozvíjalo aj používanie odbornej terminológie najmä v spoločenskovedných odboroch. Pri absencii slovenských stredných a vyšších škôl poskytovali práve uvedené zdroje študujúcej mládeži, ktorá navštevovala maďarské školy, kde nemala možnosť oboznamovať sa na primeranej úrovni s realiami o vlastnom národe (v rovine atribútov jeho národnej individuality), nemalú bázu sústredených aktuálnych informácií o politickej, kultúrnej a spoločenskej sfére. Zvláštnu pozornosť venovali autori najmä rozpravám, ktoré sa zaoberali vlastivednými témami, dejinami, kultúrnymi a literárnymi tradíciami.

Obsahovú štruktúru slovenskej národnoemancipačnej ideológie určovala snaha utvrdzovať v spoločenskom vedomí význam zachovávanía atribútov identity pre existenciu národa. Práve obsah pojmu slovenská národná identita tvorí jadro a hlavný pilier tejto ideológie, lebo odrážala koncepciu historicky sformovanej národnej individuality v procese genézy moderného slovenského národa.¹⁸ Záber na kontinuitu historického vývinu ako argumentačný podklad v ideológii národného hnutia mal však aktuálny význam, keďže súvisel s potrebou pregnantne formulovať a utvrdzovať formy národnej sebaidentifikácie a vymedzovať sa aj voči iným národom, čo v kontexte pomerov v Habsburskej monarchii bolo nevyhnutné akcentovať a permanentne deklarovať, že aj Slováci naďalej trvajú na svojich politických ambíciách dosiahnuť štátoprávne uznanie.

Keďže v politicko-mocenských pomeroch za dualizmu nebolo možné rátať s alternatívou riešenia slovenskej otázky, slovenská politika sa na protest proti oficiálnemu kurzu uhorskej vlády v národnostných záležitostiach, nedemokratickému volebnému zákonu a úradným manipuláciám v priebehu volebných aktov, rozhodla pre taktiku pasívnej rezistencie. Od roku 1884 sa Slovenská národná strana nezúčastňovala ani volieb do uhorského parlamentu.¹⁹ Preto sa v strategickej vízii národnej ideológie a politiky stala práve oblasť kultúry rozhodujúcim poľom zápasu o udržanie a rozvíjanie národnej individuality. Svedčia o tom najmä politická publicistika, žurnalistika a kultúrne aktivity. Podujatia, kde sa uplatňovala na verejnosti slovenčina, niesli takto v sebe výraznú demonštratívnu podobu, politickú funkciu a dosah. Manifestovanie oprávnenosti požiadaviek na slobodné uplatňovanie jazykových práv znamenalo v podstate vyjadrovanie politických postojov.

Nové iniciatívy v prekonávaní depresie národného života vnášali príslušníci generácie, ktorá vstupovala do verejného diania v 80. rokoch 19. storočia. Orgánom tohto zoskupenia sa stali Slovenské pohľady, časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku.²⁰ Svoju pozornosť upriamili na kultúrne pole, v ktorom videli najvhodnejší priestor pre sebarealizáciu národnej identity. Hlavným protagonistom týchto snáh bol Svetozár

18 PODRIMAVSKÝ, Milan: *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*. Bratislava : Veda, 1983, s. 40-41.

19 *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. Zv. II. 1867 – 1884*. Ed. František Bokes. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1965, s. 479-484.

20 CHMEL, Rudolf: *Dejiny v dejinách. K storočnici Slovenských pohľadov*. Bratislava : Tatran, 1981, s. 7-57.

Hurban Vajanský. Jeho mysliteľský potenciál obsiahol široké spektrum všeobecných i čiastkových otázok národnej emancipácie a podstatné črty kultúrnych fenoménov pre definovanie národnej identity. Spoločenské poslanie literatúry chápal v organickom prepojení s úlohami národnoobrannej ideológie, pretože v špecifikách slovenského vývoja videl, že krásna literatúra, ako aj prejavy ľudovej umeleckej tvorby patria k historickým pilierom slovenského duchovného života.²¹ Osnovu historických prác Jozefa Škultétyho tvorilo skúmanie genézy slovenskej kultúrnej identity. Jeho sondy do minulosti sa zameriavali najmä na udalosti a osobnosti, ktoré po stáročia manifestovali výrazné prejavy svojbytnej kultúry, najmä písomníctva.²² Obidvaja autori sa svojou činnosťou jednoznačne stavali proti snahám stúpcov promaďarskej (hungaristickej) orientácie, ktorých tlačovým orgánom boli Slovenské noviny (1886 – 1919). Tento smer popieral národnú individualitu Slovákov, podporoval a propagoval koncepciu jednotného a nedeľiteľného maďarského politického národa. Slovákov pokladali len za etnikum s osobitným jazykom, ale nie za spoločenstvo s atribútmi národa. Odmietali akékoľvek prejavy v slovenskej spoločnosti, ktoré by sa nezlučovali s oficiálnou ideológiou štátu a kultúrnou supremáciou maďarského národa a jazyka vo všetkých sférach života spoločnosti. Objektívna nevyhnutnosť však viedla príslušníkov uvedenej orientácie k tomu, že v záujme propagácie svojich zámerov pri plnej podpore z oficiálnych štátnych inštitúcií oslovovali slovenské obyvateľstvo v jeho materinskom jazyku. Vnášali do jeho prostredia názory, ktoré sa zakladali na marginalizácii a bezperspektívnosti hodnôt a zmyslu základov národnej individuality, a tým spochybňovali význam emancipačného hnutia, národného vedomia a dosiahnutej civilizačnej úrovne slovenskej spoločnosti.

V 90. rokoch 19. storočia nastáva politická aktivizácia Slovenskej národnej strany. Popri generácii, ktorej príslušníci stáli na čele národnopolitického života od 70. rokov, sa výraznou mierou začali presadzovať osobnosti, ktoré najmä na začiatku 20. storočia vnášali do verejného a politického diania nové požiadavky, dôrazy a výzvy. Tento proces naznačovali aj ďalšie impulzy pre vyhraňovanie sa politického spektra a adekvátnejšie prístupy k riešeniu slovenskej otázky, vrátane úlohy jej vrcholovej politickej reprezentácie. Bol výsledkom súčinnosti faktorov, ktoré dovtedy na slovenskej scéne nepôsobili. Vyznačovali sa tendenciou vytvárať politické hnutia a strany so zázemím v jednotlivých sociálnych vrstvách. Možno teda povedať, že západoeurópske politické, spoločenské a sociálne hodnoty a ideové vplyvy, ktoré sa týkali najmä charakteru verejného a politického angažovania sa občanov, sa v špecifických polohách a dosahoch inšpiratívne premietli aj do slovenského prostredia. Do začiatku prvej svetovej vojny sa tak slovenská politika profilovala nielen vo svojich rozdielnych ideovo-politických platformách, ale aj schopnosťami politicky a verejne účinkovať s vedomím, že dominantným princípom na tomto poli musia byť ciele národnoemancipačného procesu a orientácia na civilizačno-kultúrny pokrok slovenskej spoločnosti, vrátane upevňovania a demonštrovania jej politickej identity.

21 Súbor 19 štúdií o Svetozárovi Hurbanovi Vajanskom prináša periodikum *Literárny archív*, 29-30. Martin 1994, s. 7-112.

22 Profil osobnosti podáva zborník štúdií: *Jozef Škultéty (1853 – 1948)*. Ed. Michal Kocák. Martin : Matica slovenská, 1970. 241 s.

Situácia v Uhorsku vyvolala v politických reprezentáciách nemaďarských národov potrebu po dlhom období opäť deklarovať analogické a kompatibilné postoje a postupy. Vyplyvali z rovnakých základných záujmov vzájomne koordinovať politiku voči štátu. Spolupráca nemaďarských národov nadobudla organizovanú platformu vytvorením koaličného zväzku Slovákov, Srbov a Rumunov na kongrese nemaďarských národností v auguste 1895 v Budapešti, kde prijali a verejne prezentovali spoločný politickým program. Zakotvil platformu, že potláčané národy majú spoločný záujem na zmene vlastného postavenia v štáte, že význam a dosah národnostnej otázky pre Uhorsko nemožno marginalizovať. Nemožno ju ani pokladať za parciálnu záležitosť vzťahu jednotlivých národov a štátu, lebo svojou podstatou je komplexným a spoločným problémom Uhorska. Z hľadiska slovenskej politiky takáto programová zhoda znamenala vzájomné posilnenie a podporu zúčastnených strán, čo znamenalo, že vo vzťahu k štátnej moci nevystupovali ako izolované entity, ale na jednej programovej báze, aj keď každá z nich mala, prirodzene, osobitnú štruktúru národného života, rozdielnu organizáciu politických síl a špecifické vnútorné problémy.²³

Postoj slovenskej politiky voči charakteru uplatňovania štátnej moci a koncepcie štátu sa eklatantne prejavil roku 1896 v súvislosti s veľkolepými oslavami 1000. výročia príchodu staromaďarského etnika do oblasti stredného Dunaja. Vládna kampaň predstavovala Uhorsko ako štát len jediného národa. Predstavitelia Slovákov, Srbov a Rumunov v spoločnom proteste však odmietali tento výklad ako historicky nepodložený, pretože už od svojich počiatkov sa Uhorsko etablovalo a vyvíjalo ako viacetnícky celok a na celom jeho historickom vývoji bola nepretržite evidentná spoluúčasť nemaďarských národov ako svojbytných individualít. Oficiálne popieranie tejto skutočnosti pokladali za priamy útok na ich jestvovanie. Súdobá štátna politika však eliminovala nemaďarské národy z účasti na tvorbe politiky a správe štátu, čo protirečilo reálnej národnostnej skladbe obyvateľstva.²⁴

Súbežne so spoločnými aktivitami nemaďarských národov dochádzalo aj vnútri slovenského politického života k výrazným kvalitatívnym zmenám, keď Slovenská národná strana začala prvýkrát budovať trvalé organizačné štruktúry a organizovať verejné zhromaždenia, kde vyjadrovala požiadavky na rešpektovanie národnostného zákona z roku 1868 v praxi. Tento taktický krok však neznamenal, že strana sa vzdala strategického cieľa národnej autonómie.²⁵

Roku 1893 vznikla Muzeálna slovenská spoločnosť, jediná slovenská odborná inštitúcia, ktorá po Matici slovenskej dostala úradné povolenie na činnosť. Združovala členov, ktorí sa venovali bádaniu najmä v histórii, etnografii, literatúre, archeológii, jazykovede, ako aj v ďalších vlastivedných disciplínach, predmetom ktorých bolo poznávanie a dokumentovanie zvláštností slovenskej kultúry a prírody. Roku 1908 postavila v Martine budovu múzea, kde zabezpečovala ochranu a prezentáciu zbierkového fon-

23 KRAJČOVIČ, Milan: *Slovenská politika v strednej Európe 1890 – 1901. Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971, s. 151-210.

24 KOMORA, Pavol: Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In: *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 1, s. 3-16.

25 PODRIMAVSKÝ, Milan: The Idea of National Autonomy in Slovak Politics (1848 – 1914). In: *Studia historica Slovaca XIX*. Bratislava 1995, s. 123-124.

du. Aktivity spoločnosti boli povzbudzujúcim impulzom pre celú kultúrnu sféru, lebo prispievali k prehĺbeniu a šíreniu poznatkov o hodnotách, obsiahnutých v písomných a hmotných dokladoch národnej identity.²⁶

V podmienkach, keď vyššie vzdelanie v materinskom jazyku bolo slovenskej mládeži v Budapešti a Viedni nedostupné, naskytla sa jej výhodná možnosť realizovať svoje záujmy študovať v Prahe a ďalších českých mestách v jazyku veľmi blízkom slovenčine. Na českej univerzite v Prahe už od jej konštituovania roku 1882 sa pripravoval na povolanie rad slovenských študentov, ktorí čoskoro patrili k národnej intelektuálnej elite v rozličných odboroch, ako aj v politickom a verejnom živote.²⁷ Sledovali problematiku spoločenského diania na Slovensku a po absolvovaní štúdia sa angažovali za zmeny v tradičnej línii a taktike Slovenskej národnej strany, aby sa jej pôsobenie zameriavalo predovšetkým na vytváranie širokej sociálnej základne pre účinnú národnú politiku.

Podnety príslušníkov mladej generácie boli indikátorom, ktorý evidentne ukazoval, že v slovenskej spoločnosti jestvujú podmienky a potenciál pre plurálne politické spektrum ako znak modernej spoločnosti. V pomerne krátkom procese vyzrievania sa sformovalo na začiatku 20. storočia do podoby viacerých politických smerov a prúdov. Ich príslušníci a stúpenci sa zoskupovali okolo tlačových orgánov, kde prezentovali názory a postoje k chápaniu slovenskej otázky a cestách k jej riešeniu. Táto diferenciácia sa uskutočňovala v organizačnom rámci Slovenskej národnej strany, pričom sa vytvorili štyri základné programové koncepcie v prístupe k riešeniu slovenskej otázky. Konzervatívny prúd reprezentovalo vedenie Slovenskej národnej strany a jeho stúpenci. Katolícky ľudový prúd sa ideovo opieral o národné myšlienky spojené s konfesijným a sociálnym učením katolíckej cirkvi, ku ktorej sa hlásila väčšina slovenského obyvateľstva. Liberálny smer presadzoval uplatňovanie nových princípov a postupov v modernizácii slovenskej spoločnosti. Agrárny smer sa orientoval na roľnícke obyvateľstvo, ktoré pokladal za hlavnú sociálnu bázu slovenskej politiky. Sociálnodemokratické hnutie sa formovalo na platforme internacionálneho programu robotníckych strán a postupne sa etablovalo ako politická strana pod názvom Slovenská sociálna demokracia, ktorá sa deklarovala za organickú súčasť slovenskej politiky. V tejto konštelácii rozdielnych subjektov sa rozvinulo a odrážalo aj spektrum názorov a postojov k celému komplexu faktorov, ktoré determinovali súdobé chápanie obsahovej štruktúry slovenskej otázky v jej vnútorných i vonkajších dimenziách. Odlišné pozície subjektov národnej politiky však neznamenalí zásadné rozpory v prístupe k slovenskej otázke, lebo spoločnou črtou ich záujmov bolo, aby sa čo v najširšom rozmere a priestore manifestovali, zabezpečovali a kultivovali atribúty a hodnoty národnej identity.

Bolo evidentné, že kryštalizácia politického spektra sa odrazila v zmene dovtedajšej politickej taktiky a Slovenská národná strana nastúpila smer všestrannejšieho aktívneho účinkovania. Signifikantne sa to prejavilo od roku 1901 v účasti vo voľbách do uhorského parlamentu a organizovaní kampaní na podporu svojich kandidátov. Vzhľadom na skutočnosť, že volebným právom disponovala len približne ¼ mužského obyvateľstva, zložky Slovenskej národnej strany oslovovali národnou agitáciou aj ostatné obyvateľ-

26 RYBECKÝ, Milan: *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre*. Martin : Osveta, 1983.

27 Aktivitu slovenských študentov v Prahe rozoberá v monografii URBAN, Zdeněk: *Problémy slovenského národného hnutia na konci 19. storočia*. Praha : Univerzita Karlova, 1972, s. 91-132.

stvo. Okrem vzdelancov a podnikateľov zo strednej triedy, ktorí patrili k jadrú strany, sa postupne do verejného diania včleňovali aj príslušníci roľníckeho a remeselníckeho stavu. Práve na pozdvihnutie ich národného a politického uvedomenia sa cieľavedome zameriavala predovšetkým žurnalistika.

V atmosfére nových impulzov pre národnú politiku sa do pozornosti dostali otázky slovensko-českých vzťahov, pretože obsahovali dôležité prejavy podpory českých kultúrnych kruhov slovenskému emancipačnému zápasu a svojou ideovou platformou vyjadrovali aj nesporný politický kontext. Český národný život bol už na vysokom stupni organizovanosti a posilňoval tým svoju politickú váhu v monarchii. Proti slovensko-českej spolupráci vystupovala uhorská vládna moc a maďarské politické strany, lebo videli v nej nebezpečný tlak na vnútropolitické pomery v Uhorsku. Na slovenskej strane sa za úzku slovensko-českú spoluprácu angažovali predovšetkým liberálne orientované zoskupenia okolo revue Hlas (1898 – 1904), revue Prúdy (1909 – 1914) a Slovenského denníka (1910 – 1915), v ktorých významné zastúpenie mali práve bývalí študenti v Prahe. V tomto období sa však už celkový problém národnej svojbytnosti pokladal v slovenskom prostredí za definitívne vyriešený a uzavretý. To neznamenal, že tendencie a obsah slovensko-českej spolupráce nevyvolávali v slovenských kruhoch potrebu reagovať na názory o jestvovaní „československej národnej jednoty“, ktoré stále pretrvávali v českej verejnosti. Stanovisko slovenských činiteľov, ktorí stáli na platforme tradícií Slovenskej národnej strany, k myšlienkam národnej, jazykovej a kultúrnej jednoty Čechov a Slovákov bolo jednoznačne odmietavé. Pokladali ich za nezlučiteľné s koncepciou slovenskej národnej svojbytnosti, lebo negovali konštitutívne atribúty národnej identity, na ktorých stavala slovenská politika svoje poslanie.²⁸

Sebavedomie slovenskej politiky posilnilo roku 1901 zvolenie štyroch poslancov do uhorského parlamentu. V zákonodarnom zbore nastoľovali po dlhom čase opäť slovenskú otázku. Tým demonštrovali, že napriek asimilačným tlakom a perzekúciám štátnej moci dokážu Slováci vyjadriť svoju politickú identitu aj zástupcami v parlamente. Ich pôsobenie podnietilo názory, že práve legitimita poslancov získaná od voličov ich oprávňuje, aby plnili úlohu národnej politickej reprezentácie. Vznikom Parlamentnej národnostnej strany roku 1905, ktorú tvorili srbskí, rumunskí a slovenskí poslanci, sa zámer oficiálne uznať a deklarováť skupinu parlamentných zástupcov za vedúci orgán slovenskej politiky ešte viac posilnil. Presadzoval ho najmä poslanec Milan Hodža, najvýraznejšia postava slovenskej politiky v tomto období.²⁹ Stál na čele agrárneho smeru a svoju politickú činnosť organicky spájal s publicistickou a žurnalistickou praxou. Zdôrazňoval v nej potrebu vyjadrovať „národnú slovenskú myšlienku“ v komplexnom

28 JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Význam česko-slovenských porád v Luhačoviciach pred 1. svetovou vojnou pre vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Eds. Peter Švorc, Lubica Harbuľová. Prešov : Universum, 1999, s. 143-151; PELČÁKOVÁ, Dagmar: Spolupráca Československej jednoty a Národnej rady českej na začiatku 20. storočia. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2000*, Brno, s. 169-184; PELČÁKOVÁ, Dagmar: Česko-slovenská anketa v časopise Prúdy z roku 1914 (1919) a otázka vzájomnosti. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 3, s. 505-522.

29 Podrobný prehľad o činnosti Milana Hodžu podáva VOTRUBA, František: Slovensko v politickej aktivite. Milan Hodža a slovenské politické prebudenie. In: *Milan Hodža, publicista, politik, vedecký pracovník*. Praha : českomoravské podniky, 1930, s. 246-488.

obsahu a význame, lebo implikuje politické, jazykové, kultúrne, náboženské, hospodárske, sociálne a občianske hodnoty a záujmy.

Najpodrobnejší programový dokument predstavila Slovenská národná strana začiatkom roka 1914.³⁰ Obširne definovala a odôvodňovala svoje politické ciele, postavené na národnej autonómii v rámci Uhorska, na uznaní Slovákov za rovnoprávnú štátotvornú jednotku so všetkými národmi na jeho území. Mimoriadny význam položila na úlohy, ktoré sa týkali inštitucionálnych podmienok národnej činnosti v politickej, kultúrnej a hospodárskej oblasti, ktorá mala upevňovať vnútorné integrujúce väzby v záujme emancipačného pokroku. Programové zámery mali na zreteli budovanie vlastných organizačných štruktúr v regiónoch, aby národná agitácia prenikala k obyvateľstvu všetkých sociálnych vrstiev. Myšlienka národnej identity tvorila nosnú líniu programu, ktorú v stručnosti vyjadruje téza: „Otázka národná je otázka nášho života“.

Problémy v koordinácii jednotlivých prúdov Slovenskej národnej strany vyvrcholili v súvislosti so zmenou jej štatútu a reorganizáciou roku 1912. Pôsobenie strany sa začalo viazať na legitimitu existencie Parlamentnej národnostnej strany. Táto platforma pôsobenia tradičnej Slovenskej národnej strany sa stala pre katolícky ľudový prúd neprijateľná. Po pokusoch roku 1905 a 1912 došlo roku 1913 k definitívnemu ustanoveniu Slovenskej ľudovej strany, na čele ktorej stál Andrej Hlinka.³¹ Postupne sa prehĺbujúca diferenciácia slovenskej politiky nadobudla vtedy už taký stupeň, že reprezentáciu celonárodných záujmov nemohla Slovenská národná strana vykonávať samostatne, bez súčinnosti s ďalšími politickými silami. V novej konštelácii politických subjektov sa tak myšlienky o potrebe celonárodnej politickej reprezentácie naliehavo vynorili ako aktuálna výzva pre vedúce kruhy slovenskej politiky. Takéto poslanie mohol naplniť len nadstranícky orgán.

Podnety a predstavy o jeho úlohách a zložení boli diferencované. Na dosiahnutie dohody sa z iniciatívy nového predsedu Slovenskej národnej strany Matúša Dulu uskutočnila 26. mája 1914 v Budapešti porada jej vedúcich činiteľov. Rokovanie prijalo záver o potrebe ustanoviť takýto orgán – Slovenskú národnú radu, ktorá bude usmerňovať a koordinovať „spoločnú prácu v otázke jazykovej, politickej a národohospodárskej“ a „zastupovať navonok jednotnú vôľu slovenského národa“. Ďalšie kroky k uskutočneniu plánu konštituovať Slovenskú národnú radu, v ktorej mali mať zastúpenie všetky politické subjekty, znemožnila však vojnová situácia.³²

Uvedený plán však dokazuje, že slovenská politika sa v tejto fáze profilovala nielen vo svojich rozdielnych ideovo-politických platformách, ale aj schopnosťami politiky a verejne účinkovať s vedomím, že dominantným princípom vzájomných vzťahov musia byť spoločné ciele národnoemancipačného procesu a orientácia na civilizačný a kultúrny pokrok slovenskej spoločnosti, vrátane upevňovania a demonštrovania jej politickej identity.

30 *Výklad programu slovenskej národnej strany*. Turčiansky Svätý Martin 1914.

31 Stručný prehľad o formovaní Slovenskej ľudovej strany v tomto období podáva najnovšie LETZ, Róbert: Hlinkova slovenská ľudová strana. (Pokus o syntetický pohľad). In: *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Eds. Róbert Letz, Peter Mulík, Alena Bartlová. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 19-23.

32 PEKNÍK, Miroslav: Pokus o utvorenie Slovenskej národnej rady roku 1914. In: *Národná rada v kontexte slovenských dejín*. Bratislava : Slovenská historická spoločnosť pri SAV, 1999, s. 39-45.

Slovenskí politici a publicisti pokladali otázku slovenskej národnej identity za reálny problém v dobových mocensko-politických pomeroch, ktorý má svoje korene v podmienkach historického vývinu, keďže stavali svoju interpretáciu na faktoch, ktoré dokumentovali, že Slováci ako etnikum sa kontinuálne pretvárali na moderný národ. Nezávisle od skutočnosti, že v tomto procese nedisponovali osobitnými štátoprávnymi, politickými a samosprávnymi atribútmi a svoju politickú subjektivitu prvýkrát deklarovali až v rokoch 1848 – 1849. Štátoprávne a politickoprogramové dokumenty v roku 1861 ďalej rozvinuli a prehĺbili koncepciu národnej identity a stanovili tiež podmienky jej ústavného zabezpečenia formou národnej štátnosti Slovákov na princípe autonómie vo viacnárodnom štáte. Na začiatku 20. storočia dospela slovenská politika k záveru, že Slováci už majú vyvinuté dispozície stať sa národnou individualitou so všetkými dôsledkami pre ich postavenie a práva v jestvujúcom štátnom útvere. Uhorsko v tomto zmysle tvorilo akceptovaný štátny rámec, v ktorom sa mala v danej mocensko-politickej konštelácii riešiť aj slovenská otázka. Nové vízie a prognózy vznikli v súvislosti s vojnovými udalosťami v rokoch 1914 – 1918, ktorých výsledok radikálne zmenil štátoprávnú situáciu v celej strednej a juhovýchodnej Európe.³³

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.;*
PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.

33 Štúdia bola pripravená v Centre excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných slovenských dejín v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

ROZHOVORY

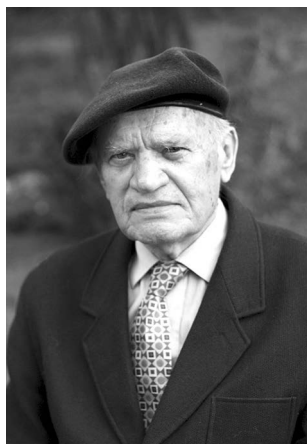

*Villach, Rakúsko.
Tradičná prehliadka korutánskych krojov v centre mesta.
Foto Branislav Švorc*

50 ROKOV INŠTITÚTU HISTÓRIE NA FILOZOFICKEJ FAKULTE PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE

V tejto rubrike chce redakcia časopisu predstaviť členov bývalej Katedry dejín (dnes Inštitútu histórie) Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (predtým Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach), ktorí kládli základy inštitucionalizovanému historickému výskumu v Prešove. V apríli 2010 oslávil prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. 89 rokov, a tak ho redakcia požiadala o rozhovor s cieľom sprostredkovania a priblíženia minulosti Katedry dejín (dnes Inštitútu histórie) prostredníctvom priameho svedectva, ako aj s cieľom spomienkového obhliadnutia sa za doterajšími osobnými i profesijnými skúsenosťami historika. Súčasťou portrétu nášho hosta je aj jeho výberová personálna bibliografia.

Rozhovor s historikom – univ. prof. PhDr. Ladislavom Tajtákom, CSc.

Ladislav Tajták sa narodil v roku 1921 v Košiciach. Zmaturoval v roku 1942 na menšinovom slovenskom gymnáziu v Košiciach. V roku 1943 začal študovať dejepis – zemepis na budapeštianskej univerzite, na ktorej absolvoval dva semestre. Po oslobodení pokračoval v štúdiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, ktorú ukončil v roku 1948. Do roku 1956 pôsobil ako stredoškolský profesor na niekoľkých stredných školách v rodných Košiciach. Pre pôsobenie v Prešove ho získal V. Grivna. A tak od septembra 1956 prednášal na Vyššej pedagogickej škole v Prešove a v roku 1959 po založení Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach sa stal zakladajúcim členom jej Katedry dejín. V roku 1965 získal hodnosť kandidáta historických vied obhájením kandidátskej dizertačnej

práce *K otázke vzniku tzv. slovjackeho separatizmu a Dvortsákovo separatistické hnutie na východnom Slovensku 1918* a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave sa v roku 1969 habilitoval na docenta, z politických dôvodov bolo však jeho habilitačné pokračovanie pozastavené, a preto titul docent mu bol udelený až v roku 1974. Symbolicky na jar roku 1968 sa stal vedúcim Katedry dejín Filozofickej fakulty UPJŠ a stál na jej čele až do jej zlúčenia s Katedrou histórie Pedagogickej fakulty UPJŠ v roku 1978. Ladislav Tajták pôsobil na Filozofickej fakulte do roku 1986. V roku 1990 stál pri zrode Katedry dejín Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach (neskôr Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove), na ktorej externe vyučoval do roku 1998. V uvedenom roku (1998) vystúpil pred vedeckou radou Filozofickej fakulty PU v Prešove s inauguračnou prednáškou *Slovenská revolúcia v roku 1918 a východné Slovensko* a o rok neskôr, v roku 1999, bol prezidentom Slovenskej republiky vymenovaný za univerzitného profesora v odbore slovenské dejiny. Neskôr kratší čas exter-

ne pôsobil na Fakulte baníctva, ekológie a riadenia geotechnológií Technickej univerzity v Košiciach a dnes je externým členom Katedry histórie Filozofickej fakulty a Ústavu geografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Predmetom jeho vedeckovýskumnej činnosti sú národné dejiny obdobia novoveku. Dominantnými sú dejiny východného Slovenska na prelome 19. a 20. storočia, ktoré vždy zasadzuje do celoslovenského kontextu. Systematicky sa venuje národno-politickým a sociálno-ekonomickým aspektom dejín tohto regiónu v uvedenom období, skúma dejiny východoslovenských miest, ale pozornosť sústreďuje aj na historiografické a kultúrne problémy.

Profesor Tajták má významný podiel na organizovaní vedeckého života na východnom Slovensku. Bol tajomníkom a predsedom, neskôr podpredsedom východoslovenskej odbočky Slovenskej historickej spoločnosti, členom výboru Slovenskej historickej spoločnosti, Československej historickej spoločnosti, členom edičných rád odborných vedeckých časopisov a zborníkov (Historický časopis, Nové obzory, Historica carpatica a i.), členom komisie pre Slovákov v zahraničí pri Matici slovenskej, spolupracoval s československo-maďarskou komisiou, bol predsedom Historickej sekcie Gemerskej vlastivednej spoločnosti a i.

Profesor Ladislav Tajták je držiteľom mnohých významných ocenení. V roku 1986 bol doc. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. vedením UPJŠ za mimoriadne pracovné výsledky zaradený do galérie najúspešnejších pracovníkov UPJŠ, v roku 2001 mu dekan Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity udelil pamätnú listinu z príležitosti jeho 80-tych narodenín za mimoriadny podiel na rozvoji slovenskej historiografie a výsledky vo výskume slovenských dejín a vzdelávaní mladých historikov, v roku 2006 Historický odbor Matice slovenskej udelil profesorovi Tajtákovi cenu Daniela Rapanta za celoživotné dielo v oblasti historických vied, v roku 2009 Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach ocenila profesora Tajtáka zlatou medailou pri príležitosti 50. výročia založenia UPJŠ a za celoživotnú vedeckú a pedagogickú činnosť v oblasti histórie. V roku 1993 bolo Ladislavovi Tajtákovi udelené izraelské vyznamenanie za pomoc pri záchrane Židov pred deportáciami „Spravodlivý medzi národmi“.

Martin Ďurišin: Pán profesor, narodili ste sa v Košiciach i väčšinu svojho života ste prežili v tomto meste, kde bývate dodnes. Mnoho ľudí dokonca tvrdí, že má „košickú národnosť“ – takýmto lokálpatriotizmom odmietajú, či neradi sa identifikujú so slovenskou či maďarskou národnosťou a hrdia sa príslušnosťou ku Košiciam, ktoré podobne ako mnoho iných väčších miest symbioticky prechovávajú a zveľadujú multikulturalitu ako jednu zo svojich devíz. Zaujímalo by ma teda, a verím, že aj našich čitateľov, aký je Váš osobný vzťah k rodnému mestu.

Ladislav Tajták: Som rodený Košičan, ale z hľadiska etnického pôvodu som sa nikdy o sebe takto nevyjadril. V širšom zmysle by som povedal, že som Východniar alebo Šarišan. Tieto pomenovania sa dodnes udržiavajú. Výraz „košická národnosť“ je umelý a epizodický jav, ktorý má svoje korene po zmenách politických a etnických pomerov v období vzniku ČSR a po roku 1945. Podľa môjho názoru, osoby, ktoré sa takto označovali, zakrývali svoju maďarskú národnosť. Takým príkladom je vyjadre-

nie významného dirigenta na Slovensku, ktorý sa o sebe vyjadril, že nie je Slovák, ani Maďar, ale je Bratislavčan. Nemyslím si, že by mnoho ľudí tak o sebe tvrdilo, že má „košickú národnosť“.

Otázka multikultúrnosti Košíc a väčších miest by si vyžadovala väčší priestor k výkladu. Za Uhorska slovenská kultúra v mestách, najmä na východe, bola silne potlačovaná, za ČSR ožila. Za socializmu a predtým, za slovenského štátu, sa rýchlejšie rozvíjala a dnes môžeme povedať, že slovenská kultúra má v našich mestách prevahu. A to na tom základe, že mestá dostali prirodzeným etnickým vývinom slovenský národný charakter. Napríklad v Košiciach v súčasnosti žije len 3,8 % Maďarov. Tieto otázky sú stále živé a ja ako historik viem na ne s maďarskými autormi živú polemiku.

K môjmu rodisku aj regiónu mám vrelý a citový vzťah. Vzťah nielen preto, že tu mám rodné zázemie, ale vrátil som sa do Košíc aj preto, že po okupácii školy potrebovali mnoho učiteľov aj z radov mladej generácie. Bol to aj pocit zodpovednosti a spolupatričnosti.

Martin Ďurišin: Azda každého človeka počas života postretne niekoľko významných momentov, ktoré dokážu zásadným spôsobom určiť jeho ďalšie smerovanie. Čo vo Vašom živote rozhodlo o tom, že sa budete venovať dejinám?

Ladislav Tajták: Vo svojom vedeckom aj spoločenskom živote som sa držal a dodnes držím zásady: *Chcem poznať pravdu, padni komu padni*. Už na gymnáziu ma zaujímal dejepis a vzťah k dejinám prehlbovalo vo mne čítanie dobre redigovaného časopisu *Lidé a země*. Na môj rozhľad na spoločenské, politické, sociálne otázky mala veľký vplyv literatúra. Hádám nikdy potom som neprečítal toľko diel slávnych autorov, ako bol Tolstoj, Dostojevskij, Hugo, Balzac a Dickens. Z politickej literatúry ma zaujímali práce T. G. Masaryka o sociálnej otázke a demokracii a pustil som sa aj do čítania jeho diela *Rusko a Evropa*, i keď som veľa z toho ešte nerozumel. Ďalší môj vývoj v slobodných a demokratických pomeroch prerušila okupácia Košíc a nastolený horthyovský nedomokratický režim a národnostný útlak, ktoré vo mne vyburcovali vyhranené národné povedomie, sociálne ctenie a záujem o politické a vojenské udalosti. V štúdiu som pokračoval na slovenskom menšinovom gymnáziu, na ktorom sme ako žiaci založili

vývoj v slobodných a demokratických pomeroch prerušila okupácia Košíc a nastolený horthyovský nedomokratický režim a národnostný útlak, ktoré vo mne vyburcovali vyhranené národné povedomie, sociálne ctenie a záujem o politické a vojenské udalosti. V štúdiu som pokračoval na slovenskom menšinovom gymnáziu, na ktorom ako žiaci sme založili súbor delavcov kruzás a začali vydávať časopis *Slova*. Keď táto inštitúcia sme pestovali národné uvedenie a hrdosť. Spolustudijná asociácia počas stredoscholného štúdia a štúdia po vysšom vzdelávaní ma priviedli na univerzitné štúdium v Budapešti, kde slovenskí študenti založili Spoločnosť slovenských vysokých školárov

Ukážka rukopisu univ. prof. PhDr. Ladislava Tajtáka, CSc.

samovzdelávací krúžok a začali vydávať časopis Iskra. Cez tieto inštitúcie sme pestovali národné povedomie a hrdosť. Spoločenskovedná orientácia počas stredoškolského štúdia, túžba po vyššom vzdelávaní ma priviedli na univerzitné štúdium v Budapešti, kde slovenskí študenti založili Spolok slovenských vysokoškolákov. V miestnych politických pomeroch a podmienkach viedli sme národno-kultúrny život v presvedčení, že hitlerovské nacistické Nemecko bude porazené a že bude obnovená ČSR a Košice budú opäť slovenské. Slovenský štát sme chápali ako dočasný štátnopolitický útvar, ktorý splnil svoju historickú úlohu.

Martin Ďurišin: Pán profesor, študovali ste na univerzitách v Budapešti i v Bratislave, priblížte a porovnajte nám, prosím, štúdium na týchto univerzitách.

Ladislav Tajták: V Budapešti som chodil na prednášky popredných maďarských historikov, ako boli: E. Mályusz, I. Szentpétery, J. Domanovszky, ktorí oboznamovali študentov s výsledkami svojich dielčích štúdií. Ich prednášky boli na vysokej odbornej úrovni, ale pre prvoročiakov, najmä slovenských, ktorí ešte neovládali vedecký maďarský jazyk, náročné. Podľa mojej skúsenosti slovenskí poslucháči nemali pocit znevažovania pre isté jazykové nedostatky. Pobyt v Budapešti som využíval na oboznamovanie sa s maďarskou kultúrou a životom – návštevou knižníc, divadla a čítaním politických denníkov. Po tejto stránke mal som dobrý pocit z pobytu v Budapešti, nie však vo vzťahu k horthyovskému režimu a jeho národnostnej politike. Štúdium v Budapešti som prerušil v druhom semestri, keď som v roku 1944 so svojou kamarátkou, maturantkou slovenského gymnázia, ktorej hrozila deportácia, ilegálne prekročil hranice a našiel azyl v Slovenskej republike. V štúdiu som pokračoval ďalej v Bratislave až po oslobodení v roku 1945. Splnil sa mi veľký sen, že budem môcť pokračovať v štúdiu v oslobodenom Československu s demokratickým režimom.

Porovnávajúc štúdium na oboch univerzitách môžem konštatovať, že čo sa týka vedeckej úrovne, prednášok, vedenie seminárov, metodologických prístupov, boli, podľa môjho názoru, na rovnakej úrovni. Pravda, zásadný rozdiel bol vo vedeckej historickej spisbe a interpretácii dejín Uhorska, Slovákov a Slovenska. Maďarská historiografia a historici skúmali a interpretovali dejiny Uhorska v duchu maďarskej (uhorskej) štátnej svätoštefanskej ideológie bez osobitnej pozornosti na dejinný vývoj Slovákov a Slovenska. Naproti tomu slovenská univerzita a jej profesori historici vychádzali z koncepcie starobylého slovensko-slovanského osídlenia Karpatskej kotliny, vývinu Slovákov v uhorskom stredoveku a zápasu Slovákov za národnú svojbytnosť a rovnoprávnosť v novoveku až do vzniku Československa.

Martin Ďurišin: Na Univerzite Komenského v Bratislave ste mali možnosť spoznať dnes už jasných velikánov vtedy len rozmáhajúcej sa slovenskej historickej vedy D. Rapanta, B. Varsíka, A. Húščavu. Ako si spomínate na týchto, ale prípadne i na iných pedagógoch či kolegoch z obdobia Vášho štúdia v Bratislave?

Ladislav Tajták: Každý z týchto velikánov svojou odbornou špecializáciou prispel k rozvoju slovenskej vedy budovanej na moderných teoreticko-metodologických základoch. S úctou si spomínam na ich prednášky a s obdivom hodnotím ich diela venované stredovekým dejinám Slovenska a osídleniu Karpatskej kotliny, ďalej dielam

zameraným na formovanie novodobého slovenského národa a slovenského povstania, či na práce a podnetné diskusie na pomocných historických vedách. V mojich štúdiách a príspevkoch citujem ich diela. Keď som sa stal pomocnou vedeckou silou, pôsobili už v tejto funkcii R. Marsina a J. Tibenský a v asistentskej P. Ratkoš. Na katedre sme viedli živé diskusie, ktoré prispeli k formovaniu môjmu historickému mysleniu. Uvedení traja sa stali renomovanými historikmi a prof. Marsina je dodnes aktívnym historikom a pedagógom.

Martin Ďurišin: Svoju profesijnú dráhu ste začali ako stredoškolský profesor na II. Reálnom gymnáziu v Košiciach, neskôr na Vyššej dôstojníckej škole v Košiciach a nakoniec na Pedagogickom gymnáziu v Košiciach. Ako s odstupom času hodnotíte túto pedagogickú skúsenosť vo Vašom živote?

Ladislav Tajták: Na moju viacročnú pedagogickú činnosť na stredných školách rád spomínam, lebo od začiatku mojej učiteľskej kariéry som rád učil a učím. K svojim žiakom som mal bezprostredný vzťah, na rozdiel od staršieho odstupe a cieľavedome som sa snažil získať ich vzťah k dejinám, ale aj k štúdiu na vysokej škole. Stretávalo sa to aj s odozvou, o čom svedčia aj pozvania na postmaturitné stretnutia.

Martin Ďurišin: Ako zakladajúci člen ste stáli pri zrode Katedry dejín na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach. Ako si spomínate na toto obdobie?

Ladislav Tajták: Na pôsobenie na fakulte ma získal V. Grivna, keď predtým bol na mojej vopred nenahlásenej hospitácii hodiny dejepisu. Po krátkom účinkovaní ma dekan fakulty docent T. Halečka vyzval, aby som prevzal vedenie Katedry dejín, čo som s pocitom zodpovednosti aj prebral. Moja koncepcia budovania mladej katedry (takpovediac na „zelenej lúke“) bola postavená na úsilí spolupráce s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského a s Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Vedecký a vysokoškolský pedagogický rast sa mal zabezpečovať získavaním školiteľov na pôde týchto pracovísk, ako aj obhajobou kandidátskych a habilitačných prác. Sám som chcel ísť príkladom a v Bratislave som obhajoval vedeckú a pedagogickú hodnosť. Pri personálnom obsadení stredovekých dejín som dbal na to, aby to boli odborníci s príslušným vzdelaním. Tak som získal pre katedru terajšieho profesora F. Uličného a po jeho nútenom odchode terajšiu docentku M. Bodnárovú. Na zvýšenie úrovne prednášok a väčší rozhľad poslucháčov katedra pozývala na hosťovské prednášky popredných historikov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a Katedry dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Dobrá úroveň a povest' pracovísk a katedier závisela a závisí aj od publikačnej činnosti, najviac v uznávaných vedeckých časopisoch a zborníkoch. A o to sa aj katedra usilovala. Väčšina prác bola uverejňovaná v regionálnych časopisoch a zborníkoch, ale aj v Historickom časopise Slovenskej akadémie vied. Tematicky výskumná činnosť katedry dejín bola zameraná na výskum dejín východného Slovenska a jeho špecifiká v celoslovenských súvislostiach a na dejiny Sovietskeho zväzu. Možno konštatovať, že v priebehu pomerne krátkej doby Katedra dejín Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach získala pomerne dobrú úroveň, o čom svedčia publikované vedecké práce a pedagogická činnosť jej členov, ako i získané vedecké a pedagogické hodnosti. Domnievam sa, že moje výsledky v tejto

práci boli zhodnotené tým, že som bol zvolený za člena redakčnej rady Historického časopisu Slovenskej akadémie, ale aj iných zborníkov a vedeckých rád. Patril som k zakladajúcim členom Východoslovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, jej dlhodobým funkcionárom a potom predsedom, ktorá v regióne viedla aktívnu organizačnú, prednáškovú a publikačnú činnosť.

Dobré spomienky mám na kolegiálne a v niektorých prípadoch aj priateľské vzťahy a spolunažívanie s členmi katedry. Dobré spomínam aj na vedenie fakulty, ktoré kladne hodnotilo moju vedeckú a pedagogickú činnosť. Nemôžem nespomenúť a nepoukázať na niektoré negatívne javy a stránky života na katedre vo vzťahu k mojej osobe. Celkom stručne. V normalizačnom období stranícka skupina Komunistickej strany Slovenska na previerkach – nebol som členom strany – podala o mne taký posudok, že dekan fakulty prof. A. Čuma mi povedal, že bude musieť prepustiť. Bol som šokovaný, lebo nikdy predtým neboli mi vytknuté žiadne chyby, nedostatky, ani po politickej stránke. Nestalo sa tak. Neskôr prof. A. Čuma a profesor V. Skrip prišli za mnou a povedali, že s takým hodnotením nesúhlasili, a tak som ostal na katedre. S vďakou na nich spomínam. Vysoko si vážim prof. T. Halečku a prof. P. Petrusa aj za priazeň a hodnotenie mojej práce. Pozdejšie z ideologických a politických príčin, ktoré mi neboli zdelené, bol som odvolaný z funkcie vedúceho katedry. Na zasadnutí katedry sa konštatovalo, že katedra dejín nemala vypracovaný plán komunistickej výchovy. Podľa mňa preto, že sa na to zabudlo a že ani straníkom to nechýbalo. Ďalší postih ma zasiahol v tzv. sabinovskej kauze vzniklej z istej sťažnosti adresovanej vyšším orgánom, ktorú som ako predseda Východoslovenskej pobočky neschvaľoval z obavy pred následkami, ale bol som prehlasovaný. A tak sa aj stalo. Orgány sťažnosti zamietli, straníkom sa nič nestalo, ale mne bolo zastavené menovanie za docenta na päť rokov so služobnými a platovými následkami.

Martin Ďurišin: V čase zakladania Katedry dejín malo toto vedecko-pedagogické pracovisko zopár členov. Dnes je z neho Inštitút histórie s piatimi katedrami a vyše 30 jej členmi. Je zjavné, že toto „Vaše dieťa“, ktorého ste spolutvorcom, dospelo a stojí na vlastných nohách. Ako vnímate vedeckú a pedagogickú činnosť tohto pracoviska v kontinuite času od jeho zrodu dodnes, jeho miesto medzi ostatnými historickými pracoviskami na Slovensku a aké ambície by podľa Vás malo mať do budúcnosti?

Ladislav Tajták: Je to zložitá a náročná otázka, ktorá by si vyžadovala podrobnejšie skúmanie na základe rôznych porovnávacích aspektov dobových aj odborných. Katedra dejín od svojho vzniku sa úspešne rozvíjala, dosiahla dobrú úroveň, ale neporovnateľnú s úrovňou Katedry dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, keď ju viedli ešte veľikáni slovenskej historickej vedy. Pád skrachovaného dogmatického socializmu otvoril cestu k slobodnému a demokratickému vývoju vedy a školstva, najmä vysokého, v tom vidím základné predpoklady nebývalého rozvoja terajšej Prešovskej univerzity a v jej rámci inštitútu s jej katedrami a členstvom. Významný podiel na tomto úspechu má aj to, že pôvodná Katedra dejín vychovala jednu mladšiu generáciu mladých, schopných a zapálených absolventov, ktorí po odchode staršej generácie prevzali štafetu a v nových priaznivých podmienkach úspešne rozvíjajú vedecký výskum a pedagogickú výchovu. Treba k tomu ešte dodať, že súčasné pomery vytvorili nebývalé

podmienky a príležitosti, o ktorých staršie generácie mohli len snívať. Nebudem menovať jednotlivé ich zložky, všetci ich poznáme. Môžem však konštatovať, že podľa môjho názoru na Inštitúte je málo otvorenosti, vedeckej a kolektívnej kritiky. V tejto súvislosti chcem napísať príspevok k otázkam koncepcie dejín východného Slovenska so zreteľom na práce niektorých historikov Prešovskej univerzity. Celkove som ale dospel k záveru, že Inštitút v porovnaní s bývalou katedrou dejín po stránke vedeckej i pedagogickej činnosti dosiahol v kontinuite času významný pokrok a úspechy. Pravda, rozdiel je v porovnaní výkonu a úspechu podľa odbornej profesie. Podľa môjho názoru postavenie Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove je porovnateľné s ostatnými historickými pracoviskami pedagogického zamerania na Slovensku. Čo sa týka ambícií Inštitútu v ďalšom období, som toho názoru, že sa má pokračovať vo výskume dejín východného Slovenska v celoslovenských súvislostiach a so zreteľom na jeho špecifiká, pokračovať v úspešnom výskume dejín národov a štátov strednej Európy a Ruska za účasti zahraničných historikov a podobne pokračovať vo výskume slovensko-maďarských vzťahov a napokon i regionálnych dejín.

Martin Ďurišin: Pán profesor, ste všeobecne známym a uznávaným historikom a ste jedným z organizátorov historickej vedy na východnom Slovensku, pričom veľkú pozornosť venujete regionálnym dejinám. Ste spoluautorom niekoľkých rozsiahlych monografií miest a obcí východoslovenského regiónu. Ako hodnotíte stav rozpracovanosti regionálnych dejín východného Slovenska v súčasnosti?

Ladislav Tajták: Stav rozpracovanosti regionálnych dejín, čo do počtu vydaných monografií miest a obcí je pozoruhodný aj vďaka novým podmienkam a účasti kvalifikovaných odborníkov na ich spracovaní. Pravda, nie všetky majú rovnakú odbornú úroveň. K jej zvýšeniu chýba náročnejšia posudzovateľská činnosť a otvorená kritika. V niektorých prácach sa prejavujú tendencie hungaristického pohľadu na slovenské dejiny, najmä v monografiách. K niektorým teoreticko-metodologickým otázkam výskumu regionálnych dejín chcem napísať príspevok pre zborník Inštitútu.

Martin Ďurišin: Dovoľte mi, pán profesor, aj niekoľko osobných otázok. Ako historik ste prežili niekoľko veľmi významných dejinných momentov, ktoré iste zasiahli aj do Vášho osobného a azda i profesijného života. Z nich vyberiem aspoň rok 1945, 1948, 1968 a 1989. Aká bola v tých časoch v historickej obci klíma a ako ste to vnímali?

Ladislav Tajták: Medzi významné dejinné udalosti, ktoré som hlboko prežíval, patrilo víťazstvo protihitlerovskej koalície nad fašistickým Nemeckom, oslobodenie a obnovenie Československa a mojich rodných Košíc. Februárové udalosti znamenali pre mňa veľké sklamanie, lebo som očakával slobodný a demokratický vývin ČSR v európskom kontexte demokratického vývoja a hospodárskej obnovy za pomoci USA. Nestal som sa straníkom, ale vnútorným presvedčením som vyznával idey sociáldemokratizmu. Udalosti z roku 1968 som s nadšením privítal, ale poučený porážkou maďarskej revolúcie 1956 som sa veľmi neangažoval, napokon i na základe nedobrych skúseností v minulosti. K výraznému stanovisku k stalinskému socializmu som došiel po študijnom pobyte v západnom Nemecku a po niekoľkých poznávacích dovolenkách v Sovietskom zväze.

Dospel som k jednoznačnému záveru, že v mierovom súťažení západné demokracie vyhrajú, i keď nikdy som si nepomyslel, že sa toho dožijem. Čo sa týka politickej kultúry v historickej obci, môžem povedať, že prevažná väčšina jej členov s radosťou privítala revolučné spoločenské zmeny, až na niekoľkých, ktorí smútili za starým režimom. Bolo pre mňa veľkým zadosťučinením, že som mohol ako nepozvaný prísť na katedru a požiadať jej vedenie, aby urobilo opatrenie na návrat prof. F. Uličného na pracovisko. Aj jeho som navštívil s podobnou výzvou.

Martin Ďurišin: Prednedávnom (27. 4. – pozn. M. Ď.) ste oslávili 89. narodeniny. K Vášmu sviatku Vám srdečne blahoželáme. Ste v skvelej forme, neustále vedecky činný. Kam momentálne smeruje Vaša zvedavosť historika, aké témy sa chystáte spracovať, resp. na čo by ste upriamili pozornosť mladých historikov?

Ladislav Tajták: Aby som bol úprimný, nerád hovorím o svojich rokoch a narodeninách. Za svoj vek ďakujem dobrým génom, ktoré som získal od rodičov – moja matka sa dožila 104 rokov, a modernej medicíny. Krátko môžem povedať, že sloboda to bola, ktorá oživila vo mne túžbu bez zábran skúmať, publikovať a učiť tak, ako v minulosti nebolo možné. Témy, ktoré chcem spracovať, sa týkajú problematiky dejín Slovenska v 19. a začiatkom 20. storočia so zameraním na slovensko-maďarské vzťahy. Čo sa týka otázky, kam upriamiť pozornosť mladých historikov, v skratke odpovedám, že jednak na tradičné témy podľa špecializácie so zreteľom na prehodnocovanie marxistických hodnotení a názorov a zároveň považujem za potrebné zamerať sa na témy, ktoré prináša vývoj svetovej historickej vedy. Dbať je pri tom nevyhnutné aj na úlohu výchovy k vlastenectvu, ako sa pestuje v demokratických a kultúrne vyspelých štátoch. Stále aktuálna je tematika a historické práce, ktoré súvisia so začleňovaním dejín Slovenska do európskych dejín najmä stredoeurópskej oblasti. Pravda, výhodu majú také dlhšie témy, ktoré sú pracovnou náplňou ich učiteľov. Nemožno sa vyhýbať aj stálej požiadavke histórie, aby bola učiteľkou života, ale aj prostriedkom k výchove k vlastenectvu a zdravému lokálpatriotizmu.

Martin Ďurišin: V mene redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – DEJINY Vám, pán profesor, úctivo ďakujem za rozhovor.

Ladislav Tajták: Ďakujem Vám, že ste mi dali príležitosť vyjadriť sa k nastoleným otázkam, čo mi umožnilo v skratke prežiť a precítiť moje účinkovanie na Katedre dejín UPJŠ.

*S univ. prof. PhDr. Ladislavom Tajtákom, CSc.
sa zhováral PhDr. Martin Ďurišin.*

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA PRÁC
univ. prof. PhDr. Ladislava TAJTÁKA, CSc.
za roky 1961 – 2010

1961

- Východoslovenské vystáhovalectvo do prvej svetovej vojny In: *Nové obzory* 3. Red. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1961, s. 221-247.
- Pereselenňa ukrajinciv Schidnoj Slovaččyny do 1918 r. In: *Dukl'ja* 9, 1961, 4, s. 97-103.

1962

- *Sabinov a okolie*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1962. 265 s. (spoluautor)

1964

- Dvortsákovo separatistické hnutie a maďarská iredenta. In: *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava : VSAV, 1964, s. 248-269.
- K otázke vydávania učebníc vo východoslovenskom nárečí. In: *Nové obzory* 6. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1964, s. 43-58.

1965

- *Dejiny Prešova 1 – 2*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. (spoluautor)

1966

- Naša zastava, nástroj politiky maďarských vládnucich tried. In: *Nové obzory* 8. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 78-107.
- Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918. In: *Historický časopis*, roč. 14, 1966, č. 4, s. 552-584.

1967

- K otázke vymedzenia oblasti východného Slovenska a špecifiky jeho vývoja. In: *Kolokvium k otázkam vymedzenia východoslovenskej priemyselnej oblasti*. Zost. Z. Nemeč. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 116-125.
- Spoločenské a národnostné pomery na východnom Slovensku v 19. a začiatkom 20. storočia. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 69-72.

1968

- Revolučné prejavy ľudu na východnom Slovensku za pripojenie k ČSR v roku 1918. In: *Nové obzory* 10. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 75-118.

1970

- K začiatkom Amerikánsko-slovenských novín. In: *Počiatky slovenskej emigrácie do USA. Česká a slovenská robotnícka emigrácia do USA v období I. Internacionály*. Bratislava : VSAV, 1970, s. 186-196.
- Maďarizačné tendencie na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis, Literárnovedný zborník* 2.

- *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848 – 1918)*. Red. E. Holotík. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 39-60.

1971

- Maďarské snahy o riešenie slovenskej otázky v rokoch 1918 – 1919. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica 22*. Red. Branislav Varsík. Bratislava 1971, s. 209-220.
- Robotnícke hnutie na východnom Slovensku začiatkom 20. storočia. In: *KSČ a východné Slovensko*. Zost. Ivan Bajcura. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 7-29.

1972

- *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*. Acta Facultatis Philosophicae UPJŠ. Monografia 6 – Historica. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.
- Počiatky socialistického hnutia v Prešove. K 70. výročiu založenia robotníckeho vzdelávacieho spolku v Prešove. In: *Nové obzory 14*. Red. M. Chmelárová. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 45-61.
- Vývin názorov na historické postavenie východného Slovenska. In: *Východné Slovensko v dejinách slovenskej literatúry*. Zost. Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská, 1972, s. 17-25.

1973

- K problematike vývoja východoslovenských miest v období nástupu kapitalizmu. In: *Vlastivedný časopis 22*, 1973, č. 2, s. 64-69.
- Východoslovenské mestá v období priemyselnej revolúcie. In: *Historický časopis*, roč. 21, 1973, č. 2, s. 231-241.

1974

- Priemyselná revolúcia na Slovensku a jej sociálne dôsledky. In: *Historický časopis*, roč. 22, 1974, č. 3, s. 347-367.

1975

- Politika benešovskej buržoázie v období príprav SNP. In: *Zborník materiálov z teoretického seminára konaného pri príležitosti 30. výročia SNP. Marxizmus-leninizmus 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 71-79.
- Problémy revolučnej jednoty proletariátu v Uhorsku a na Slovensku v roku 1918. In: *Nové obzory 17*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 53-62.
- Slovenské vystaňovalectvo a migrácia v rokoch 1900-1914. In: *Historický časopis*, roč. 23, 1975, č. 3, s. 377-415.
- Bardejov v období uhorského kapitalizmu 1848-1918. In: *Dejiny Bardejova*. Zost. A. Kokuľa, A. Lukáč, L. Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Šarišské múzeum v Bardejove, 1975, s. 217-297.

1976

- Slovenská historiografia obdobia zvýšeného národnostného útlaku. In: *Historický časopis*, roč. 24, 1976, č. 1-2, s. 153-187 (spoluautor).

1977

- K vydaniu L zošitu robotníckej knihovne Čo sú sociálni demokrati? In: *Nové obzory 19*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977, s. 25-46.
- K niektorým otázkam koncepcie dejín východného Slovenska obdobia uhorského kapitalizmu. In: *Historica Carpatica 7*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1977, s. 267-283.

1978

- K niektorým otázkam slovenskej historiografie v 60. a 70. rokoch 19. storočia a historické práce Jonáša Záhorského. In: *Biografické štúdie 8. Zborník referátov z vedeckej konferencie o Jonášovi Záborskom usporiadanej v Martine 22. – 23. 1. 1976*. Zost. Stanislav Rakús. Martin : Matica slovenská, 1978, s. 166-186.
- Účasť gemerských baníkov v zápase o založenie samostatnej odborovej organizácie. In: *Obzor Gemera 9*, 1978, 4, s. 282-298.
- 20 rokov Nových obzorov a ďalšie úlohy spoločenských vied. In: *Nové obzory 20*. Red. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 12-16.
- *Dejiny Rožňavy – 2*. Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Mestský národný výbor v Rožňave, 1978. (spoluautor I. dielu. s. 327-413).
- Počiatky robotníckej tlače v Košiciach. In: *Historica Carpatica 8*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1978, s. 95-118.
- Slovák Emigration and Migration in the Years 1900 – 1914. In: *Studia Historica Slovaca 10*. Bratislava 1978, s. 43-86.
- Historický význam Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. In: *VOSR a rozvoj spoločenských vied FF v Prešove UPJŠ v Košiciach*. Košice 1978, s. 5-22 (spoluautor).

1979

- K niektorým otázkam odborového hnutia začiatkom 20. storočia a zápas baníkov o založenie samostatnej odborovej organizácie so zreteľom na východné Slovensko. In: *Historica Carpatica 10*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 129-161.
- Charakter SRR a jej medzinárodné súvislosti. In: *Slovenská republika rád*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 158- 177.

1980

- L' historiographie slovaque a l' époque de l' oppression nationale accentuér. In: *Studia Historica Slovaca 11*. Bratislava 1980, s. 181-227 (spoluautor).
- Vývin, pohyb a štruktúralne zmeny obyvateľstva na Slovensku v predvojnovom období (1900 – 1914). In: *Historický časopis*, roč. 28, 1980, č. 4, s. 497-530.
- Doc. PhDr. A. Kováč, CSc. 50-ročný. In: *Spravodaj Univerzity P. J. Šafárika 11*, 1980, 5-6.

1981

- Hospodársko-spoločenské a sociálne pomery Humenského okresu v období uhorského kapitalizmu. In: *Príspevky k dejinám KSC v Humenskom okrese*. Zost. J. Guzej. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Okresné vlastivedné múzeum v Humennom, 1981, s. 11-42.
- Vývoj robotníckeho hnutia na Slovensku na začiatku 20. storočia. In: *Historický časopis*, roč. 29, 1981, č. 6, s. 828-864.

- K 150. výročiu Východoslovenského roľníckeho povstania. In: *Východoslovenské noviny*, 5. 8. 1981.

1982

- *Dejiny Trebišova*. Zost. Ladislav Tajták. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Mestský národný výbor v Trebišove, 1982. 686 s. (spoluautor).

1983

- Úlohy Gemerskej vlastivednej spoločnosti na rok 1984. In: *Obzor Gemera 14*, 1983, 2, s. 115-116.

1984

- První živelné boje a organizace slovenského proletariátu na Slovensku. Podmínky a zvláštnosti rozvoje odborových organizací na Slovensku. In: *Přehled dejín československého odborového hnutí*. Praha : Práce, 1984, s. 50-55.
- Odborové hnutí v Uhrách a zejména na Slovensku v období nástupu imperialismu do roku 1917. In: *Přehled dejín československého odborového hnutí*. Praha : Práce, 1984, s. 113-140.
- Východoslovenské roľnícke povstanie, jeho príčiny, priebeh a dôsledky. In: *Roľnícke povstanie 1831. Zborník príspevkov prednesených na konferencii Roľnícke povstanie na východnom Slovensku v roku 1831 a jeho miesto v triednych bojoch poddaného ľudu, Košice 15. – 16. október 1981*. Zost. V. Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo pre Východoslovenské múzeum v Košiciach, 1984, s. 11-28.
- Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska začiatkom 20. storočia. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Safarikanae. Spoločenskovedný zborník. História*. Red. Michal Danilák. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984, s. 48-74.
- K niektorým otázkam vývinu miest na Slovensku v období uhorského kapitalizmu. In: *Vývoj správy miest na Slovensku*. Zost. Richard Marsina. Martin : Osveta, 1984, s. 167-177.

1985

- Výsledky práce historickej sekcie Gemerskej vlastivednej spoločnosti za roky 1983 – 1984. In: *Obzor Gemera 16*, 1985, 2, s. 130-134.

1986

- Vznik oblastných organizácií Sociálnodemokratickej strany Uhorska na Slovensku a jej organizačný vývoj. In: *Historický časopis*, roč. 34, 1986, č. 6, s. 851-884.
- Hutníctví železa na Slovensku v procese průmyslové revoluce. In: *Dějiny hutnictví železa v Československu 2*. Red. J. Purš. Praha : ČSAV, 1986, s. 81-93, 11-113.
- Hutníctví železa na Slovensku. Charakteristika železárskeho a banského průmyslu od 80. let do r. 1918. In: *Dějiny hutnictví železa v Československu 2*. Red. J. Purš. Praha : ČSAV 1986, s. 197-209.

1987

- Vznik Robotníckeho vzdelávacieho spolku v Košiciach. In: *Historica Carpatica 18*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 141-161.

1988

- Tri hlavné historické tendencie v strednej Európe v rokoch 1917-1919. In: *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 3, s. 437-443.
- K otázke ľavicovej opozície v uhorskej a slovenskej sociálnej demokracii a vzniku tzv. Hornouhorskej sociálnodemokratickej strany. In: *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 4, s. 561-595.

1989

- Prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu a Gemer-Malohont. In: *Obzor Gemera 20*, 1989, 2, s. 69-73.

1990

- Slovák Emigration: Its Causes and Consequences. In: *Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapest 1990, s. 74-88.
- SRR – súčasť pokusu o boľševizáciu strednej Európy. In: *Prešovské noviny*, 22. 6. 1990.

1991

- K otázkam hodnotenia dejín robotníckeho a sociálnodemokratického hnutia v našej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 4 - 5, s. 476-481.
- Východoslovenské roľnícke povstanie roku 1831 v historickom odkaze prof. Daniela Rapanta. In: *Slovenské národné noviny*, roč. 2 (6), 1991, č. 46, s. 12.
- K otázke vplyvu protestantizmu na vznik kapitalizmu. In: *Jakub Jakobeus život, dielo a doba. Zborník príspevkov zo seminára venovaného 400. výročiu narodenia Jakuba Jakobeu, ktorý sa konal v Prešove 5. decembra 1991*. Zost. Michal Otčenáš, Peter Kónya. Prešov : FF v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach; Katedra dejín a archívniectva, 1993, s. 110-114.

1992

- *Dejiny Vranova*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 117-144 (spoluautor).
- *Vznik Československa a východné Slovensko*. Prešov 1992. 32 s.
- 14. marec 1939, zrod a tradícia akého štátu? In: *Slovenský východ*, 12. 3. 1992.

1993

- Zdravotnícke zákonodarstvo Uhorska v 19. storočí. In: *MUDr. Ludovít Markušovský a jeho doba. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Zost. Peter Švorc. Prešov; Bratislava; Wien, 1993, s. 50-58.
- Slovensko v ČSR. I. – II. In: *Slovenský východ*, 27.10.1993, 30.10.1993.
- K otázke vplyvu protestantizmu na vznik kapitalizmu. In: *Jakub Jakobeus. Život, dielo a doba*. Zost. Michal Otčenáš, Peter Kónya. Prešov 1993, s. 110-114. 1. a 2. vyd.

1994

- Slovenský štát vo svetle dokumentov Vatikánu I. – II. In: *Slovenský východ*, 16.3.1994, 17.3.1994. (rec.)
- Povstanie ako vstup do aliancie demokratických štátov I. – II. In: *Slovenský východ*, 25.8.1994, 26.8.1994.

- K niektorým otázkam dejín židov na Slovensku. In: *Košice a deportácie Židov v roku 1944. Zborník príspevkov z odborného seminára k 50. výročiu deportácií z Košíc*. Zost. A. Jurova, P. Šalamon. Košice 1994, s. 52-61.
- Začiatky krízy obuvníckej malovýroby a odborového hnutia košických obuvníckych robotníkov. In: *Historica Carpatica 23-24, 1992-1993* [vyd.1994], s. 61-75.

1995

- K niektorým otázkam dejín robotníckeho hnutia na Slovensku do roku 1918. In: *Historický časopis, roč. 43, 1995, č. 4, s. 723-742*.
- K otázke vzniku Slovenskej republiky rád. In: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 80-90.
- Slovenská republika a Vatikán. In: *Zborník z celoslovenskej konferencie učiteľov o vyučovaní dejepisu*. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1995, s. 41-48.
- Spiš a vznik Československa. In: *Spiš v kontinuite času*. Prešov; Bratislava; Wien, FF v Prešove UPJŠ v Košiciach; Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Wien, 1995, s. 145-153.

1998

- Prínos D. Rapanta vo výskume východoslovenského sedliackeho povstania v roku 1831. In: *Historik Daniel Rapan – život a dielo (1897 – 1988 – 1997)*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 168-180.

1999

- Aktivity provládnej orientácie v slovenskom prostredí v kontexte slovenských emancipačných úsilí. In: *Slovensko na začiatku 20. storočia (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)*. Bratislava : HÚ SAV, 1999.
- Regionálne osobitosti slovenskej spoločnosti za 1. svetovej vojny (1914 – 1918). In: *Slovensko na začiatku 20. storočia (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)*. Bratislava : HÚ SAV, 1999.
- Revolučné roky 1848/1849 a 1918 v historickom oblúku a so zreteľom na východné Slovensko. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848-1918. Zborník venovaný Prof. PhDr. Michalovi Danilákovi, CSc. k jeho 65. narodeninám*. [Zost.]: Švorc, Peter - Harbuľová, Ľubica. Prešov : Universum, 1999, s. 76-86.

2000

- K niektorým otázkam interpretácie revolučných rokov 1848-1849 na Slovensku. In: *Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 1, s. 113-130*.

2001

- Východné Slovensko ako regionálny fenomén. In: *Historický časopis, roč. 49, 2001, č. 2, s. 307-329*.

2002

- K niektorým otázkam hodnotenia revolúcie 1848/1849 na Slovensku. In: *Historický časopis, roč. 50, 2002, č. 1, s. 43-48*.
- Vplyv geografického prostredia na historický vývin východného Slovenska. In: *Geotur 2002*. Košice : Technická univerzita; Fakulta BERG, 2002, s. 53-57.
- Hurbanovskí dobrovoľníci - národné vojsko? In: *História, roč. 2, 2002, č. 2, s. 38*.

- Národnouvedomovací proces na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In: *Na ceste k štátnej samostatnosti*. Zost. Ján Bobák. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 79-93.
- Východné Slovensko ako malý región v malej politike. In: *Veľká politika a malé regióny 1918-1939*. Zost. Peter Švorc, Michal Danilák, Harald Heppner. Prešov; Graz : Vydavateľstvo UNIVERSUM, 2002, s. 215-219.

2003

- *Dejiny Slovenska*. Košice : Technická univerzita, 2003. 67 s.

2005

- Separatistické a dezintegračné tendencie na Slovensku v 19. a 20. storočí. In: *Acta historica Neosoliensia. Tomus 8*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných vied; Katedra histórie, 2005, s. 113-118.

2007

- K niektorým otázkam regionálnych dejín na Slovensku. In: *Historický časopis*, roč. 55, 2007, č. 1, s. 104-106.
- Boj proti propagande. In: *Národný kalendár 2007*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 156-158.
- František II. Rákoci a Slováci. In: *Slovenské národné noviny*, roč. 18 (22), 200, č. 1, s. 9.

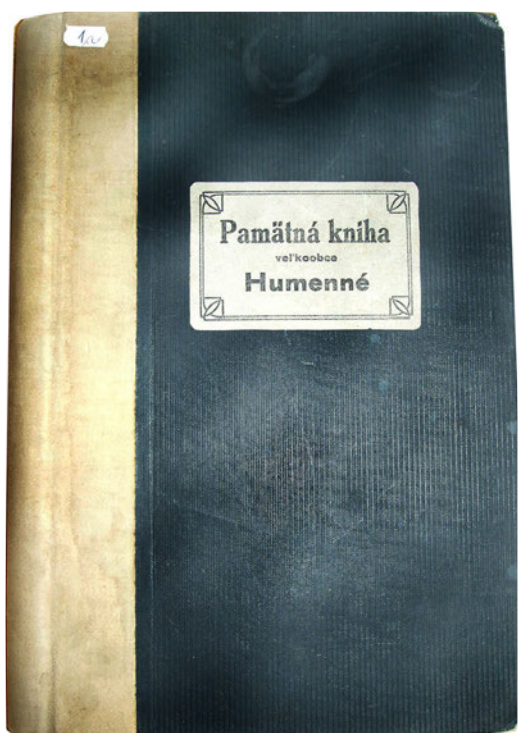
2008

- Americkí Slováci a slovenské národné hnutie do rozpadu monarchie. In: *Slováci v zahraničí 25*, Martin 2008.
- K 90. výročiu vzniku Československa : východ bol na politicko-národnostnej periférii. In: *Košický Korzár*, roč. XI, 23.10. 2008, č. 246, s. 23.
- Slováci na východe za vznik ČSR : v Prešove 43 ľudí popravia, v regióne zastrašovali strelbou. In: *Košický Korzár*, roč. XI, 30.10. 2008, č. 252, s. 23.
- K otázke postavenia slovenských katolíkov v Uhorsku a v USA (1880-1918). In: *Cirkvi a národy strednej Európy (1800-1950)*. Zost. Peter Švorc, Ľubica Harbuľová, Karl Schwarz. Prešov : Universum, 2008, s. 241-247.
- Povstanie Františka II. Rákociho v slovenských dejinách. In: *Memorialis – historický spis slovenských stolíc*. Ed. Miloš Kovačka, Eva Augustínová. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 12-20.

2010

- Poznámky k historickým otázkam v diele Ondreja R. Halagu. Východoslovenský slovník I. – II. Košice; Prešov : Universum, 2002. In: *Historický časopis*, roč. 58, 2010, č. 1, s. 123-134.

PREDSTAVUJEME...

*Štátny archív v Prešove, pobočka v Humennom.
Pamätná kniha*

VÝVOJ ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V PREŠOVE, POBOČKA HUMENNÉ

Mária NOVOSÁDOVÁ

V čase vydania vládneho nariadenia č. 29/1954 zo dňa 7. mája 1954 najvýchodnejšiu časť Slovenska tvorili tri okresy: Humenné, Medzilaborce a Snina. Spomínané členenie znamenalo zrod archívov v jednotlivých okresoch. V roku 1960 došlo k značným územnosprávnym zmenám a okresy Humenné, Medzilaborce a Snina boli zlúčené do jedného veľkého okresu Humenné. Zaznamenávame aj začlenenie archívov v Medzilaborciach a v Snine do archívu v Humennom. A hoci v roku 1997 znovu došlo k vytvoreniu pôvodných troch okresov, archív ostal už len jeden.

Na základe kúskovito zachovaných materiálov vieme, že v Medzilaborciach v roku 1957 prvým okresným archívárom bol Juraj Fink. Už v roku 1954, keď v Prešovskom kraji boli zriadené archívne obvody – Bardejov, Michalovce, Prešov, Sabinov a Vranov, okres Medzilaborce po stránke archívnej služby patril pod obvod so sídlom vo Vranove. Za obvodného archívára bol ustanovený Anton Hajduk. On mal pravidelne navštevovať spisovného referenta ONV a vybudovať archívnu službu v okrese. Archív v Medzilaborciach sa nachádzal v budove ONV v nevyhovujúcich podmienkach, a to v pivničných priestoroch a na povale. Zo správy okresného archívára z roku 1957 sa môžeme dočítať, že archív sa podarilo preniesť do novej budovy ONV s veľkými problémami a s bojom o aké-také priestory a že bolo potrebné prikročiť k usporiadaniu materiálu, „*lebo tento bol zobrať len do vriec, skoro ako seno*“.¹ Písomnosti rôznych úradov tohto okresu sa zachovali chabo. Prechodom frontu, či už v prvej svetovej vojne alebo v druhej, boli písomnosti do roku 1944 zničené. V roku 1960, po začlenení okresu Medzilaborce do okresu Humenné, bol na základe zápisnice spísanej dňa 5. júla 1960 archívny materiál okresu Medzilaborce odovzdaný Okresnému archívu v Humennom.

Podľa Protokolu zo dňa 28. januára 1955 o odbornej archívnej prehliadke spisov na ONV v Snine archívny materiál mala na starosti Rozália Nováková, pracovníčka ONV v Snine, a obvodný archívár ONV v Michalovciach. V roku 1957 vo funkcii okresného archívára pôsobí Andrej Halgaš, ktorý po začlenení okresu Snina do okresu Humenné v r. 1960, odovzdáva archívny materiál Okresnému archívu v Humennom. Aj archívny materiál úradov Sninského okresu sa v dôsledku vojnových udalostí zachoval veľmi útržkovite.

V roku 1954 má na starosti archívny materiál na ONV v Humennom Alexander Kovassy. Pre potreby archívu boli pridelené dve miestnosti v suteréne budovy ONV, ktoré pre vysokú vlhkosť nevyhovovali. Pre veľké nedostatky v práci s archívnym materiálom bol menovaný v roku 1957 nový okresný archívár Tibor Čula. Stav opísal takto: „*Hodnotiac stručne činnosť môjho predchodcu, musím poznamenať, že všetok spisový materiál, ktorý bol uložený toho času v archívnom depe, bol v dezolátnom stave, bez akýchkoľvek evidenčných záznamov a pod. Spisový materiál bol v miestnosti, ktorá slúžila za archívne depo, a to s jedným dreveným regálom, v ktorom boli uložené materiály, a ostatný materiál bol rozhádzaný v miestnosti na podlahe a pod.*“² V tom čase sa v archíve na-

1 Štátny archív Prešov, pobočka Humenné, fond Štátny okresný archív v Humennom, šk. č. 2.

2 Štátny archív Prešov, pobočka Humenné, fond Štátny okresný archív v Humennom, šk. č. 2.

chádzal spisový materiál Okresného úradu v Humennom (veľmi málo), ONV Humenné od roku 1945 a notárske úrady (veľmi nepatrne). Vo svojej správe po nástupe do funkcie Tibor Čula spomína ďalšie negatívne faktory, že veľké množstvo spisového materiálu ONV Humenné z obdobia 1945 – 1956, podľa informácií niektorých zamestnancov ONV, dal vtedajší námestník predsedu ONV do zberu. Spisový materiál fondu Okresný úrad v Humennom bol úmyselne zničený (spálený) v r. 1945.³

Budova Štátneho archívu v Prešove, pobočka Humenné

V roku 1960 po zlúčení archívnych materiálov Sniny, Medzilaboriec a Humenného v Humennom bolo nevyhnutné zvýšiť počet pracovníkov okresného archívu a zároveň rozšíriť priestory archívu. Čo sa aj stalo a Okresný archív v Humennom mal troch pracovníkov. V spomínanom roku bol prebratý archívny materiál z bývalých okresov Snina a Medzilaborce. Pri sťahovaní spisového materiálu došlo k rozsiahlym stratám, k úmyselnému zničeniu, či už formou spálenia alebo odovzdaním do zberu.⁴ Archív bol z budovy ONV (málo priestoru) presťahovaný do humenského kaštieľa, kde mal archív k dispozícii tri miestnosti. Odborná úroveň pracovníkov archívu v tom čase bola nízka. Boli to pracovníci, ktorí ukončili meštiansku školu, a niektorí mali len základné vzdelanie. Takže sa nemohlo očakávať, že úroveň archívu a jeho všetkých činností bude vyššia. V rokoch 1966 – 1973 vo funkcii vedúceho okresného archívu pôsobil Andrej Čičvák a po ňom nastupuje Viliam Popík. V roku 1977 bol archív umiestnený do budovy bývalého finančného úradu, ktorá bola postavená začiatkom 30. rokov, a k nej bol pre účely archívu odkúpený vedľajší obytný dom. Archív v týchto budovách sídli v podstate dodnes. V 70. rokoch po určitých rekonštrukciách (nie veľkých) a vychádzajúc

3 Vo fonde Štátny archív v Prešove pobočka Humenné sa zachoval rukopis pána Čulu, v ktorom dokonca uvádza menovite človeka, ktorý dal písomnosti Okresného úradu v Humennom spáliť, a svedka, ktorý bol prítomný pri tomto akte a dosvedčil túto skutočnosť pánovi Čulovi. Nakoľko je dôveryhodná táto informácia? Jedno je ale isté, že z činnosti Okresného úradu v Humennom sa zachovali písomnosti v rozsahu 1 bm.

4 O bezohľadnom správaní sa úradníkov k písomnostiam štátnych inštitúcií svedčia písomnosti Okresného národného výboru v Snine z roku 1945, keď úradníci na činnosť úradu využívali opačnú stranu písomností bývalého Služnovského úradu v Snine. A navyše boli rozstrihané na menšie hárky, takže sa nám nezachovali ucelené dokumenty aspoň takýmto zvláštnym spôsobom z činnosti spomínaného Služnovského úradu v Snine.

z predošlých podmienok archívu, to znamenalo veľký krok dopredu. Ale dnes – v roku 2010 – musíme konštatovať, že tieto podmienky sú zlé. Dôvodov je niekoľko: budova nevyhovuje účelom archívu, v depozitároch sú staré regály, sú vysoké, a tým náročné na manipuláciu s archívnym materiálom, priestory sú vlhké, vykurovanie zastaralé (elektrické pece majú väčšinou viac ako dvadsať rokov), sú v ňom nedostačujúce priestory na uloženie archívnych dokumentov. Nehovoriac o tom, keďže ide o starú budovu, že treba často riešiť technické nedostatky tejto budovy, aby spĺňala rôzne vyhlášky týkajúce sa bezpečnosti a ochrany zdravia, ako aj ochrany archívneho materiálu.

V rokoch 1993 – 1996 pôsobil vo funkcii riaditeľa archívu Ing. Karol Klavec. Po ňom do funkcie nastupuje Mgr. Marcel Smetana a v roku 2004 Mgr. Mária Novosádová.

V súčasnosti sa v archíve nachádza 627 fondov organizácií okresov Humenné, Snina a Medzilaborce. Veľkú skupinu fondového materiálu tvoria školy rôzneho typu, poľnohospodárske družstvá a hlavne spisový materiál orgánov štátnej správy.⁵ Časový rozsah archívneho materiálu nie je veľký. Najstarším dochovaným dokumentom je matrika obce Kolonica, vedená od roku 1836.⁶ Menej dokumentov sa zachovalo z medzivojnového obdobia, viac po roku 1945.

Aj keď sa v tomto archíve nenachádzajú staršie písomnosti, jeho význam tkvie hlavne v tom, že uchováva písomnosti rozsiahleho regiónu terajších troch okresov, ktoré pred rozdelením tvorili jeden z najväčších okresov bývalého Československa.

V roku 2007 v dôsledku vládneho nariadenia o znížení počtu pracovníkov archív v Humennom stráca jednu potrebnú pracovnú silu. Je to na úkor ďalšieho spracovania archívneho materiálu, ako aj archívnych pomôcok, ktoré ochudobňujú bádateľov v ich štúdiu. Spomalilo sa aj vybavovanie žiadateľov o odpisy, výpisy, kópie archívnych dokumentov.

Stručný prehľad archívnych fondov a zbierok v ŠA v Prešove, pobočka Humenné

- A. Štátna moc, správa a samospráva je zastúpená:** okresnými úradmi, okresnými národnými výbormi, notárskymi úradmi, mestskými národnými výbormi, obvodnými úradmi miestnych národných výborov, miestnymi národnými výbormi.
- B. Justícia:** Okresný súd v Humennom, okresné prokuratúry.
- D. Finančníctva:** pobočky niekoľkých bánk, poisťovne.
- E. Hospodárstvo:** niekoľko priemyselných podnikov
- F. Družstevníctvo:** jednotné roľnícke družstvá.
- G. Politické strany, orgány a spoločenské organizácie národného frontu:** OV KSS, OV Slovenského národného frontu, okresné výbory rôznych zväzov.
- H. Veda, kultúra a osveta:** múzeum, knižnica, hvezdáreň.
- I. Školstvo:** národné, základné a stredné školy.
- J. Zdravotníctvo a sociálna starostlivosť:** nemocnice, ústavy sociálnych služieb.
- K. Náboženské organizácie:** Gréckokatolícky farský úrad v Sukove
- N. Cechy, spolky a záujmové organizácie:** živnostenské spoločenstvá.

5 Najrozsiahljším je fond ONV v Humennom, prebieha procesom spracovania.

6 Táto matrika nie je prístupná verejnosti pre jej značné poškodenie, bude ju potrebné reštaurovať.

RECENZIE / ANOTÁCIE

*Klagenfurt (Celovec, slovinsky). Centrum mesta so svojimi symbolmi.
Foto Branislav Švorc*

HALAGA, Ondrej R.: *Memorabilia z Európy a vlasti*. Košice; Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV; Universum, 2008. 501 s. ISBN 978-80-89046-49-2

Dejiny odvždy patrili medzi tie oblasti ľudského poznávania, ktoré v sebe niesli nielen atmosféru nepoznaného, ale aj čoho-si tajomného, a teda pre väčšinu ľudí zaujímavého a prítlačli-veho. Čím staršie dejiny, tým viac záhadného a nepoznaného v nich bolo, a teda i záujem o ne bol spravidla väčší. Preto treba len oceniť všetkých bádateľov, ktorí sa podujali zmapovať staršie dejiny, aby našli a ukázali kontinuitu nášho vývoja, korene, aké máme, a tak nám aj pomohli pochopiť naše súčasné miesto v stredoeurópskom kontexte. V tomto zmysle je nesporne záslužným činom, že sa košický historik Ondrej R. Halaga dlhodobo a systematicky venuje výskumu starších slovenských, resp. východoslovenských dejín. Svedčí o tom

aj jeho početná osobná bibliografia, zachytávajúca monografické práce, štúdie, články, ktoré vyšli v rozpätí niekoľkých desaťročí doma i v zahraničí.

Ondrej R. Halaga sa rozhodol, že niektoré svoje štúdie opráša a vydá ich v súbornom diele, aby sa zachovali ako celok, v ktorom, v podstate novému čitateľovi, priblíži svoju historickú tvorbu a podá aj svoj relatívne ucelený pohľad na stredovek predovšetkým východného Slovenska. Východné Slovensko sa stalo alfou a omegou Halagových výskumov, v ktorých dospel k poznaniu, že toto územie a obyvateľstvo malo svoj osobitný vývoj, v mnohom odlišný od vývoja, a teda aj dejín ostatného územia obývaného slovenským obyvateľstvom. Na vydanie teda pripravil súbor štúdií, ktoré mali tvoriť približne 200 až 250-stránkovú knihu monotematického zamerania. Mali ju tvoriť kapitoly neskôr nazvané *Stredovek ekonomiky* a *Stredovek reči*. Tieto dve kapitoly sú aj v skutočnosti súčasťou jeho knihy, pričom obe obsahujú Halagove štúdie z uvedeného obdobia a regiónu. Obe kapitoly sú však aj netradičné, a to v tom, že sa autor rozhodol svoje štúdie uverejniť v jazyku, v ktorom vyšli, čo by ani nebolo ničím zvláštnym, ale hlavne v tom, že niektoré zo štúdií uverejnil v plnom znení, iné zas len v podobe krátkučkej anotácie, ktorá čitateľa niekoľkými vetami oboznamuje s obsahom štúdie a odkazuje ho na časopis, v ktorom daná štúdia pôvodne vyšla. Úsilie autora priblížiť svoju spisbu slovenskému čitateľovi 21. storočia tak nadobudlo len polovičný úspech. Ak sa pozrieme na prvú uvedenú kapitolu, tak z deviatich štúdií autor v anotačnej podobe predstavil 4 svoje štúdie. A to je veľká škoda, lebo ide o štúdie, ktoré vyšli v zahraničí a na Slovensku neboli veľmi známe a dnes sa k nim čitateľ dostane len ťažko a komplikovanou cestou medziknižničných zahraničných výpožičiek. Pravda, Halaga tak získal priestor, ktorý sa rozhodol využiť na zaradenie ďalších kapitol do svojej pôvodne monotematicky plánovanej knihy.

Zmena edičnej podoby knihy doplnením ďalších – už nesúrodých kapitol, celej knihe nepomohla. Ondrej R. Halaga ako tretiu kapitolu zaradil do knihy spomienkovú štúdiu s názvom *História Svojiny*. Prešiel tak skokom zo stredoveku do polovice 20. storočia. Táto kapitola patrí svojim rozsahom k najobsiahlejším, a treba priznať, že aj k zaujímavým častiam knihy. V nej totiž autor ako pamätník a priamy aktér činnosti východoslovenského spolku Svojina píše o jej aktivitách, o ľuďoch, ktorí v nej pôsobili, úspechoch

i problémoch, s ktorými sa stretávali. Kapitulu začína sugestívnym príbehom o udelení Nobelovej ceny Frédéricovi Mistralovi v roku 1904 za básne pôvodne napísané a zverejnené v provensálčine a veršoch o zotročení ľudu a o páde jeho okov (s. 175). Dodáva, že „patentovaní vodcovia v Turč. Sv. Martine“ (rozumej poprední činitelia slovenského národného života) sa nadchli týmto veršom, aplikujúc ho na postavenie Slovákov v Uhorsku a maďarský útlak, nevedomujúc si, že Mistral nemal na mysli zotročenie cudzími, ale vlastnými. Z ďalšieho textu ale vyplýva, že analogická situácia bola podľa Ondreja R. Halagu aj na Slovensku, len tými Provensálčanmi boli Slováci žijúci na východnom Slovensku, teda Východoslováci, ktorých podľa autora Západosláváci a Stredosláváci nikdy za nič nemali. Korene tejto predpojatosti voči Východoslovákovi vidí Halaga už u Mateja Bela (s. 179), v čom vraj úspešne pokračovali štúrovcia a v druhej polovici 20. storočia aj komunisti. Exkurz, ktorý urobil do dejín „obrany Východoslovákov“ sa dotkol aj známej postavy východoslovenského, resp. slovjackeho separatizmu – Viktora Dvortsáka. Podľa Halagu Dvortsák/Dvorčák vyhlásil „z balkóna radnice Košíc – samostatnú východoslovenskú republiku“ ako odpoveď na dohodu M. Hodžu s Budapešťou, ktorá by znamenala rozdelenie Slovákov do dvoch štátov – československého a maďarského. Podľa Ondreja R. Halagu bol Dvortsák ochotný spolupracovať so Západoslávákmi, pokiaľ šlo o záchranu Uhorska a nedeliteľnosť Slovákov, ale nie vtedy, ak by sa mali Slováci rozdeliť. Z toho teda mala vyplývať jeho aktivita na vyhlásenie samostatnej Slovenskej republiky. Dvortsáka v ďalšom texte posadil na jednu loď s E. Benešom, lebo ten taktiež neuznal Hodžovu dohodu s Maďarmi, ktorá oslabovala nielen budúce Československo, ale aj samotných Slovákov. Hodžove úsilie o bezprostredné získanie voľného územného manévrovacieho priestoru bolo neskôr využívané v politickom zápase proti Hodžovi, najviac samotným Benešom a jeho stúpenkami, ale ohriali si na ňom polievočku aj ďalší Hodžoví odporcovia. Stanovenie demarkačnej čiary neskôr jasne a logicky vysvetlil samotný Milan Hodža, prečo žiadal demarkačnú čiaru, „ktorá je platná jedine do tých čias, kým dôjdu nové inštrukcie týkajúce sa demarkačnej čiary z Paríža...“¹ Dvortsákovu aktivitu pre záchranu celistvosti slovenského národa doteraz nikto nevysvetlil, kým sa ho s pochopením neujal autor Memorabilií. Dôkazy však, okrem svojich záverov, neuvádza. Podobný spôsob zvolil aj pri svojej interpretácii vnímania Stredoslávakov a Západoslávakov a spisovnej slovenčiny Východoslovákmi doma i v emigrácii. Podľa Halagu „východoslovenský ľud nerozoznával spisovnú slovenčinu od češtiny a Slovákov západu nazýval Čechmi“ (s. 183). Tu sa odvolal na články z Našej zastavy z roku 1918 i Našej Červenej zastavy z roku 1919, ale nepovedal, že ich autori boli zásadnými odporcami vzniku Československej republiky a robili všetko preto, aby ju východoslovenský ľud ani neprijal. V Slovenskom národnom archíve vo fonde Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska sa nachádza žiadosť z 2. novembra 1919 podpísaná 16 richtármi slovenských obcí Užskej župy, kde v slušnej podobe spisovnej slovenčiny žiadajú v súvislosti so stanovením krajinkej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, aby „jako uvedomeli Slováci ku Slovensku oddelení boli, lebo len ako občania Čs. Rep. chceme byť!“² V tejto súvislosti ani nie je podstatné, či zápis a formuláciu žiadosti robil

1 HODŽA, Milan: *Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918*. Bratislava 1929, s. 65.

2 ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 168-169.

niektorý z richtárov, alebo ktosi, kto spisovnú slovenčinu ovládal, ale to, že ju všetci bez výhrad prijali a podpísali, ba čo viac, sami iniciovali spoločné stretnutie a napísanie žiadosti. Podobné potvrdenie toho, že Slováci na východnom Slovensku akceptovali Slovensko ako celok a slovenčinu nevnímali ako cudziu (českú) reč nachádzame napr. aj v rukopisných spomienkach evanjelického farára v Prešove Júliusa Hajdua a v mnohých iných dobových dokladoch. O. R. Halagu na jednostrannosť jeho vysvetlení vzťahu východných a západných Slovákov a vzájomnej akceptácie upozornil Ladislav Tajták v recenzii uverejnenej v rubrike Diskusia v Historickom časopise³. L. Tajták v recenzii reagoval aj na staršie a stále pretrvávajúce tvrdenia Ondreja R. Halagu o nepochopení východného Slovenska a jeho neuznaní Slováckmi žijúcimi v Liptove a na západ od neho, o proskribovaní východných Slovákov štúrovcami, a vôbec, o permanentnej diskriminácii východného Slovenska. Diskusia nakoniec ani nebola, lebo O. R. Halaga i napriek výzve predsedu redakčnej rady Historického časopisu PhDr. Dušana Kováča, DrSc., odmietol na kritické poznámky L. Tajtáka reagovať. Škoda!

Uvedené Halagovo expoé k dejinám Svojiny je len akousi predohrou k vysvetleniu vzniku a cieľov Svojiny – upozorniť zvyšok Slovenska, že východné Slovensko je súčasťou Slovenska a má právo, aby bolo ním aj plne akceptované a nebolo „zotročované vlastnými“, ako to autor naznačil hneď v úvode tejto kapitoly. A nielen to, ale aj aby východné Slovensko nebolo odvrhované ako územie, ktoré k Slovensku ani nepatrí. Tu si vzal Halaga na mušku okrem štúrovcov aj Ukrajincov a Rusínov, ktorých nazval „Prjaševcami“. Povojnové obdobie vníma ako obdobie ukrajinizácie slovenských a ruských dedín severovýchodného Slovenska aj za pomoci pravoslávia a hlavne pod taktovkou KSC a KSS. Za komunistickou stranou však vidí hlavne Západoslovákov, ktorí, ako to vyplýva z Halagovho textu, priam programovo ignorovali východné Slovensko a jeho potreby.

Štvrtá kapitola knihy má názov *Identita – koexistencia – tvorba*. Skladá sa z dvoch štúdií zaoberajúcich sa spisovným jazykom a jeho poslaním pri formovaní slovenskej identity, jednou v slovenčine (*Spisovný jazyk – zblížujúci či deliaci?*) a jednou v nemčine (*Deutsche Lehnwörter: Beitrag zur Identitätsfrage des Ostslowakischen*), potom pochválením sa autora na dvojstránke označenej názvom *Z prvých ohlasov zahraničia na Vsl. Slovník I – II*, kde uviedol výňatok z nedefinovaného zdroja, napísaného akademikom Ukrajiny M. Siuskom na adresu Východoslovenského slovníka. Uverejnil aj list Amerického biografického ústavu o udelení titulu *Muž roka 2003* jemu samotnému (krátky list je uverejnený nielen v origináli – angličtine, ale aj v preklade, aby mu rozumel každý čitateľ), ale so slovníkom nemá nič spoločné. Uverejnený hneď za listom akademika však vyvoláva dojem, že aj on sa viaže k tomu istému, navyše, keď za ním je uverejnený ďalší list zmieňujúci sa už o Východoslovenskom slovníku. Nie je však žiadnym tajomstvom, že Americký biografický ústav tento titul v podstate udelil každému, kto si ho za vyžiadajú sumu aj zaplatil. Nakoniec tretí list O. R. Halagovi je od profesora Humboltovej univerzity v Berlíne a sociolingvistu Karla Gutschmidta. Ten mu zdvorilo poďakoval za dvojväzkový Východoslovenský slovník, ktorý mu O. R. Halaga poslal do Ljubljany, kde sa konal svetový kongres slavistov. Samotný list O. R. Halaga uviedol

3 TAJTÁK, Ladislav: Poznámky k historickým otázkam v diele Ondreja R. Halagu Východoslovenský slovník I. – II. In: *Historický časopis*, roč. 58, 1, 2010, s. 123-137.

nadpisom *Svetový kongres slavistov pomáhal*. Čomu, to sa už čitateľ nedozvie a autor to ani nedopovedal. Fantázii a výkladu sa medze nekladú a filmový strihový efekt dokáže spraviť svoje. Po tejto vyslovene osobnej vložke nasleduje spomenutá štúdia v nemeckom jazyku. Za ňou je uverejnených 22 krátkych popularizačných článkov, ktoré O. R. Halaga uverejňoval v Korzári v roku 2002 a ktoré sa dotýkajú východoslovenských dialektov a ich používaniu v dejinách východného Slovenska v pozícii literárneho jazyka, čo by malo byť dostatočným dôkazom toho, že aj šariština, či kultúrna východoslovenčina dokázala plniť úlohu spisovného jazyka a bola rovnocennou ale neuznanou voči stredoslovenským dialektom, ktoré si Štúr a jeho generácia vybrali za jazyk všetkých Slovákov. Je to nesporne zaujímavé čítanie, v ktorom sa čitateľ kde-čo dozvie o pomeroch na východe Slovenska od praveku až po súčasnosť.

Skladačka v knihe pokračuje piatou kapitolou nazvanou „*Pamäť národa“ a protichodnosti 90. rokov*. Obsahuje kratšie články, v ktorých O. R. Halaga rôznym spôsobom sumarizuje pozíciu východného Slovenska v Československu i v samostatnej Slovenskej republike. Zaznieva v nich skepsa východoslovenského patriota nad pomermi, ktoré podľa autora vlastne ani nikdy neboli priaznivo naklonené východným Slovákom. Kde- kto im ubližoval, napr. aj „*stredoslovenský egocentrizmus a sebaaprečňovanie*“ v 19. storočí (s. 341), neschopnosť „*Uhro-Slovákov*“ i „*cáromilných Slovákov-všeslávov*“ (s. 342), pravda aj Maďari a neskôr Nemci. Záchranu, ktorej sa Slovákom dostalo, vidí autor len v Čechoch, resp. konkrétne v Edvardovi Benešovi, ktorý dvakrát vytiahol Slovensko z kaše – raz v závere roka 1918, keď naprával Hodžove chyby, druhýkrát v roku 1945 po porážke nacistického Nemecka, a teda i jeho spojencov Slovenska, keď Slovákom hrozilo, aby sa nedostali na zoznam nepriateľov, ale aby boli na zozname spojencov.

Vyslovene osobný charakter má článok *Dozvuky patológie diktatúr a sloboda bádaní v EÚ (sine ira et studio)*. V nej sa čitateľ dozvie o neuznaní východoslovenského bádateľa slovenskou vedou, prekrúcaní jeho tvrdení vytrhnutím citátov z kontextu, o prenasledovaní vtedajšou komunistickou mocou. Škoda len, že text je písaný v inotajoch, náznakoch, ktorým rozumie autor a snáď sčasti aj jeho súputníci, ale novej generácii čitateľov sú mnohé veci nejasné. Toto konštatovanie sa, žiaľ, netýka len tohto článku. Osobné zaujatie a akési „vyrovnávanie účtov“ so svojimi oponentmi zo starších i novších čias podčiarkuje uverejnenie kópie listu O. R. Halagu riaditeľovi Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV doc. Ondrejovičovi na konci uvedeného článku.

Šiesta kapitola má názov *Celoživotná bilancia*. Ide o bibliografiu prác O. R. Halagu za roky 1994 – 2006, ktorá je pokračovaním bibliografie uverejnenej v zborníku URBS-PROVINCIA-ORBIS z roku 1993 a ohlasov na jeho práce za roky 1945 – 2006. Ide o vcelku úctyhodný sumár, ktorý potvrdzuje usilovnosť autora, i to, že jeho práce nezostali nepovšimnuté. Pravda, ak by bibliografi mali výhrady k uvádzaniu jednotlivých publikačných výstupov, tak pri uvádzaní ohlasov by sa asi dostali do zúfalstva.

Pokračovaním bibliografickej celoživotnej bilancie O. R. Halagu je časť nazvaná *Filmový príbeh, v ktorom sa z pastiera stane vedec*. Tento rozprávkovo ladený názov vychádza z uvedenia výberu fotografií zo života O. R. Halagu. Autor sám seba cez fotografie predstavuje na svojej celoživotnej ceste, ktorá nebola jednoduchá a na ktorej sa musel popasovať s nejednou prekážkou, ktorú mu život postavil do cesty. Ide o celkom sympatickú časť jeho knihy, ktorá o autorovi prezrádza možno viac, ako si to on sám želel. Myslíme tu pritom na mýtus, ktorý O. R. Halaga o sebe cieľavedome budoval a buduje ako o človeku tvrdo prenasledovanom komunistickým režimom. Fotogra-

fie vyznamenaní Za zásluhy o výstavbu Košíc a Pamätná plaketa ústredného výboru Národného frontu, ktoré mu boli udelené v roku 1968, nenasvedčujú o systematickom prenasledovaní. Podobne ani vyznamenanie z roku 1972, z obdobia tvrdej normalizácie, ktoré O. R. Halagovi udelili súdruhovia z východonemeckého mesta Frankfurt nad Odrou, nesvedčí o tom, žeby slovenskí súdruhovia, ktorí kontrolovali aj takéto ocenenia, boli súhlasili a odobrili vyznamenanie disidentovi. Otázniky nad proklamovanou perzekúciou O. R. Halagu v čase socializmu vyvolávajú aj jeho fotografie z Paríža, kde bol na Univerzite sociálnych vied, ako sám uvádza, „*po zbavení zamestnania v SAV v roku 1981*“ (s. 432). O. R. Halaga nebol v Paríži ako emigrant, bol tam s vedomím československých štátnych a straníckych orgánov a ako vieme, v tom čase sa na Západ nepodarilo vycestovať hocikomu, najmä nie politicky perzekvovanému človeku.

Každá z fotografií, ktoré autor vybral do filmového príbehu je zaujímavá a nesie v sebe bohatý potenciál informácií o živote O. R. Halagu. Rozpaky však vyvoláva dvojica fotografií z jeho sobáša v roku 1955 na jednej strane, a fotografia skrvavených nohavíc autora knihy z roku 1985 po drastickej bitke údajným tajným príslušníkom Štb na strane druhej. Akoby autor chcel naznačiť, že jeho zmasakrovanie vyšlo z podnetu jeho bývalej manželky. Text pod oboma fotografiami takéto konotácie len umocňuje. Možno skutočný, no isto smutný príbeh, ktorý isto neprebolel, ale či je vhodný aj na takéto zverejnenie? Bez dôkazov?

Predposledná časť predstavuje akýsi mix osobnej výpovede o sebe a o spoločenských pomeroch, v ktorých autor žil. Aj tu sa O. R. Halaga vyrovnáva s vlastnou minulosťou, cez vlastné videnie seba a svojich osudov. K tomu dokladá kópie niektorých dokumentov a listov, ktoré svedčia o jeho súkromných i spoločenských aktivitách.

Posledná časť je dodatkom k už vydanému Východoslovenskému slovníku a uzatvára knihu retrospektívneho pohľadu autora na svoje vlastné životné príbehy.

Nehľadiac na rôznorodosť príspevkov, ktoré autor vyberal a postupne zaraďoval do knihy viac ako rok, keď sa kniha pripravovala, je to kniha, ktorá je výpoveďou (vcelku starostlivo modelovanou) nielen o O. R. Halagovi, ale aj o spoločnosti a dobe, v ktorej košický historik žil a pôsobil. Je to vlastne výpoveď o takmer celom 20. storočí, ktorú v tomto zmysle nenarušia ani niektoré drobné chybičky, ktoré autorovi a zároveň aj jazykovému redaktorovi knihy v jednej osobe ušli pri textových a jazykových korektúrach. Je to výpoveď, ktorú by mala slovenská historická veda, ale aj širší čitateľský okruh registrovať, veď nakoniec to potvrdzuje aj Prémia Literárneho fondu za rok 2008, ktorú O. R. Halaga na návrh vydavateľstva dostal a bol si ju aj osobne v Bratislave prevziať.

- pšm -

GIVEN, James B.: *Inkvizice a středověká společnost. Moc, kázeň a odpor v Lanquedocu*. Neratovice : Verbum, 2008. 352 s. ISBN 978-80-903920-0-7

Fundamentálnou témou výskumu Jamesa B. Givena sú sociálne a politické dejiny Francúzska a Anglicka v 13. a 14. storočí. Autor sa venuje mnohokrát spracovanému a stále fascinujúcemu predmetu neprávostí inkvizície, ktorej dejiny boli pretvárané, falšované a znovu objavované stovkami autorov.

V českom preklade vyšla na knižnom trhu iba jedna z troch jeho publikácií, kniha *Inkvizice a středověká společnost*. Podtitul *Moc, kázeň a odpor v Lanquedocu* vytyčuje ako ťažisko záujmu oblasť južného Francúzska a riešenie otázok donucovania či represii v pohľade na činnosť inkvizície.

Obsahové členenie knihy je tematicky rozdelené do troch väčších oddielov, ktoré spolu zahŕňajú osem kapitol. Pred prvým oddielom je vsunutá *Prípadová studie výkonu středověké politické moci, Středověké kacířství a Lanquedoc, Počátky inkvizice kacířských nepravostí a Inkvizitoři v Lanquedocké politické aréne*, ktoré sú akýmsi oboznamujúcim úvodom pre čitateľov menej zbehlých v predkladanej tematike a poskytujú základné informácie, potrebné na vedenie diskusie o kacírstve a Lanquedocu v uvedenej publikácii, čo hodnotíme pozitívne.

Prvá kapitola v prvom oddiele s názvom *Inkvizitoři a jejich metody* nesie názov *Technologie dokumentace*. Má viacero podkapitol a zameriava sa na spôsoby uplatňovania moci príslušníkov inkvizície a na metódy manipulácie spoločenskými vzťahmi. Nešlo o načrtnutie všeobecnej koncepcie plnenia úloh inkvizície, ale o politické poňatie lanquedockej inkvizície pri odstraňovaní kacírstva. Podrobnejšie sa venuje technológii vedenia záznamov a ich archivácii. Vďaka usporiadanej forme dokumentov v archívoch a inkvizitorským príručkami mali inkvizítori, ako vyplýva zo úsudku autora, efektívnu kontrolu nad písaným a rovnako aj hovoreným slovom.

Konkrétnosť názvu druhej kapitoly *Technologie donucovacího věznění* určuje jej zameranosť na rozbor väznenia ako jednej z rozhodujúcich donucovacích foriem výsluchu inkvizície. Autor podáva príklady a analýzy dĺžky registrovaných procesov.

Tretia kapitola *Technologie trestání* je možnosťou pozrieť sa na spôsob využívania väznenia ako súčasť stratégie trestania. Tento „liečebný systém kacírov“ zaručoval dlhodobú manipuláciu nad ľuďmi. Ako autor tvrdí, vynaliezaví inkvizítori dokázali v jemných nuansách odlišiť mieru previnení a prisúdiť im patričný trest. Na príklade inkvizítora Bernarda Guiho predkladá Given súbor inkvizitorských rozsudkov. Trest vidí autor ako formu akéhosi predstavenia, spoločenského ovládania či mravnej prevýchovy.

Na rozdiel od prvého oddielu orientovaného na samotných inkvizítorov sa druhý oddiel s názvom *Reakce na inkvizitory* koncentruje na problém reakcií obyvateľov Lanquedocku na úsilie tunajšej inkvizície. Pováčšine sa autor sústreďuje na podriadené skupiny spoločnosti ako roľníkov, remeselníkov či ženy. Kapitola štvrtá, *Podoby individuálního odporu*, je venovaná skrytým, individuálnym formám odporu. Opozíciu inkvizície

autor skúmal z hľadiska jej organizovanosti a vedenia, pričom si všimal zastrašovanie svedkov, predstieranú spoluprácu, navádzanie inkvizítorov proti sebe či útek.

Formami odporu sa zaoberá aj piata kapitola *Podoby kolektívneho odporu*, v ktorej dáva autor do popredia prvotný otvorený násilný odpor. Na základe záznamov inkvizítorov sa autor dokázal priblížiť k podobám a formám jednotlivých hnutí, samozrejme neúspešných pokusov o odpor. Osobitne poukazuje na štruktúru odporu v mestách a osobitne na dedinách.

Šiesta kapitola druhého oddielu má názov *Manipulace*. Skúma spôsoby využívania zdrojov inkvizície pre vlastné potreby obyvateľov Lanquedocku na doložených konkrétnych pokusoch. Vnútorňa nestabilita a slabá organizovanosť manipulátorov bola predzvesťou neskoršieho pádu.

Menej rozsiahly tretí oddiel, *Společenský a politický kontext*, dotvára čitateľovi celkový obraz prostredníctvom spojenia inkvizície s okolitým svetom, dobou, ktorá sa podieľala na formovaní jednotlivých súvislostí. V siedmej kapitole, *Úloha společenského napětí a společenské deformace*, autor svoju pozornosť smeruje k činiteľom uľahčujúcim prácu inkvizície. Išlo o vzájomné vzťahy medzi poddanými a ich pánmi, medzi príbuznými, o rozdiely medzi bohatými a chudobnými v mieste a na dedine.

Záverečná ôsma kapitola s názvom *Strukturální omezení* sleduje určité aspekty spoločenskej a politickej organizácie, ktoré práci inkvizítorov prekážali. Vyplývali buď zo samotnej organizácie inkvizície, z dobovej politickej situácie, z podpory zo strany duchovenstva, kráľa, pápeža, čiže prekážky jak vnútorné tak vonkajšie.

V závere autor porovnáva možnosti a obmedzenia moci inkvizície a stavia sa až obdivne k úspechom a výsledkom ich činnosti a používaniu techniky pri vytváraní vlastnej pravdy. Súčasťou publikácie je aj súpis bibliografie – rukopisných prameňov, vydaných prameňov a literatúry. Pozitívom je záverečný slovník používaných latinských výrazov. Autor text vhodne dopĺňa citátmi z jednotlivých dokumentov.

Prínosom publikácie je jej obmedzenosť len na oblasť južného Francúzska v pohľade na inkvizíciu. Uvedený fakt by sa spočiatku mohol javiť ako negatívny, avšak práve úzke zameranie monografie dovolilo autorovi podrobne priblížiť dianie, praktiky a výsledky celkového chodu tejto mocnej inštitúcie a zároveň dovolilo nebyť len ďalšou knihou na mohutnej kope literatúry o inkvizíciách.

Viera Vallová

Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: Kompendium sociálnej náuky cirkvi. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8

V dôsledku priemyselnej revolúcie sa výrazne zmenil sociálny, politický, ekonomický i kultúrny život spoločnosti. Cirkev si uvedomovala zložitosť situácie, na ktorú reagovala vydávaním prvej sociálnej encykliky. V roku 1891 pápež Lev XIII. predstavil encykliku *Rerum novarum* ako odpoveď na prvú veľkú sociálnu otázku vtedajšej doby, tzv. robotnícku otázku. Je nesprávne myslieť si, že sa cirkev začala zaujímať o sociálne záležitosti až týmto dokumentom. Sám pápež Lev XIII. povedal, že „*Cirkev sa v priebehu dejín nikdy nevzdala možnosti povedať „slovo, ktoré patrí do jej právomoci“ o otázkach sociálneho života*“ (s. 4).

Encyklika *Rerum novarum* sa stala základným prameňom novodobého sociálneho učenia cirkvi. Všetky ďalšie encykliky vychádzali z jej odkazu, odvolávali sa na jej postuláty a postupne rozširovali oblasť svojej intervencie na ďalšie stránky spoločenského života. Bolo len otázkou času, kedy bude verejnosti vysvetlené celistvým a priehľadným spôsobom poslanie katolíckej cirkvi v sociálnej oblasti. Týmto počínom sa stalo Kompendium sociálnej náuky cirkvi, ktoré na podnet pápeža Jána Pavla II. vypracovala Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj.

V úvode Kompendia sú prezentované základné myšlienky integrálneho a solidárneho humanizmu, keďže práve zodpovednosť cirkvi za sociálnu stránku spoločnosti tvorí jeho významnú časť. Kompendium je členené na tri hlavné časti, ktoré sa následne členia na kapitoly. Každá kapitola je vnútorne ďalej členená na menšie časti. Prvá časť obsahuje štyri kapitoly, ktoré sa zaoberajú základnými postulátmi sociálneho učenia. *Plánu Božej lásky k ľudstvu* je venovaná prvá kapitola. *Poslaním Cirkvi a jej sociálnej náuky* sa zaoberá druhá kapitola, ktorá v stručnosti načrtáva aj históriu sociálneho učenia cirkvi. Tretia kapitola je venovaná *ľudskej osobe a jej právam*. Štvrtá kapitola definuje zásady sociálnej náuky cirkvi, medzi ktoré sa radí zásada dôstojnosti ľudskej osoby, spoločného dobra, subsidiarity a solidarity. Druhá časť obsahuje sedem kapitol, pričom každá z nich prezentuje jednu z oblastí, ktorou sa zaoberá sociálne učenie cirkvi. Prvá kapitola sa venuje *rodine*, ktorá je považovaná cirkvou za životné jadro spoločnosti. Ďalšia kapitola sa zaoberá problematikou *ľudskej práce*, jej dôstojnosťou, ako aj právom na prácu či právami robotníkov a solidaritou medzi nimi. Tretia kapitola sa zaoberá *ekonomickým životom*, pričom sa venuje vzťahom morálky a ekonomiky, súkromnému podnikaniu, povahe ekonomických inštitúcií a ich fungovaniu. Ďalšia kapitola sa venuje *politickému spoločenstvu*. V rámci tejto problematiky sa venuje cieľom a základom, na ktorých má byť budované politické spoločenstvo, demokratický systém či náboženské spoločenstvá. Piata kapitola sa venuje *medzinárodnému spoločenstvu*, jeho základným pravidlám a organizácii. V poslednej dobe sa do popredia dostáva aj otázka *ochrany prostredia*, ktorej je venovaná ďalšia kapitola. Posledná kapitola sa zaoberá problematikou *pokoja vo svete*, jeho zlyhaním a prínosom cirkvi v tejto oblasti. Tretia časť, ktorá pozostáva z kapitoly *Sociálna náuka a činnosť v Cirkvi*, obsahuje od-

porúčania pre využívanie sociálneho učenia v pastoračných aktivitách cirkvi a v živote kresťanov. Okrem troch hlavných častí je obsah publikácie doplnený o Indexy, ktoré predstavujú Skratky a značky a Skratky kníh Svätého písma a dva registre – Register citovaných miest a Vecný register.

Kompendium sociálnej náuky cirkvi je výraznou pomôckou k pochopeniu toho, ako katolícka cirkev chápe spoločnosť a postavenie človeka v nej. Kompendium, podkladom pre vypracovanie ktorého sa stali dokumenty rôznych autorít, napr. encykliky, koncilové dokumenty či prejavy pápežov, je adresované nielen biskupom, kňazom, veriacim laikom či iným cirkvám, cirkevným spoločenstvám. Je predovšetkým určené tým, ktorí sa snažia prežiť každý deň bez pošliapania ľudskej dôstojnosti ostatných.

Lucia Marcinková

VASIELOVÁ, Darina et al.: *Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch II.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 96 s. ISBN 978-80-7165-721-7

Školstvo na území Prešova má bohatú a dlhoročnú tradíciu. V priebehu posledných piatich storočí bol a ostáva jedným z najvýznamnejších centier vzdelanosti na Slovensku. Na prešovských školách sa vystriedal nielen celý rad významných pedagógov, ktorí výrazne ovplyvnili verejné spoločenské dianie, rozvoj spoločenských vied na Slovensku i v stredoeurópskom priestore, ale na základných, stredných a vysokých školách študovalo nespočetné množstvo žiakov a študentov, ktorí po ukončení štúdia významne zasiahli do rozvoja slovenskej, maďarskej i nemeckej literatúry, histórie, práva, filozofie, teológie, prírodovedy, matematiky a geografie. Najmä stredné a vyššie školstvo pôsobiace na území Prešova malo

dobré meno a školy ako evanjelické kolégium (neskôr aj so svojimi štyrmi ústavmi – učiteľským s cvičnou školou, osemročným gymnázium i dvoma vysokými školami – teologickou a právnickou akadémiou), gréckokatolícky kňazský seminár, osemtriedne štátne kráľovské rímskokatolícke gymnázium, evanjelická dievčenská meštianska škola, meštianska škola, Ústav anglických panien, Ústav pre výchovu detských opatrovateľiek, štátny učiteľský ústav, gréckokatolícky učiteľský ústav i ortodoxná rabínska škola Jeschiva výchovou a poskytnutým vzdelaním vyformovali množstvo osobností, ktoré neskôr v nejednom prípade predčili svojich učiteľov. Poodhaliť mieru, akou prešovské školstvo zasiahlo do života mnohých významných osobností, si za cieľ kladie i druhý z plánovanej trilógie slovníkov o osobnostiach prešovského školstva z radov študentov z produkcie prešovských historikov.

Autori premyslene pristúpili už k vzhľadu publikácie a návrhu obálky. Rovnako ako prvá časť slovníka i tento druhý diel púta už navonok efektívnu širokouhlou fotogra-

fiou centra prešovského námestia, ktorá zachytáva priestor od konkatedrálneho chrámu svätého Mikuláša až po evanjelické kolégium a pokrýva prednú i zadnú stranu obálky oboch verzií líšiacich sa od seba len farebným prevedením (I. časť má séphiový odtieň, II. časť je modrastá). Nádych historickosti dodáva publikáciám i typ písma použitý na obale. Obálka je dielom troch ľudí – zostavovateľky a vedeckej redaktorky slovníka PhDr. Dariny Vasilovej, PhD., ktorá je autorkou návrhu, autora fotografie PaedDr. Júliusa Alcnauera a dizajnéra Ing. Matúša Molčányiho.

Druhá časť slovensko-nemeckého slovníka *Osobnosti prešovského školstva – študenti. Slovník II./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens – Studenten. Wörterbuch II.* (Zost. Darina Vasilová. Prešov 2008. 96 s.) obsahuje 21 hesiel, ktoré prezentujú osudy osobností prešovského študentstva v sledovanom období.

Autorom hesiel je v zásade zhodné (ako v prvej časti) jadro tímu skúsených historikov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pod vedením koordinátorky projektu, hlavnej autorky a zostavovateľky slovníka PhDr. Dariny Vasilovej, PhD., spolupracujúce s ďalšími vedeckými pracovníkmi Prešovskej univerzity. Autorský tím druhej časti slovníka teda tvorí: PhDr. Darina Vasilová, PhD., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. a PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. z Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Mgr. Jarmila Kredátusová, PhD. a PhDr. Ľubomíra Millá, PhD. z Katedry ukrajinistiky Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

PhDr. Darina Vasilová, PhD. spracovala v druhej časti slovníka 10 hesiel. Jej spracovanie biografických profilov o študentoch kolegiálneho teologického ústavu – kňazovi, vychovávateľovi, redaktorovi a spisovateľovi Kolomanovi Banšellovi (s. 7 – 11), evanjelickom kňazovi, prírodovedcovi, pedagógovi, reformátorovi školstva, osvetovom pracovníkovi Gustávovi Dérerovi (s. 14 – 18), kňazovi, učiteľovi, básnikovi, prekladateľovi cirkevnej biografickej literatúry, redaktorovi a vydavateľovi Jánovi Alexandrovi Fábrym (s. 18 – 22), kňazovi, básnikovi, spisovateľovi, dramatikovi, publicistovi, prekladateľovi, filozofovi, Danielovi Jonatánovi Zábojovi Laučekovi (s. 48 – 53), pedagógovi, redaktorovi, publicistovi, ochotníckom hercovi, spevákovi, režisérovi, knihovníkovi, kultúrnom pracovníkovi, funkcionárovi mnohých spolkov, Andrejovi Sokolíkovi (s. 67 – 72), ako aj o študentoch prešovskej kolegiálnej teologickej akadémie – kňazovi, cirkevnom hodnostárovi, generálnom biskupovi evanjelickej cirkvi na Slovensku, Dušanovi Fajnorovi (s. 22 – 26), kňazovi, filozofovi, publicistovi, spisovateľovi, Jánovi Maliarikovi (s. 56 – 59), kňazovi, publicistovi, cirkevnom historikovi Otovi Škrovinovi (s. 87 – 91) a o dvoch právnikoch – podnikateľovi, peňažníkovi, organizátorovi slovenského národného priemyselného parku, študentovi prešovského kolegiálneho vyššieho gymnázia (1862 – 1863) Danielovi Šimonovi Beniačovi (s. 11 – 14) a spisovateľovi, publicistovi a prekladateľovi, študentovi prešovského kolegiálneho právnického náukobehu (1868 – 1870) Gustávovi Izákovi (s. 41 – 44), sa ťažiskovo sústreďuje na ich štúdiá v Prešove a ich vplyv na život a tvorbu.

Heslá o študentoch prešovského evanjelického kolégia, veľkých postavách a organizátoroch slovenského národného života v 19. storočí, Jánovi Francisci-Rimavskom (s. 26 – 31), Michalovi Miloslavovi Hodžovi (s. 31 – 36), Jánovi Chalupkovi (s. 36 – 41), ako aj o národovcoch – básnikovi a národnom dejateľovi Jozefovi Srnkovi (s. 72 – 77) a pedagógovi, zberateľovi ľudových piesní, cirkevnom historikovi a všestrannom hudobníkovi

Karolovi Samuelovi Benjamínovi Szeredayovi (s. 81 – 87), ktorí boli rovnako študentmi prešovského evanjelického kolégia, vypracovala doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Strastiplný život a bohaté dielo slovenského evanjelického kazateľa a autora cestopisnej a memoárovej literatúry, študenta prešovskej mestskej školy a prešovského evanjelického kolégia (v rokoch 1667 – asi 1669) Jána Simonidesa (s. 63 – 67) opísala PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., ktorá je autorkou aj hesla o právnikovi, študentovi prešovského kolegiálneho právnického náukobehu (v rokoch 1870 – 1872) Gustávovi Lehotskom (s. 53-56).

Biografické profily o dvoch gréckokatolíckych kňazoch – Julijovi Ivanovičovi Stavrovskom-Popradovi (s. 77 – 81) a Olexandrovi Anatolijovi Kralyckom (s. 44 – 48) – s hlbšou sondou do čias štúdií na prešovskom katolíckom gymnáziu a ich vplyve na ďalší život podala ďalšia členka grantového tímu Mgr. Jarmila Kredátusová, PhD.

PhDr. Lubomíra Millá, PhD. spracovala život a dielo svojho menovca, národného umelca, výtvarníka, pedagóga, rektora Vysokkej školy výtvarných umení v Bratislave, profesora Dezidera Millého (s. 59 – 63), ktorého s Prešovom spája najmä Gréckokatolícky ruský učiteľský ústav, ktorý v rokoch 1922 – 1926 navštevoval ako študent, bol jeho maturantom a neskôr, v rokoch 1943 – 1945, na ňom pôsobil ako profesor kreslenia.

Poznatky o niektorých študentoch sú publikované formou vedeckých štúdií s fotogalériou aj v zborníku vedeckých príspevkov na CD-ROM *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia II.* (Zost. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 206 s. ISBN 978-80-7165-722-4).

Pri vypracovaní hesiel – biografických profilov osobností z radov študentov prešovského školstva od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia – autori vychádzali najmä z primárnych prameňov zo Štátneho archívu v Prešove, konkrétne – fond Evanjelické kolégium Prešov. Za každým heslom nasleduje jeho plnotextový (úplný) preklad v nemeckom jazyku, ktorého autormi sú: člen grantového tímu z Inštitútu germanistiky doc. PhDr. Pavol Zubal, PhD., pedagóg Július Alcnauer, st. a Mgr. Lenka Bischof, PhD. Slovník recenzovali renomovaní slovenskí historici – prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. a doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. Vydalo ich známe prešovské Vydavateľstvo Michala Vaška.

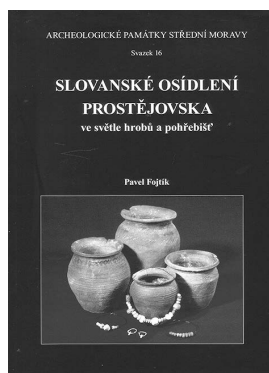
Za hlavný cieľ si autori, na čele so zostavovateľkou slovníka, stanovili slovensko-nemecké spracovanie hesiel osobností prešovského školstva z radov študentov v 17. až prvej polovici 20. storočia. Najväčší priestor pri stručnom spracovaní biografických hesiel bol venovaný prešovskému štúdiu, pracovnému pôsobeniu, vedeckej práci i publikačnej činnosti. Slovník okrem uvedených cieľov podáva ucelenejší obraz študentského života, práce a snáh študentských spolkov. Tým, že je pozornosť venovaná aj rodinným príslušníkom, utvára prehľad o činnosti predkov, potomkov a celých rodín zapojených do slovenských národných aktivít. Zároveň je aspoň stručným obrazom toho, ako slovenskí národní činitelia študovali a s akými problémami a prekážkami sa počas svojich štúdií a práce stretávali.

Aj táto druhá časť biografického slovníka posúva hranice nepoznaného, svojou dvoj-
jazyčnosťou aj do germánskej kultúrnej oblasti, a príjemne obohacuje poznanie biografických reálií mnohých významných osobností národného, kultúrneho a politického života svojej doby, ktoré študovali na prešovských školách v sledovanom období 17. až prvej polovice 20. storočia. Autori veľmi sympatickým spôsobom spracovali biografické

profily osobností v slovníkové heslá v štruktúre význam – rodina – štúdium – práca – dielo – bibliografické zdroje s dôrazom na prešovské štúdiá. Z plánovanej trilógie i záverečnej multimedialnej DVD verzie slovníka sa nám teda do rúk dostáva druhá časť slovníka, ktorá si udržala vysokú kvalitu prvej časti, a preto nám dovoľuje dúfať, že v pripravovanom treťom a záverečnom diele sa máme isto na čo tešiť.

Martin Ďurišin

FOJTÍK, Pavel: Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť. Olomouc : Archeologické centrum Olomouc, 2008. 100 s. ISBN 978-80-86989-11-2

Archeológia a s ňou spojené skúmanie našich najstarších dejín sa v poslednom období tešia stále väčšej pozornosti, a to nielen odbornej verejnosti. Postupne sa objavuje stále väčšie množstvo publikácií, ktoré sa venujú rôznym obdobiam praveku, resp. stredoveku. Jednu z tradične najpopulárnejších tém predstavuje slovanské osídlenie, ktoré predovšetkým v okrajových, menej husto osídlených oblastiach stále nie je dostatočne preskúmané. Edícia, ktorej šestnástym zväzkom je publikácia P. Fojtíka, spája v sebe viacero pozoruhodných faktorov. Spolu s príťažlivými témami (Neandertálci na Kotouči, Předmostí pri Přerově, a pod.) je to predovšetkým regionálny záber, ktorý umožňuje detailné spracovanie zvolenej problematiky. Ak sa s tým spája aj kvalitné grafické prevedenie jednotlivých monografií, majú nielen veľkú šancu vyvolať značnú pozornosť, ale čo je v súčasnosti nemenej dôležité, aj rýchlu predajnosť jednotlivých titulov.

Publikáciu autor rozdelil do viacerých častí zvyčajným spôsobom. Po kratšom geografickom vstupe, venovanom regiónu Prostějovska, je postupne realizovaný stanovený zámer celého diela. Tým je prezentácia súčasného stavu poznania najstaršieho slovanského osídlenia tohto priestoru, a to predovšetkým prostredníctvom analýzy doteraz známych pohrebísk. Popri tom je však čitateľ, hoci v podstatne menšej miere, oboznámený aj s materiálnou kultúrou Slovanov v období 6. – 11. storočia. Pri členení jednotlivých častí vychádza autor zo v súčasnosti prijímaného, chronologického členenia slovanského obdobia.

Geograficky pestrý, na osídlenie však mimoriadne vhodný priestor Prostějovska lákal ľudí v rôznych, aj najstarších historických obdobiach. Práve slovanské osídlenie, vytvárajúce tu pomerne hustú sídelnú sieť, patrí k tým najlepšie preskúmaným. Viaceré postupne realizované dlhodobé výskumy, spolu s využitím celej škály najmodernejších archeologických metód a technických zariadení, umožnili autorovi nielen pripraviť informačne veľmi bohatú publikáciu, ale formulovať aj niektoré vlastné, podnetné závery. Tie sa týkajú, okrem iného, prechodu od jednoduchých, menších a v podstate izolovaných slovanských sídel v najstaršom období, k neskoršiemu formovaniu významnejších mocenských centier. V tejto súvislosti dochádza aj k rozvoju intenzívnych kontaktov

nielen v rámci Moravy, ale i s podstatne širším geografickým priestorom. Práve skúmané hroby svojou výbavou umožňujú predovšetkým prostredníctvom nálezov mincí rôznej proveniencie aspoň sčasti rekonštruovať styky tohto regiónu s územím Uhorska či Rakúska. Trochu paradoxne už v období, keď pod vplyvom cirkvi, jednotlivých kňazov i nariadení vládnucich kniežat výrazne ubúdajú v hrobách ostatné milodary a celkovo sa menia náboženské predstavy a zvyklosti.

Aj nájdené kostrové pozostatky niekdajších slovanských obyvateľov tohto regiónu umožňujú konštatovať niektoré zaujímavé skutočnosti. Spomedzi nich je možné spomenúť napríklad vysokú detskú úmrtnosť či na niektorých lokalitách veľmi výraznú prevahu ženských hrobov nad mužskými, čo autor prehľadne znázornil pomocou rôznych grafických postupov. Práve využívanie moderných znázorňovacích metód, spolu s podrobným rozborom niektorých problémov, dáva práci aj istý didaktický rozmer. Svojím spracovaním, spojením nových a tradičných postupov, ako je napríklad popis jednotlivých lokalít a ich následné moderné spracovanie, sa môže stať vzorom pre vyhodnotenie parciálnych výskumov regionálnych, predovšetkým múzejných inštitúcií.

Kvalitná grafická stránka publikácie, zvýraznená prehľadnými grafmi a obrazovým materiálom s vysokou výpovednou hodnotou, viac ako dostatočne vyvažuje v niektorých prípadoch v textoch použité formulácie vyslovene popularizačného charakteru. Medzi výrazné pozitíva tejto publikácie možno tiež zaradiť, vzhľadom na celkový rozsah diela, pomerne rozsiahly súpis prameňov a použitej odbornej literatúry. To všetko robí z textu Pavla Fojtíka zaujímavým spôsobom podanú, prehľadovú odbornú publikáciu, ktorá môže dostatočne poslúžiť nielen pre lepšiu orientáciu v danej problematike, ale aj ako dobré východisko pre koncipovanie väčších vedeckých monografií.

Patrik Derfiňák

Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens aus den Reihen der Studenten im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM II./Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge auf CD-ROM II. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 206 s. ISBN 978-80-7165-722-4

Zborník elektronických verzií príspevkov na CD-ROM *Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia* je čiastkovým výstupom výsledkov rovnomenného výskumu grantového vedeckého projektu VEGA, ktorého realizácia prebiehala od roku 2007 do roku 2009. Grant si stanovil za cieľ prezentovať životné osudy, vzdelávaciu činnosť, vedeckú ale i spoločenskú, kultúrnu či politickú prácu najvýznamnejších osobností

prešovského stredného, vyššieho a vysokého školstva z radov študentov regionálneho, celoslovenského a európskeho významu v časovom rozpätí od 17. do prvej polovice 20. storočia s dôrazom na spoločensko-politický, konfesionálny a kultúrny aspekt.

Súbor štúdií je zameraný na priblíženie životných osudov, najmä na proces vzdelávania s dôrazom na málo známy a často nepublikovaný prešovský rozmer štúdií (na prešovských školách), i na ich verejnú spoločenskú činnosť a národné aktivity, spolkovú organizátorskú prácu, národnoosvetovú činnosť a vedecké i literárne aktivity osobností, ktoré v premenách času – od 17. storočia do polovice 20. storočia – študovali na rôznych typoch škôl v Prešove. Vedecké štúdie sú výsledkom výskumu tematiky v archívnych fondoch a spracovania sekundárnej literatúry k uvedenej problematike.

Významné osobnosti prešovského školstva z radov študentov boli spracované členmi grantového tímu vysokoškolských pedagógov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. z Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – členka grantového tímu a zástupkyňa koordinátorky projektu – je autorkou štyroch štúdií pojednávajúcich o významných osobnostiach slovenského národného života 19. storočia, ktoré študovali na prešovskom evanjelickom kolégiu.

V prvej štúdií ponúkla Libuša Franková zaujímavú sondu do života slovenského osvietenca Jána Chalupku ako predstaviteľa moderných slovenských národných snáh v 19. storočí (s. 8 – 19). Ján Chalupka, stredoškolský profesor a neskôr evanjelický farár v Brezne, patril k významným predstaviteľom slovenského národného života v 19. storočí. Dramatickou tvorbou pomáhal rozvíjať osvetové a ľudovýchovné aktivity slovenských národovcov. Teologickou tvorbou, duchovnou piesňou sa zaradil k slovenským racionalistom. Pedagogickými aktivitami, najmä na kežmarskom lýceu, prispel v duchu osvietenských myšlienok k zvyšovaniu vedomostnej úrovne a k rozvíjaniu národného vedomia slovenských študentov. Celoživotné kritické aktivity Chalupkove ako spisovateľa a evanjelického kňaza smerovali k zvýšeniu životnej úrovne slovenského ľudu, k jeho oslobodeniu sa z pút poviev a zaostalosti, a tiež k rozvíjaniu jeho národného vedomia.

V štúdií *Michal Miloslav Hodža* s podtitulom *Obhajca slovenského národného života v 19. storočí* predstavuje Libuša Franková ideológa a organizátora slovenských národnopolitických a kultúrnych aktivít Slovákov daného obdobia (s. 27 – 49). Michal Miloslav Hodža, povoláním evanjelický farár, patril spisovateľskými, jazykovednými, osvetovými a ľudovýchovnými aktivitami k výrazným osobnostiam slovenského národného života v 19. storočí. V období moderného národného vývinu Slovákov bol popri Ľudovítovi Štúrovi a Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi v centre národného diania. Aktívne sa podieľal na kodifikácii spisovnej slovenčiny v roku 1843, založení celonárodnej kultúrnej inštitúcie Tatrin v roku 1844, prijatí Liptovských žiadostí a Žiadostí slovenského národa a ozbrojených aktivitách Slovákov v revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849. V porevolučnom období sa aktivizoval v oblasti rozvoja evanjelického školstva a cirkvi v intenciách Protestantského patentu. Napriek prekážkam zo strany štátnej moci, či osobným životným problémom mal neustále na pamäti budúcnosť slovenského národa a jeho prosperitu.

Tretia štúdia z pera Libuše Frankovej nesie názov *Jozef Srnka; Národnokultúrny a osvetový dejateľ v 19. storočí* (s. 56 – 66). Jozef Srnka, básnik a účastník slovenských

národnokultúrnych a sociálnych snáh, patril k aktívnym národnokultúrnym dejateľom na východnom Slovensku, a tiež v celoslovenskom kontexte v prvej polovici 19. storočia. Organizátorskou a literárnou činnosťou v rámci študentského hnutia Mladé Slovensko na prešovskom kolégiu, a tiež aktivitami na kňazskom poste v gelnickom, tisovsom a peštianskom prostredí rozvíjal národnokultúrne a osvetové aktivity. Po odchode za evanjelického farára do Birdu v Rumunsku nanovo začínal rozvíjať národnokultúrnu a osvetovú výchovnú činnosť, ktorú predčasne ukončila jeho tragická smrť.

K významným osobnostiam slovenského národného života v 19. storočí patril i Ján Francisci, ktorý je s podtitulom *Moderný slovenský politik 19. storočia* predmetom štvrtej štúdie zborníka (s. 67 – 92). V 30. a 40. rokoch 19. storočia, v čase levočských a prešovských štúdií, sa aktívne zapojil do študentského hnutia. Stal sa organizátorom a predsedom celoslovenskej Jednoty mládeže slovenskej. Aktívne sa podieľal na formovaní národnopolitického programu Slovákov v revolučnom roku 1848 a na dobrovoľníckych výpravách v rokoch 1848 – 1849. V memorandovom a matičnom období bol na čele národnopolitických snáh Slovákov. Od začiatku 70. rokov pôsobil v Turčianskom Sv. Martine a aktívne sa takmer nezúčastňoval politického života. Realizoval sa skôr spoločensky a v národnokultúrnom živote Slovákov. Organizoval slovenské peňažníctvo, podporoval zakladanie vzájomných pomocníc, sporiteľní, úverových družstiev, hospodárskych a priemyselných spolkov a účastinárskych podnikov v prospech slovenských remeselníkov. Zasiahol do slovenského literárneho života poetickou a prozaickou tvorbou, prekladmi a koncepčnými literárnymi otázkami v duchu začínajúceho romantizmu. Výrazne sa podieľal na zbieraní a vydávaní slovenskej ľudovej slovesnosti, vplývajúcej na formovanie národného vedomia Slovákov.

Dvojica autorov – *Mgr. Jarmila Kredátusová, PhD.* z Katedry ukrajinistiky Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky FF PU v Prešove a *Mgr. Juraj Kredátus, PhD.* z Metodicko-pedagogického centra Bratislava, detašované pracovisko Prešov sa autorsky spolupodieľali na dvoch štúdiách o gréckokatolíckych kňazoch a významných predstaviteľoch národného hnutia Rusínov-Ukrajincov.

Prvú štúdiu autori nazvali *Anatolij Olexandr Kralyckij – občiansky a kultúrny buditeľ Rusínov-Ukrajincov v Uhorsku* (s. 104 – 111). Anatolij Olexandr Kralyckij (1835 – 1894) bol gréckokatolíckym kňazom, historikom dejín zakarpatských Slovanov a ostatných slovanských národov, etnografom, historikom, folkloristom, publicistom, priekopníkom fotografovania, absolventom prešovského katolíckeho gymnázia. Vyštudoval užhorodský kňazský seminár, žil a pôsobil v mukačevskom gréckokatolíckom kláštore. Intenzívne sa venoval folkloristike a etnografii, publicistike a histórii. Jeho práce boli venované nielen Slovákom a uhorským Rusínom-Ukrajincom, ale aj ďalším slovanským národom – Srbom, Bulharom, Rusom, Ukrajincom. Vo svojich prácach reagoval na život Rusínov-Ukrajincov a podporoval vzdelávanie, kultúrny, duchovný a spoločenský rast chudobných vrstiev obyvateľstva karpatského regiónu.

Štúdia *Julij Ivanovič Stavrovskij-Popradov – básnik Karpát* (s. 118 – 124), spracovaná spomínanými autormi, sa venuje gréckokatolíckemu kňazovi, prozaikovi a básnikovi, historikovi, filológovi, etnografovi, publicistovi, ktorý patril k predstaviteľom ruského jazykového smeru v národnom obrození Rusínov-Ukrajincov v Uhorsku, ktorý žil v rokoch 1850 – 1899. Julij Ivanovič Stavrovskij-Popradov navštevoval katolícke gymnázium v Prešove a absolvoval štúdium filológie v Pešti. V rokoch 1870 – 1874 študoval filozofiu a históriu na peštianskej univerzite a teológiu na seminári v Budapešti.

Pôsobil ako kňaz v Jarabine, Toryskách, Prešove a od roku 1879 v Čertižnom. Za spisovný jazyk miestneho podkarpatského obyvateľstva považoval ruský jazyk, ukrajinský jazyk považoval za jeho dialekt. Písal a publikoval lyrické básne, etnografické, filozofické a historické články, prozaické náčrty a pamflety.

Koordinátorka grantového projektu, zostavovateľka a vedecká redaktorka zborníka, *PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.* je autorkou dvoch vedeckých štúdií pojednávajúcich o pozoruhodných evanjelických kňazoch Jánovi Vansovi (s. 127 – 140) a Kolomanovi Banšellovi (s. 149 – 160).

Ján Vansa (1846 – 1922) bol evanjelickým kňazom, učiteľom, ľudovýchovným a osvetovým pracovníkom, básnikom, náboženským spisovateľom, publicistom, patril k predstaviteľom slovenského národnoemancipačného hnutia. Na prešovskom evanjelickom kolegiálnom teologickom ústave študoval v rokoch 1867 – 1870. Aktívne sa zapojil do práce študentskej Slovenskej spoločnosti, na pôde ktorej sa prezentoval prednesom vlastnej poézie a básní iných autorov. Po ukončení štúdia pôsobil ako evanjelický farár a učiteľ v Plavnici, Lomničke a Rimavskej Pile. V roku 1918 bol krátky čas profesorom náboženstva aj na Dievčenskom reálnom gymnáziu v Banskej Bystrici. Publikáčnymi aktivitami a prácou duchovného prispel vlastnou mierou k formovaniu národného povedomia. Písal básne a kázne uverejnené v periodikách ako *Dennica*, *Slovenská žena*, *Cirkevné listy*, *Stráž na Sione*, *Evanjelický kazateľ*. V zbierke *Svědectví víry I., II.* vyšlo 32 jeho kázní. Osobnosť Jána Vansu s dôrazom na prešovský rozmer bola spracovaná Darinou Vasil'ovou a prezentovaná v zborníku vedeckých štúdií pod názvom *Ján Vansa – študent na prešovskom teologickom kolegiálnom ústave a člen študentskej Slovenskej spoločnosti* (s. 127 – 140).

Darinou Vasil'ovou bola spracovaná aj ďalšia významná osobnosť študujúca v Prešove – Koloman Banšell – a publikovaná v príspevku *Koloman Banšell a prešovské evanjelické kolégium (Študent na teologickom ústave a člen študentskej Slovenskej spoločnosti a spolku Kolo)* (s. 149 – 160). Koloman Banšell (1850 – 1887) bol kňazom, vychovávateľom, redaktorom, spisovateľom, publicistom, patril k predstaviteľom slovenského národnoemancipačného hnutia. Na prešovskom evanjelickom kolegiálnom teologickom ústave študoval v rokoch 1868 – 1871. V rokoch 1868 – 1870 sa aktívne zapojil do práce študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti, na pôde ktorej sa prezentoval prednesom vlastnej poézie a básní iných autorov. Spolu s Pavlom Országhom, študentom práva na Kolégiu v Prešove, stál pri zrode študentského slovenského samovzdelávacieho spolku Kolo, ktorý v roku 1870 nadviazal na tradície študentskej Slovenskej spoločnosti. Pričinil sa o vstup Kola do Matice slovenskej. Bol jedným z iniciátorov vydania literárneho almanachu *Napred*, prispieval do študentského rukopisného zábavníka *Prorok*. Po ukončení štúdia pôsobil ako vychovávateľ, redaktor Slovenských novín v Budapešti a neskôr ako evanjelický farár vo Veľkom Lome a Maškovej. Publikoval v periodikách, ako napr. *Dennica* (1871 – 1872), *Minerva* (1869), *Ježibaba* (1872), *Dunaj* (1874), *Orol* (1870 – 1871, 1878 – 1879), *Sokol* (1867) a v almanachu *Živena* (1872). Autor básnickej zbierky *Túhy mladosti*, historickej novely *Atalanta* (Budapešť 1873).

PhDr. Lubomíra Millá, PhD. z Katedry ukrajinistiky Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a Ing. Miron Millý, CSc. z Katedry fyziky Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove v spoločnej štúdií (s. 172 – 179) predstavili život a dielo národného umelca Dezidera Millyho, ktoré je významnou súčasťou slovenskej výtvarnej kultúry. Autor

podnetne prispel do jej viacerých odvetví a disciplín. Zvlášť cenný je jeho prínos pre slovenskú krajinomalbu. Záslužná je aj Millyho kultúrno-spoločenská a pedagogická činnosť. V roku 1971 mu udelili titul národný umelec.

Záverečnou časťou elektronického zborníka štúdií na CD-ROM je fotogaléria *Paed-Dr. Júliusa Alcnauera* nazvaná *Prešovské školy a Prešov v roku 2008* (s. 188 – 205), ktorá súborom 42 fotografií zachytáva historické pamiatky, budovy najstarších prešovských škôl, cirkevné ustanovizne i čarovné zákutia historického Prešova zachytené v rôznych ročných obdobiach, ktorým kúzlo fotografie len pridáva na malebnosti.

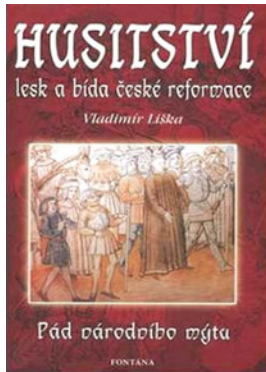
Pri vypracovaní štúdií – biografických profilov osobností z radov študentov prešovského školstva od 17. storočia do prvej polovice 20. storočia – autori vychádzali najmä z primárnych prameňov, pochádzajúcich najmä zo Štátneho archívu v Prešove, konkrétne – fond Evanjelické kolégium Prešov, ale tiež zo Slovenskej národnej knižnice – Archívu literatúry a umenia v Martine, z iných sekundárnych prameňov, zo skorších prác autorov i internetových zdrojov.

Veľmi efektným doplnkom jednotlivých štúdií je zaujímavá aj bohatá fotografická príloha, ktorá nasleduje za každou štúdiou a prínosným zoznamom použitej literatúry a prameňov. Autorkou a zostavovateľkou obrazovej prílohy je koordinátorka projektu Darina Vasiľová. Prehľadný abstrakt spolu s kľúčovými slovami písaný pri úvode každej vedeckej štúdie je po slovenskej verzii prezentovaný aj v nemeckom jazyku. Na odbornú kvalitu celého zborníka významným spôsobom upozorňujú i zvučné mená recenzentov – renomovaných historikov prof. PhDr. Petra Švorca, CSc. a doc. PhDr. Ľubice Harbuľovej, CSc.

V druhej časti zborníka vedeckými štúdiami prezentované osobnosti študujúce na prešovskom evanjelickom kolégiu v prvej polovici 19. storočia (Ján Chalupka, Michal Miloslav Hodža, Jozef Srnka a Ján Francisci-Rimavský) a jeho kolegiálnych ústavoch v druhej polovici 19. storočia – kolegiálnom teologickom ústave (Ján Vansa, Koloman Banšell), z ktorých sa väčšina aktivizovala aj na pôde študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti, ako aj osobnosti národného života Rusínov-Ukrajincov, ktoré v 19. storočí študovali v Prešove (Anatolij Kralyckij, Julij Stavrovskij-Popradov) rozsiahlejšou prezentáciou informácií o týchto bývalých prešovských študentoch, dopĺňajú a rozširujú publikované biografické heslá druhej časti dvojjazyčného slovensko-nemeckého slovníka VASIĽOVÁ, Darina et al.: *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens : Slovník II./Wörterbuch II.* (Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. 96 s.), spestujú a obohacujú mozaiku prác – biografických reálií mnohých menej známych i významných osobností národného, kultúrneho a politického života svojej doby, ktoré študovali na prešovských školách v sledovanom období.

Martin Ďurišin

**LIŠKA, Vladimír: *Husitství, lesk a bída české reformace.*
Olomouc : Fontána, 2009. 182 s. ISBN 978-80-7336-496-0**

Autor literatúry faktu, Vladimír Liška, predstavil na knižnej scéne novú monografiu s tematikou husitského revolučného a reformného hnutia. Obdobnej problematike sa venoval vo svojej staršej publikácii *Husitství – konec jednoho mýtu?*, kde sa verejnosti snažil priblížiť dejinné fakty spolu s rozporuplnými otáznikmi, ktoré sa z viacerých dôvodov príliš nezdôrazňovali či priamo zamlčovali. Jeho najnovšia práca siahla opäť ku kontroverznej problematike husitstva, ktorá svojim rozmerom a zložitou predstavuje nevyčerpatel'ný námet k spracovaniu historickej minulosti susedného českého národa.

Ako sám autor uvádza, príčinou jeho návratu k uvedenej téme bolo doplnenie a obsažnejšia analýza aspektov husitského hnutia a osobný záujem o osobnosť Žigmunda Korybutoviča a iných pozoruhodných osobností českej historiografie.

V prvej z deviatich kapítol autor polemizuje nad vzťahom pojmov husitstvo a husitizmus, pričom ich objasnenie podáva priamo v historických súvislostiach. Načrtáva istý demokratizmus obsiahnutý v husitizme a hľadá prvky revolúcie. Po naznačení východísk husitizmu prechádza stručne dejinným vývojom udalostí až k Žigmundovi Luxemburskému. V nasledujúcej kapitole sa pokúša vyvrátiť tradične zakorenený negativizmus pohľadu na posledného luxemburského vladára. Vyratáva niekoľko možných príčin vzniku mýtu o „liške ryšavej“, ako Žigmunda prezývali a pozerá sa na túto postavu v dobovom kontexte akoby z druhej strany mince. Ďalším, kto sa ocitol v centre pozornosti autora boli husitskí hajtmani, ktorým sa popri Jánovi Žižkovi a Prokopovi Holom neušlo vždy dostatočnej pozornosti. Osobitná kapitola je venovaná náboženskému filozofovi a mysliteľovi Petrovi Chelčickému, jeho životu, názorom, kritikám, čiastočne aj jeho tajomnému pôvodu. Autor pokračuje kapitolou o českom veľmožovi Oldřichovi II. z Rožmberka, nebezpečnom odporcovi husitského hnutia a majiteľovi obrovského domínia. Kráľom českých kacírov nazval autor v nasledujúcej kapitole Jiřího z Poděbrad, ktorého osudom venoval na stránkach svojej publikácie značnú pozornosť aj v ďalšej kapitole, ktorou došiel na samotný koniec súmraku husitizmu. V predposlednej kapitole sa autor pýta „čo dali husiti kresťanstvu?“ a odpovede nachádza „na viacerých poliach“. V záverečnej kapitole predostiera sumárne konštatovania o husitizme a husitskom hnutí ako pohnutej epoche českých dejín a uzatvára ju ako veľkú, stále nekončiacu polemiku.

Ohraničujúcimi prvkami sú v publikácii prológ a epilóg. Obrázky s popisom dotvárajú a posilňujú jednotlivé myšlienky a autorove tvrdenia. Nechýba zoznam prameňov a literatúry. Kniha nie je návodom k pochopeniu či interpretácii husitstva. Ani jednoznačne neobhaja či kritizuje revolučnú cestu k spoločenským cestám. Vo svojej podstate je vyjadrením dvojtvárnosti husitstva ako historickej šance malého národa, najprv „žiarica svetlo a potom súmrak“.

Viera Vallová

***Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia).* Ed. Ľubica Harbuľová.
Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2009. 310 s.
ISBN 978-80-555-0092-8**

Dejiny migrácií obyvateľov východnej Európy sú oblasťou, v ktorej stále existuje priestor na nový výskum a nové objavy. Práve takýmto výskumom sa zaoberajú aj autori jednotlivých príspevkov v zborníku *Migrácia obyvateľov východnej Európy na územie Slovenska a Čiech (prvá polovica 20. storočia)*. Časť štúdií odznela na medzinárodnej konferencii s názvom *Migrácie obyvateľov východnej Európy do strednej Európy a na Slovensko (1900-1945)*. Táto konferencia sa uskutočnila na pôde Prešovskej univerzity v Prešove v máji 2009. Prezentovaný zborník má 310 strán a vydala ho Prešovská univerzita v Prešove. Zborník je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/4531/07 *Migrácia obyvateľov východnej Európy*

a Slovensko (prvá polovica 20. storočia). Osemnásť príspevkov od devätnástich autorov zo Slovenska, Českej republiky, Ukrajiny, Bieloruska a Ruska je logicky rozdelených do troch častí tak, aby ukázali tri vlny migrácií z východnej Európy v prvej polovici 20. storočia. V úvodnej štúdií *Historický kontext migrácie obyvateľov Ruska a Sovietskeho zväzu v prvej polovici 20. storočia* podáva zostavovateľka zborníka Ľubica Harbuľová komplexný pohľad na fenomén ruskej a sovietskej emigrácie zasadený do historického kontextu dejín Ruska a ZSSR v 20. storočí.

Prvá časť zborníka má názov *Slováci – Česi – Rusi: Migrácia obyvateľstva a kontakty pred rokom 1917*. Zoja Sergejevna Nenaševa vo svojej štúdií *Poznámky k českej emigrácii na juh Ruska* venuje pozornosť emigrácii Čechov na juh Ruska v druhej polovici 19. storočia, pričom celú problematiku zasadzuje do kontextu česko-ruských vzťahov. Štúdiá *Miroslava Daniša* nazvaná *Slovenská politická reprezentácia a jej diferencovaný postoj k Rusku na konci 19. a na začiatku 20. storočia* sa zaoberá rôznymi názormi na vnímanie Ruska a vzťahu Slovákov k nemu na slovenskej politickej scéne prelomu storočí.

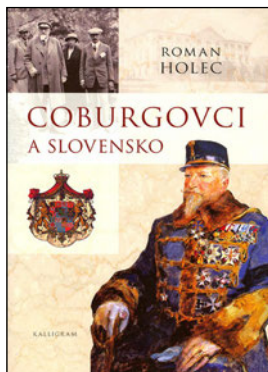
Druhá časť zborníka, *Politická emigrácia z východnej Európy po roku 1917 a jej aktivity na území medzivojnového Československa*, je s jedenástimi príspevkami ústrednou časťou. Karlom Kramárom, jeho názormi, rusofilstvom, ale i konkrétnymi krokmi na pomoc emigrantom z Ruska žijúcim v Československu i v iných európskych krajinách sa zaoberá *Radomír Vlček* vo svojom príspevku *Karel Kramář a ruská emigrace v Československu*. Ďalšou štúdiou je *Bieloruská emigrácia v Československu podľa knihy spomienok Larysy Henijuš Spoved'* od *Viktorie Liashuk*. Autorka sa pozerá na udalosti 30. a 40. rokov 20. storočia prostredníctvom memoárov bieloruskej spisovateľky. Nasledujúce dve štúdie sa venujú ukrajinskej emigrácii. *Tatiana Hudáková* rozoberá v štúdií *Ukrajinská emigrácia a jej aktivity na Slovensku v medzivojnovom období* činnosť ukrajinskej emigrácie v slovenskom prostredí; *Ihor Lichtej* v príspevku *Úloha ukrajinskej emigrácie v sociálnom, politickom a kultúrnom živote Podkarpatskej Rusi (1919 – 1929)* zas ukrajinskú emigráciu na Podkarpatskej Rusi v 20. rokoch 20. storočia. *Peter Švorc* sa vo svojej štúdií *Rusini a ich konfesijný život v kontexte ruskej a ukrajinskej*

emigrácie v medzivojnovom období bližšie pozrel na úlohu ruskej a ukrajinskej emigrácie na formovanie cirkevného života i národnej uvedomelosti obyvateľov Podkarpatskej Rusi. Štúdia *Lubice Babotovej* publikovaná pod názvom *Príchod sestier rádu sv. Bazila Veľkého do ČSR v medzivojnovom období* rieši príchod gréckokatolíckeho rádu z Haliče na Podkarpatskú Rus do Mukačeva. Príspevok *Ruská emigrácia ako azyl tela a väzenie duše* autora *Valerija Kupka* je náčrtom do problematiky vzťahu ruských emigrantov k opustenej vlasti. Pôsobením ruského emigranta Sergeja Vilinského na Masarykovej univerzite v Brne sa zaoberá *Ivo Pospíšil* vo svojom príspevku *Brněnský příběh Sergeje Vilinského*. Pohľad na to, ako Alexander Pogorielov prispel k vývoju slovenskej kultúry, literatúry a žurnalizmu, nám poskytuje štúdia *Viery Žemberovej* nazvaná *Alexander Pogorielov v priesečníku kultúrneho a literárneho vývinu slovenskej spoločnosti*. Späť k ukrajinskej emigrácii sa vo svojom príspevku *Tvorivá mnohostrannosť Volodymyra Birčaka* vracia *Valéria Juričková*. Druhú časť zborníka uzatvára *Michal Roman* so štúdiou *Päť postáv ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období*. Ide o náčrt životných osudov piatich reprezentantov početnej ukrajinskej emigrácie na Slovensku v medzivojnovom období.

Posledná časť zborníka nesie názov *Migračná vlna z východnej Európy po roku 1945* a obsahuje štyri príspevky. Prvým je zaujímavá štúdia dvojice autorov *Michal Šmiglel' – Peter Mičko* publikovaná pod názvom *Ukrajinskí utečenci na Slovensku (1944)*, v ktorej sa bližšie zaoberajú približne osemnástimi tisíckami ľudí utekajúcimi z územia Ukrajiny pred postupujúcou Červenou armádou. *Ukrajinskou povstaleckou armádou* (UPA), známejšou pod názvom *banderovci*, sa vo svojom rozsiahlom príspevku *Aktivita jednotiek UPA na Slovensku po druhej svetovej vojne* zaoberal *Stanislav Konečný*. Opätovným presídlením vyše tridsiatich troch tisícov Čechov z územia Volyne do Československa sa zaoberá *Jaroslav Vaculík* v príspevku *K průběhu reemigrace Čechů z Volyně po druhé světové válce*. Zborník uzatvára príspevok *Mariána Gajdoša* o opciách medzi ČSR a ZSSR, *Optanti zo Zakarpatskej Ukrajiny na Slovensku v rokoch 1947 – 1948*.

Jakub Drábik

HOLEC, Roman: Coburgovci a Slovensko. Bratislava : Kalligram, 2010. 464 s. ISBN 978-80-8101-249-5

Začiatkom roka 2010 slovenské kníhkupectvá obohatila obšiahla monografická práca prof. PhDr. Romana Holeca, CSc., *Coburgovci a Slovensko*. Nie je to prvá kniha tohto autora o osobnostiach slovenských, resp. aj slovenských dejín. Kým si Roman Holec v knihe *Zabudnuté osudy* (2001) všimol v relatívne krátkych portrétoch desať osobností novodobých slovenských dejín, v tom počte už aj Ferdinanda Coburga, v knihe *Poslední Habsburgovci a Slovensko* (2001) siahol za osudmi panovníckej rodiny a pozrel sa na to, čo ju spájalo so Slovenskom, okrem toho, že Slovensko bolo súčasťou habsburskej monarchie. O päť rokov neskôr tento plodný autor a historik

v spoluautorstve s maďarskou historičkou Judit Pál ponúkol čitateľskej verejnosti knihu o osudoch grófa Emanuela Péchyho *Aristokrat v službách štátu* (2006).

Tento raz pripravil zaujímavé a podnetné čítanie o príbehoch rodiny Coburgovcov, ktorých život a činnosť boli so Slovenskom taktiež späté. Pravda, coburgovská rodina bola príliš rozkošatená na to, aby sa jej Roman Holec mohol venovať ako celku, a tak prirodzene sa jeho záujem sústredil na tých, ktorí mali bezprostredný vzťah s územím dnešného Slovenska. Urobil to v 17. kapitolách, ktoré vyzbrojil poznámkovým aparátom (škoda, že je uverejnený až na konci knihy), menným registrom a zaujímavou obrazovou prílohou. Ako autor sám konštatuje, vo svojom dlhodobom výskume sa podujal zmapovať osobnosti i rody, patriace k najvyššej šľachte, ktorú slovenská historiografia dlho ignorovala ako protinárodnú, a teda aj nehodnú nášho záujmu. Výskum Romana Holeca však priniesol zaujímavé zistenia, obzvlášť v prípade coburgovského rodu, keď sa ukázalo, že Coburgovci neboli len šľachtou, ktorá žila „z *mozoľov pracujúceho ľudu*“, ale naopak, že boli rodom, ktorý v ťažkých chvíľach hladomoru bol ochotný pomôcť a aj pomohol tým najbiednejším.

Ak niekto obľubuje príbehy a osudy známych ľudí svojej doby so všetkými spoločenskými a osobnými úspechmi a trápeniami, tak určite ho oslovia už prvé kapitoly knihy *Ako Coburgovci „dobyli“ Slovensko a európske tróny, Filip a Lujza – love story z červenej knižnice* a nasledujúce. Roman Holec v nich majstrovsky skíbil „veľké“ dejiny Európy s osudmi coburgovského rodu a ponúkol zaujímavé, až napínavé čítanie, ktoré je plné dramatických príbehov z prostredia najvyššej šľachty a jej prežívania búrlivých vojnových a revolučných rokov 20. storočia. Čitateľ sa však cez Holecove rozprávanie dostane až k bulharským dejinám druhej polovice 19. storočia a neskôr i začiatku 20. storočia, dozvie sa v zrozumiteľnej skratke o európskej politike, v ktorej miešalo karty nielen Rusko, habsburská monarchia, ale aj Nemecko a Anglicko, až sa dostane k Ferdinandovi Coburgovi, ktorý sa stal nástupcom nemeckého kniežaťa Alexandra von Battenberga na bulharskom tróne. Ten naň nastúpil po úspešnej rusko-tureckej vojne, v ktorej bolo Bulharsko oslobodené od tureckej nadvlády. V ďalších kapitolách knihy sa autor venoval činnosti Ferdinanda Coburga na bulharskom tróne i diplomatickým intrigám európskych veľmocí, ktoré Ferdinanda na novom poste s láskou a porozumením vôbec nevnímali. Ferdinand svojou vnútornou i zahraničnou politikou i napriek mnohým prekážkam dokázal stabilizovať Bulharsko a naštartovať veľké spoločenské, ekonomické a sociálne premeny. Roman Holec potom sústredil pozornosť na slovenský rozmer coburgovskej histórie. Začal však slovenským videním Bulharov, ktorých Slováci sledovali so sympatiami, najmä ich zápas o národnú slobodu spod tureckej okupácie. Ale ukázal aj to, ako sa menil ich pohľad na Bulharsko s neskorším vývojom na začiatku 20. storočia a s prvou i druhou balkánskou vojnou. 8. kapitola je vyhradená slovenskému pohľadu na samotného Ferdinanda Coburga. Roman Holec v nej ukazuje, že Ferdinand bol kriticky hodnotený a že si na ňom zgustol aj humoristický časopis Černokňažník, v ktorom mali Ferdinandove karikatúry vždy svoje miesto. Čo je nesporne zaujímavé, že Roman Holec okrem Ferdinanda slovenskému čitateľovi priblížil Slovákov, ktorí žili v Bulharsku a na Slovensko posielali správy, informácie o tom, čo sa v Bulharsku deje, ale aj o samotnom Ferdinandovi. Spomeňme aspoň Samuela Jaroslava Zacheja alebo podnikateľa Jozefa Capku. Potom sa autor posunul z Balkánu severnejšie a udomácnil na slovenskej pôde, kde sa rozpísal o coburgovských majetkoch na území Slovenska a podnikateľských aktivitách tohto rodu. Aj keď ide o kapitolu s charakterom hospodár-

ských dejín, v ktorej sa objavuje nepomerne viac číselných údajov ako v predchádzajúcich častiach, nie je to čítanie nudné, otravné a hodné len rýchleho prelistovania. Roman Holec sa aj tu prejavil ako majster slova a textu. Nakoniec, dal priestor aj osobným osudom Coburgovcov, ich aktivitám, ktoré neboli len hospodárskeho, podnikateľského charakteru, ale niesli v sebe obyčajný, a preto vždy zaujímavý ľudský rozmer, za ktorým s radosťou siahne ne jeden bulvárny publicista, aby ho vytrhol z historického kontextu, vyžmýkal z neho svoj kapitál a poberal sa za inou kauzou. Takéto spracovanie, pravda, čitateľ v Holecovom príbehu nenájde. Sú tu však príbehy a témy, ktoré sa dobre čítajú v skutočnom historickom kontexte, tak, ako ich má podať a ako ich aj podal dobrý historik.

Do historického rozprávania potom vstúpil Ferdinandov syn Boris a s ním opäť aj rozprávanie o veľkej európskej politike na prelome 19. a 20. storočia, a ďalej i medzi-vojnového obdobia.

Roman Holec v 12. kapitole *Ferdinandov exil a prvé kontakty s Československom* sa vrátil k Ferdinandovi Coburgovi, jeho abdikácii z trónu bulharského cára a jeho exilu v Nemecku. Tu opäť uviedol na scénu celý rad Slovákov, ktorí pôsobili v službách Ferdinanda Coburga. Čitateľ sa dozvie aj mnohé údaje o Ferdinandových kontaktoch s predstaviteľmi nacistického Nemecka, o jeho snahe získať svoje majetky v medzivojnovom Československu, o návštevách na Slovensku, o poľovačkách, ale aj skúmaní slovenskej prírody, o problémoch, s ktorými sa tento starnúci muž stretával. V nasledujúcich kapitolách autor sledoval osudy Ferdinanda v rokoch, ktoré sa už niesli v predvojnovej atmosfére, i v rokoch vojnových a povojnových, v ktorých Ferdinand nešetril záujem o svoje majetky na Slovensku. Aby bol informovaný, čo sa s nimi a na nich deje, obracal sa na svojho niekdajšieho chránenca a teraz už biskupa Michala Buzalku. Buzalka ho v listoch oboznamoval s aktuálnym stavom a prípadnými možnosťami, ako aspoň čosi zachrániť pre Jeho veličenstvo, no komunistický prevrat vo februári 1948 všetko zmenil. Nakoniec, v septembri 1948 zomrel Ferdinand Coburg a coburgovské majetky boli zoštátnené. Roman Holec v poslednej kapitole *Coburgovci na rázcestí* urobil akýsi epilóg za osudmi Coburgovcov a ich majetkov. Čo je zaujímavé, a určite nielen pre historika, opísal aj osudy ich rodinného archívu, jeho putovanie po Európe i zámorí, čím ponúkol potenciálnym záujemcom o Coburgovcov dobrý zdroj informácií, čo kde, ba aj ako hľadať.

Kniha *Coburgovci a Slovensko* približuje osudy predstaviteľov najvyššej šľachty v pomerne dlhom časovom rozpätí. No nie je to kniha len o nich, je to kniha o európskej politike, diplomacii, intrigách, vojnách, politických prevratoch – o všetkom, čo Európania, a teda aj Slováci, zažili v 19. a 20. storočí.

Peter Švorc

KRONIKA

*Socha učenca na priečeli v Hofburgu
(Österreichische National Bibliothek)
vo Viedni. Foto Peter Švorc*

Deň otvorených dverí na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Prešov 3. február 2010

Martin KLEMPAY

3. februára 2010 sa na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnilo podujatie s názvom Deň otvorených dverí. Druhá najstaršia filozofická fakulta sa otvorila všetkým záujemcom o štúdium z radov stredoškolských študentov z Prešovského, ale aj Košického kraja. Úvodné informácie pre zúčastnených prednieslo vo veľkej aule vedenie filozofickej fakulty: prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., dekan FF PU v Prešove, doc. PhDr. Zuzana Malinová, CSc., prodekanka FF PU v Prešove, a PhDr. Vladimír Dančišin, PhD., prodekan FF PU v Prešove.

Následne sa už študenti – záujemcovia o štúdium na prešovskej filozofickej fakulte rozdelili do jednotlivých miestností podľa záujmu o nimi zvolené študijné odbory. Jednotlivé inštitúty fakulty si pripravili prezentáciu svojich aktivít.

Inštitút histórie sa snažil osloviť budúcich študentov zaujímavou prezentáciou a bulletinom, na príprave ktorých sa autorsky podieľal *doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.*, zástupca riaditeľky Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Predstavil v nich inštitút ako jedno z najstarších a zakladajúcich pracovísk Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, zároveň však ako modernú vzdelávaco-vedeckú inštitúciu.

Prvá časť prezentácie bola zameraná na možnosť štúdia na inštitúte. Inštitút histórie patrí k najväčším pracoviskám filozofickej fakulty, počtom pedagogicko-vedeckých zamestnancov, aj počtom študentov vo všetkých formách štúdia. V súčasnosti ponúka štúdium v štyroch akreditovaných študijných odboroch: *učiteľstvo akademických predmetov – dejepis v kombinácii s iným predmetom, archívniectvo a pomocné vedy historické, religionistika (dejiny religii) a história* – bakalársky a magisterský stupeň štúdia. Zároveň ponúka možnosť rigorózneho pokračovania (PhDr. a PaedDr.). Vo dvoch akreditovaných formách doktorandského štúdia – slovenské dejiny a všeobecné dejiny – ponúka inštitút histórie možnosť získať titul PhD., a to v dennej aj externej forme. Renomovaní vedecko-pedagogickí pracovníci ponúkajú študentom svoje skúsenosti v oblasti vedeckej, pedagogickej a organizačnej. Inštitút histórie sa môže oprieť o 50-ročné skúsenosti z organizácie vedeckých podujatí najrôznejšieho charakteru – od medzinárodných konferencií, prednášok, seminárov až po besedy.

Druhou časťou prezentácie bolo fotografické priblíženie života Inštitútu histórie FF PU v Prešove v jeho najrôznejších podobách. S veľkým záujmom sa stretli fotografie zo špecifických akcií, organizovaných inštitútom: historických exkurzií, či archeologických vykopávkov na Slovensku aj v zahraničí. Zaujímavý bol prezentovaný aj študentský život v škole aj mimo nej.

V závere stretnutia sa rozprúdila živá debata medzi prítomnými členmi inštitútu a záujemcami o štúdium z radov stredoškolských študentov. Študenti kládli rôzne otázky na štúdium, ale zaujímali ich aj mimoškolské aktivity, možnosti ubytovania a akcie pre vysokoškolských študentov.

Takéto stretnutia pomáhajú spropagovať náš inštitút v povedomí širokej verejnosti a sú zároveň výbornou príležitosťou na prvý kontakt so záujemcami o štúdium jednej z najvznešenejších vied – histórie.

INŠTITÚT HISTÓRIE

Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Ponúkame:

- možnosť výberu zo štyroch akreditovaných študijných programov v bakalárskom a magisterskom stupni:
 1. história
 2. učiteľstvo akademických predmetov dejepis v kombinácii s druhým vybraným predmetom
 3. archívniectvo
 4. religionistika (v špecializácii dejiny religii)
- dva akreditované študijné programy v doktorandskom stupni štúdia (PhD.) – slovenské dejiny a všeobecné dejiny v dennej i externej forme (bezplatne)
- pre absolventov magisterského štúdia možnosť pokračovať vo vzdelávaní formou rigorózneho pokračovania (PhDr., PaedDr.)
- náročných a skúsených pedagógov, ktorí sú uznávanými odborníkmi vo svojom odbore
- možnosť špecializovať sa a začať vedecky pracovať už počas štúdia
- participáciu na zaujímavých odborných či spoločenských aktivitách v spolupráci s našimi domácimi a zahraničnými partnermi (odborné exkurzie, zahraničné študijné pobyty, archeologický výskum, vedecké podujatia, plesy atď.)
- skúsenosti a renomé založené na 50-ročnej tradícii vo vedecko-výskumnej, pedagogickej a organizačnej oblasti

TVOJA SPRÁVNA VOĽBA!

www.unipo.sk/774

history@unipo.sk

**ERASMUS mobility na Inštitúte histórie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.
Prednášky Mgr. Kateřiny Lozoviukovej, PhD.
z Katedry historie Přírodovědně-humanitní
a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci
Prešov 22. – 25. marec 2010**

Peter KOVAL

V prvý jarný týždeň v dňoch 22. – 25. marca 2010 bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove poctený návštevou kolegyne historičky Mgr. Kateřiny Lozoviukovej, PhD. z Katedry historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Jej návšteva sa realizovala vďaka platnej bilaterálnej zmluve podpísanej medzi univerzitami v Prešove a Liberci v rámci programu Erasmus.

Svoj pobyt kolegyňa z Liberca zamerala na prehĺbenie vzájomných kontaktov medzi oboma pracoviskami, hľadanie možností participácie na vzájomných projektoch v budúcnosti a predloženie svojej výskumnej činnosti vo forme prednáškového cyklu pre študentov odboru história.

Prvou témou jej prezentácie bola problematika nemecky hovoriaceho obyvateľstva v Československu po druhej svetovej vojne. V prednáške *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po druhé světové válce (divoký odsun, organizovaný odsun, dodatečný odsun, potrestání zločinnů nacionálního socialismu, antifašisté etc.)* upriamila svoju pozornosť hlavne na odsun toho obyvateľstva za hranice obnoveného československého štátu, ktorý mal trojaký charakter. Dr. Lozoviukova podrobnejšie popísala tieto jednotlivé etapy. V prvej fáze išlo o tzv. divoký odsun. Ten neskôr nadobudol organizovaný charakter, po ktorom nasledoval dodatočný odsun.

V druhom okruhu prednáškového cyklu nazvaného *Retribuce na území českých zemí v evropském kontextu (mimořádné lidové soudy, Národní soud, Trestní a nalézací komise)* bol študentom a kolegom z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove podaný zaujímavý výklad otázky retribúcií (mimoriadnych ľudových súdov, Národného súdu a Trestných komisií). Tie posudzovali a vynášali rozsudky nad činní vykonanými v období tzv. ohrozenia bezpečnosti republiky, t. j. od mája 1938 do konca roku 1946.

Podobný druh mobilitných pobytov našich kolegov zo zahraničia musíme hodnotiť len pozitívne, nakoľko napomáha k vylepšeniu kreditu Inštitútu histórie z hľadiska jeho internacionalizácie a k zväčšeniu rozhľadu pedagógov a študentov o vedecko-výskumnom zameraní jednotlivých pracovísk na jednotlivých historických pracoviskách v zahraničí.

Odborný seminár Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Prešova Prešov 23. marec 2010

Patrik DERFIŇÁK

Medzi pracoviská, s ktorými Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove dlhodobo intenzívne spolupracuje, možno zaradiť Štátnu vedeckú knižnicu v Prešove. Už tradične sa vysokoškolskí pedagógovia podieľajú napríklad na odborných podujatiach, ktoré v rámci Týždňa slovenských knižníc pripravujú jej pracovníci. Aj v tomto, už v poradí jedenástom ročníku populárnej celoslovenskej akcie, bola umožnená účasť viacerým pracovníkom Inštitútu histórie. Išlo predovšetkým o možnosť vystúpiť so svojimi príspevkami v rámci odborného seminára s názvom *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách Prešova*. Podujatie sa uskutočnilo 23. marca 2010 v priestoroch Oddelenia knižnično-informačných služieb Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Zúčastnili sa ho, okrem ďalších referujúcich, aj štyria pracovníci Inštitútu histórie FF PU – Mgr. Marcela Domenová, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD. a PaedDr. Patrik Derfiňák.

Seminár, ktorý sa tešil značnému záujmu verejnosti, slávnostným príhovorom otvorila riaditeľka prešovskej Štátnej vedeckej knižnice Mgr. Valéria Zavadská. Súčasne uviedla aj jednotlivých prednášajúcich a ich úvodné príspevky. Následne, v približne chronologickom poradí, vystupovali so svojimi príspevkami pozvaní hostia.

Ako prvá vystúpila *Mgr. Marcela Domenová, PhD.*, ktorá sa venovala téme *Kódexy zo 14. storočia ako súčasť fondu historickej Kolegiálnej knižnice v Prešove*. Okrem informácií o viacerých unikátoch nachádzajúcich sa v tejto zbierke záujemcom o uvedenú problematiku predstavila okrem iného napríklad materiály, na ktoré sa písalo v stredoveku.

Zľava: PaedDr. Patrik Derfiňák, PhDr. Darina Petranská, Mgr. Martina Snaková, PhD., PhDr. Jozef Šelepec a moderátorka podujatia Mgr. Valéria Zavadská – riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Foto Peter Koval'

Auditórium. Foto Peter Koval'

Z rozsiahlej kolekcie zachovaných diel v prešovských historických knižniciach predstavil napríklad *PhDr. Jozef Šelepec* pozoruhodný *Prešovský spevník duchovných piesní z prelomu 18. a 19. storočia*.

Bohatú činnosť kultúrnych spolkov a združení, pôsobiacich v metropole Šariša v priebehu prvej polovice 20. storočia, dokumentoval *PhDr. Peter Koval', PhD.* Na príklade jedného z nich, vo svojom príspevku *Stanovy a činnosť Spolku A. V. Duchnoviča v Prešove*, prezentoval jeho vznik a činnosť. Spolok podobne ako mnohé ďalšie v tomto priestore, aj keď striedal úspešnejšie a menej úspešné obdobia, dokresľuje pestrú konfesionálnu a etnickú skladbu tohto regiónu.

PhDr. Ján Džujko, PhD. vystúpil so zaujímavou témou, prezentoval príspevok s názvom *Slovenská kresťanská tlač vychádzajúca v Prešove v rokoch 1918 – 1938*. Čerpal pritom z bohatej tradície miestnej periodickej a neperiodickej tlače. Napriek tomu, že počet výlučne kresťanských titulov tu v sledovanom období nebol veľký, stávajú sa dôležitým prameňom pre ďalší výskum regionálnych dejín.

S príspevkom *Vojtech Wick a jeho miesto v dejinách Prešova* vystúpil *PaedDr. Patrik Derfiňák*. Aspoň v krátkosti sa vo vymedzenom čase usiloval prezentovať pôsobenie významného regionálneho historika, učiteľa a kňaza v samotnom Prešove. Napriek tomu, že ide o obdobie viac ako dvoch desaťročí, doteraz mu nebola v odborných prácach venovaná významnejšia pozornosť.

V záverečnom, pomerne obsiahlom bloku predstavila *PhDr. Dagmar Petranská* významnú barokovú pamiatku Prešova, tunajšiu Kalváriu. Prostredníctvom množstva ukážok prítomným názorne načrtla jej postupné premeny najmä v období 20. storočia.

Celé podujatie prebiehalo už tradične vo veľmi príjemnej pracovnej atmosfére. Veríme preto, že aj v nasledujúcich rokoch dokážu udržať jeho organizátori dosiahnutú, veľmi solidnú úroveň.

Historia – magistra vitae. Dejepisná olympiáda – krajské kolo Prešov 23. máj 2010

Martin KLEMPAY – Lucia MARCINKOVÁ

Len národ, ktorý si ctí dejiny, dokáže napredovať a vyvarovať sa chýb, ktorých sa dopustili jeho predkovia. S potešením preto treba prijať fakt, že sa v minulom školskom roku konečne podarilo na celoštátnej úrovni zorganizovať *Dejepisnú olympiádu* a zapojiť tak dejepis do rodiny predmetov, ktoré majú svoju oficiálnu, štátom garantovanú vedomostnú súťaž. Začiatky býva jú skromné a v žiadnom prípade sa nemôžeme prirovnávať k olympiádám s niekoľkodesaťročnou tradíciou (matematická – 59. ročník, fyzikálna – 51. ročník, či chemická – 46. ročník), treba však oceniť, že sa po dlhých rokoch diskusií vôbec začalo.

Hlavným poslaním Dejepisnej olympiády je prehlbovať, rozširovať a upevňovať vedomosti z dejín, prispievať k vyhľadávaniu talentovaných žiakov s hlbším záujmom o dejiny, vzbudzovať záujem a pestovať u žiakov kladný vzťah k histórii s dôrazom na dejiny Slovenska a zároveň umožniť učiteľom

Zľava doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. a Mgr. František Novotný – členovia poroty Dejepisnej olympiády v sekcii stredných škôl pri vyhodnocovaní testov.

Foto Juraj Kredátus

Účastníci krajského kola Dejepisnej olympiády. Foto Juraj Kredátus

spätne využívať poznatky získané na súťaži pre skvalitnenie výchovnovzdelávacieho procesu. Dejepisná olympiáda je dobrovoľnou súťažou jednotlivcov a je určená žiakom 6. až 9. ročníka základných škôl, prímý až kvarty osemročných gymnázií, žiakom 1. až 4. ročníka stredných škôl a žiakom kvinty až oktávy osemročných gymnázií. Súťaž sa usporadúva každoročne a člení sa podľa kategórií a súťažných kôl.

V stredných školách sa súťaží v dvoch kategóriách:

- kategória A – pre žiakov, ktorí napíšu samostatnú prácu na ľubovoľnú tému z regionálnej histórie;
- kategória B – pre žiakov, ktorí napíšu samostatnú prácu na tému každoročne určenú Slovenskou komisiou Dejepisnej olympiády.

Študenti pri riešení testu. Foto Juraj Kredátus

V základných školách a na prvom stupni osemročných gymnázií sú tieto kategórie:

- kategória C pre žiakov 9. ročníka základných škôl a kvarty osemročných gymnázií;
- kategória D pre žiakov 8. ročníka základných škôl a tercie osemročných gymnázií;
- kategória E pre žiakov 7. ročníka základných škôl a sekundy osemročných gymnázií;
- kategória F pre žiakov 6. ročníka základných škôl a prímý osemročných gymnázií.

V kategóriách A a B sa súťaží v troch kolách (školské, krajské, celoštátne). Vo všetkých kolách sa súťaží písomnou a ústnou formou (vypracovaním testových úloh a obhajobou samostatnej písomnej práce). V kategóriách C, D sa súťaží v štyroch kolách (školské, okresné, krajské, celoštátne), v kategórii E v troch kolách (školské, okresné, krajské) a v kategórii F v dvoch kolách (školské, okresné). V kategóriách C, D, E, F sa súťaží iba písomnou formou (vypracovaním testových úloh). Odborným garantom súťaže je Historický ústav Slovenskej akadémie vied.

V Prešovskom kraji na Dejepisnej olympiáde úzko spolupracujú odborníci zo všetkých typov škôl. Predsedom krajskej komisie Dejepisnej olympiády je *PhDr. Marián Damankoš*, riaditeľ Evanjelického kolegiálneho gymnázia v Prešove. Členmi sekcie stredných škôl sú *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.* (Inštitút histórie Filozofickej fakulty

Prešovskej univerzity v Prešove), *Mgr. Juraj Kredátus, PhD.* (riaditeľ Súkromnej obchodnej akadémie v Prešove), *Mgr. František Novotný* a *Mgr. Lucia Marcinková* (Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove). Sekciu základných škôl vedie *PaedDr. Anna Vizdalová* (ZŠ Šrobárova, Prešov), ďalšími členmi sú *PaedDr. Dagmar Girmalová* (ZŠ Májové nám., Prešov), *Mgr. Martin Klempay* (Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove) a *Mgr. Maroš Melichárek* (Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove).

Už po druhýkrát sa v školskom roku 2009/2010 uskutočnilo v Prešove krajské kolo Dejepisnej olympiády. Dňa 23. marca 2010 si zmerali sily víťazi okresných kôl v kategóriách ZŠ a SŠ. Krajské kolo pre základné školy hostila ZŠ na Šrobárovej ulici v Prešove. Potešujúci je rast počtu súťažiacich. V kategórii C sa zúčastnilo 18, v kategórii D 22 a v kategórii E 19 žiakov. Víťazstvo si v kategórii C odniesol Gerhart Julián zo ZŠ Šrobárova, Prešov, v kategórii D Zibura Jakub zo ZŠ Prostějovská, Prešov a v kategórii E bola najlepšou Semanová Soňa zo ZŠ Šrobárova, Prešov.

Krajské kolo Dejepisnej olympiády pre stredné školy sa uskutočnilo v priestoroch Metodického centra v Prešove, ktorého organizátorom bola Súkromná obchodná akadémia v Prešove. Tohto roku sa krajského kola olympiády pre SŠ zúčastnilo 20 študentov z 13 stredných škôl.

Krajské kolo Dejepisnej olympiády už tradične pozostávalo z dvoch častí. Prvá, písomná časť začala o 9. hodine, kedy účastníci olympiády začali vypracovávať testové úlohy. Na vypracovanie testu, ktorý pozostával z 20 otázok, mali študenti 60 minút. Úlohy boli svojím charakterom zamerané na overenie vedomostí študentov v zmysle platných učebných osnov dejepisu na gymnáziách. Vyžadovali si nielen všeobecný prehľad, ale aj dobrú orientáciu účastníkov vo všeobecných ako aj slovenských dejinách. Následne po ukončení písomnej časti boli odbornou komisiou vyhodnotené testy jednotlivých účastníkov a nasledovala ďalšia časť krajského kola olympiády. Druhá, ústna časť Dejepisnej olympiády pozostávala z obhajoby písomnej práce študenta. Študenti majú možnosť zvoliť si tému svojej práce z dvoch kategórií. Do kategórie A sa radia práce na ľubovoľnú tému z histórie regiónu. Študenti majú prostredníctvom písomnej práce priblížiť konkrétnu historickú udalosť, respektíve osobnosť. Tému prác, ktoré patria do kategórie B, určuje každoročne Slovenská komisia Dejepisnej olympiády. Tohto roku sa témou kategórie B stali príbehy objavov a ich vynálezcov; neznámi známi Slováci na poli vedy, vynálezov, objavov, reforiem.

Zľava traja vyhodnocovaní študenti, nasledujú členovia poroty Dejepisnej olympiády v sekcii stredných škôl Mgr. Lucia Marcinková, doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. a PhDr. Marián Damančoš - predseda krajskej komisie Dejepisnej olympiády. Foto Juraj Kredátus

Samotná obhajoba písomnej práce pozostávala z prezentácie práce študenta, pričom väčšina študentov využila možnosť prezentovať svoju prácu s využitím IKT (prostredníctvom PowerPointovej prezentácie), a následnej diskusie. Obhajoba prebiehala pred odbornou komisiou. Pri posudzovaní písomných prác účastníkov Dejepisnej olympiády upriamila odborná komisia svoju pozornosť popri formálnej stránke predovšetkým na obsahovú náplň práce. V tejto súvislosti sa hodnotila aktuálnosť zvolenej témy; jasnosť stanovenia a formulácie cieľa práce, jeho súlad s predloženým textom; adekvátnosť zvolenej štruktúry práce; vhodnosť zvolených metodických postupov; hĺbka a kvalita teoretických poznatkov účastníkov. Ďalším stanoveným kritériom bola práca s odbornou literatúrou. V tejto súvislosti hodnotila odborná komisia množstvo použitého pramenného materiálu, odbornej literatúry, či internetových zdrojov; prácu s domácou odbornou monografickou a časopiseckou literatúrou, či správnosť a etiku citovania bibliografických údajov.

V kategórii A súťažilo 16 študentov, prevažne z gymnázií. Prvé miesto v silnej konkurencii a účasť na celoslovenskom kole Dejepisnej olympiády získala *Zuzana Andrejčáková* z Gymnázia bl. Petra Pavla Gojdiča v Prešove, ktorá sa v práci *Holokaust vo vybraných sídlach okresu Vranov nad Topľou* venovala riešeniu židovskej otázky počas 2. svetovej vojny a postojom miestneho obyvateľstva k deportácii židovského obyvateľstva. Na druhom mieste sa umiestnil študent Gymnázia L. Stockela v Bardejove *Oliver Zajac*, ktorý vo svojej práci *Charakteristika hospodárskych, národnostných a konfesných pomerov v Bardejove v druhej polovici 17. storočia a ich dosah na ďalší vývoj mesta* priblížil dejiny svojho rodného mesta. Tretie miesto obsadila študentka gymnázia v Snine Daniela Lojanová, ktorej práca bola venovaná holandskému podnikateľovi *Jozefovi Rhollovi*, ktorý založil v Snine začiatkom 19. storočia prvú zlievareň.

V kategórii B súťažili 4 študenti. Z prvého miesta do celoslovenského kola postúpil Daniel Viglaš z Gymnázia L. Stockela v Bardejove, ktorý vo svojej práci *Jozef Murgaš* predstavil najväčšie vynálezy tohto slovenského vedca pôsobiaceho v USA. Druhé miesto získala Daniela Kristeková, študentka Gymnázia J. Francisciho-Rimavského v Levoči, s prácou nazvanou *Univerzitný profesor MUDr. Vojtech Alexander*, ktorá predstavila priekopníka medicíny v oblasti röntgenológie. Tretie miesto obsadil Jozef Fertaľ, študent SŠ Juraja Henischa v Bardejove, so svojou prácou *Otec a synovia Hellovci*.

Druhý ročník opätovne potvrdil narastajúci záujem žiakov základných škôl, stredoškôľakov, ale aj učiteľov nielen o dejepis ako spoločenskovedný predmet, ale aj o dejiny ich regiónu. V porovnaní s prvým ročníkom sa nielen zvýšil počet účastníkov Dejepisnej olympiády, ale vzrástla aj úroveň prezentovaných prác. Mnohé z nich boli po formálnej, ale najmä obsahovej stránke vysoko odborne spracované. Účastníci krajského kola potvrdili, že ciele Dejepisnej olympiády našli úrodnú pôdu na základných a stredných školách Prešovského kraja a ostáva len dúfať, že nastolený trend bude pokračovať aj naďalej.

České, slovenské a československé dějiny 20. století V. Konferencia mladých historikov v Hradci Králové Hradec Králové 23. – 24. marec 2010

Martin ĎURIŠIN

V krásnom českom historickom meste na sútoku riek Labe a Svitavy, v Hradci Králové, sa počas prvých jarných snežných dní 23. a 24. marca 2010 konal už jubilejný 5. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie mladých vedeckých pracovníkov – historikov – s názvom: *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Konferenciu tradične poriadal Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové.

*Historické centrum mesta Hradec Králové.
Foto Martin Ďurišin*

Konferenciu otvoril usporiadateľ *PhDr. Jan Mervart, Ph.D.* privítaním účastníkov i vedenia Filozofickej fakulty reprezentovanom dekanom *Mgr. Petrom Grulichom, Ph.D.*, ktorý následným krátkym príhovorom prejavil radosť nad tým, že konferencia sa stala tradíciou v mladej generácii historikov z Čiech i Slovenska, príp. Poľska. Po ňom usporiadateľ dal slovo *doc. PhDr. Vladimírovi Goněcovi, CSc.* z Historického ústavu Filozofickej fakulty Masarykovy univerzity v Brně, ktorý apeloval na referentov, aby nikdy nepoľavili v prísnej vedeckosti svojej práce a do budúcnosti uvažovali aj o medzinárodnom kolektívnom výskume minimálne v stredo európskych súvislostiach.

Konferenčné rokovania prebiehali dopoludnia v dvoch sekciách – *Hospodárske dějiny* a *Politické dějiny*. Sekciu *Politické dějiny*, ktorú moderoval *Richard Pavlovič*, otvoril *Martin Ďurišin* z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove príspevkom *Štátoprávny charakter Slovenskej republiky rád 1919*, v ktorom poukázal

Zľava PhDr. Jan Mervart, Ph.D., Mgr. Petr Grulich, Ph.D., doc. PhDr. Vladimír Goněc, CSc. prihovormi otvárajú konferenciu. Foto Martin Ďurišin

na nejednoznačnosť doterajších interpretácií štátoprávneho postavenia tohto krátkotrvalého štátneho útvaru a ponúkol východiská z tohto stavu. *Velitelský sbor německého potlačovacího aparátu v Protektorátu Čechy a Morava* bol názov referátu Jana Vajskebra z Památníka Terežín, Ústavu pro studium totalitních režimů, ktorý auditórium fundovane zasvätil do štruktúr a pôsobnosti vo verejnosti málo známej organizácie. Nasledovala domáca historička z Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, ktorá veľmi zaujímavým príspevkom *Zločin udavačství před mimořádnými lidovými soudmi* nesmierne zaujala auditórium, keď štatistické ukazovatele zločinov udavačstva prekryla životnými osudmi konkrétnych ľudí. Slovenský kolega *Ondrej Podolec* z Ústavu pamäti národa svojou historicko-právnou sondou oboznámil prítomnú historickú obec s témou, ktorú nazval *Poslanci Slovenského snemu očami povojnového retribučného súdництва*. Ďalším zaujímavým príspevkom na konferencii bol referát mladého domáceho historika *Michala Strobacha* nazvaný *Druhá emigrace příslušníků R.A.F.*, ktorý bol spestrený veľmi zaujímavým a dokonca miestami i vtipným videosvedectvom jedného z pilotov. Bravúrny referujúci z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky *Zdeněk Doskočil* aj tento ročník konferencie nesklamal, a to nielen obsahom a spôsobom prednesu referátu, ale aj jeho názvom, za ktorý si tradične vybral citát „*Železná opona musí zmiznúť.*“ *Okolnosti návratu Gustáva Husáka do politického života v březnu 1968*. Dopoludňajší blok konferencie v sekcii *Politické dějiny* uzavrel Lukáš Cvrček z Ústavu pro studium totalitních režimů predstavením *Oběti potlačení protikupačních protestů v Praze v srpnu 1969*. Následná diskusia obrátila pozornosť najmä na komparáciu povojnového ľudového súdництва na Slovensku a v Čechách.

Popoludňajšia činnosť konferencie pokračovala rokovaniami v dvoch sekciách *Historiografie a teorie historické vědy* a sekciou *Kulturní dějiny*. V prvej z nich odznelo šesť (oproti siedmim plánovaným) referátov a moderoval ju *Jan Vajskebr*. *Vítězslav Sommer* z Ústavu pro studium totalitních režimů, Praha v referáte s názvom *Stranická historiografie a první fáze destalinizace v Československu* predstavil prvé pokusy marxistickej historiografie o kritickú sebareflexiu v duchu celospoločenského procesu destalinizácie. *Percepcia Maďarska (a jej historiografie) na stránkach Historického časopisu Slovenskej akadémie vied v 50. rokoch 20. storočia* bola téma referátu *Jána Jakubíka* z Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Referát *K otázke „marxistickosti“ historiografie v socialistických diktatúrach* smeroval referát *Adama Hudeka* z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave. *Dalibor Krčmář* z Památníku Terežín v zaujímavom príspevku s názornými ukázkami predstavil *Periodické zpravodajství vedoucího úseku SD v Praze – forma, obsah a věrohodnost*. *Lubomírom Novotným* mala zastúpenie na konferencii aj Vědecká knihovna v Olomouci. V príspevku s názvom *Projekt Digimon aneb reformátování novin a historici moderních dějin* sa však venoval Karlovi Johannovi Kautskému. Popoludňajší blok a prvý deň konferencie uzavrel riaditeľ Štátneho archívu v Prešove, pobočka Svidník *Richard Pavlovič* príspevkom, v ktorom sa zamyslel, či sú archívy spoločnosťou a štátom vnímané ako *Kulturne inštitúcie alebo sklady starého papiera?* Teda poukázal na *Okresné archívy na severovýchodnom Slovensku 1944 – 1989* a ich osudy. Diskusia k tomuto bloku sa niesla v znamení hodnotenia marxistickej historiografie a otázky posúdenia relevantnosti slovenskej marxistickej historiografickej samostatnosti.

Spoločenské posedenie o 19.00 hodine organizované usporiadateľom znamenalo, okrem milého hosťiteľského gesta, možnosť nadviazať neformálne kontakty, kolegiálne

i osobné priateľstvá, či prípadne dopovedať, resp. rozvinúť debatu na spoločné témy. Druhý deň konferencie prebiehal opäť rokovaniami v dvoch sekciách – *Sociální dějiny a Československo v evropských souvislostech*.

V prvej z menovaných sa dopoludnia referátmi predstavili štyria slovenskí historici (z piatich referujúcich). Išlo o troch členov Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici: *Alicu Kurhajcovú* s referátom *Oslavy – symbolické obsadenie verejného priestoru v stredoslovenských mestách (1900 – 1914)*;

Stojaci vľavo PhDr. Martin Ďurišin počas vystúpenia na konferencii; sediaci vpravo moderátor sekcie politických dejín PhDr. Richard Pavlovič. Foto Peter Račko

Mirona Breznoščáka s príspevkom *Česi versus Maďari – problémy budovania štátnej správy a postoj Slovákov k vzniku ČSR vo vybraných mestách na strednom Slovensku* a *Petra Račka*, predmetom príspevku ktorého bola *Evanjelická a. v. skautská mládež na Slovensku v I. ČSR*. Referát *Jehovovi svedkovia v Slovenskej republike (1939 – 1945)* predniesol predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa *Ivan A. Petranský*. Jediným českým zástupcom v dopoludňajšej časti tejto sekcie bol *Jiří Nedvěd* z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy v Praze so zaujímavým príspevkom *Pokus o profil československého interbrigadisty*.

V poobedňajšom priebehu konferencie v sekcii *Československo v evropských souvislostech II.* sa predstavili *Milan Sovilj* z Filozofickej fakulty Univerzity Karlovy v Praze témou *Jugoslávské ohlasy na události v Československu v letech 1938 – 1939*, *Martin Hromek* z Filozofickej fakulty Masarykovy univerzity v Brně referátom *Role zastupitelských úřadů v kulturní výměně mezi Československem a ve Francii v letech 1960 – 1969*; *Jiří Štěpán* z domáceho pracoviska príspevkom *Norsko jako cíl československého exilu po roce 1948* a poľský zástupca *Paweł Ukielski* z Múzea Varšavského povstania (Muzeum Powstania Warszawskiego) analyzoval *Rozdelenie Československa (Podzial Czechosłowacji – ujęcie syntetyczne)*.

Slávnostným zakončením a spoločným obedom sa skončil program vydareného piateho ročníka prestížnej medzinárodnej vedeckej konferencie mladých historikov *České, slovenské a československé dějiny 20. století* v Hradci Králové. Aj tento rok ukázal, že základná myšlienka konferencie – možnosť prezentácie výsledkov historického výskumu a objavovanie možností širšej kooperácie – nachádza stále väčší ohlas v mladej historickej obci. Podobných podujatí by v našich zemepisných šírkach mohlo byť viac.

S Erasmusom v Liberci. Študijný pobyt na Katedre historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci Liberec 29. marec – 2. apríl 2010

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Program Erasmus umožňuje vysokoškolským učiteľom zúčastňovať sa na krátkodobých pobytoch na partnerských univerzitách v krajinách Európskej únie. Učiteľské mobility sa uskutočňujú na základe bilaterálnych dohôd medzi partnerskými univerzitami. Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove takto spolupracuje s univerzitami v Rzeszowe, Krakowe, Debrecíne, Užhorode a úspešne sa začala rozvíjať aj spolupráca s Katedrou historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Prvé kroky vo vzájomnej spolupráci urobili kolegyně z Liberca PhDr. Miloslava Melanová a Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD., ktoré v rámci výmenných pobytov navštívili v minulom roku a v marci tohto roku náš inštitút a zároveň sa prezentovali prednáškami. Z IH študijný pobyt na katedre histórie v Liberci koncom marca a začiatkom apríla 2010 absolvovala autorka tohto príspevku. So svojimi dojmami a získanými skúsenosťami z tohto pobytu by som sa chcela aspoň čiastočne podeliť s čitateľmi časopisu Dejiny a vzbudiť najmä u študentov záujem o študijné pobyty v rámci programu Erasmus na tejto fakulte.

Metropola Libereckého kraja – Liberec leží v krásnom náručí hôr a je prirodzeným administratívnym, vzdelanostným, kultúrnym a ekonomickým centrom českého severu. Najväčší rozkvet zaznamenalo mesto v polovici 19. storočia, keď sa počtom oby-

*Z hora: Mestská radnica v Liberci, Divadlo F. X. Šaldy v Liberci, Severočeské múzeum v Liberci.
Foto Nadežda Jurčišinová*

vateľov a hospodárskym významom zaradilo medzi českými mestami na druhé miesto za Prahu. V 20. storočí sa stalo známym nielen textilnými a strojárskymi podnikmi, ale aj ako centrum obchodu s českým sklom. Dnešný Liberec je mestom rozvinutej kultúry, mestom troch divadiel, dvoch výnimočných záhrad – zoologickej a botanickej – a mnohých ďalších kultúrnych zariadení. Spomedzi nich spomeniem aspoň Liberecký zámok zo 16. storočia, ktorý sa stal od druhej polovice 20. storočia vyhlásenou vzorkovnicou skla českých sklární, tisíckami exponátov patrí k najväčším na svete. V historickej budove z konca 19. storočia sídli Severočeské múzeum, ktoré popri miestnej histórii a prírodovednej expozícii predstavuje ukážky umeleckých remesiel od staroveku do polovice 20. storočia, predovšetkým zo sklárstva a textilnej výroby. Počas mojej návštevy ponúkalo múzeum návštevníkom nádherné zbierky francúzskych gobelínov zo 16. až 18. storočia a putovnú výstavu z egyptskej kultúry pod názvom Ženy v povodí Nílu. Oblastná galéria v Liberci sústreďuje kolekcie obrazov holandských maliarov 16. až 18. storočia, francúzskych krajinkárov 19. storočia, nemecké a rakúske maliarstvo 19. storočia a diela českých výtvarníkov 20. storočia. Dominantou centra mesta je mestská radnica a Divadlo Františka Xavera Šaldu, ktoré projektovali viedenský architekti F. Feller a Hermann Helmer a verejnosti bolo odovzdané v roku 1883. V súčasnosti sa v ňom striedajú súbory činohry, opery a baletu. Pýchou Liberca ako univerzitného mesta je moderná a priestranná budova krajskej vedeckej knižnice – Stavba zmierenia, ktorá bola vybudovaná na mieste nacistami vypálenej židovskej synagógy. V blízkosti knižnice sa nachádza sídlo spomínanej katedry,¹ ktorá po ustanovení v roku 1991 niesla názov katedra dejepisu a pripravovala učiteľov dejepisu pre 2. stupeň základných škôl. Od roku 2006 katedra garantuje aj bakalársky program kultúrohistorické a muzeologické štúdium, pripravuje odborníkov pre najrôznejšie typy historických pracovísk i štátnu správu. Na tento program môžu nadviazať študenti v magisterskom štúdiu odborom história.

Katedra, ktorú v súčasnosti vedie PhDr. Milan Svoboda, PhD., pripisuje veľký význam skúmaniu regionálnych dejín, ktoré realizuje v úzkej spolupráci s regionálnymi odbornými pracoviskami. Výsledkom spolupráce katedry so Štátnym archívom v Liberci a Jablonci nad Nisou a s Krajskou vedeckou knižnicou v Liberci je vydávanie zborníka *Fontes Nissae – Regionálny historický zborník*, pravidelne od roku 2000. Jeho hlavnou náplňou sú štúdie a príspevky z oblasti regionálnej histórie, ale aj správy o činnosti jednotlivých inštitúcií regiónu a o literatúre.

Aj vo vzťahu k študentom venuje katedra zvláštnu pozornosť regionálnym dejinám, prejavom čoho je zaradenie predmetu regionálne dejiny ako povinného. Súčasťou vyučovacieho procesu sú jednodenné exkurzie po meste a okolí a niekoľkodenné (päťdňové) exkurzie do Prahy, Litoměříc, Terezínskej väznice a pod., pričom sú upriamené na politické dejiny a dejiny umenia. V rámci historických seminárov sa študenti 2. a 3. roční-

1 Dejiny Katedry histórie sa začali písať v roku 1991, kým minulosť Technickej univerzity v Liberci sa datuje rokom 1953 kedy bola založená ako vysoká škola strojnícka, v roku 1960 k nej pribudla druhá Fakulta textilná a o 30 rokov neskôr v roku 1990 bola na Technickej univerzite založená Fakulta pedagogická. Od roku 1992 je súčasťou Technickej univerzity Hospodárska fakulta, od roku 1994 Fakulta architektúry a v roku 1995 sa k nim zaradila Fakulta mechatroniky a medziodborových inžinierskych štúdií. Od roku 1994 pôsobí ako rektorátny ústav na Technickej univerzite Centrum ďalšieho vzdelávania.

ka podieľajú na projekte Topograficko-historický popis Liberca. V jeho rámci zvyčajne upriamia pozornosť na určitý historický objekt, ktorý po rozdelení úloh medzi študentov je dôkladne a detailne spracovaný a dokumentovaný. Rovnako medzi témami v študentskej vedeckej činnosti má svoje stále miesto regionálna problematika. Študentská vedecká konferencia sa završuje celoštátnou študentskou vedeckou súťažou v histórii.

Program mobility učiteľa na hosťovskej inštitúcii spočíva najmä v realizácii prednášok, ktoré tvoria integrálnu súčasť študijného programu prijímajúcej inštitúcie. Moje prednášky sa uskutočnili v rámci predmetu z českých dejín 19. a začiatku 20. storočia, ktoré mi dala k dispozícii kolegyňa PhDr. Miloslava Melanová, zároveň starostlivá a veľmi srdečná sprievodkyňa po Liberci. Aj keď liberecká katedra histórie sa venuje zvlášť otázkam česko-nemeckých vzťahov, vzhľadom na minulosť, svoje miesto tu má aj problematika česko-slovenských vzťahov, ktorým som sa venovala z viacerých hľadísk vo svojich prednáškach. V úsilí prekonať prípadné jazykové problémy (i keď som pre blízkosť oboch to nepredpokladala, že by boli, čo sa aj potvrdilo) som si pripravila bohatšiu obrazovú prezentáciu k vzniku a významu slovakofilského hnutia v Čechách koncom 70. a v 80. rokoch 19. storočia, k vzniku a činnosti slovakofilského spolku Československá jednota v Prahe, ktorý bol hlavným organizátorom česko-slovenskej spolupráce pred prvou svetovou vojnou. Pozornosť som venovala česko-slovenským poradám pred prvou svetovou vojnou konaným v moravskom kúpeľnom mestečku Luhačovice. Priestor venovaný diskusii bol zväčša upriamený na bližšie objasnenie postavenia slovenského národa v Uhorsku koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Študentom z odborov učiteľstvo v kombinácii muzeológia a história som sa snažila priblížiť spoluprácu medzi Čechmi a Slovákmi koncom 19. a začiatkom 20. storočia, upozorniť na blízkosť a príbuznosť príslušníkov oboch národov v minulosti, poukázať na rôznorodosť prejavov spolupráce medzi nimi a rozvíjajúcu sa vzájomnosť a priateľstvo a upozorniť na závažnosť udržať a rozvíjať dobré susedské vzťahy medzi oboma národmi aj v súčasnosti.

Súčasťou mojej mobility v rámci programu Erasmus bolo nadviazanie bližších kontaktov a spolupráce s libereckým pracoviskom zvlášť vo vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti. Na stretnutí s vedúcim katedry sme prediskutovali možnosti prehĺbenia spolupráce medzi pracoviskami. V tomto smere sa ponúka viacero možností, ako vzájomná informovanosť a pozývanie na vedecké konferencie, výmena zborníkov, pomoc pri organizovaní exkurzie, realizácia výmenných pobytov pedagógov a študentov.

Vycestovanie v rámci programu Erasmus a návšteva priateľskej Katedry histórie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci mi umožnila vidieť bližšie prácu kolegov na hosťujúcej katedre, inšpirovať sa niektorými ich aktivitami a formami práce so študentmi.

32. zasadnutie Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie historikov Banská Bystrica 13. – 15. apríl 2010

Peter ŠVORC

Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici sa v dňoch 13. až 15. apríla stala hosťiteľom 32. zasadnutia Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie historikov. Tejto úlohy sa zhostila už druhýkrát. Prvýkrát to bolo v druhom marcovom týždni roku 1998, keď sa spolu so zasadnutím komisie konala pódiová diskusia s banskobystrickými študentmi na tému *Idea česko-slovenskej štátnosti v českej a slovenskej spoločnosti počas 2. svetovej vojny*.

Tento raz sa popri riadnom zasadnutí komisie uskutočnil seminár s názvom *Školstvo a vzdelanosť ako aspekt česko-slovenských vzťahov*. Išlo o tému, ktorá v rôznych podobách dlho rezonovala v diskusiách komisie a viackrát sa aspoň okrajovo objavila v tej či onej podobe na iných podujatiach, ktoré Slovensko-česká komisia historikov organizovala v Čechách či na Slovensku. Celé podujatie organizačne pripravovala banskobystrická členka komisie PhDr. Xénia Šuchová, CSc., ktorá sa nakoniec zo zdravotných dôvodov zasadnutia komisie i vydareného vedeckého podujatia nemohla zúčastniť. V celom priebehu trojdňového podujatia však bolo cítiť starostlivú ruku domácej organizátorky. Vynikajúcu pomoc jej poskytla Katedra histórie uvedenej fakulty, jej vedúci PhDr. Rastislav Kožiak, PhD., ako aj celý jeho kolektív.

Vľavo prof. PhDr. Július Alberty, CSc., – otvorenie konferencie v kinosále Múzea SNP; vpravo PhDr. Petr Hofman, CSc., – predsedajúci dopoludňajšiemu rokovaniu. Foto Patrik Kunec

Vystúpenie PhDr. Mareka Juneka. Zľava: PhDr. Petr Hofman, CSc., prof. PhDr. Július Alberty, CSc., PhDr. Ivan Kamenec, CSc., predseda slovenskej časti komisie, prof. PhDr. Vilém Prečan, CSc., predseda českej časti komisie. Foto Patrik Kunec

Pracovná interná časť zasadnutia komisie, ktorá sa konala v dňoch 13. a 15. apríla 2010, najskôr bilancovala vedecké podujatia, ktoré sa pod gesciou komisie uskutočnili od jej posledného olomouckého zasadania, a pripravila plán najbližších podujatí, vrátane zasadnutia komisie, ktoré sa uskutoční v Českom

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD., vedúci Katedry histórie FHV UMB – prezentácia práce katedry komisii. Foto Patrik Kunec

Tešíne v jeseni 2010. Tajomník komisie za slovenskú stranu, prof. PhDr. Roman Holec, CSc., načrtnol plán ďalších zasadnutí komisie do roku 2013, pričom zostali otvorené ešte miesta zasadnutí komisie v Čechách a posledné doteraz plánované i na Slovensku.

14. apríla 2010 členov komisie, ako aj záujemcov o dejiny školstva v Československu privítalo Múzeum SNP v Banskej Bystrici. Seminár prebiehal v kinosále múzea a je dobré konštatovať, že pomerne veľký priestor kinosály, ktorá pred štyrmi rokmi hostila valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, bol takmer celý obsadený poslucháčmi. Tvorili ich predovšetkým študenti bystrickej fakulty, ktorých neodradilo ani nepriaznivé daždivé počasie, aby si vypočuli zaujímavé referáty, ktoré predniesli: *Marek Junek* (FF UK Praha, *Školstvo a vzdelanosť ako aspekt česko-slovenských vzťahov*), *Milan Zemko* (HÚ SAV Bratislava, *Formovanie československej identity vo vzdelávacom systéme prvej ČSR v konfrontácii s formovaním slovenskej identity*), *Karel Rýdl* (FF Univerzita Pardubice, *Po stopách Ivana Déreera v československém školství*), *Július Alberty* (FHV UMB Banská Bystrica, *Podiel českých pedagógov na budovaní slovenského národného školstva v Gemeri-Malohonte v medzivojnovnej ČSR*), *Ružena Váňová* (FF UK Praha, *Josef Hendrich a pedagogika na bratislavské univerzite v letech 1928 – 1936*), *Eubica Kázmerová* (HÚ SAV Bratislava, *Školstvo na Slovensku a politický systém jednej strany; negácia československej národnej a štátnej myšlienky z hľadiska vzdelávacieho systému v rokoch 1939 – 1945*), *Elena Londáková* (HÚ SAV Bratislava, *Formovanie koncepcie výchovno-vzdelávacej sústavy v obnovenom Československu po roku 1945*).

V referátoch bol obsiahnutý vývoj československého školstva od vzniku ČSR až po povojnové obdobie. Vidieť bolo, že referenti sa zmocnili svojich tém výborným spôsobom, prof. PhDr. Július Alberty, CSc., nestor banskobystrickej historiografie, pristúpil k téme svojho referátu nielen ako historik, ale aj ako pamätník, ktorý zažil predvojnové školstvo a vojnové školstvo ako študent, povojnové zas ako učiteľ. Bolo to zaujímavé rozprávanie, ktoré síce ďaleko presiahlo stanovený limit pre referáty, ale ktoré ani moderátor popoludňajšej časti, PhDr. Viliam Čičaj, CSc., nechcel prerušiť. Diskusia k jednotlivým referátom potvrdila, že išlo o zaujímavú problematiku, ktorá sa jedným vedeckým seminárom vlastne len naznačí a pomenuje, no ani zďaleka sa nedá vyčerpať. To je, nakoniec, aj dobre. Slovensko-česká komisia tým dosiahla cieľ – otvoril tému, ktorá inšpiruje na ďalší a komplexnejší, a teda aj hlbší výskum.

Banskobystrické 32. zasadnutie Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie patrilo k dobrým a vydareným podujatiam.

6. študentská vedecká konferencia 2010 Prešov 26. apríl 2010

Viera VALLOVÁ

Pod záštitou dekana Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. bola realizovaná v poradí šiesta študentská vedecká konferencia, konaná dňa 26. apríla 2010. Konferenciu na pôde FF úvodným príhovorom otvoril dekan Filozofickej fakulty, ktorý povzbudzujúcimi slovami vyjadril potešenie nad záujmom zúčastnených na vedeckej činnosti, čím poukázal na zmysel konanej konferencie, zdvíhajúcej úroveň celej akademickej obce. Po záverečnom poďakovaní realizátorom a prianí chuti do ďalšej vedecko-výskumnej práce sa prítomní rozišli do jednotlivých sekcií. Pre všetkých bol k dispozícii vytlačený program celého priebehu konferencie podľa určených oddelení.

Študenti bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia v dennej a externej forme, korešpondujú s jednotlivými inštitútmi, vytvorili spolu osem sekcií: Sekciu estetiky, kulturológie a vied o umení, Sekciu filozofie a etiky, Sekciu histórie, Sekciu politológie, Sekciu jazykovedy a sekciu masmédií, Sekciu prekladateľstva a tlmočníctva, Sekciu literárnej vedy a Sekciu psychológie, pedagogiky, andragogiky a sociálnej práce.

Sekcia histórie, ako sekcia samostatného odboru, mala najvyšší počet prezentujúcich, spolu 21. Predsedníctvo pozostávalo z PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD., PhDr. Petra Kovaľa, PhD., PhDr. Jána Džujka, PhD. a Mgr. Annamárie Kónyovej, PhD. Po krátkom privítaní prítomných, predsedníčkou sekcie PhDr. Nadeždou Jurčišinou, PhD., sa ako prvá slova ujala Adriána Voľanská, študentka prvého ročníka magisterského štúdia, s témou *Povodie strednej Torysy ako dôležitá komunikačná spojnica v období paleolitu*. V poradí druhý nasledoval Daniel Haník, študent druhého ročníka magisterského

Účastníci 6. ročníka Študentskej vedeckej konferencie FF PU v Prešove – sekcia histórie.

Foto Martin Ďurišin

Mgr. Martin Konečný počas prezentácie príspevku na Študentskej vedeckej konferencii FF PU v Prešove. Zľava Mgr. Annamária Kónyová, PhD., členka komisie; PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., predsedníčka komisie; PhDr. Ján Džujko, PhD. a PhDr. Peter Koval', PhD., členovia komisie. Foto Martin Ďurišin

štúdia, a s ním *Keltská grafitová keramika*. S príspevkom *Vojenská reforma Gaia Maria* vystúpil *Stanislav Papčo*, študent tretieho ročníka bakalárskeho štúdia. Nasledoval rovnako študent tretieho ročníka bakalárskeho štúdia *Peter Lacher* s témou *Severská mytológia a jej prejavy v modernom svete*. Prvú päťicu prezentujúcich ukončil študent druhého ročníka doktorandského štúdia, *Martin Konečný* s prezentáciou práce *Cesta k Hattínu: Vnútropolitický vývoj Jeruzalemského kráľovstva v rokoch 1174 – 1187*, po ktorej nasledovala živá diskusia.

Chronologicky, podľa historických udalostí v rámci jednotlivých prezentovaných prác, nasledoval *Letopis Georgija Akropolita ako významný prameň poznania byzantských dejín 13. storočia* v podaní *Viktora Šišina*, študenta druhého ročníka externého doktorandského štúdia. Po ňom sa prezentovania ujal *Adrián Džugan*, študent prvého ročníka magisterského štúdia s témou *Drugetovci a hradné panstvo Sokol'*. *Mária Petrovičová*, študentka tretieho ročníka doktorandského štúdia, sa predstavila s prácou *Mestské súdnictvo v Bardejove v 15. storočí*. Ako ďalší v poradí vystúpil *Filip Lampart*, študent prvého ročníka druhého stupňa štúdia s príspevkom *Súdny súboj v Spišskom práve*. Druhú skupinu piatich prezentujúcich zavŕšila svojím vystúpením na tému *Ženský odev v ikonografii a plastikách gotických oltárov v Bardejove v kontexte s vybranými majetkovo-právnymi písomnosťami z obdobia stredoveku* *Eva Sendeková*, študentka prvého ročníka magisterského štúdia.

Po krátkej diskusii v poradí tretiu päťicu otvorila *Viera Vallová*, študentka prvého ročníka doktorandského štúdia, s príspevkom *Talianski stavitelia na území Slovenska v období raného novoveku a ich stavby*. *Monika Bizoňová*, študentka prvého ročníka doktorandského štúdia, prispela prácou na tému *Kanonické vizitácie na Spiši v 17. a prvej polovici 18. storočia ako historický prameň*. So svojím príspevkom s názvom *Náčrtnutie cirkevných pomerov vo farnosti Osikov na základe kanonickej vizitácie z roku 1749* vystúpila študentka prvého ročníka magisterského štúdia *Mariana Kosmačová*.

V prezentácii nasledovala *Lucia Marcinková*, študentka druhého ročníka doktorandského štúdia, ktorá sa predstavila prácou *Katolícka cirkev a dechristianizačná kampaň vo Francúzsku v rokoch 1793 – 1795*. Posledným prezentujúcim v rámci tretej skupiny bol *Maroš Melichárek*, doktorand tretieho ročníka, s prácou *Počiatky národného obrodzenia Srbov a prenikanie myšlienok osvietenstva do srbského prostredia v jeho počiatkovej fáze*, po ktorej nasledovala menšia diskusia.

Záverečnú skupinu otvoril príspevkom na tému *Komunistická ideológia a jej propagácia na Slovensku v čase existencie Slovenskej republiky* rád ďalší vystupujúci – *Martin Ďurišin*, študent druhého ročníka doktorandského štúdia. Po ňom vystúpila *Ivana Škulecová*, tiež doktorandka druhého ročníka, s príspevkom s názvom *Činnosť spolku Živena na východnom Slovensku na stránkach časopisu Živena*. S prezentáciou nasledoval doktorand prvého ročníka *Jakub Drábik*, ktorý prítomných oboznámil s témou *Britskí anarchisti v medzivojnovom období* a po ňom *Václav Ihnát*, študent druhého ročníka magisterského štúdia s prácou *Bitka pri Charkove 1943 – Mansteinova protiofenzíva*. Prácu s názvom *Okupačný režim na území Bieloruska v rokoch druhej svetovej vojny* predstavila doktorandka prvého ročníka *Luciána Hoptová*. Posledným príspevkom, ktorý odznel v rámci sekcie histórie, bol príspevok doktorandky tretieho ročníka, *Dagmar Kuzmovej*, *Gréckokatolícka cirkev v povojnovom Poľsku 1945 – 1947*. Po následnej diskusii konferenciu zhodnotila a zároveň ukončila predsedníčka komisie PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Sekcia histórie aktívnymi vystúpeniami prezentujúcich študentov a nielen nimi a taktiež podnetnou diskusiou prispela k skvalitneniu a rozšíreniu poznatkov a svojim hojným počtom prezentujúcich predstavuje sľubnú perspektívu vedecko-výskumnej činnosti do budúcnosti.

Prezentácia monografií pracovníkov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Prešov 28. apríl 2010

Ivana ŠKULECOVÁ

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.
pri prezentácii monografie *Jasenov*.

PhDr. Martin Javor, PhD.
pri prezentácii monografie *Slobodomurárske hnutie v českých krajinách a v Uhorsku v 18. storočí*.

Mgr. Marcela Domenová, PhD.
pri prezentácii monografie *Imagines narrantes*. Foto Martin Ďurišin

Dňa 28. apríla 2010 sa v popoludňajších hodinách v priestoroch Centrálnej študovne Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila prezentácia kníh pracovníkov Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Akciu zorganizoval uvedený inštitút v spolupráci s univerzitnou knižnicou. Cieľom podujatia bolo predstaviť nové publikácie pracovníkov inštitútu histórie za rok 2009, konkrétne monografiu univ. prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD. *Za Boha, vlasť a slobodu* (Prešov 2009) a knihu *Jasenov* (2009), ktorej je spoluautorom, ďalej práce PhDr. Martina Javora, PhD. *Slobodomurárske hnutie v českých krajinách a v Uhorsku* (Prešov 2009) a *Slobodomurárske hnutie v Košiciach do roku 1918* (Prešov 2009) a práce Mgr. Marcely Domenovej, PhD. *Imagines narrantes* (Prešov 2009) a *Vergilius v historických knižniciach mesta Prešov* (Prešov 2009). Súčasťou prezentácie bola aj výstava publikačnej činnosti inštitútu za obdobie rokov 2005 – 2009.

Podujatie otvoril a moderoval jeden zo spoluorganizátorov akcie, interný doktorand na Katedre novovekých a najnovších všeobecných dejín Mgr. Jakub Drábik. Privítal prítomných, domácich aj zahraničných hostí, zamestnancov inštitútu a študentov, a odovzdal slovo autorom monografií. Ako prvý prezentoval práce univ. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. Pri prvej knihe s názvom *Za Boha, vlasť a slobodu* v krátkosti oboznámil so životom a činnosťou kuruckého generála Juraja Ottlyka, o ktorom je spomenutá kniha. Následne predstavil druhú knihu s názvom *Jasenov*, v ktorej spracoval obdobie stredoveku a raného novoveku. Za ním nasledovalo predstavenie kníh PhDr. Martina Javora, PhD. V prezentácii kníh o slobodomurárskom hnutí a jeho dejinách stručne predstavil aj samotné hnutie. Ako posledná vystúpila Mgr. Marcela Domenová, PhD. Prítomným podala informácie o svojich knihách *Imagines narrantes* a *Vergilius v historických knižniciach mesta Prešov*, v ktorých sa venovala téme knižnej grafiky

Zľava Mgr. Jakub Drábik pri otvorení podujatia; nasledujú prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., PhDr. Martin Javor, PhD., Mgr. Marcela Domenová, PhD. Foto Martin Ďurišin

Auditórium akcie. Foto Martin Ďurišin

16. storočia (drevorezy) a Vergíliovi a jeho zastúpeniu v prešovských knižniciach.

Po prezentácii kníh nasledoval blok otázok. Ich hojný počet, ako aj plná miestnosť prítomných, sú svedectvom o záujme o danú akciu. Po jej skončení mali prítomní ešte možnosť pozrieť si výstavku publikačnej činnosti Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Výstavka, rovnako ako prezentácia, sa stretla so záujmom nielen hostí a zamestnancov, ale aj študentov.

Zámer organizátorov, prezentovať prácu inštitútu a jeho pracovníkov, sa podaril. Akcia nielen zaujala prítomných, ale umožnila predstaviť prácu Inštitútu histórie FF PU v Prešove a jeho zamestnancov aj v celouniverzitnom rámci.

**O vývoji Ruska na prelome 20. a 21. storočia.
Prednáška pre študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove
Prešov 3. máj 2010**

Luciána HOPTOVÁ

Generálny riaditeľ Sekcie verejnej diplomacie a služby občanom Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky Vasil Grivna, mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec Slovenskej republiky na Ukrajine v rokoch 1999 – 2005. Foto Martin Ďurišín

Dňa 3. mája 2010 odznela na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove prednáška generálneho riaditeľa Sekcie verejnej diplomacie a služby občanom Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky Vasilu Grivnu, mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca Slovenskej republiky na Ukrajine v rokoch 1999 – 2005. Prednáška bola venovaná problematike vývoja Ruskej federácie v Jeľcinovskom a Putinovskom období. Zúčastnili sa na nej interní doktorandi Inštitútu histórie, študenti 1. ročníka magisterského stupňa odboru história a študenti 3. ročníka bakalárskeho stupňa v odbore učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii dejepis.

Úvodná časť prednášky Vasilu Grivnu bola venovaná situácii v Sovietskom zväze na začiatku 90. rokov 20. storočia a samotnému rozpadu ZSSR. Potom sa Vasil Grivna podrobnejšie venoval nástupu prvého prezidenta Ruskej federácie Borisa Jeľcina k moci a jeho vláde v rokoch 1993 – 2000. V tejto časti prednášky sa Vasil Grivna

Účastníci prednášky O vývoji Ruska na prelome 20. a 21. storočia. Foto Martin Ďurišín

zmienil aj o formovaní volebného systému v Ruskej federácii. Druhá časť prednášky bola venovaná pôsobeniu Vladimíra Putina v rokoch 2000 – 2008 v prezidentskej funkcii. Tu Vasil Grivna upozornil na reformy, ktoré sa v období vlády Vladimíra Putina uskutočnili v Ruskej federácii (zrušenie voľby gubernátorov, vytvorenie stabilizačného fondu), ale aj na ďalšie aspekty vnútropolitického vývoja Ruska v tomto období. Zároveň skonštatoval, že práve Vladimírovi Putinovi sa podarilo prostredníctvom novozavedených a aplikovaných reforiem obnoviť riaditeľnosť Ruska a znížiť zadlženie tejto krajiny. Posledná časť prednášky bola venovaná súčasnému prezidentovi Ruskej federácie Dmitrijovi Medvedevovi, ktorý sa ujal prezidentského úradu 7. mája 2008. Vasil Grivna prednášku doplnil aj o svoje autentické poznatky z obdobia pôsobenia na Zastupiteľskom úrade v Moskve na začiatku 90. rokov 20. storočia.

Po prednáške nasledovala pútavá diskusia. Študenti položili otázky týkajúce sa súčasnej zahraničnej politiky Ruskej federácie, ale aj otázky dotýkajúce sa aktuálneho rozvoja slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov.

Exkurzia študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Krosno, Krakov a Wieliczka 14. – 16. máj 2010

Patrik DERFIŇÁK

Medzi tradičné a vzhľadom na mimoriadne množstvo pamiatok často vyhľadávané ciele odborných exkurzií patrí územie Malopoľska a najmä jeho centrum Krakov. Po krátkej, iba ročnej prestávke bola študentom histórie, dejepisu v kombinácii a dejín religii poskytnutá možnosť zúčastniť sa ďalšieho podobného podujatia. Pod vedením doc. PhDr. Mariána Vizdala, CSc., celkovo 43 študentov v priebehu 14. – 16. mája 2010 navštívilo v rámci odbornej exkurzie mestá Krosno, Krakov a Wieliczka.

Účastníci exkurzie pod hradiskom v Trzciniczi. Foto Eugen Andreanský

Odchod z Prešova bol stanovený v piatok ráno na šiestu hodinu tak, aby bolo možné čo najskôr doraziť do Krosna. Tam, po dohode s vedením Podkarpatského múzea, študenti a pedagógovia absolvovali prehliadku celkovo piatich stálych expozícií a výstav. Časť z nich je venovaná histórii mesta a regiónu, časť zasa umeleckým aktivitám a minulosti miestneho priemyslu. Z Krosna celá výprava pokračovala do Jasla, v tesnej blízkosti ktorého sa nachádza unikátny archeologický skanzen Trzcinicza. Ten pozostáva z múzea, rekonštruovaných pravekých osád a rozsiahleho opevneného hradiska. Kým v nasledujúcich dňoch bolo počasie voči zámerom vedenia exkurzie vyslovene nežičlivé a samotný Krakov bol postihnutý najväčšími záplavami za posledné polstoročie, prvý deň sa podarilo naplniť väčšinu naplánovaných aktivít. Samotný prvý večer v Krakove sa niesol v znamení „Noci múzeí“, ktorej organizátori však nedokázali predvídať nevídaný záujem návštevníkov a podujatie celkom nezvládli.

V nasledujúcich dvoch dňoch sa napriek nepriazni počasia podarilo, okrem areálu stredovekej univerzity, Wawelu, viacerých sakrálnych pamiatok a Archeologického múzea, v samotnom Krakove navštíviť aj viacero kultúrnych podujatí. Spomedzi nich je potrebné spomenúť nápaditú a všeobecne veľmi

V solnom kostole v bani vo Wieliczke. Foto Eugen Andreansky

prístupnou formou realizovanú prezentáciu jednotlivých vysokých škôl pôsobiacich v samotnom Krakove, alebo hudobný koncert. Istým obmedzujúcim faktorom boli však v rovnakom čase, priamo v centre mesta, prebiehajúce demonštrácie na podporu i proti homosexuálnym partnerstvám. Nezaobišlo sa to bez zásahu policajných ťažkoodencov, čo mnohým narušilo pozitívne dojmy z inak nádherného mesta. Pomerne veľa času si vyžiadali aj jednania s kolegami z Jagelonskej univerzity prebiehajúce v súvislosti s pripravovanými spoločnými výskumnými projektmi.

Napriek tomu, že počas poslednej noci časť ubytovne zaplavila voda a hustý dážď všetkých premočil, podarilo sa naplniť aspoň hlavné body programu a zakončiť ho návštevou solných baní vo Wieliczke. Prehliadka rozsiahleho banského komplexu trvala viac ako dve a pol hodiny. Rozmanitosť zo soli vytvoreného podzemia i rôzne dopĺňajúce akcie však spôsobili, že prehliadka sa ani zďaleka nezerala byť dlhou, alebo jednotvárnou. Pre-

sun domov síce komplikovali obchádzky a zápchy spôsobené záplavami, napriek tomu sa uskutočnil bez väčších problémov. Aj napriek tomu, že nie všetko, čo zamýšľali organizátori podujatia, sa nakoniec podarilo uskutočniť, exkurzia naplnila základné ciele a umožnila študentom získať cenné skúsenosti, ktoré neskôr nepochybne využijú vo svojej praxi.

Akcie v rámci Noci múzeí. Foto Eugen Andreansky

**Štúdium prekrývajúcich sa území/zákonov/identít:
Komparatívne perspektívy pre strednú a východnú Európu
(Studying Overlapping Territories/Canons/Identities:
Comparative Perspectives on East Central Europe)
Budapešť 25. – 26. máj 2010**

Jakub DRÁBIK

Budova Central European University v Budapešti. Foto Jakub Drábik

Vystúpenie Mgr. Jakuba Drábika na konferencii. Foto Michal Ksinan

Katedra histórie Central European University (CEU) v Budapešti a jej pridružené výskumné stredisko Pasts, Inc. sa vo svojej výskumnej činnosti dlhodobo zameriavajú na komparatívnu a nadnárodnú históriu. Svojím prístupom sa snažia prelomiť konvenčný rámec národných historiografií a chápať históriu z globálneho hľadiska. Práve za účelom stretnutia sa študentov zo strednej, východnej a juhovýchodnej Európy so záujmom o štúdium v tejto oblasti sa v dňoch 25. a 26. mája 2010 uskutočnila na pôde CEU v Budapešti konferencia s názvom *Štúdium prekrývajúcich sa území/zákonov/identít: Komparatívne perspektívy pre strednú a východnú Európu (Studying Overlapping Territories/Canons/Identities: Comparative Perspectives on East Central Europe)*. Na konferencii vystúpilo celkom dvadsať študentov rôznych vedných odborov (história, sociológia, politológia) reprezentujúcich desať rôznych krajín strednej, východnej a juhovýchodnej Európy (Chorvátsko, Slovensko, Rumunsko, Poľsko, Macedónsko, Ukrajina, Moldavsko, Srbsko, Maďarsko a Bielorusko). Celá konferencia bola rozdelená do štyroch blokov.

Úvodnou prednáškou na tému *Výhoda byť Bunjevic: Krátka ilustrácia komparatívnej metódy (The Benefit of Being Bunjevici: A brief illustration of the comparative method)* ju otvoril *Eric Beckett Weaver*, editor *The South Slav Journal*. Po tejto prednáške

nasledoval prvý blok s názvom *Prekrývajúce sa projekty tvorby národov (Overlapping Nation-building Projects)*. Predsedal mu *Balász Trencsényi* z Ústavu histórie CEU a odznelo v ňom šesť príspevkov zameraných predovšetkým na tvorbu národov a národnej identity v multietnických priestoroch a na postavenie menších v rôznych krajinách a rôznych obdobiach dejín. Celý blok uzatvorila prednáška *Markiana Prokopovycha* z Centra pre históriu miest stredovýchodnej Európy (Center for Urban History of East Central Europe) s názvom *Mestá stredovýchodnej Európy pod vládou impérií a ich dozvuky (Cities of East Central Europe under the Empires and Their Aftermath)*. Druhému blo-

ku *Viacnásobné a spor-né identity (Multiple and Contested Identities)* predsedal Péter Apor, vedecký pracovník Pasts, Inc. CEU. Autori štyroch prezentácií tohto bloku sa sústredili na etniká a osobnosti, ktorým bola v dejinách prisúdená rôzna národná identita. Tretiemu bloku predchádzala prednáška Gábor Kádára z Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti

Profesor Charles Ingrao – záverečná prednáška.
Foto Jakub Drábik

s názvom *Šoa a Porajmos. Komparatívna analýza perzekúcií Rómov a Židov v Maďarsku 1944 – 1945 (Shoah and Porrajmos. A comparative analysis of the persecution of Jews and Roma in 1944 – 1945 Hungary)*. V tomto bloku odzneli za predsedníctva Slávky Otčenášovej z Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a externej doktorandky Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove štyri príspevky. Ako naznačuje aj názov bloku, *Križovatky histórie: Štúdium sociálnych a intelektuálnych hnutí v regionálnom rámci (Cross-histories: Studying Social and Intellectual Processes in a Regional Framework)*, zaoberal sa predovšetkým regionálnymi intelektuálnymi a sociálnymi hnutiami. V uvedenom bloku prezentoval svoj príspevok *Anarchisti v Českej republike a na Slovensku, ich sebareflexia a historiografia na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia (Anarchists in the Czech Republic and Slovakia, their Self-reflection and Historiography at the Turn of the 80's and 90's of the 20th Century)* aj Jakub Drábik, interný doktorand na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

V poslednom bloku, *Porovnanie politiky histórie a kultúrnej pamäte (Comparing Politics of History and Memory Culture)*, ktorému predsedal Constantin Iodarchi z Ústavu histórie CEU, prezentovali svoje príspevky šiesti účastníci. Zamerali sa predovšetkým na problémy rôznych národných historiografií. Po každej dvojici príspevkov nasledovala obsažná a plodná diskusia, ktorá objasnila prípadné nepresnosti či nezodpovedané otázky z prezentovaných príspevkov.

Cieľom konferencie bolo zjednodušiť medzinárodný dialóg a vytvoriť širšiu sieť študentov so záujmom na výskume v oblasti komparatívnej a nadnárodnej histórie a ochotných sa zapojiť do ďalšej spolupráce s Central European University. Zámer usporiadateľov sa bezpochyby podarilo naplniť. Konferenciu uzavrel pútavou prednáškou *History as a Destructive and Reconstructive Force in Europe (História ako deštruktívna a rekonštruktívna sila v Európe)* Charles Ingrao, hosťujúci profesor z Katedry histórie Purdue University v USA.

14. archívne dni v Slovenskej republike Archívy po roku 1989 : víťazstvá a prehry Komárno 25. – 27. máj 2010

Marcela DOMENOVÁ

*Univerzita J. Selyeho v Komárne.
Foto Anna Okruhlánská*

Archívne dni sa počas uplynulých rokov stali jedným z najväčších a najznámejších odborných podujatí všetkých slovenských archívárov. V dňoch 25. – 27. mája 2010 sa konali už v poradí 14. archívne dni v Slovenskej republike. Z odborného hľadiska boli venované téme *Archívy po roku 1989 – víťazstvá a prehry*.

Hostiteľským mestom sa stalo Komárno a samotný program konferencie prebiehal v priestoroch Kongresovej sály Univerzity J. Selyeho. Organizátorom podujatia s medzi-

národnou účasťou bola primárne Spoločnosť slovenských archívárov (SSA) spolu s MV SR – odbor archívov; Sekcia archívnictva a pomocných vied historických SHS pri SAV a domáce pracovisko MV SR – Štátny archív v Nitre, pobočka Komárno.

Po oficiálnom začatí programu – príhovoroch predstaviteľov mesta, zástupcov SSA, MV SR – odbor archívov a riaditeľky Štátneho archívu v Nitre, pobočka Komárno, pokračoval program prezentovaním jednotlivých referátov. Do programu ich bolo zaradených celkovo trinásť. Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove mal na podujatí zastúpenie v podobe aktívnej účasti Mgr. Marcely Domenovej, PhD. Jednotlivé príspevky pokrývali široké spektrum tém v podobe bilancovania – víťazstvá i prehry jednotlivých archívov, hodnotenia odboru i profesie archívára za posledných dvadsať rokov. Pozornosť referentov sa sústreďovala na stav súčasného archívnictva – počnúc výučbou, potrebami praxe, legislatívou, ale aj prezentovaním aktivít a projektov, stavu a dôležitosti predarchívnej starost-

Mgr. Marcela Domenová, PhD. - prezentácia príspevku na vedeckej konferencii. Foto K. Takáčová

livosti, organizačnej štruktúre archívov, informatizácii a digitalizácii. Úplný program konferencie je dostupný na stránkach periodika Fórum archivárov, roč. 19, 2010, č. 1, s. 5 – 8.

Z prednesených príspevkov možno spomenúť referát Ing. Jozefa Hanusa (MV SR – odbor archívov, participácia Peter Kartous, Mária Španková), ktorý sa stručne zaoberal hodnotením vývoja archívnej legislatívy SR od roku 1975 do 2002 až po novo koncipovanú a stále aktuálnu sústavu archívov (*Archívna legislatíva v posledných dvoch decéniách*), príspevok prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. (Filozofická fakulta Trnavskej univerzity – Katedra histórie), ktorý prezentoval vývoj, úlohy a zasadania Vedeckej archívnej rady (*1955). Bilancoval jej aktivity v súvislosti s koncepciou rozvoja archívnictva, rozvojom vedeckej archívnej práce, spracovaním fondov, delimitáciou archívov, riešením otázky písania historických priezvisk, problémy (napr. priestorové) a stav archívov až po zmeny v organizačnej štruktúre – rozdelenie odb. archívov a registratúr MV SR, či otázku digitalizácie. (*Vedecká archívna rada po roku 1989*). PhDr. Radoslav Ragáč, PhD. (Slovenský národný archív) sa zamerl na prezentovanie stavu akvizičnej činnosti, otázky opodstatnenosti akvizičných komisií a získavania vzácných archívnych dokumentov, ktoré sa často nachádzajú aj v rukách súkromných osôb (*Akvizičná činnosť archívov v šate slobody*). Prof. PhDr. Leon Sokolovský, CSc. (Katedra archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave) predstavil dejiny, súčasných i bývalých členov katedry archívnictva a pomocných vied historických na Univerzite Komenského, ich vedecko-výskumné úlohy, publikačné aktivity pracoviska s 50-ročnou tradíciou, ale aj kontakty s odbornými pracoviskami na Slovensku a v cudzine. Napokon zhodnotil nielen samotný akreditovaný študijný odbor archívnictvo (model 4+1), ale aj pokles záujmu o štúdium odboru a nízke uplatnenie sa absolventov archívnictva na trhu práce (*Študijný odbor archívnictvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v plusoch a mínusoch 1989 – 2009*). V podobnom duchu sa niesol aj príspevok Mgr. Marcely Domenovej, PhD. (Katedra archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove), v ktorom predstavila druhé univerzitné pracovisko zabezpečujúce štúdium odboru archívnictvo v SR, počnúc jeho kreovaním, vývojom a súčasným stavom a perspektívami, vrátane personálnych otázok (členovia katedry a garanti štúdia), vedecko-výskumných a publikačných aktivít pracoviska. Stručne podala aj charakteristiku aktuálneho bakalárskeho a magisterského študijného programu (3 + 2, forma, dĺžka a náplň štúdia, profil absolventa). Podobne poukázala na znižujúci sa počet študentov na odbore, ale aj nedostačujúce uplatnenie sa absolventov archívnictva s vysokoškolským vzdelaním v praxi. Zároveň, v súvislosti s blížiacim sa 20. výročím výučby archívnictva v Prešove, pozvala účastníkov podujatia na pripravovanú konferenciu IH FF PU v Prešove *Dejiny Slovenska v archívnych prameňoch – Dvadsať rokov archívnictva na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (Stav a perspektívy štúdia archívnictva na FFU v Prešove)*. Predsedníčka SSA PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR – ŠA v Levoči, pobočka Poprad) bilancovala v širšie koncipovanom referáte vznik, činnosť a aktivity SSA od roku 1989, predstavila významných členov, vedenie SSA, predošlé archívne dni a periodikum Fórum archivárov. (*Dvadsať rokov činnosti Spoločenosti slovenských archivárov*). Priestor na prezentáciu dostali napr. firma EMBA a Bach systems s.r.o. Všetky príspevky zo 14. archívnych dní v Slovenskej republike budú publikované v plánovanom zborníku v printovej i elektronickej podobe.

Prínosom bola aj diskusia, resp. otvorené diskusné fórum, zamerané najmä na otázky sprístupňovania archívnych dokumentov; stav a realizáciu projektov (napr. Ikarus) v súvislosti s možnosťami digitalizácie v slovenských archívoch; potreby prevedenia archívnych pomôcok do elektronickej podoby; uplatnenie archivárov a “nearchivárov“ v archívoch; otázky študijných odborov archívniectva a ich reflektovaniu na potreby a trendy v súčasnej archívnej praxi (registratúry, elektronizácia, predarchívna starostlivosť atď.); prezentáciu sa jednotlivých pracovísk – výstavy až po vedecko-výskumné aktivity; indikátory a celkové otázky koncepcie rozvoja archívniectva na Slovensku.

Účastníci vedeckej konferencie. Foto Anna Okruhlánská

V posledný poľdeň podujatia sa konalo valné zhromaždenie SSA, na ktorom členovia predstavenstva bilancovali svoju štvorročnú činnosť. Zvolilo sa nové vedenie spoločnosti – predseda, výbor, komisie. Predsedom SSA sa stal Radoslav Ragáč – riaditeľ SNA.

Okrem oficiálneho rokovania mala konferencia aj spoločenský rozmer. Organizačný tím, najmä z radov hostiteľskej inštitúcie – kolegov zo ŠA v Komárne, zvládol všetky organizačné práce na vysokej úrovni a pripravil nielen príjemné prostredie pre samotný priebeh trojdňového podujatia, vhodné podmienky na nadviazanie osobných i pracovných kontaktov, ale aj zaujímavý sprievodný program pre účastníkov a hostí konferencie, ktorí si mohli v rámci dvoch exkurzií prezrieť časť pevnostného systému Komárna a vybrané kultúrno-historické pamiatky v historickom centre mesta.

Vedecká konferencia Dr. Ivan Dérer politik, právník a publicista Martin 24. – 25. jún 2010

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Pod názvom z titulku k tomuto článku sa uskutočnila 24. a 25. júna 2010 v konferenčnej sále Slovenskej národnej knižnice (SNK) v Martine vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou. Podujatie pod záštitou predsedu vlády SR Róberta Fica zorganizovali Ústav politických vied (ÚPV) SAV Bratislava, Historický ústav (HÚ) SAV v Bratislave a Slovenská národná knižnica v Martine. Zapadalo do rámca Hodžových dní, ktoré boli doposiaľ venované významným osobnostiam slovenského národného života Milanovi Hodžovi, Martinovi Rázusovi a Ferdinandovi Jurigovi.

Konferenciu otvoril a úvodný príhovor predniesol riaditeľ kancelárie generálnej riaditeľky SNK Ing. Milan Rakús. Účastníkov konferencie na pôde Martina privítal primátor mesta Mgr. art. Andrej Hrnčiar. Po ňom prevzal slovo hlavný organizátor podujatia PhDr. Miroslav Pekník, CSc., ktorý osobitne privítal vnuka Milana Hodžu Johna Palku z USA, ako aj vnučku a vnuka Ivana Déreera Kateřinu Černú a Víta Černého z Česka.¹

Ivan Dérer (1884 – 1973), rodák z Malaciek, syn slovenského národovca a advokáta Jozefa Déreera, patril medzi významných politikov najmä medzivojnového obdobia. Po absolvovaní gymnázia v Prešporku (Bratislava) pokračoval v štúdiu práva na univerzite v Budapešti. Od roku 1907 pôsobil ako advokátsky koncipient, od roku 1910 bol advokátom. Po vzniku Československa v roku 1918 zastával viaceré významné posty. V rokoch 1919 – 1920 bol referentom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, od mája do septembra 1920 minister s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave, v rokoch 1921 – 1922 a 1926 vykonával funkciu ministra pre zjednotenie zákonov a unifikáciu správy, v rokoch 1929 – 1934 bol ministrom školstva a národnej osvety, od roku 1934 do roku 1938 zastával post ministra spravodlivosti. Počas druhej svetovej vojny bol nacistami

Pohľad na predsednícky stôl konferencie – (sprava) vnuk Ivana Hodžu John Palka, primátor mesta Martin, vnuk Ivana Déreera Vít Černý, vnučka Ivana Déreera Kateřina Černá a riaditeľ Ústavu politických vied SAV PhDr. Miroslav Pekník, CSc. Foto Nadežda Jurčišinová

1 Vít a Kateřina sú deťmi Dérerovej dcéry Sone, ktorá sa vydala za Jaroslava Černého. K nim do Prahy sa Ivan Dérer uchýlil po vyhlásení Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu.

väznený na Pankráci a v Terezíne. Po vojne sa opäť zapojil do spoločensko-politického života, v rokoch 1946 – 1948 vykonával funkciu prezidenta Najvyššieho súdu v Prahe. Po februári 1948 sa stala jeho pozícia na tomto poste čoraz ťažšou. Dérer pochopil, že v nových spoločensko-politických pomeroch nemôže udržať nezávislosť Najvyššieho súdu a rozhodol sa tak, že

Návšteva Bystričky pri Martine – letného sídla T. G. Masaryka účastníkmi konferencie o Ivanovi Dérerovi, sprava: John Palka, doc. PhDr. Josef Harna, DrSc., doc. PhDr. Vladimír Gonč, CSc., starosta obce Bystrička a Vít Černý. Foto Nadežda Jurčišinová

na vlastnú žiadosť odišiel v júli 1948 do dôchodku. V lete 1951 sa presťahoval ku svojej dcére do Prahy. Tu ho však o tri roky (1954) polícia zatkla, uväznila na Ruzyni, a to na základe obvinenia z účasti na ilegálnom hnutí, ktoré malo zvrhnúť ľudovodemokratické zriadenie. Aj keď sa nepodarilo dokázať mu zapojenie sa do tohto hnutia, žalovali ho z iného trestného činu. Bol odsúdený na tri a pol roka väzenia, zbavenia celého majetku a odňatia občianskych práv. To bol dôsledok stalinskej represie v jeho živote. V rámci všeobecnej amnestie prezidenta Antonína Zápotockého bol síce po roku prepustený, ale majetok mu nevrátili. S nádejou pozeral na udalosti v roku 1968, opäť sa angažoval – vystupoval na verejnosti a uverejňoval články. Na vlastnú žiadosť bol plne rehabilitovaný a prezident Ludvík Svoboda mu v júni 1969 odovzdal Rad republiky za celoživotné dielo. Po podpísaní zákona o československej federácii v roku 1969 sa proti nemu ohradil a vypracoval memorandum proti federácii. V období procesu „normalizácie“ sa opäť utiahol do ústrania a 10. mája 1973 vo veku 89 rokov zomrel. Po celý svoj život bol prívržencom československej jednoty. Ivan Dérer je autorom viacerých monografických prác – Československá otázka, Česi a Slováci ve střední Evropě, Slovenský vývoj a ľudácka zrada, Slovensko v prevrate a po ňom, Politika na Záhorí a v Prešporoku v 90. rokoch a iné.

Jednotlivým etapám života a spoločensko-politickej činnosti Ivana Déreera sa venovali 25 autori vedeckých príspevkov². S obširnejším úvodným referátom pod názvom *Ivan Dérer – osobnosť slovenskej a československej politiky* vystúpil riaditeľ ÚPV SAV PhDr. Miroslav Pekník, CSc. Priblížil pôsobenie Déreera, poukázal na jeho miesto, význam a prínos v našich dejinách. Genealógii Dérerovského rodu sa venoval pracovník SNK v Martine Mgr. Zdenko Ďuriška. Ivan Dérer sa ako 23-ročný zapojil do slovenského národného života najmä po boku svojho otca. Tomu, akú pozornosť v rámci svojej

2 Na konferenciu bolo prihlásených s referátmi 35 rečníkov.

spoločensko-politickej angažovanosti upriamil už pred prvou svetovou vojnou na otázku česko-slovenskej vzájomnosti, sa v príspevku pod názvom *Česko-slovenská vzájomnosť v spoločensko-politických aktivitách Ivana Déreera pred prvou svetovou vojnou* venovala *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.* z FF PU Prešov. Súčasťou Dérerovho predvojnového pôsobenia bola žurnalistická publicistika, ktorej niektoré stránky prezentoval *doc. PhDr. Jozef Darmo, CSc.* z Fakulty masmediálnej komunikácie UCM Trnava. Výraznejšie sa Dérer zapojil do politiky v období prvej svetovej vojny. Jeho aktivity v čase vojny a slovenského prevratu zhodnotil vo svojom príspevku pracovník ÚPV SAV v Bratislave *PhDr. Marián Hronský, DrSc.* O zástoji Ivana Déreera pri budovaní nového štátu hovoril *doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc.* z Pedagogickej fakulty UK Bratislava. S príspevkom na tému Formovanie politických strán a sociálna demokracia v medzivojnovom období vystúpil *doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc.* z Filozofickej fakulty (FF) UKF Nitra. Dérerovmu vnímaniu politiky a politickým problémom Slovenska sa venoval *PhDr. Peter Zeleňák, CSc.* z FF UK v Bratislave. O prvej pozemkovej reforme a Ivanovi Dérerovi hovoril *prof. PhDr. Pavol Martuliak, CSc.* z Fakulty humanitných vied UMB Banská Bystrica. Príspevok pod názvom *Politické strany a ich postoj k otázke jednoty českého a slovenského národa s dôrazom na názory JUDr. Ivana Déreera* pripravila *PhDr. Natália Krajčovičová, CSc.* z HÚ SAV v Bratislave. Ivan Dérer bol stúpencom idey československej jednoty. Jej hlbšiu analýzu podal vo svojom vystúpení *prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.* z FF UK Praha pod názvom *Dérerova idea jednotného československého národa*. O Dérerových postojoch k nábožensko-cirkevným otázkam hovorila *Mgr. Milena Sokolová, PhD.* z ÚPV SAV Bratislava. Príspevok na tému *Menšinová otázka v medzivojnovom stredoeurópskom kontexte* prezentovala *PhDr. Zuzana Poláčková, CSc.*, takisto z ÚPV SAV Bratislava. Ivan Dérer sa venoval aj otázkam ekonomickým. O jeho pohľadoch na ekonomiku prednášal *Ing. Miroslav Fabricius, CSc.* z HÚ SAV Bratislava. Ivan Dérer ako minister školstva a národnej osvety ovplyvnil vývoj školstva v medzivojnovom období. O niektorých problémoch školstva v prvej ČSR v súvislosti s Dérerom hovoril *PhDr. Ferdinand Vrábek* z Bratislavy. Právnické pôsobenie Ivana Déreera zhodnotil *prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.* z Právnickej fakulty UK Bratislava. Jedným z postov, ktoré Ivan Dérer zastával, bola funkcia ministra spravodlivosti v československej vláde. Jeho pôsobenie v tejto funkcii priblížil *doc. PhDr. Josef Harna, DrSc.* z HÚ AV ČR Praha. S témou Dérerova percepcia slovenskej otázky v medzivojnovom období vystúpil *Mgr. Martin Vašš* z FF UK Bratislava. O živote Ivana Déreera počas protektorátu a o jeho postoji k nemu hovorila *PhDr. Xénia Šuchtová, CSc.* z HÚ SAV Banská Bystrica. O Dérerových aktivitách za demokratickú ústavu informoval *doc. PhDr. Vladimír Goněc, CSc.* z Masarykovej univerzity v Brne. S politickým procesom Ivana Déreera v roku 1954 oboznámil prítomných *Mgr. Norbert Kmeť, CSc.* z ÚPV SAV Bratislava. O politických aktivitách Ivana Déreera v 60. rokoch 20. storočia referoval *PhDr. Vojtech Čelko* z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Praha. Záver patril príspevku *K problematike publicistiky Ivana Déreera* od *Mgr. Martina Fajmona* zo SNK v Martine.

Súčasťou programu konferencie bola vernisáž výstavy pod názvom *Štefan Osuský, veľký slovenský diplomat, spolutvorca Česko-Slovenska a Spoločnosti národov*. V rámci konferencie mali možnosť účastníci navštíviť obec Bystričku pri Martine, kde so svojou rodinou chodil počas prázdnin Tomáš G. Masaryk v rokoch 1889 až 1901. O pobyte rodiny Masarykovcov v ich letnom sídle v Bystričke hovorila *prof. Zora Frkaňová*, zostavovateľka zborníka Masarykovci a Bystrička.

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr. (derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších dejín a dejín religii

DRÁBIK, Jakub, Mgr. (drabik.jakub@googlemail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

ĎURIŠIN, Martin, PhDr. (durisin.martin@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

DOMENOVÁ, Marcela, Mgr., Ph.D. (domenova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívnictva; vedúca katedry

FÁBROVÁ, Karin, Mgr., Ph.D. (fabrova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívnictva

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (lfrank@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HOPTOVÁ, Luciána, Mgr.& Mgr. (luciana.hoptova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, PhDr., Ph.D. (jurcisin@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KABAČIJ, Roman, Ph.D. (romisz_k@yahoo.de)

Redaktor dzialu dein, Časopis Ukrajinsky tyden, Kyjev

KLEMPAY, Martin, Mgr. (klempaymartin@yahoo.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVAĽ, Peter, PhDr., Ph.D. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KRASNOVSKÝ, Branislav, Mgr., Ph.D. (bkrasnovsky@gmail.com)

Vysokoškolský učiteľ, Katedra histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

MANÁK, Marián, PhDr., Ph.D. (marosmanak@gmail.com)

Archivár a vedecko-výskumný pracovník, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave

MARCINKOVÁ, Lucia, Mgr. (lmarcinkova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

NEHILOVÁ, Jana, Mgr. (jana.nehilova@gmail.com)

Absolventka Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, študijný program učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov dejepis – filozofia

NOVOSÁDOVÁ, Mária, Mgr. (novosadova.maria@sapo-phe.vs.sk)

Riaditeľka Štátneho archívu v Prešove, pobočka Humenné

PODRIMAVSKÝ, Milan, PhDr., CSc. (histpodr@savba.sk)

Vedúci vedecký pracovník, Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (psvorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VALLOVÁ, Viera, PaedDr. (vallova@unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

VANKO, Juraj Dušan (vanko.mail@gmail.com)

Doktorand, Katedra cirkevných dejín Evanjelickej teologickej fakulty v Sibini (Sibiu, Rumunsko; evanjelický farár v slovenskom evanjelickom-luteránskom cirkevnom zbore Butín (Rumunsko)

VASILOVÁ, Darina, PhDr., PhD. (dvasil@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; vedúca katedry

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada); má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie*, *Ludia a doba*, *Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubrik, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), alebo zodpovednej redaktorky periodika PhDr. Darine Vasilovej, PhD. (dvasil@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany, ISBN; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles*, *People and time*, *Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non-current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk) or the responsible editor, PhDr. Darina Vasilová, PhD. (dvasil@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages, ISBN; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF- Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk) oder der verantwortlichen Redakteurin des Periodikums PhDr. Darina Vasil'ová, PhD. (dvasil@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, ISBN, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2010

Ročník / Volume IV

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2010.pdf

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
in cooperation with
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707